კახაბერ სურგულაძე

ძველი რომის ისტორიის წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია

i j s f h e c s f d t k b c , f s e v b c
c f [t k v o b a j e y b d t h c b n t n b

r f [f , t h c e h u e k f . t

ძველი რომის ისტორიის წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი - 2013

UDC (უაკ) 94 (37)+930 (37)
ს-961

წინამდებარე ნაშრომი ეხება ძველი რომის საისტორიო წყაროების და ისტორიოგრაფიის მიმოხილვას. ნაჩვენებია სხვადასხვა პერიოდებში ძველი რომის ისტორიის შესწავლის თავისებურებები.

წიგნი განკუთვნილია სტუდენტებისთვის და ძველი ისტორიით დაინტერესებული მკითხველისთვის.

რედაქტორი
ა/პროფ. ომარ ნიშნიანიძე

რეცენზენტი
ა/პროფ. ინგა აბრამიძე

გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2013, 244 გვ.

© კ. სურგულაძე, 2013

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2013

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ☎: 22 36 09, 8(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-22-053-1

SHOTA RUSTAVELI BATUMI
STATE UNIVERSITY

KAKHABER SURGULADZE

SOURCE STUDIES AND HISTORIOGRAPHY OF ANCIENT ROME

TBILISI - 2013

რედაქტორისაგან

„ძველი რომის ისტორიის წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია“ ანთოლოგიური ტიპის ნაშრომია. იმის მიუხედავად, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში ძველი რომის (ლათ. Roma antiqua) ისტორიის შესწავლას ორ საუკუნეზე მეტი ხნის ტრადიცია აქვს, შევნიშნავთ, რომ წყაროთმცოდნეობის და ისტორიოგრაფიის საკითხების შესახებ განმაზოგადებელი ნაშრომი არ გვქონდა. რამდენიმე ლათინი ისტორიკოსის თხზულების თარგმნის გარდა, ისტორიოგრაფიაში აქცენტი გადატანილი იყო რომაულ-ქართული ურთიერთობების ამსახველი წყაროების თარგმნა-გამოცემაზე. ასეთ ფონზე, მსგავსი თემატიკის შესახებ უკანასკნელ ნაშრომად რჩებოდა პროფ. გრანი ქავთარიას „ძველი ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები“ (თბ., 1998). წიგნში ნაჩვენები იყო ანტიკური პერიოდის ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსების საისტორიო ნააზრევის განვითარების დინამიკა. რაც შეეხება ისტორიოგრაფიის საკითხებს, ვიტყვით, რომ ამ მხრივ მსგავსი ტიპის ნაშრომი არ მოგვეპოვებოდა.

წინამდებარე ნაშრომი ორი ნაწილისგან შედგება. პირველში საუბარია წყაროთმცოდნეობის, ხოლო მეორეში ისტორიოგრაფიის საკითხებზე. მკითხველი შეამჩნევს, რომ წყაროთმცოდნეობაზე საუბრისას, ავტორის სტილია, ყურადღების გამახვილება ჯერ ბიოგრაფიულ ცნობებზე და შემდეგ ისტორიკოსების შემოქმედებაზე. წიგნში ძველი რომის ისტორიკოსებთან დაკავშირებული მასალა დალაგებულია ცხოვრების ქრონოლოგიური პრინციპის მიხედვით. რაც შეეხება ისტორიოგრაფიის საკითხებზე საუბარს, ამ შემთხვევაში, აქცენტი გამახვილებული არის სხვადასხვა სკოლებზე (იტალიური...). ცხადია, შეუძლებელებელი არის

ძველი რომის შესახებ არსებული ზღვა ლიტერატურის მიმოხილვა. ავტორისთვის ამოსავალი იყო ხელმისაწვდომი წიგნები და იმ მკვლევართა ნაშრომების მკითხველისთვის მოწოდება, რომლებმაც არსებითად განსაზღვრეს დღევანდელი ძველი რომის ისტორიის შესწავლის მსოფლიო კარდინალური ხაზი.

ჩვენ არ დავიწყებთ ნაშრომის დეტალურ მიმიხილვას. დაე, მკითხველმა თვით განსაჯოს იგი. მხოლოდ რამოდენიმე შტრიხზე გვინდა ყურადღების გამახვილება: 1. წინამდებარე ნაშრომი ისტორიოგრაფიაში არსებული ტრადიციის შეჯამების ცდაა. 2. მასში მოცემულია რომის ისტორიასთან დაკავშირებული ყველა წონიანი მეცნიერების ნაშრომების მიმოხილვა. 3. ყურადღება არის გამახვილებული სხვადასხვა სკოლებზე, მიმდინარეობებზე და ა.შ.

წიგნი ძველი რომის ისტორიის წყაროთმცოდნეობის და ისტორიოგრაფიის მთლიანობაში მოყვანის პირველი ცდაა. ცხადია, იგი დაზღვეული არ იქნება შენიშვნებისგან. დარწმუნებული ვართ, რომ მკითხველი თბილად მიიღებს ნაშრომს. ასევე გვჯერა, რომ წიგნის გარშემო გამოთქმული ყველა პოზიტიური შენიშვნა გაზიარებული იქნება.

ომარ ნიშნიანიძე

ქუთაისი. 26.06.2013

შესავალი

წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია საისტორიო მეცნიერების დამხმარე დისციპლინებია, რომლებსაც აქვთ თავიანთი კვლევის საგანი, მეთოდები და ა.შ.

წყაროთმცოდნეობის ძირითადი საგანია ყველა ტიპის წერილობითი წყაროები, რომლების ხდება დაჯგუფება, სისტემატიზაცია და კლასიფიკაცია. ამავე დროს, მათი ანალიზი, გამოცემა და თეორია. წყაროთა კლასიფიკაცია, თავის მხრივ, შეიძლება მოხდეს შინაარსის, წარმოშობის და სახეობების მიხედვით. წყაროთმცოდნეობის ზოგადი ამოცანები, მეთოდიკა და კვლევის ხერხები გამოიყენება ყველა პერიოდის საისტორიო წყაროს მიმართ. ამდენად, იგი კომპლექსური დარგია და აერთიანებს სპეციალურ საისტორიო დისციპლინებს.

ყველა პერიოდის საისტორიო წყაროს მიმართ მუშაობისას წამოიწევა მსგავსი საკითხები. ესენია: წყაროთა გამოვლენა, ტექსტის დადგენა, წარმოშობა, სანდოობის საკითხი, სინთეზი და ა.შ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში საისტორიო წყაროებს ყოფენ ექვს ჯგუფად. ჩვენს შემთხვევაში, რომის ისტორიისთვის, მათგან მისაღებია მხოლოდ ოთხი. ესენია:

1. წერილობითი წყაროები (ეპიგრაფიკული ძეგლები - ქვაზე, კერამიკაზე და ა.შ. არსებული ძველი წარწერები; შენობებზე არსებული გრაფიტები და ხელით ამოტვიფრული ტექსტები; ხელნაწერები პაპირუსზე, პერგამენტზე და ქაღალდზე და ა.შ.). უნდა ითქვას, რომ ეს არის წყაროების ყველაზე მრავალრიცხოვანი ჯგუფი;

2. ნივთიერი ძეგლები (შრომის იარაღები, ხელოსნობის ნაწარმი, საყოფაცხოვრებო ყოფის ამსახველი ნივთები, იარაღი, მონეტები, არქიტექტურული ნაგებობები და ა.შ.);
3. ეთნოგრაფიული ძეგლები;
4. ლინგვისტური ძეგლები - გეოგრაფიული სახელწოდებები, პირადი სახელები და ა.შ.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ისტორიული პროცესის ყოველმხრივი და რეალური სურათის აღდგენა შესაძლებელი ხდება მხოლოდ ყველა ზემოჩამოთვლილი წყაროების ერთობლიობით.

მეცნიერების საერთო სისტემაში, წყაროთმცოდნეობის ადგილის განსაზღვრის, ორი მიდგომა არსებობს. ერთნი მას დამოუკიდებელ მეცნიერებად აღიარებენ, ხოლო სხვები მას დამხმარე დისციპლინად მიიჩნევენ. გადაუჭრელი რჩება მთავარი - მისი დარგობრივი (ფილოლოგიური თუ ისტორიული) კუთვნილების საკითხი.

წყაროთმცოდნეობისთვის დამახასიათებელია „მარადიული პრობლემის“ არსებობა, ანუ ისეთი საკითხები, რომელთა გადაჭრა მიმდინარე მომენტში ერთმნიშვნელად არ ხერხდება. მეცნიერების განვითარების კვალობაზე ხდება ამ პრობლემის ხელმეორედ დაყენება. მაშასადამე, წყაროს მიმართ კამათი და აზრთა სხვადასხვაობა, საბოლოო ჯამში, იწვევს საისტორიო მეცნიერების პროგრესს.

ამავე დროს, წყაროთმცოდნეობა საისტორიო მეცნიერების აუცილებელი და ტრადიციული დარგიცაა. აუცილებელია, რადგანაც ისტორიული კვლევის საფუძველს შეადგენს. წყაროს სიღრმისეული შესწავლა ქმნის მაღალხარისხოვანი ისტორიული ნაშრომის შექმნის საფუძველს.

წყაროთმცოდნეობის ზოგად ამოცანებს, მეთოდიკას და კვლევის ხერხებს ძირითადში იყენებენ ყველა პერიოდიდ

წყაროს მიმართ. საისტორიო წყაროების კრიტიკას სათავე დაუდო ბერძენმა ისტორიკოსმა თუკიდიდემ (ძვ.წ. 465/460-400/395 წწ.). იგი გახლდათ ჰეროდოტეს (ძვ.წ. 484-425 წწ.) უმცროსი თანამედროვე.

ლოგოგრაფოსების და ჰეროდოტესგან განსხვავებით თუკიდიდემ საისტორიო თხზულების მიზანდასახულობად ჩათვალა არა „ამაოდ საკითხი და სასმენი“ ამბების თხრობა, არამედ „ჭეშმარიტების ძიება“. იგი წერდა, რომ „ჩემი ნაშრომი გამიზნულია არა იმდენად, რომ მოცემულ მომენტში სიტყვიერი შეჯიბრის საგანი გახდეს, რამდენადაც იმისკენ, რომ დარჩეს სამარადისო ძეგლად“.

თანადროული ამბების თხრობისას, თუკიდიდე, აღწერდა მხოლოდ იმ შემთხვევებს, რომელთა თვითმხილველიც იყო. იგი კიდეც წერდა, რომ „გაგონილს ნანახი მირჩევნია“. თუ ჰეროდოტემ თავის თხზულებაში პირდაპირი გაგებით ჩაყარა ნანახი და სხვისგან გაგონილი ფაქტები, თუკიდიდემ, ისინი გადაამოწმა. ამის გამო იყო, რომ XIX ს-ის რიგი გერმანელი მეცნიერები მას ჰეროდოტეზე მაღლა აყენებდნენ. მაშასადამე, თუკიდიდე ითვლება საისტორიო კრიტიკის შესწავლის და გააზრების, ანუ მეცნიერული ისტორიის ფუძემდებლად.

ადრეულ შუა საუკუნეებში საისტორიო წყაროების კრიტიკული შესწავლა არ მიმდინარეობდა. მიზეზი იყო კათოლიკური ეკლესიის დოგმების დომინირებული პოზიცია. ამ მხრივ ნათელი ფურცელი რენესანსის პერიოდიდან იწყება. წყაროთა კრიტიკის საქმეში უზომო იყო ლორენცო ვალას (1407-1457 წწ.) წვლილი. მისი კრიტიკული პოზიცია მკვეთრად გამოჩნდა ე.წ. „კონსტანტინეს საჩუქრის“ ანალიზისას. პაპის სიგელის კრიტიკული შესწავლით, ვალამ, არსებითად

დაამსხვრია საისტორიო მეცნიერების მიმართ პაპიზმის დოქტრინა.

XIX-XX ს-ბში, კარლ ლახმანის (1793-1851 წწ.), თეოდორ მომზენის (1817-1903 წწ.), ულრიხ ფონ ვილამოვიც-მელენ-დორფის (1848-1931 წწ.) და სხვების წყალობით, ფილოლოგი-ის და ანტიკური ისტორიის სინთეზით, მოხერხდა წყაროთ-მცოდნეობის კვლევის არეალის გაფართოება. შესაბამისად, თავისი კვლევის საგნით და სპეციფიკური მეთოდებით, იგი უკვე ჩამოყალიბდა საისტორიო მეცნიერების დამხმარე დი-სციპლინად.

რაც შეეხება ისტორიოგრაფიას, უნდა შევნიშნოთ, რომ მისი შესწავლის ობიექტია არა ისტორიული განვითარების პროცესი, არამედ საისტორიო აზრის ისტორია. თუ ძველი რომის ისტორიის შესწავლის ობიექტია ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური განვითარება დაწყებული ძვ.წ. II ათასწლეულიდან ახ.წ. 476 წლამდე, სამაგიეროდ, ის-ტორიოგრაფია იკვლევს შუა საუკუნეებში და ახალ დროში ძველი რომის ისტორიის შესახებ არსებულ სხვადასხვა კონ-ცეფციებს და პუბლიკაციებს.

ტერმინ „ისტორიოგრაფიას“ ორმაგი გაგება აქვს: 1) მას განიხილავენ სხვადასხვა ეპოქის საისტორიო ნაწარმო-ებთა ერთობლიობად და 2) როგორც საისტორიო მეცნიერე-ბის განვითარების ისტორიას. მაგ., როდესაც საუბარია „გან-მანათლებლობის ეპოქის ისტორიოგრაფიაზე“, ამ შემთხვე-ვაში ტერმინი „ისტორიოგრაფია“ იხმარება განსახილველი ეპოქის საისტორიო ნაწარმოებთა ერთობლიობის მნიშვნე-ლობით. როდესაც საუბარია „ისტორიოგრაფიის კურსზე“, მაშინ მხედველობაშია მხოლოდ ზოგადად საისტორიო მე-ცნიერების განვითარება.

ისტორიოგრაფიის განვითარება ორგანულად არის და-

კავშირებული კონკრეტული საისტორიო პროცესის შემეცნებასთან. მისი ამოცანაა განმარტოს საისტორიო პროცესების ერთი ასპექტის პოპულარობა და სხვა დროში მათი მეორე პლანზე გადატანის მიზეზები.

კვლევის განსხვავებული მიზნების და მეთოდების მიუხედავად, ისტორიოგრაფია კავშირშია წყაროთმცოდნეობასთან. საქმე იმაშია, რომ ყოველ ეპოქაში მომხდარი წყაროთა წრის გაფართოება და მათი კრიტიკული გამოყენება, არა მარტო განსაზღვრავენ ამა თუ იმ კონკრეტული პრობლემის დამუშავებას, არამედ გამოხატავენ საისტორიო აზროვნების ზოგად სურათსაც.

ისტორიოგრაფიამ, როგორც ცოდნის დამოუკიდებელმა დარგმა, გამოკვეთილი სახე ჰეროდოტეს შემოქმედებაში მიიღო. ორიათას ხუთასი წლის ისტორიის მიუხედავად, როგორც დარგი იგი გვიან ჩამოყალიბდა. ამის მიზეზი იყო საზოგადოებრივი აზროვნების ზოგადი დონე და გაბატონებული ისტორიულ-ფილოსოფიური სისტემები. მხედველოვაში ისიც არის მისაღები, რომ ისტორიოგრაფიის განვითარებაზე გავლენას ახდენდა ტრადიციული, ანდა ახალ კონცეფციაზე გაცოცხლებული ძველი თეორიები.

მსოფლიო მეცნიერებაში ძველი რომის ისტორიის წყაროთმცოდნეობის და ისტორიოგრაფიის საკითხების კვლევას თხუთმეტ საუკუნეზე მეტი ხნის ისტორია აქვს. არსებითად, მისი შესწავლა იწყება ახ.წ. V ს-დან, დას. რომის იმპერიის დამხობის შემდგომი დროდან. ამ ხნის მანძილზე საისტორიო მეცნიერებამ შინაგანი ევოლუცია და რიგი სტადიები გაიარა. ევროპის ისტორიის V-XII ს-ბის მონაკვეთი ის პერიოდია, როდესაც ძველი რომის ისტორიისადმი ინტერესი იყო შენელებული. ნეტარე ავგუსტინეს (354-430 წწ.) და კათოლიკური ეკლესიის სხვა „მამების“ წყალობით, რომის ისტორიას

განიხილავნდენ მხოლოდ ბიბლიურ-ქრისტიანულ მიმართებაში. აქ საერთოდ ზედმეტი იყო რაიმე მეცნიერულ საკითხზე საუბარი. პირიქით, ანტიკური საისტორიო აზროვნების ყველა მიღწევა მიივიწყეს.

ძველი რომის ისტორიის შესწავლისადმი მეცნიერული მიდგომა იწყება XIII-XIV ს-დან. ამ დროს ასპარესზე გამოდიან ჰუმანისტები, რომლებმაც პაპიზმის დოქტრინასთან ჭიდილის ფონზე საფუძველი ჩაუყარეს წყაროთმცოდნეობითი და ისტორიოგრაფიული კვლევების პირველ სახეს. თანდათან, ჩამოყალიბდა სხვადასხვა სკოლები (იტალიური, ფრანგული, გერმანული, ინგლისური და რუსული), რომლებიც დღეს უკვე წარმართავენ ძველი რომის ისტორიის შესწავლის მსოფლიო კარდინალურ ხაზს.

მკითხველი შენიშნავს, რომ ისტორიოგრაფიული საკითხები წიგნში დალაგებულია არა ეპოქების, არამედ სკოლების მიხედვით. მათ გვერდით ნახსენები გვაქვს ქართულ სკოლაც. მიგვაჩნია, რომ მოკრძალებული წვლილის მიუხედავად, იგი ვალდებულია იცოდეს ძველი რომის ისტორიის შესწავლის საქმეში ქართველი მეცნიერების წვლილი.

ძველი რომის ისტორიის წყაროთმცოდნეობა და ისტორიოგრაფია ქართულ მეცნიერებაში მოიაზრება ცნება „ანტიკური ეპოქის“ ქვეშ, რაც რუსული საისტორიო სკოლის გავლენის შედეგია. საქმე იმაშია, რომ დასავლური ისტორიოგრაფია „Ancient“ ქვეშ გულისხმობს არა კონკრეტულად საბერძნეთ-რომს, როგორც ეს რუსულ ისტორიოგრაფიაშია, არამედ მას ფართო მნიშვნელობას ანიჭეს და მის ქვეშ ზოგადად მოიაზრებს მთელ ძველ სამყაროს (აღმოსავლეთი, საბერძნეთ-რომი). ორივე მიდგომა მისაღებია. ამის განმარტება იმიტომ დაგვჭირდა, რომ ჩვენც ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებულ ტარდიციას მივყვებით და წიგნში ნახსენები

ტერმინი „ანტიკურის“ ქვეშ ვგულისხმობთ მხოლოდ ძველ საბერძნეთს და რომს.

ნაშრომს არ აქვს საკითხის სრულად ამოწურვის პრეტენზია, მით უმეტეს ეს ითქმის მის ისტორიოგრაფიულ ნაწილზე. ძველი რომის შესახებ არსებულ ზღვა ლიტერატურიდან ჩვენ შევეცადეთ ამოგვეღო მთავარი. ამ კუთხით ჩვენი კვლევა კვლავ გაგრძელდება და მკითხველის მხრიდან გამოთქმული პოზიტიური შენიშვნა ხელს შეგვიწყობს შემდგომ მუშაობაში.

თავი I
ძველი რომის ისტორიის წყართმცოდნეობა

რომაული არქეოლოგია

არქეოლოგია საისტორიო მეცნიერების ერთ-ერთი დამხმარე დისციპლინაა. მისი მეშვეობით შესაძლებელი არის მიწის ქვეშ არსებული წარსულ ისტორიის ამსახველი ნივთიერი წყაროების გამომზეურება-შესწავლა.

სამეცნიერო ლიტერატურაში მიჩნეულია, რომ სიტყვა „ἀρχαιολογία“ წარსული ისტორიის შინაარსით პირველად იხმარა ბერძენმა ფილოსოფოსმა პლატონმა (ძვ.წ. 428/7-348/7 წწ.). მის შემდგომ აღნიშნული ტერმინი ფართო შინაარსით გამოიყენა ბერძენმა ისტორიკოსმა დიონისე ჰალიკარნასელმა (ძვ.წ. I ს.). მას ეკუთვნის 20 წიგნად დაწერილი „რომაული სიძველეები“ (ბერძ. Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία). მანვე განსაზღვრა არქეოლოგიის საგანი და მიზანი. ისტორიკოსი წერდა: „ისტორიას ვიწყებ იმ უძველესი თქმულებებით, რომლებსაც წინამორბედები რთული ძიების გამო ტოვებდნენ... მე ვსაუბრობ რომაელი ხალხის ყველა ომებზე... და საუბარი მიმყავს I პუნიკურ ომამდე“.

ბერძნებისაგან განსხვავებით ძველი ისტორიის აღსანიშნავად რომაელები იყენებდნენ სიტყვა „Antiquitates“. უნდა შევნიშნოთ, რომ არქეოლოგიის მაშინდელ და დღევანდელ გაგებას შორის დიდი ზღვარია. ემპირიული ცოდნიდან მან, თანდათან, სამეცნიერო სახე მიიღო. ფაქტია, არქეოლოგიას უპირატესი მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიის იმ მონაკვეთის შესწავლაზე, რომლების შესახებ წერილობითი მონაცემები არ გვაქვს. მაშასადამე, რომაული არქეოლოგიის მეშვეობით

შესაძლებელი ხდება საწყისი და ე.წ. „რომამდელი“ ისტორიის გაშუქება.

რომაულ არქეოლოგიას სათავე დაედო რენესანსის დროს. მაშინ სიძველეების ძიებას რომის პაპებიდან დაწყებული რიგითი თავადებით დამთავრებული შეჯიბრის სახე მიიღო. მეორეს მხრივ, რომაული სიძველეების ძიება შუა საუკუნეებში ნიშნავდა პაპიზმის დოქტრინის მიმართ ერთგვარ პროტესტის გამოხატვას. არსებითად, ის რაც ადრეულ შუა საუკუნეებში აკრძალული იყო, ცხოველ ინტერესს იწვევდა მომდევნო პერიოდის ევროპის საზოგადოებაში.

სიძველეებისადმი დაინტერესებამ თავისთავად მოითხოვა რომაული ნივთების შესანახი სპეციალური საცავების შექმნა. ასე მაგ., პაპ იულიუს II (1443-1513 წწ.) ვატიკანთან 1506 წელს გახსნა ქანდაკებების შესანახი პირველი საცავი. XVII ს-დან პაპების მსგავსად ანტიკური ქანდაკებების საცავები ჰქონდათ კარდინალებს. მაგ., კარდინალმა ლუდოვიკო ლუდოვიზმა (1595-1632 წწ.), რომელიც შემდგომში პაპ გრიგორ XV (1621-1623 წწ.) სახელით იყო ცნობილი, XVII ს-ის 20-იან წლებში, შექმნა ცნობილი კოლექცია, რომელშიც შედიოდა: მომაკვდავი გალი (ძვ.წ. III ს.), რომაული სარკოფაგი ე.წ. Grada Ludovisi (ახ.წ. III ს.), ჰერმესის (ახ.წ. I ს.), იუნონას (ახ.წ. I ს.) და სხვა ქანდაკებები.

1711 წელს ჰერკულანუმში და 1748 წელს პომპეიში ჩატარებული გათხრებით საფუძველი ჩაეყარა რომაულ არქეოლოგიას, როგორც სამეცნიერო დისციპლინას. არქეოლოგიურ კვლევა-ძიების საქმეში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა სხვადასხვა ქვეყნებში ე.წ. „დილეტანტთა საზოგადოებების“ შექმნას. პირველად იგი დაფუძნდა 1733 წელს ლონდონში. საზოგადოება თავისი ხარჯებით აფინანსებდა მიმდინარე ექსპედიციებს. უკვე მოდაშიც შემოვიდა არქეოლოგიური ნი-

ვთების შეგროვებაც, რაშიც აქტიურად ჩაერთო ვატიკანიც. მაგ., პაპი ლეო X (1513-1521 წწ.), რომელმაც სიძველებზე კონტროლი მიანდო რაფაელსაც (1483-1520 წწ.). ვატიკანის საცავებში დღესაც ბევრი უნიკალური ნივთი ინახება.

მუზეუმებსა და საცავეებში არსებული რომაული სიძველების პირველი სისტემატიზაცია დაკავშირებული არის გერმანელი მეცნიერის ***იოჰან ვინკელმანის*** (1717-1768 წწ.) სახელთან. ნაშრომში „ანტიკური ხელოვნების ისტორიაში“ (1764 წ.) მან მოახდინა იტალიის მუზეუმებსა და კერძო კოლექციებში არსებული ძველ რომაული ისტორიის ამსახველი ნივთების სისტემატიზაცია.

რისორჯიმენტოს (გაერთიანება – კ.ს.) წყალობით იტალიაში ეროვნული საკითხის გადაჭრამ, წინა პლანზე წამოწია ძველი ისტორიის თემების პოპულარიზაცია. ცხადი იყო, რომ ახლადშექმნილი სახელმწიფო, ცდილობდა მსოფლიოსთვის დაემტკიცებინა, რომ უდიდესი ცივილიზაციის მემკვიდრე იყო. ამისთვის იტალიაში ინტენსიურად მიდიოდა არქეოლოგიური კვლევა-ძიებების დაფინანება, რათა ყველასთვის დაემტკიცებინათ მათი ეტრუსკულ-რომაელი მემკვიდრეობა.

დღეისთვის ძველი რომის ისტორიის დიდი მონაკვეთი უმთავრესად ცნობილი არის არქეოლოგიური წყაროებით. ისინი ნაპოვნია საკუთრივ იტალიის და ასევე ევროპა-აფრიკა-აზიის ტერიტორიებზე, ანუ იქ, სადაც ოდესღაც გადაჭიმული იყო რომის იმპერია. საკუთრივ იტალიაში ნაპოვნი არქეოლოგიური ნივთებიდან მხედველობაში გვხვდება ეტრუსკული წარმოშობის ძეგლები. ისინი ძვ.წ. X-V ს-ბში აპენინის ნახევარკუნძულზე მნიშვნელოვან როლს თამაშობდნენ. მოგვიანებით ეტრუსკები შეერწყენ რომაელებს და დიდი გავლენა მოახდინეს მათ კულტურაზე. ეტრუსკული ძეგლების სიმრავლემ სათავე დაუდო ეტრუსკოლოგიას.

ეტრუსკოლოგიაში ბიძგის მიმცემი იყო ***თომას დე-მპსტერის*** (1579-1625 წწ.) ნაშრომი „შვიდი წიგნი სამეფო ეტ-რურიის შესახებ“ (წ. I-VII, 1619 წ.). მასში ავტორმა ეტრუსკე-ბი წარმოსახა ძველი ეპოქის ერთ-ერთ კულტურულ ხალხე-ბად. მართალია წიგნი საუკუნით გვიან გამოვიდა, მაგრამ მან დიდი გავლენა მოახდინა ეტრუსკოლოგიით დაინტერესე-ბულ სამეცნიერო წრეებზე. მისი წყალობით დასაბამი დაედო ეტრუსკულ არქეოლოგიას.

დღეისთვის იტალიის ჩრდილოეთ და დასავლეთ ნა-წილში ნაპოვნი არის მრავალი ეტრუსკული სამარხი და ნაქა-ლაქარი. მაგ., ძველ ქ.პოდლეში, სპინაში, რომთან ახლოს პი-გრიში და ა.შ. ეტრუსკულმა ნივთების კოლექციებმა მოით-ხოვეს შესაფერისი მუზეუმების შექმნა. ერთ-ერთი ასეთი ცნობილი მუზეუმია - Accademia Etrusca. იგი 1726 წელს დაარ-სდა იტალიის ქ.კორტონსში.

ნახევარკუნძულის ცენტრალურ და სამხრეთ ნაწილში შემორჩენილია იტალიკ ტომთა და იქ მცხოვრებ ბერძენ მოა-ხალშენეთა მატერიალური ცხოვრების კვალი. სწორედ ამ დასახლებებში ძვ.წ. VIII ს-დან გამოირჩეოდა რომი. რომაელ-თა მატერიალური კულტურის ნაშთები საშუალებას გვაძ-ლევს გავეცნოთ რომაული და მთელი ხმელთაშუაზღვისპირა ადრეული კულტურების ურთიერთგავლენაზე. სამარხეული ინვენტარით და პრიმიტიულ მშენებლობათა კვალით შეგვიძ-ლია ვიმსჯელოთ იტალიკთა და რომაელთა ყოფაზე. ჩვენამ-დე შემორჩენილია მოგვიანო პერიოდის ტაძრები, საცხოვრე-ბელი სახლები, აბანოები, ვილები, ტრიუმფალური თაღები და აშ. გვაძლევს ძველ რომაულ მატერიალურ სამყაროზე კონკრეტულ წარმოდგენებს.

ყოველივეს ემატება პროვინციებში ნაპოვნი აურაცხე-ლი ძეგლი. რომაული ტაძარი - ე.წ. კვადრატული სახლი ნი-

ცაში (სამხ. საფრანგეთი), უზარმაზარი სასახლე სპლიტში და მრავალი სხვა, შესანიშნავად არიან შემონახული და ერთგვარ მუზეუმებსაც წარმოადგენენ. მთლიანობაში, ევროპა-აზია-აფრიკის ქვეყნებში, რომლებიც შედიოდნენ წარსულში რომის პროვინციებში, შემორჩენილია რომაულ ქალაქთა და ცალკეულ რთული არქიტექტურის არაერთი ნანგრევები.

რომაულ არქეოლოგიაზე ვრცლად საუბარი შორს წაგვიყვანს, ამიტომაც მკითხველის ყურადღება გვინდა მივაქციოთ მხოლოდ რამდენიმე მნიშვნელოვან ძეგლზე (პომპეი, ჰერკულანუმი, სტაბიუმი), რითაც, ვფიქრობთ, საკითხის გარშემო მას შეექმნება ზოგადი წარმოდგენა.

პომპეი

ვეზუვი – პომპეი – ჰერკულანუმი – სტაბიუმი

პომპეი (ლათ. Pompeii) არის ღია ცისქვეშ მუზეუმის სტატუსის მქონე ქალაქი. იგი დაარსდა ძვ.წ. IV ს-ში. ქალაქი, რომელიც ახ.წ. 79 წლის 24 აგვისტოს ვეზუვის ამოფრქვევის შედეგად მიწაში ჩაიმარხა. მთელი 15 საუკენის მანძილზე ქ.პომპეი მიწის ფენით იყო დაფარული. 1592 წელს მდ.სანოდან არხის მშენებლობისას პირველად იპოვეს ქალაქის კედლები. სამწუხაროდ, მაშინ მისთვის არავის არ მიუქცევია ყურადღება. მოგვიანებით, 1689 წელს, კვლავ მშენებლობისას, ნაპოვნი იქნა დანგრეული შენობა წარწერით - „პომპეი“. ამჯერადაც იგი იგნორირებული იყო, რადგან წარწერა გაიგივდა რომაელი სახელმწიფო მოღვაწის და მხე-

დარმთავრის გნეუს პომპეუს დიდის (ძვ.წ. 106-48 წწ.) საცხოვრებელ კომპლექსთან.

1748 წელს ქ.პომპეიში გათხრები წამოიწყო ***როკე ხოაკინ დე ალკუბიერემ*** (1702-1780 წწ.). იგი დარწმუნებული იყო, რომ თხრიდა სტაბიუმს. პრინციპში, მას მხოლოდ მხატვრული ღირებულების მქონე ნივთების პოვნა აინტერესებდა, რომლებსაც იგი აგზავნიდა ნეაპოლიტანიის სამეფოს მუზეუმებში. ალკუბიერე ნაკლებ მნიშვნელობას ანიჭებდა ძველი ქალაქის ნანგრევებს. ამის გარდა, საშინელი იყო მის მიერ წარმოებული გათხრების მეთოდიკა. თავდაპირველად, მიწაში თხრიდნენ გვირაბს და მხოლოდ საინტერესო მონაპოვარი იძლეოდა შემდგომი გათხრების პროცესის სტიმულირებას. თუ მსგავსი რამ არ იქნებოდა ნაპოვნი, მაშინ სამუშაო ადგილი სხვაგან გადაჰქონდათ.

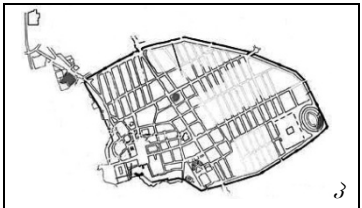

პომპეი – არქეოლოგიური გეგმა

პომპეი – რეკონსტრუირებული

ქ.პომპეის გათხრებისადმი მეცნიერული მიდგომა უკავშირდება ***ფ.ლა ვეგას*** სახელს. იგი 1760-1804 წლებში ხელმძღვანელობდა პომპეის გათხრებს. მის სახელს უკავშირდება ქალაქის ძირითადი ნაწილის გათხრა, სარესტავრაციო საქმეების წამოწყება, გათხრების დღიურის წარმოება, სხვადასხვა გამოფენა-ექსპოზიციების მოწყობა და ა.შ.

ვეგამ მაშინდელ გათხრების ტექნოლოგიაში სიახლეები შეიტანა. პირველ რიგში, დაიწყეს განათხარი გრუნტი გატანა ქალაქის ტერიტორიიდან. მანვე მოაწყო სამეფო მუზეუმებისთვის დაწუნებული ნივთების გამოფენა. და რაც მთა-

ვარია, საფუძველი ჩაუყარა აღმოჩენილი ძეგლების რესტავრაციას.

მხოლოდ 1763 წელს დადგინდა, რომ ფერფლს ქვეშ მყოფი ქალაქი იყო პომპეი და არა სტაბიუმი. 1870 წელს ქ.პომპეიში საინტერესო აღმოჩენა გაკეთდა. გრუნტზე არსებული სხვადასხვა უცნობ გამოსახულებებში არქეოლოგმა ***ჯიუზეპე ფიორელმა*** (1823-1896 წწ.) ჩაასხა თაბაშირი და მათზე გაქვავებული მიწის ფენის მოშორებით, მიიღო ქალაქის გარდაცვლილი მოქალაქეების სიკვდილის წინა მდგომარეობა. ფიორელის დამსახურება გახლდათ ქ.პომპეიში წარმოებული გათხრებისთვის სისტემური სახის მიცემა. მანვე შემოიღო ქალაქის შენობების ნუმერაციის სისტემა, რომელიც დღესაც ძალაშია.

დღეისთვის ისტორიული პომპეის დაახლ. 25% არის გათხრილი, რაც არ იძლევა საშუალებას მთლიანობაში აღვადგინოთ ქალაქის ისტორიის სურათი. აღმოჩენილი არქეოლოგიური ძეგლებიდან შეგვიძლია დავასახელოთ: ფორუმი (38X157 მ), იუპიტერის, იმპ. ვესპასიანეს და სხვათა სახელზე არსებული ტაძრები. ასევე 20 ათას მაყურებელზე გაანგარიშებული ძვ.წ. 80 წელს აშენებული დიდი ამფითეატრი, საცხოვრებელი სახლები, წყალმომარაგების სისტემები და ა.შ.

სტაბიუმი

სტაბიუმი (ლათ. Stabiae) მდებარეობდა ნეაპოლიტანიის ყურის სანაპიროზე, ვეზუვიდან 15 კმ დაშორებით, თანამედროვე პუნქტ კასტელამარე დე-სტაბიას მახლობლად. ქალაქის შესახებ მწირი ცნობები გვაქვს. ვიცით მხოლოდ, რომ მოკავშირეთა ომისას, ძვ.წ. 89 წელს, სულამ იგი მიწასთან გაასწორა. ნგრევა იმდენად მასშტაბური იყო, რომ შემდგომში ქალაქი უკვე აღარც აღუდგენიათ. სანაცვლოთ, რომაელმა

არისტოკრატებმა იმ მხარეში დაიწყეს თავისთვის ვილების მშენებლობა. სულ მალე, სტაბიუმი აპენინის ნახევარკუნძულზე პოპულარულ კურორტად გადაიქცა, მაგრამ ახ.წ. 79 წლის ვეზუვის ამორფქვევის შედეგად იგი მიწაში დაიმარხა.

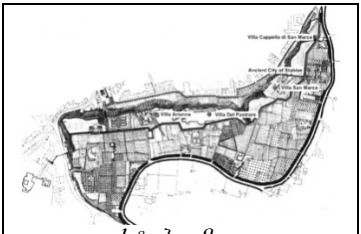

სტაბიუმი – არქეოლოგიური გეგმა

არქეოლოგიური გათხრები სტაბიუმში 1749 წელს დაიწყო ესპანელმა არქეოლოგმა ***როკე ხოაკინ დე ალკუბიერემ***. იგი ქალაქს 1749-1782 წლებში თხრიდა. მაშინდელი მეთოდოლოგიის გამო, იქ გათხრების დასრულებაშეწყვეტით და ყურადღების ქ.პოპეისკენ გადატანამ, სტაბიუმის მნიშვნელობა დააკნინა, რის გამოც ქალაქი მიივიწყეს. იგი ხელახლა აღმოაჩინეს მხოლოდ 1950 წელს.

დღეისთვის სტაბიუმში ნაპოვნი ვილებიდან აღსანიშნავია 1967 წელს აღმოჩენილი ე.წ. „მწყემსის ვილა“. მას სახელი დაერქვა იქ ნაპოვნი მწყემსის ქანდაკების გამო. ამის გარდა, არქეოლოგიური კუთხით კიდევ შესწავლილი არის „წმინდა მარკოს“ (ფართობი – 11 000 მ), „არიანას“ ვილები და ა.შ.

ჰერკულანუმი

ქ.ჰერკულანუმიც (ლათ. Herculaneum) იმ დღეს, ძვ.წ. 79 წლის 24 აგვისტოს, დაიმარხა ვულკანური მასის ქვეშ. არქეოლოგიის წყალობით ჩვენ უკვე შეგვიძლია ავღადგინოთ ქალაქის დაღუპვის რეალური სურათი.

ჰერკულანუმი მდებარეობდა ვეზუვის დასავლეთით. ვულკანის ამოფრქვევისას ქარი თავდაპირველად სამხრეთ-დასავლეთით, პომპეის და სტაბიუმის მხარეს ქროდა. შესაბამისად, ისინი ვულკანური ფერფლით მეტად დააზარალ-

დნენ. ფერფლის მასა იმდენად დიდი იყო, რომ პომპეი-სტაბიუმში არსებული შენობების სახურავები ჩაინგრა. როდესაც ქარმა მიმართულება შეიცვალა და ფერფლი წაიღო ჰერკულანუმის მხარეს, ქალაქი უკვე დაფარული იყო ვულკანური ლავის სქელი ფენით. სიმხურვალემ ლავის ქვეშ მოხვედრილი შენობები გამოაშრო, რის წყალობითაც ჩვენამდე მოაღწია პაპირუსების გრაგნილებმა, ხისგან გაკეთებულმა ნივთებმა და ა.შ.

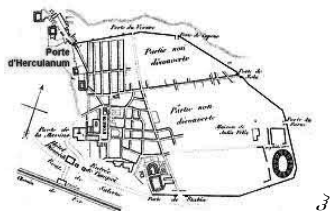

ერკულანუმი – არქეოლოგიური გეგმა

ჰერკულანუმი – დღევანდელი სახე

ქ.ჰერკულანუმი აღმოჩენილი იქნა შემთხვევით, 1710 წელს, ჭის თხრისას. ამის შემდეგ დაიწყო მისი უსისტემო შესწავლა. კვლევებს შედარებით მეცნიერული სახე მიეცა 1738 წლიდან, მაგრამ არქეოლოგიურ გათხრებს მაინც არ ჰქონდათ პერიოდული სახე. მოპოვებული მასალა ძირითადში ნეაპოლიტანიის მეფეების სასახლეში ხვდებოდა. 1758 წელს მახლობელ ქ.პორტიჩში გაიხსნა ჰერკულანუმის მუზეუმი.

სისტემური სახე არქეოლოგიურ კვლევა-ძიებებს მიეცათ მხოლოდ 1924 წლიდან, როდესაც გათხრების ხელმძღვანელად დაინიშნა ***ამადეო მაიური*** (1886-1963 წწ.). ჰერკულანუმის შემდგომი შესწავლის სირთულეს ქმნის ის ფაქტი, რომ ისტორიული ქალაქის გარკვეული ნაწილზე გაშენებული თანამედროვე ქ.ერკოლანო.

2001 წლიდან ფუნქციონირებს ჰერკულანუმის გადარჩენის საერთაშორისო პროექტი. მისი მიზანი არის რესტავ-

რაციის წარმოება, საქალაქო ნაგებობების ნგრევის შემცირება, შენობების მოპირკეთებული ზედაპირის დაცვა მტრედებისაგან, დოკუმენტაციის შედგენა და ობიექტის მთლიანი აღწერა.

რომაული ნუმიზმატიკა

სპილენძის მონეტა – ახსი, III ს.

ნუმიზმატიკა არის მეცნიერება მონეტების და მედლების შესახებ. იგი საისტორიო მეცნიერების ერთ-ერთი უმნიშველო დამხმარე დისციპლინაა. მონეტები ავსებენ ძველი მწერლების ჩანაწერებს. მათზე მოთავსებული წარწერებით შესაძლებელია ზუსტად დავათარიღოთ ესა თუ ის მოვლენა, განვსაზღვროთ ქვეყნის პოლიტიკური წყობა, ანდა იდეოლოგია. და რაც მთავარია, მონეტები ასახავენ იმდროინდელი ტექნიკის განვითარების დონეს. იმავდროულად ისინი წარმოადგენენ ხელოვნების შედევრებსაც.

მონეტების თანამედროვე, მრგვალი, ფორმა გაჩნდა დაახლ. ძვ.წ. 685 წლისათვის მცირე აზიაში, ლიდიაში. მოგვიანებით, ლიდიისგან დამოუკიდებლად, მონეტები გაჩნდა ელინურ ქ.ეგინაში. ამის მიუხედავად, სახელწოდება „მონეტა“ რომაულია. იგი წარმოდგება ძვ.წ. I ს-ის ერთ-ერთი რომაული ვერცხლის მონეტისაგან, რომლის შუბლზე გამოსახული იყო ქალღმერთი წარწერით - „მონეტა“. მიჩნეულია, რომ თავდაპირველად ეს იყო ქალღმერთ იუნონას (იუპიტერის მეუღლე) ერთ-ერთი სახელწოდება. მასადამე, ქალღმერთ იუნონას სახელზე მოჭრილი ფული იწოდებიდა მონეტებად. იუნონას ტაძრის მახლობლად, კაპიტოლიუმზე, იყო ზარაფხანა, რომელსაც ასევე „მონეტა“ ერქვა, სადაც მიდი-

ოდა ლითონის ფულის მოჭრა. მოგვიანებით, „მონეტის“ სახელწოდება გავრცელდა სხვა ხალხებშიც.

ანტიკური სამყაროში მონეტების არსებობის მიუხედავად, ნუმიზმატიკა, როგორც ცალკე მეცნიერება აღმოცენდა XVIII ს-ის დასაწყისში. მონეტების შესახებ პირველი კოლექციები შეიქმნა XIV-XV ს-ში. მაშინ სწორედ, რომ მონეტების შეგროვებაში გამოიხატებოდა ანტიკურობით გატაცება. მონეტების შესანიშნავი კოლექციები ჰქონდა პეტრარკას (1304-1374 წწ.), ფლორენციელ პოლიტიკოს კოზიმო მედიჩს (1389-1464 წწ.), რომის პაპებს და ა.შ.

სხვადასხვა კოლექციების არსებობამ დღის წესრიგში დააყენა მონეტების მეცნიერული შესწავლა. თავდაპირველად ამას აკეთებდნენ კოლექციების მფლობელები, ანდა ისინი ქირაობდნენ მეცნიერებს, რომლებიც აღწერდნენ მონეტების ფორმებს, ავერსა თუ რევერსზე არსებულ წარწერებს, ადგენდნენ კატალოგებს და ეძებდნენ ანალოგებს სხვადასხვა კოლექციებში.

იოსებ ეკჰელი

უკვე გაჩნდა ემპირიული ხასიათის ზოგადი ნაშრომები. პირველი თაობის ნუმიზმატებს ძირითადში აინტერესებდათ მონეტებზე ცნობილ პირთა სახეების პოვნა. ზოგი მათგანი ანარქონიზმამდეც მიდიოდა, როდესაც კეისრების გარდა მონეტებზე პოულობდნენ ბიბლიური მოციქულების, მეფეების ანდა პაპების პორტრეტებს.

ნუმიზმატიკის „მამად“ მიჩნეულია ვენელი აბატი იოსებ ეკჰელი (გერმ. Joseph Hilarius Eckhel, 1737-1798 წწ.). წლების მანძილზე იგი იყო ვენის საიმპერატორო ნუმიზმატიკური კაბინეტის მცველი. მას ეკუ-

თვნოდა ფუნდამენტური ნაშრომი - „მეცნიერება ძველი მონეტების შესახებ“ (ტ. I-VIII).

ეკჰელმა მისთვის ცნობილი ანტიკური მონეტები დაჰყო ავტონომიურ ქალაქებად (გეოგრაფიული მდებარეობის მიხედვით), ცალკეულ ხალხებად და მეფეებად. ამასთან, რომაული მონეტები მან დაყო რესპუბლიკურად და საიმპერატოროდ, ხოლო უკანასკნელი დასავლეთ და აღმოსავლეთ რომის იმპერიებად. რაც შეეხება რომის უღელქვეშ მყოფი ბერძნული ქალაქების მიერ კეისრების პორტრეტებით მოჭრილი მონეტები, ექჰელმა ისინი გაანაწილა ელინურ კლასში. უნდა ითქვას, რომ ავსტრიელი მეცნიერის მიერ მიღებული მონეტების კლასიფიკაციის სისტემა დღესაც არის მიღებული ნუმიზმატიკაში.

ინტერესი ძველებური მონეტების მიმართ ყოველდღიურად იზრდება. ნუმიზმატიკა დიდ დახმარებას უწევს საისტორიო მეცნიერების სხვა დისციპლინებს და ავსებს წერილობით წყაროებს. ედ.გიბონმა (1737-1794 წწ.) ნუმიზმატიკის მნიშვნელობაზე მოსწრებულად შენიშნა: თუ იმპ. ადრიანეს მოგზაურობის შესახებ ყველა წერილობითი წყარო დაკარგული იქნა, მისი მგზავრობის შესახებ საუბარი შესაძლებელი იქნებოდა შემორჩენილი მონუმენტების და ნუმიზმატიკური მასალის საფუძველზე.

რომაულ მონეტებზე ცნობილ პირთა სახეების გარდა გამოსახული იყო დღესასწაულები, სპორტული თამაშები, სცენები მითოლოგიიდან, სხვადასხვა არქიტექტურული ნაგებობები (კოლიზეუმი...). ზოგ შემთხვევაში ისტორიული მოვლენები მონეტებზე გამოსახული იყო ალეგორიული ფორმით. არსებითად, მონეტები იძლევიან არა მარტო ცნობებს რომის პოლიტიკური ისტორიიდან, არამედ ისინი დიდ დახმარებას უწევენ ხელოვნების ისტორიის მკვლევარებსაც.

რომაული ეპიგრაფიკა

რომაული ისტორიის შესწავლის საქმეში უმთავრესია მრავალრიცხოვანი წერილობითი წყაროები. ისინი არაერთგვაროვანია და დაწერილია სხვადასხვა ენებზე. მათგან უძველესი სამარხისეული ტიპის ეტრუსკული წარწერები, რომელთა რაოდენობა დაახლ. 10 ათასია.

ეტრუსკულის გარდა შემორჩენილია იტალიაში მოსახლე სხვა ხალხთა წარწერებიც. მათი უმრავლესობა ლათინურ ენაზე არის შედგენილი. ისინი არაერთგვარი ხასიათის არიან და იყოფა ოფიციალურ და კერძო წარწერებად. ოფიციალური წარწერებიდან შეიძლება დავასახელოთ ძვ.წ. 186 წლის სენატის დეკრეტი ვაკხანალიების აკრძალვის შესახებ. რესპუბლიკის დაცემის და იმპერიის დასაწყისისთვის საუკეთესო წყაროა ავგუსტუსის ავტობიოგრაფია. იგი ამოტვიფრული იყო ქ.ანკარაში მდებარე ანტიკური ტაძრის კედელზე.

ძველი ტექსტები ამოტვიფრული იყო ქვაზე, ანდა დაწერილი პაპირუსზე. ლათინურ ენაზე შესრულებული პაპირუსი ცოტაა შემორჩენილი. ყველაზე მეტად ცნობილია ახლო აღმოსავლეთში რომაული მფლობელობის პერიოდის ბერძნული პაპირუსი. ზოგიერთი მათგანი აღწერს ერთი რეგიონის მდგომარეობას, მაგრამ ნაწილს საერთო რომაული მნიშვნელობა აქვს. ასეთად უნდა ჩაითვალოს იმპ. კლავდიუსის (ახ.წ. 41-11 წწ.) წერილი ალექსანდრიელთათვის გაგზავნილი ქალაქში მომხდარი უწესრიგობის გამო. ამ წერილით შესაძლებელია ახ.წ. I ს-ის 40-იან წლებში რომაული პროვინციალური პოლიტიკის გაშუქება.

რომაული პერიოდის რამოდენიმე პაპირუსი და პერგამენტი ნაპოვნია მდ. ევფრატზე ქალაქ-სიმაგრის დურა-ევროპოსის გათხრებისას. 1947 წელს საინტერესო ხელნაწერები მიაკვლიეს მკვდარი ზღვის დასავლეთ სანაპიროს გამოქვ-

აბულში. ისინი დაწერილი იყო ტყავზე, მეტალის ფირფიტაზე, პერგამენტზე და პაპირუსზე. აღმოსავლეთ პროვინციების ისტორიისთვის საინტერესოა ახ.წ. 132-135 წლებში იუდეაში მიმდინარე ბარ-კოხბას აჯანყებაზე მიძღვნილი ჩანაწერები და ა.შ.

დღეისთვის ლათინურ ეპიგრაფიკულ წარწერებზე მიძღვნილი პუბლიკაციებიდან სრული გამოცემაა – „ლათინურ წარწერათა კრებული“ (Corpus Inscriptionum Latinarum). რომის იმპერიაში არსებულ ყველა ლათინურ წარწერათა კრებულის გამოცემის იდეა ჩაისახა ბერლინის აკადემიაში. გრანდიოზული ამოცანის შესრულება დაევალა თეოდორ მომზენს. მისი ხელმძღვანელობით პირველი ტომი გამოვიდა 1853 წელს. სულ, 1853-1986 წლებში, გამოვიდა 17 ტომი. ამ ფუნდამენტური გამოცემის ნახევარი მომზენის რედაქტორობით არის შესრულებული. კრებულში შესულია რესპუბლიკის, იმპერიის პერიოდის პროვინციებში (ესპანეთი...) და ცალკეული ქალაქებში (რომი, პომპეი...) აღმოჩენილი 180 ათასი წარწერა.

რომაული საისტორიო მწერლობა

რომაული ეპოქის საისტორიო თუ მხატვრული ლიტერატურის ძეგლები ჩვენამდე ძირითადში შუა საუკუნეების გადამწერთა მეშვეობით მოაღწია. რომაული წყაროთმცოდნეობა წარმოადგენს დამოუკიდებელ დისციპლინას, რომლის გაცნობის გარეშე ყოვლად წარმოუდგენელი არის ძველი რომის ისტორიის მეცნიერული შესწავლა.

ანტიკურ წყაროებში რომის ისტორიის ყველა პერიოდი არ არის ერთნაირად გაშუქებული. ამასთან, სანდოც არაა ყველა ანტიკურ ისტორიკოსთა ცნობები. სირთულეს ისიც ქმნის, რომ უძველესი პერიოდის წყაროები თითქმის არ არის

შემორჩენილი, ხოლო გვიანდელი პერიოდის ისტორიკოსებთან კი უკრიტიკოდ არის აღებული წინანდელი, დიდი ხნით ადრე შექმნილი, საისტორიო ტრადიცია.

რომაული საისტორიო მწერლობის თავისებურება იყო: 1. იგი ჩაისახა გვიან, I პუნიკური ომის დასრულებისას, დაახლ. ძვ.წ. 240 წლისთვის; 2. რომის წარსულზე მიძღვნილ პირველ ისტორიებს წერდნენ არა რომაელები, არამედ ბერძნები; 3. რომის სახელმწიფოს წარმოშობის ისტორია ბერძენმა ისტორიკოსებმა დაუკავშირეს ტროას ომის ციკლს; 4. ეროვნული ისტორიისადმი ინტერესი რომაელებში გაღვივდა გვიან, მხოლოდ ძვ.წ. III ს-ის 30-იან წლებში; 5. ლათინურ ენაზე პირველად რომის ისტორია დაიწერა ძვ.წ. II ს-ში; 6. პირველი პროფესიონალი რომაელი ისტორიკოსი ჩნდება ძვ.წ. I ს-ის შუა წლებში; 7. ძვ.წ. II ს-ის II ნახევრიდან რომაულ მწერლობაში გვხვდება მემუარები და ვიწრო თემატიკური მონოგრაფიები და 8. ბერძნულისგან განსხვავებით რომაულ საისტორიო მწერლობაში გვხვდება ეპისტოლარული და სხვა ჟანრები.

რომის ისტორიის ადრეული წყაროები, რომლებსაც მოგვიანებით იყენებდნენ ისტორიკოსები, იყო უმაღლესი თანამდებობების პირთა - მაგისტრატთა ყოველწლიური, კალენდარული ჩანიშვნები. რომში მათ ფასტებს უწოდებდნენ. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საკონსულო ფასტებს, რადგან რომში კონსულთა სახელებით ხდებოდა წლების ათვლა. მართალია ეს წესი არსებობდა რესპუბლიკის დაწყებიდან, მაგრამ ოფიციალური სიები გამოჩნდა მხოლოდ IV ს-ის II ნახევრიდან. არსებითად, ქურუმ-პონტიფიკთა კალენდარულმა ქრონიკებმა განსაზღვრეს რომაული საისტორიო პროზის მიმართულება.

ძველი პერიოდის გაშუქებაში რომაულ საისტორიო მწერლობასი ყველაზე ადრეული ჟანრი იყო მატიანე (Annales). შესაბამისად ამ ჟანრის წარმომადგენლებს ყოფენ - ***უფროს და უმცროს მემატიანეებად***. ანალებს აწარმოებდნენ პონტიფიკები ქურუმთა კოლეგიაში, მაგისტრატთა ყოველწლიურ სიებით და კალენდარულ ჩანიშვნებით - ფასტებით. ყოველი წლის დასასრულს, მთავარი პონტიფიკი აღნიშნავდა კონსულთა სახელებს და ქვეშ მიაწერდა მათი მმართველობისას მომხდარ მნიშვნელოვან ამბებს. ეს იყო მატიანის პირველი სახე. სახალხო გაცნობის მიზნით, ძვ.წ. III ს-დან, დაიწყეს მთავარი პონტიფიკის სახლთან ყოველწლიური სიების ე.წ. პონიფიკთა ტაბულების გამოკვრა, რომელშიც აღინიშნული იყო დღესასწაულებიდან დაწყებული ომებით დამთავრებული მომხდარი ყოველგვარი ფაქტი. დროდადრო, ხდებოდა ამ ტაბულების გადასინჯვა. მაგ., ძვ.წ. 130-115 წლებში მყოფმა მთავარმა პონტიფიკმა და იურისტმა ***პუბლიუს მუციუს სცევოლამ*** (ძვ.წ. ?-115 წწ.) 80 წიგნად გამოსცა ე.წ. „დიდი მატიანეები“ (ლათ. Annales Maximi), რომლებშიც ფაქტების თხრობა გადმოცემული იყო ქ.რომის დაარსებიდან.

საერთოდ ფიქრობენ, რომ რომში ანალების წარმოება შეწყდა ძვ.წ. 123-114 წლებში. პონტიფიკთა მატიანეების გარდა, არსებობდა მრავალი საგვარეულო დოკუმენტები და ანდერძები, რომლებიც თაობებს გადაეცემოდა.

დაახლ. ძვ.წ. 130 წლიდან რომში იწყება ე.წ. ***უმცროს მემატიანეთა*** პერიოდი. წინამორბედების მსგავსად უმცროსი მემატიანეები აგრძელებდნენ პატრიოტულ ტრადიციებს, თუმცა მათთან შეინიშნება უკვე რიგი ფაქტების არასწორი ინტერპრეტაცია. სამწუხაროდ, უმცროსს ანალისტთა ნაწა-

რმოებებს ჩვენამდე არ მოუღწევია და ამიტომაც გვიჭირს მათზე რეალური საუბარი.

გნეუს ნევიუსი

თავდაპირველად რომის ისტორიას აღწერდნენ პოეტები. ერთ-ერთი მათგანი იყო პოეტი გნეუს ნევიუსი (ლათ. Gnaeus Naevius, ძვ.წ. 274-?200 წწ.).

მისი ბიოგრაფიული ცნობები ფრიად მწირია. ვიცით, მხოლოდ, რომ იგი მონაწილეობდა I პუნიკურ ომში. ასევე ცნობილია მისი დაპირისპირება სციპიონების და მეტელუსების კლანთან. ჩანს, ამ დაპირისპირების შედეგად ნევიუსი გაძევებული იქნა რომიდან ქ.უტიკაში, სადაც მან კიდეც დაასრულა სიცოცხლე.

ნევიუსს მიეწერება რომაულ ლიტერატურაში პირველი ორიგინალური ეპიკურ პოემა - „Bellum Punicum“ შექმნა. ნევიუსის კომენტარები შენიშნავენ, რომ პუნიკურ ომზე დაწერილმა მისმა პოემამ გავლენა იქონია ვერგილიუსზე და სხვა მწერლების შემოქმედებაზე.

კვინტუს ენიუსი

კვინტუს ენიუსი (მოზაიკა)

რომაელი პოეტები ლუკრეციუსი, ვერგილიუსი და ოვიდიუსი რომაული ლიტერატურის „მამად“ მიჩნეევდნენ კვინტუს ენიუსს (ლათ. Quintus Ennius, ძვ.წ. 239-169 წწ.). იგი იყო პოეტი. მის შესახებ ვიცით, რომ ნევიუსის და პლავტუსისგან განსხვავებით, რომლებიც რომაული საზოგადოების ფართო ფენების - პლებსის განწყობას გამოხატავდნენ, ენი-

უსი დაახლოებული იყო სციპიონ აფრიკელის მეთაურობით მყოფ რომის ნობილიტეტთან.

წარმოშობით ენიუსი იყო სამხრეთ იტალიიდან, კალა-მბრის მხარიდან. მას ჰქონდა მიღებული კარგი განათლება. იგი თანაბრად ფლობდა ბერძნულ და ლათინურ ენებს. ენიუ-სი მონაწილეობდა II პუნიკურ ომში. შემდეგ, კატონის პა-ტრონაჟით იგი გადადის რომში სამუშაოდ, სადაც მას ვხე-დავთ უკვე პოეტის და მასწავლებლის როლში.

ძვ.წ. 189 წელს ენიუსმა მონაწილეობა მიიღო კონსულ მარკუს ფულვიუს ნობილიორის მიერ ეტრურიაში წარმოე-ბულ სამხედრო კამპანიაში. მფარველის სამხედრო ოპერაცი-ების აღწერას ენიუსმა მიუძღვნა ტრაგედია - „ამბრაცია“, სანაცვლოდ ენიუსს მიეცა რომის მოქალაქეობა. ეს კი ნიშ-ნავდა, რომ იგი უკვე რომაული საზოგადოების სრულფასო-ვანი წევრი იყო.

ენიუსის სახელს უკავშირდება სხვადასხვა ისტორიულ სიუჟეტებზე შექმნილი 22 ტრაგედიები (საბინელები, ტროას ომი და ა.შ.), ორი კომედია და 18 წიგნად დაწერილი ეპიკური პოემა - „Annales“. სავარაუდოდ, ანალებზე მუშაობა ენიუსმა დაიწყო ძვ.წ. 189 წლის შემდგომ. მასში აღწერილი იყო რომის ისტორია ლეგენდარული ენეუსის იტალიაში მოსვლიდან თა-ნადროულ პერიოდამდე, ძვ.წ. 178-175 წლებამდე მოვლენე-ბით. ანალების I-III წიგნები მოიცავდა მეფეთა პერიოდს და პიროსთან ომს, VI-VII წიგნები I პუნიკურ ომის ამბებს, ხოლო VIII-IX წიგნები ჰანიბალურ ომს და ა.შ.

„Annales“ იყო ჰეკზამეტრულ სტილში დაწერილი თხზულება. მასში შერწყმული იყო ჰომეროსის ტრადიციები ძველ რომაულ ქრონიკებთან. ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ ძველ ბერძნულ ლიტერატურასთან ენიუსს აახლოებს

მხოლოდ ფილოსოფიური განსჯა და მოხერხებულად დამუშავებული სხვადასხვა გმირთა სიტყვები.

პოემა იწყებოდა მუზების მთაზე ნანახი სიზმრის აღწერით. თითქოს ენიუსთან გამოცხადდა ჰომეროსი, რომელმაც აცნობა მისი სულის რომაელის მკერდში გადასვლას შესახებ. შემდეგ, საუბარი იწყება ნახევრად მითიური ენეასის (ლათ. Aeneas) ტროადან წამოსვლით. თხრობაში შემოდიოდა პასაჟები რომაული ისტორიის ადრეულ პერიოდებზე, მოვლენები მეორე პუნიკურ და პოეტის თანამედროვე მაკედონურ და ისტრიის ომებზე.

პოემის ცენტრში იყო სციპიონ აფრიკელის და ფულვიუს ნობილიორის საქმიანობის ტხრობა. ასევე ენიუსი მაღალ შეფასებას აძლევდა ფაბიუს მაქსიმუსის ტაქტიკას ჰანიბალის წინააღმდეგ ომში. პოემაში ავტორი არ გვევლინება ომის პროპაგანდად, პირიქით, იგი მას ყველგან აძაგებს და სანაცვლოდ ცდილობს იქადაგოს ქველობა, სიბრძნე და ა.შ.

„Annales“, როგორვ ენიუსის ყველა სხვა ნაწარმოები ჩვენამდე ფრაგმენტების სახით არის მოღწეული. ვერგილიუსის „ენეიდას“ გამოჩენამდე იგი იყო ტიპიური რომაული ნაციონალური ეპოსი და მისი პოპულარობის მანიშნებელია ის ფაქტი, რომ „Annales“ შეტანილი იყო საჯარო კითხვის პროგრამაში.

კვინტუს ფაბიუს პიქტორი

ბერძნულ ენაზე პროზაულად რომის ისტორიის აღწერა ეკუთვნოდა რომაელ კონსულს და პონტიფიკს კვინტუს ფაბიუს პიქტორს (ლათ. Quintus Fabius Pictor, ძვ.წ. 254-?201 წწ.). მის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები მწირია. ვიცით, რომ ფაბიუსი სენატორთა ფენიდან იყო გამოსული და მონაწილეობდა ძვ.წ. 225 წელს გალების და შემდეგ ჰანიბალის წი-

ნააღმდეგ ომში. უცნობია ჰანიბალურ ომში მისი როლი, მაგრამ კანეს ბრძოლის შემდეგ მას ვხედავთ დელფოს სამისნოში გაგზავნილი სენატის ელჩთა შემადგენლობაში. მხოლოდ ამ მწირი ცნობებით შემოვიფარგლებით პიქტორის შესახებ.

პიქტორს ეკუთვნის ნაწარმოები „მატიანე“. მასში საუბარი იწყებოდა აპენინზე ლეგენდარული ენეუსის გამოჩენიდან და თხრობა მიყვანილია II პუნიკური ომის ბატალიებამდე. პიქტორმა ოფიციალური ფასტებიდან ამოიღო კონსულთა მმართველობის წლები და მათ ქვეშ გადმოსცა მოვლენები რომლებსაც დაურთო გამოუქვეყნებელი პონტიფიკთა მატიანეები და ზეპირი გადმოცემები. არსებითად, პიქტორის მეოხებით რომაულ მწერლობაში დასაბამი დაედო ანალისტიკას. იგი და მისი უახლესი მიმდევრები იწოდებიან უფროს ანალისტებად. მათი მახასიათებელი იყო ნაწარმოებების გათვალისწინება ვიწრო წრისთვის და მიზნად ისახავდა ბერძნული აუდიტორიისთვის რომის პოზიციის და სტატუსის აწევას.

პიქტორი წყაროებად იყენებდა პონტიფიკთა კოლეგიის მიერ შედგენილ „კალენდრებს“, რომლებშიც აღწერილი იყო განვლილი წლის უმთავრესი მომენტები, ფაბიუსთა გვარის ჩანაწერებს და პირად შთაბეჭდილებებს. ნიშანდობლივია, რომ ქ.რომის დაარსების თარიღად ისტორიკოსი მიიჩნევდა ძვ.წ. 747 წელს, მერვე ოლიმპიადის პირველ წელს. მართალია, თარიღი არასწორია, მაგრამ ჩანს, რომ იგი გათვიცნობიერებული იყო ბერძნულ წყაროებში და რომის ადრეულ ისტორიის საკითხებში. პიქტორის ნაწარმოებს წყაროდ იყენებდნენ პოლიბიოსო, დიონისე ჰალიკარნასელი და თვით ტიტუს ლივიუსი.

მარკუს კატონი

უფროსი თაობის ანალისტებისთვის დამახასიათებელი იყო რომის პანეგირიკა და მისთვის იმთავითვე იმ პოლიტიკური მნიშვნელობის მინიჭება, რაც მას ჰქონდა ძვ.წ. III ს-თვის. უფროს ანალისტთა თაობას მიეკუთვნებოდა რომაელი პოლიტიკური მოღვაწე მარკუს პორციუს კატონ უფროსი (ლათ. Marcus Porcius Cato Major, ძვ.წ. 234-149 წწ.). იგი ერთ-ერთი საინტერესო ფიგურა იყო რომის ისტორიაში. იყო პოლიტიკოსი, მხედარმთავარი, ისორიკოსი და ენციკლოპედისტი. მის შესახებ ისტორიოგრაფიაში არაერთგვარი შეფასება არსებობს. თ.მომზენისთვის იგი „მხვნელ“ იტალიელთა კერპია, ხოლო დ.კინასტისთვის (D.Kienast) სენატის არისტოკრატული პარტიის ლიდერი და ა.შ.

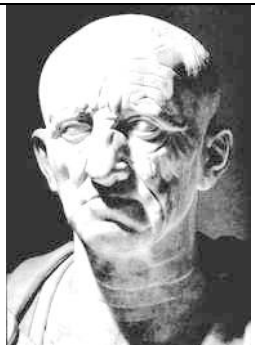
მარკუს კატონი

რომაულ ელიტაში კატონი „ახალი კაცი“ იყო, რომელიც საზოგადოებაში პირადი დამსახურებების წყალობით დაწინაურდა. მისი პოლიტიკური კარიერის დასაწყისი დაემთხვა II პუნიკურ ომს (ძვ.წ. 218-201 წწ.). კატონი იყო სციპიონის პარტიის წევრი, შემდეგ თავმჯდომარე, მაგრამ მას და აფრიკელს შორის რომის პოლიტიკის მიმართულებების შესახებ აზრთა სხვადასხვაობამ, სამუდამო მტრობა ჩამოაგდო ორ რომაელს შორის. საქმე იმაშია, რომ სციპიონი ღიად ატარებდა პროელინურ პოლიტიკას და ცდილობდა რომაული საზოგადოების დაახლოებას ბერძნულ კულტურასთან. კატონი და მისი მიმდევრები მხარს უჭერდნენ „ეროვნულ“ პოლიტიკას და რომის წამყვან როლს დაპყრობილ ხალხებზე. ყოველივეს გამო, კა-

ტონი, ითვლებოდა „იდეალური რომაელის“ სახედ და ბერძნული ცივილიზაციის მოძულე.

თუ ენიუსის გარდა პირველი რომაელი ისტორიკოსები წერდნენ ბერძნულ ენაზე, კატონის დამსახურება იყო საისტორიო მწერლობის დაწყება ლათინურ ენაზე. მას არ სურდა ყოფილიყო ანალისტი და ამიტომაც მისი ამოცანა იყო მოვლენათა აღწერა და წინაპართა ქება. კატონისთვის ორი მომენტია ამოსავალი: 1) იგი არ იფარგლება მხოლოდ რომით და გადმოსცემს სხვადასხვა იტალიური თემების ისტორიას. შესაბამისად, სავარაუდოთ აქედან უნდა ყოფილიყო მისი ნაწარმოების სათაური - „დასაბამი“ და 2) ის ცდილობს თავი შეიკავოს ცალკეულ პირთა სახელების დასახელებით და მათ ცვლის მითითებული დაკავებული თანამდებობებით.

კატონი იყო ორატორიც. პლუტარქე მას ადარებდა ბერძენ ორატორ დემოსთენეს, ხოლო ციცერონი კი ლისიას (ბერძ. Λυσίας, ძვ.წ. 445-380 წწ.). უკანასკნელის შეფასებით ორივესთვის დამახასიათებელი ყოფილა სიტყვის სიმძაფრე, ლაზათი და ლაკონურობა. სამწუხაროდ, კატონის მიერ წარმოთქმული სიტყვების მხოლოდ უმნიშვნელო ფრაგმენტებმა მოაღწიეს.

კატონმა დასაბამი დაუდო რომაულ ისტორიოგრაფიას. მას ეკუთვნოდა შვიდ წიგნად დაწერილი თხზულება „დასაბამი“ (Origines). იგი იყო რამდენადმე დოკუმენტური ისტორია, რადგანაც დაიწერა ძველი ფასტებით, იტალიის სხვადასხვა ქალაქების ადგილობრივი მატიანეებით. არსებითად, იმ წყაროებით, რომლებსაც შემდგომ დროინდელი ანალისტები და ისტორიკოსები ნაკლებად იყენებდნენ. თხზულებაში საუბარი იყო რომის პირველი ექვსი საუკუნეების და იტალიის სხვადასხვა ქალაქების ისტორიის შესახებ. სიტყვების მსგა-

ვსად კატონის „დასაბამის“ მხოლოდ ფრაგმენტებმა მოაღწიეს.

შედარებით სრული სახით მოაღწია აგრარულმა ტრაქტატმა - „სოფლის მეურნეობის შესახებ“ (De agri cultura). მასში რომაულ ისტორიოგრაფიაში პირველად არის ცდა, კამპანიის მაგალითზე, სისტემატიზაცია და რეგლამენტი გაუკეთდეს სამიწათმოქმედო სამუშაოებს, მებაღეობას, მეცხოველეობას და ა.შ. თხზულებით კატონი იძლეოდა რიგ სასარგებლო რჩევებს, როგორ შეეძინათ მამული და ეწარმოებინათ მეურნეობა. იგი წერდა: „იყიდე არა ის რაც საჭიროა, არამედ აუცილებელი“. ანდა „კარგი მამაკაცია ის, რომელიც გამოცდილია მიწის დამუშავების საქმეში და რომლის იარაღები მუდამ ბრწყინავს“ და ა.შ.

კატონის წერის ენა იყო მახვილი და სტილი ლაკონური. ბერძნების მიმართ არასიმპატიის მიუხედავად, იგი თავის შემოქმედემაში ვრცლად იყენებდა ელინისტურ ლიტერატურას.

პოლიბიოსი

ძვ.წ. 264-146 წლების რომის ისტორია აისახა პოლიბიოსის (ბერძ. Πολύβιος, ძვ.წ. ?201-120 წწ.) მსოფლიო ისტორიის ტიპის თხზულებაში. ისტორიოგრაფიაში პოლიბიოსი მიჩნეულია თავისუფალი საბერძნეთის უკანასკნელ და დამპყრობელ რომაელების პირველ ისტორიკოსად.

წარმოშობით პოლიბიოსი იყო არკადის ქ.მეგალოპოლიდან, აქეის ლიგის სტრატეგოსის ოჯახიდან. მომავალი ისტორიკოსი ადრიდანვე ჩანს პოლიტიკურ ასპარეზზე. ძვ.წ. 183-181 წლებში იგი ხელმძღვანელობდა ელინთა ელჩობას ალექსანდრიაში. მესამე მაკედონიური ომის დროს მას კავალერიის უფროსის რანგში ვხედავთ, მაგრამ მისი სამხედრო-

პოლიტიკური კარიერა ნაადრევად დასრულდა. ძვ.წ. 168 წელს, როგორც აქეის ლიგის ერთ-ერთი მესვეურს, მძევლის სახით იგი რომშია.

პოლიბიოსი

მომავალი ისტორიკოსის ცხოვრების რომაული პერიოდი 17 წელს გაგრძელდა. აქ იგი დაუახლოვდა ლეგენდარულ სციპიონ ემელიანუსს და მისი ე.წ. „განათლებულ არისტოკრატთა“ წრის წევრიც გახდა. პოლიბიოსი იყო კართაგენის დანგრევის მომსწრე. იგი სციპიონს ახლდა ესპანეთში, ესწრებოდა ნუმანციის ალყას, იყო გალიაში, ეგვიპტეში და ა.შ. ხშირად მის მოგზაურობას სამეცნიერო ექსპედიციის ხასიათი ჰქონდა. მაგ., კართაგენის ალყისას, მან, სციპიონის ფლოტით მოახდინა აფრიკის სანაპიროს დაზვერვა და ა.შ.

პოლიბიოსი საკმაოდ ნაყოფიერი და მრავალმხრივი ისტორიკოსია. მისი მთავარი ნაშრომია ბერძნულ ენაზე 40 წიგნად დაწერილი „ისტორია“, საიდანაც სრულად I-V, ხოლო დანარჩენი ან ციტატების, ანდა ბიზანტიელი კომპილიატორების ვრცელი ამონარიდის სახით არის მოღწეული. თხზულებაში თხრობა იწყება I პუნიკური ომიდან და მთავრდება რომაელების მხრიდან კორინთოს დანგრევით. შინაარსობრივად და მიზანდასახულობით პოლიბიოსის ნაშრომი მსოფლიო ისტორიის ტიპს განეკუთვნება. ამ მხრივ იგი მკვეთრად განსხვავდება წინამორბედი და მომდევნო ხანის ისტორიკოსებისგან (დიოდორე სიცილიელი, დიონისე ჰალიკარნასელი...), რომლებიც თავიანთი ნაშრომებით დარჩნენ მხოლოდ მარჯვე კომპილიატორებად. მათთვის უცხო დარჩა განსა-

ხილველი საკითხისადმი პოლიბიოსისეული ორიგინალური დამოკიდებულება.

პოლიბიოსის ისტორიის მთავარი თეზაა: სამყაროს ცნობილი ნაწილი, როდის, როგორ და რატომ მოექცა რომის ძალაუფლების ქვეშ. ამ საკითხებს ეძღვნება შრომის ძირითადი ნაწილი (III–XXX წიგნები, ძვ.წ. 220-168 წწ.), ხოლო 168-146 წლების ამბები მოთხრობილია ბოლო 10 წიგნში.

პოლიბიოსი თვლიდა, რომ განსაზღვრული დროის შემდეგ, „მოხდება იტალიური და ლიბიური მოვლენების შერწყმა აზიურ-ელინურთან“, რასაც ისტორიკოსის აზრით მოჰყვება ხმელთაშუაზღვისპირეთის ყველა ხალხების დამორჩილება რომაული დროშის ქვეშ. ისტორიკოსს რომაული სახელმწიფოს წყობა იდეალური მმართველობის ფორმად მიაჩნდა. არისტოტელეს ფორმულიდან გამომდინარე, რომში, პოლიბიოსის აზრით, ერთდროულად შერწყმული იყო მონარქია, არისტოკრატია და დემოკრატია, რამაც კიდეც განსაზღვრა რომაელთა წარმატებები.

ისტორიის წერისას პოლობიოსისთვის დამახასიათებელი იყო წყაროებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულება და ხშირადაც ამბობდა კიდეც: „თვალებს უფრო უნდა ენდო, ვიდრე ყურებსო“. იგი პირველი იყო, რომელმაც „პრაგმატული ისტორიის“ მნიშვნელობა შემოიტანა. მისი აზრით, ისტორია პრაქტიკულ მიზნებს უნდა ემსახურებოდეს და ეხმარებოდეს ხალხს მომავლის ხედვაში.

მოვლენები პოლიბიოსთან ქრონოლოგიური პრინციპით არის გადმოცემული. ისტორიკოსი ისტორიაში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა პიროვნებებს (სციპიონი, ჰანიბალი...), რომლებიც მისი აზრით კიდეც განსაზღვრავენ პოლიტიკურ მოვლენებს.

რუსი მეცნიერი ვ.ბუზესკული (1858-1931 წწ.) შენიშნავდა, რომ ბერძნულ ისტორიოგრაფიაში ჰეროდოტე, ეფორე და პოლიბიოსი იყვნენ, რომელთა ნაწარმოებები მეტ-ნაკლებად უნივერსალური ხასიათის იყო. ჰეროდოტე იმ პერიოდის თანამედროვეა, როდესაც სპარსულ და ბერძნულ სამყაროს შორის შეტაკება იწყებოდა. იგი აღიზარდა მათი ბრძოლების მოგონებებზე. ეფორე ფილიპე მაკედონელის და ალექსანდრე დიდის მოღვაწეობის დასაწყისის თანამედროვე იყო, როდესაც მზადდებოდა შერწყმა აღმოსავლეთთან, ხოლო პოლიბიოსი მოღვაწეობდა მაშინ, როდესაც დასავლეთი და აღმოსავლეთი ერთიანდებოდა. თუ ჰეროდოტესა და ეფორეზე შეიძლება კამათი, რომ იყვნენ თუ არა ისინი მსოფლიო ისტორიის ავტორები, პოლიბიოსის შესახებ ასეთი კამათი არ ხდება, რადგანაც მისი შრომა უდაოდ მსოფლიო ისტორიაა“.

პოსიდონიუსი

პოლიბიოსოს „მსოფლიო ისტორიის“ გაგრძელებად ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია პოსიდონიოსის (ბერძ. Ποσειδώνιος, ძვ.წ. 139/135-51/50 ნწ.) „ისტორია“.

პოსიდონიოსი იყო ისტორიკოსი, გეოგრაფი, ასტრონომი და ფილოსოფოსი. წარმოშობით იყო ქ.აპამეადან. ერთი პერიოდი პოსიდონიოსი ცხოვრობდა რომში, სადაც იგი გაეცნო ციცერონს, ხოლო მისი მეშვეობით დაუახლოვდა პომპეუსს.

დღეს ძნელია სრულად ვისაუბროთ პოსიდონიოსის შემოქმედების შესახე, რადგანაც მისი თხზულებების მხოლოდ უმნიშვნელი ფრაგმენტებია მოღწეული. არადა, თავის დროზე, თანამედროვეთათვის ისინი კარგად ცნობილი იყო. ისინი იყო ისტორიული და საბუნებისმეტყველო ჟანრის. მათგან

რომაულ თემატიკას მიეძღვნა პოსიდონიოსის „ისტორია“ და „პომპეუსის ისტორია“. უნდა შევნიშნოთ, რომ პოლიბიოსოს მსგავსად, პოსიდონიოსთანაც, რომის მატიანე დაკავშირებული იყო ელინისტურ სახელმწიფოების ისტორიასთან.

პუბლიუს სემპრონიუს აზელიონი

ძველ რომაელი ისტორიკოსი და სამხედრო მოღვაწე პუბლიუს სემპრონიუს აზელიონის (ლათ. (Publius) Sempronius Asellio, ძვ.წ. 160-?91 წწ.) ცხოვრების შესახებ მწირი ცნობები გვაქვს. ვიცით, რომ სციპიონებთან სიახლოვემ განსაზღვრა ისტორიოკოსის სამხედრო კარიერა. ისტორიკოსი ახლდა ლეგენდარულ სციპიონ აფრიკელს ქ.ნუმანციის ალყისას. ზოგი ისტორიკოსი მიიჩნევა, რომ აზელიონი იყო სციპიონის ლიტერატურილი წრის წევრიც.

აზელიონს ეკუთვნის ლათინურ ენაზე შესრულებული ისტორიული თხზულება, რომლის სახელი უცნობია. სავარაუდოდ, მას ერქვა „ისტორია“, ანდა „დეიანიე “. მასში მოთხრობილი იყო ისტორიკოსის თანადროული მოვლენები დაწყებული III პუნიკური ომიდამ 90-იანი წლების ისტორიით დამთავრებული.

ანტიკურ ხანაში აზელიონი არ იყო პოპულარული. მის მიმართ იყო არაერთგვარი შეხედულება. თუ პოლიბიოსი მას მაღალ შეფასებას აძლევდა, სამაგიეროდ საპირისპირო აზრის იყო ციცერონი. ამის მიუხედავად, უდავოა, რომ აზელიონმაც რომაულ მწერლობაში შემოიტანა პრაგმატული ისტორიის გაგება. იგი არ იყო ანალისტი. მისთვის დამახასიათებელი იყო ფაქტების შეგროვება, ანალიზი და მოვლენების დრამატიზება.

აზელიონის ნაშრომის მხოლოდ 14 ფრაგმენტი არის შემორჩენილი ავლუს ჰელიუსის (ძვ.წ. 130-180 წწ.) წყალობით.

ისტორიოგრაფიაში დომინირებს აზრი, რომ აზელიონის თხზულების გაგრძელებას წარმოადგენს სიზენას ისტორიული ნაშრომი.

ლუციუს კორნელიუს სიზენა

ანტიკურ პერიოდში უაღრესად პოპულარული იყო ისტორიკოსი და პოლიტიკოსი ლუციუს კორნელიუს სიზენა (ლათ. Lucius Cornelius Sisenna, ძვ.წ. ?118-67 წწ.). მარკუს ციცერონი მასზე, როგორც ისტორიკოსზე მაღალი წარმოდგენის იყო, სამაგიეროდ, მას მიიჩნევდა სუსტ ორატორად. მარკუს ვარონს ტრაქტატში - „ისტორიის შესახებ“, იგი მთავარ პერსონაჟად ჰყავდა გამოყვანილი. სიზენას იცნობდნენ ლივიუსი, პატერკულუსი და სხვ.

პოპულარობის მიუხედავად, კორნელიუს სიზენას ბიოგრაფიული ცნობები მწირია. ვიცით მხოლოდ, რომ იგი იყო კორნელიუსთა მძლავრი კლანის წარმომადგენელი, დიდაქტორ სულას მომხრე. ძვ.წ. 78 წელს მას პრეტორის რანგში ვხედავთ. ცნობილ ვერესის პროცესზე სიზენა ბრალდებულის დამცველის როლში მონაწილეობდა. ძვ.წ. 67 წელს იგი ახლდა ლეგატის რანგში გნეუს პომპეუს მეკობრეების წინააღმდეგ ომში.

სიზენა მიჩნეული იყო სულას ეპოქის მთავარ წყაროდ. მას ეკუთვნოდა 12 წიგნად (ზოგი ვერსიით 20 წიგნად) დაწერილი თხზულება „ისტორია“. სამწუხაროდ, ჩვენამდე მხოლოდ 137 ფრაგმენტი არის მოღწეული, ისიც ახ.წ. IV ს-ის გრამატიკოს ნონიუს მარცელუსის წყალობით. „ისტორია“-ში აღწერილი იყო ისტორიკოსის თანადროული ეპოქა. თხზულებაში თხრობა იწყებოდა მოკავშირეთა ომთან დაკავშირებული ამბებით. ისტორიკოსის სტილი იყო, რომ თხრობის პროცესში მითიურ წარსულის ამსახველი ფაქტების ჩართვა,

ეთნოგრაფიული ექსკურსების გაკეთება და ა.შ.

ისტორიოგრაფიაში სიზენას ნაშრომის გაგრძელებად ერთხმად აღიარებულია სალუსტიუსი. ერთ-ერთი კომენტარის შენიშვნით, სიზენას წერის მანერა წინამორბედ რომაელი მემატიანეებისგან განსხვავდებოდა გამოყენებული მასალი წყობით და ამაღლებული აზიური სტილის, ხოლო თანამედროვეებისგან არხაიზმის და ნეოლოგიზმის წყალობით.

მარკუს ციცერონი

რომის ისტორია საინტერესოდ არის წარმოდგენილი ორატორის და საზოგადო მოღვაწის მარკუს ტულიუს ციცერონის (ლათ. Marcus Tullius Cicero, ძვ.წ. 106-43 წწ.) ლიტერატურულ-ფილოსოფიურ მემკვიდრეობაში.

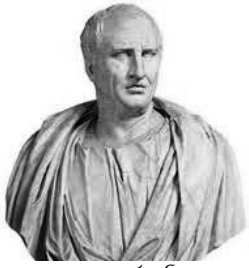
ციცერონი

ციცერონი გამორჩეული ფიგურაა რომის ისტორიაში. იგი სიცოცხლეშივე ორატორული ხელოვნების მეტრად იქცა და მას ბაძავდნენ მომდევნო თაობები. ისტორიოგრაფიაში სწორად არის შენიშნული, რომ ციცერონის გარშემო მომუშავე ნებისმიერი მკვლევარი თავისებურად მისი აპოლოგეტიცაა. ველეიუს პატერკულუსი წერდა: ციცერონის ხსოვნა მარადიულია. შესაძლოა კაცობრიობა უფრო ადრე გაქრეს ვიდრე მისი სახელი.

ციცერონის სახელთან არის დაკავშირებული რომში ეპისტოლარული ჟანრის წარმოჩენა. ცნობილია მისი 800-ზე მეტი ეპისტოლე. ისინი აღმოაჩინა ჰუმანიზმის ეპოქის გამოჩენილმა მოღვაწემ და „ძველ ხელნაწერთა დაუღალავმა მონადირემ“ ფრანცისკო პეტრარკამ (1304-1374). წერილების გაცნობით პეტრარკა გაოცებული დარჩენილა, რადგან დიდი

რომაელი მის წინაშე წარსდგა, როგორც „მუდმივად მოუსვენარი ბრძენკაცი“, რომელმაც ხვედრად მიიღო „ბრძოლა და უნაყოფო შუღლი“. არსებითად, წერილებმა სრულიად ახალი კუთხით წარმოაჩინეს დიდი რომაელი.

უცნაური ბედი ხვდა წილად ციცერონის წერილებს. მათი ნაწილი გამოქვეყნდა ავტორის სიცოცხლეშივე. მას იმოწმებდნენ ადრეულ შუა საუკუნეებშიც, მაგრამ XII ს-დან შეწყდა მათი ხსენება და ხელახლა აღმოაჩინეს XIV ს-ში. 1345 წელს, პეტრარკამ ვერონაში მიაკვლია ატიკუსისადმი, ძმის კვინტუსისადმი, ბრუტუსისადმი და ოქტავიანესადმი გაგზავნილი წერილები. მოგვიანებით, ვერჩელოში აღმოჩნდა წერილების ახალი შეკვრა, რომელიც გაერთიანებულია Ad familiares-ის სათაურის ქვეშ.

აღნიშნული წერილების შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ ძვ.წ. I ს-ის რომის რესპუბლიკის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების ცალკეული მომენტების გაანალიზებაში. ეს მით უფრო გასაგები გახდება თუ გავითვალისწინებთ, რომ ციცერონის ნაწერებში ჩამოყალიბებული და განსაზღვრულია ამა თუ იმ საკითხებზე ოფიციალური სახელმწიფოებრივი კურსის თუ პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებები. არსებითად, ძვ.წ. 68 წლიდან დაწყებული, ციცერონს მხედველობის არედან არ გამორჩენილა რომის მრავალმხრივი ცხოვრების არც ერთი მომენტი

იმის მიუხედავად, რომ აღნიშნულ ეპოქას ეპისტოლეებით ჩვენ გვაშორებს ოცი საუკუნე, გვეჩვენება, რომ ამ ბარათებში ცოცხლად და შთამბეჭდავად აღწერილი მოვლენები უშუალოდ ჩვენს თვალწინ ხდება. მართალია, საკუთარი მიზნების შესაბამისად ციცერონი ზოგჯერ აზვიადებს ამა თუ იმ ფაქთან თავის დამოკიდებულებას, მაგრამ მთლიანობაში იგი მართებულად აღწერს მოვლენებს. ეს მნიშვნელოვნად იმით

იყო განპირობებული, რომ ციცერონი, როგორც კონსული, სენატორი, პროკონსული, უშუალოდ ტრიალებდა ძვ.წ. I ს-ის 60-40-იანი წლების რომის პოლიტიკური ცხოვრების სამზარეულოში. ამიტომაცაა, რომ რომში მიმდინარე ყველა მოვლენა მასთან დიდი ექსპრესიულობით არის გადმოცემული. ეს კი მის მონათხრობს თუ შეფასება-შთაბეჭდილებებს პირველხარისხოვანი წყაროს მნიშვნელობას ანიჭებს. არსებითად, ის რაც არ ჩანს ანტიკურ ისტორიკოსთა (ლივიუსი...) ფუნდამენტალურ ნაშრომებში, ციცერონთან ისინი წარმოდგენილია ყოველგვარი გადახვევის გარეშე. ფაქტობრივად, იგი „რომაული ისტორიის ქრონიკაა“.

იგივე შეიძლება ითქვას ციცერონის სიტყვების შესახებაც, რომლებიც 2000 წელია ითვლება ლათინური სტილის ნიმუშად. მ.პოკროვსკი შენიშნავდა, რომ ციცერონის სიტყვები ის ცენტრია, რომლის გარშემო ჯგუფდებოდა ყველა მისი მრავალმხრივი ინტერესი, როგორც მეცნიერულ-ფილოსოფიური, ასევე პოლიტიკურიც. დიდი რომაელის ჩვენთვის ცნობილი 109 სიტყვიდან სრულად მოღწეულია 58, ფრაგმენტების სახითაა 18 და 33-ის მხოლოდ სახელწოდება ვიცით. ისინი არის სასამართლო პროცესზე, სენატში თუ სახალხო კრებაზე წარმოთქმული პოლიტიკური სიტყვების მთელი სერია, რომელშიც თვალნათლივ არის წარმოჩენილი რომის გვიანდელი რესპუბლიკის ცხოვრების სხვადასხვა მხარე.

ციცერონის სიტყვებიდან აღსანიშნავია: პომპეუსის აღმოსავლეთში დანიშვნასთან დაკავშირებით, კატილინას წინააღმდეგ წარმოთქმული და ფილიპიკები. პირველი მაინც მის ყველაზე ნათელ გამოსვლად ითვლება. საერთოდ, ციცერონს ჩაფიქრებული ჰქონდა კრებულის სახით გამოეცა კონსულობის დროინდელი ცამეტივე სიტყვა (ჩვენამდე მოაღწია

სამი აგრარულმა და ოთხი კატილინას წინააღმდეგ წარმოთქმულმა). კატილინას წინააღმდეგ წარმოთქმული სიტყვები კრებულში შესული იყო შემდეგი სახელწოდებით: „მეშვიდე სიტყვა რომლითაც შევძელი კატილინას განდევნა“ და ა.შ.

„ფილიპიკებში“ უკანასკნელად, ძლიერ, გამოვლინდა ციცერონის ყოველმხრივი ტალანტი. სულ წარმოითქვა 14 ფილიპიკა. სათაური სიმბოლური შეირჩა და ასე ეძახდნენ სიტყვებს, რომლებიც დიდმა ორატორმა დემოსთენემ (ძვ.წ. 384-322 წწ.) წარმოთქვა მაკედონიის მეფე ფილიპე II-ის (ძვ.წ. 359-336 წწ.) წინააღმდეგ. ფილიპიკებში საუკეთესოდ ითვლება მეორე. იგიც, ვერესის წინააღმდეგ წარმოთქმული სიტყვების (პირველის გარდა) მსგავსად სენატში არ წარმოთქმულა, თუმცა ისე არის დაწერილი, რომ მკითხველი მასში ეჭვს ვერ შეიტანს და ამიტომაც მას უფრო ლიტერატურულ ნაწარმოებად მიიჩნევენ.

ციცერონი უაღრესად პროდუქტული მოღვაწე იყო. ზემონახსენებ ნაწარმოებების გარდა მის კალამს მიეკუთვნება „დიალოგები“, „სახელმწიფოს შესახებ“ და სხვა თხზულებები, რომლებშიც ასევე გადმოცემულია რომაული ისტორიის სხვადასხვა ასპექტები.

გაიუს კეისარი

რომის ისტორიის ცალკეულ ფაქტებსა და მოვლენებს მნიშვნელოვნად ავსებს და სრულყოფილად წარმოაჩენს ანტიკური სამყაროს გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწე და თავისი დროის ბრწყინვალე მთავარსარდალი გაიუს იულიუს კეისარი (ლათ. Gaius Iulis Ceazar, ძვ.წ. 100-44 წწ.).

მრავალმხრივი იყო კეისრის ლიტერატურული მოღვაწეობა. მის კალამს ეკუთვნის სიტყვები, წერილები და მემუარული ჟანრის ნაწარმოები – „დღიურები“. მასში შესულია

„ომი გალებთან“ (რვა წიგნად), დაუმთავრებელი „სამოქალაქო ომი“ (სამ წიგნად), „ალექსანდრიის ომი“ (უცნობი ავტორის) და „აფრიკის ომი“. „დღიურებში“ დოკუმენტური ფორმით არის გადმოცემული ძვ.წ. 50-40 წლების რომის პოლიტიკური ისტორიის უმნიშვნელოვანესი მომენტები. ავტორი მხატვრულად და ცოცხლად აღწერს აღნიშნული ომების ცალკეულ ეპიზოდებს, სარდლობის გეგმებს, ბრძოლის სტრატეგიულ და ტაქტიკურ ჩანაფიქრს და მიმართულებებს, საომარი კამპანიის დანაკარგებსა თუ საერთო შედეგებს, ამ ომებისადმი საზოგადოების დამოკიდებულებას და ა.შ.

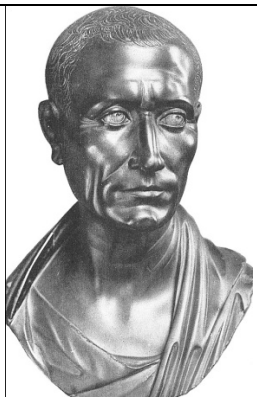
გაიუს კეისარი

„დღიურებით“ კეისარი ცდილობდა დაემტკიცებინა, რომ იგი ხელმძღვანელობდა სახელმწიფოებრივი ინტერესებით, იყო სამართლიანი, ქველი და ა.შ. ასევე ჩამოირეცხოს სამოქალაქო ომის გაჩაღების ლაქა. ფაქტების თხრობას ავტორი ყოველთვის მესამე პირით საუბრობს. იგი წერდა გამოკვეთილად და ლაკონურად.

სიტყვები კეისარმა სხვადასხვა დროს წარმოთქვა სენატსა და სასამართლოში. მაგ., ძვ.წ. 77 წელს სასამართლოში იგი გამოსულა მაკედონიის პროკონსულის დოლაბელას წინააღმდეგ. მართალია, დოლაბელა მაშინ გაამართლეს, მაგრამ სვეტონიუსის ცნობით, კეისარი ამიერიდან აღიარებული იქნა სასამართლო მჭერმეტყველების ბრწყინვალე წარმომადგენლად.

სენატში წარმოთქმული ერთ-ერთი სიტყვის ფრაგმენტი დაცულია სალუსტიუსის „კატილინას შეთქმულებაში“. სამწუხაროდ, კეისრის მიერ სასამართლოში ანდა სენატში

წარმოთქმული სიტყვები დაკარგულია.

კეისრის წერილებიდან მოღწეულია მხოლოდ ციცერონისადმი გაგზავნილი ეპისტოლე. ამით ვგებულობთ არა მარტო ამ ორი დიდი რომაელის ურთიერთობას, არამედ ძვ.წ. 50-48 წლების რომის შიდა პოლიტიკურ ვითარებასაც.

მართალია, კეისარი პროფესიონალი ისტორიკოსი არ იყო, მაგრამ აღნიშნულ ნაშრომებს დიდი მნიშვნელობა აქვთ ძვ.წ. I ს-ის შუა წლების რომის ისტორიის შესწავლისთვის, რადგან დაწერილია ამ ომების არა მარტო მონაწილის, არამედ უშუალო ხელმძღვანელის და ორგანიზატორის მიერ. მართალია, რიგი მოვლენის შეფასებისას კეისარი იჩენს მიკერძოებას, განადიდებს თავის დამსახურებას, ჩქმალავს შეცდომებს თუ წარუმატებლობას, ცდილობს მისთვის ხელსაყრელი პოზიციიდან შეაფასოს ესა თუ ის გადაწყვეტილება და სხვ., მაგრამ მთლიანობაში იგი სრულ წარმოდგენას გვაძლევს რომის თანადროული ეპოქის პოლიტიკურ ცხოვრებაზე.

გაიუს სალუსტიუს კრისპი

ძვ.წ. I ს-ის შუა წლების რომის ისტორიის შესასწავლად უაღრესად საინტერესო წყარო გახლავთ გაიუს სალუსტიუს კრისპის (ლათ, Gaius Sallustius Crispus, ძვ.წ. 86-35 წწ.) თხზულებები. იგი პირველია რომაულ ისტორიოგრაფიაში, რომელიც ამბების მთხრობელის გარდა იყო მათი შემფასებელი და კომენტატორიც. სალუსტიუსის გავლენა ჩანს მომდევნო ხანის ყველა ისტორიკოსზე, მათ შორის ისეთ გიგანტზეც, როგორიც იყო ტაციტუსი (გ.გამრეკელი).

სალუსტიუსი კეისარიანელი იყო და ერთ დროს გამოდიოდა ციცერონის წინააღმდეგ. ორატორსა და მას შორის დაპირისპირება შესამჩნევი იყო ძვ.წ. 52 წლიდან, როდესაც

სალუსტიუსი პლებეურ ტრიბუნად აიჩრიეს და მილონის ცნობილ პროცესზე მისი დამცველის - ციცერონის წინააღმდეგ ხალხს აქეზებდა. ძვ.წ. 49-45 წლების სამოქალაქო ომის დასაწყისში სალუსტიუსი ილირიაში ხელმძღვანელობდა პომპეუსელთა წინააღმდეგ საომარ ოპერაციებს, მაგრამ თავი ვერ გაართვა მოვალეობას და სალონასთან დასრულდა მისი გენერლობა.

ისტორიკოსის შემოქმედება ყოველთვის განიხილებოდა პოლიტიკური თვალსაზრისით. სიცოცხლეში და შემდგომ მის ნაწერებს ან პოლიტიკური ნიშნით, ანდა წერის მანერით აქებდნენ თუ აკრიტიკებდნენ. კეისრის ყველა მოწინააღმდეგე მას უარყოფითად ახასიათებდა. ლივიუსი მას თუკიდიდეს ცუდ მიმბაძველად მიიჩნევდა. სენეკა (უფროსი) (დაახლ. ძვ.წ. 54-ახ.წ. 39 წწ.) პირიქით, იწონებდა მის შემოქმედებას. ველეიუს პატერკულუსი (ძვ.წ. ?19-ახ.წ. 31 წწ.) მას თუკიდიდეს მეტოქედ მიიჩნევდა. ამიანე მარცელინუსმა (დაახლ. ახ.წ. 330-400 წწ.) მას პირველი უწოდა რომაელ ისტორიკოსთა შორის. ასეთი დამოკიდებულების მიუხედავად, ფაქტია, სალუსტიუსი ანალისტია, რომლის ნაშრომი გარკვეულ პოლიტიკურ მიზანს ემსახურებოდა.

სალუსტიუსის მთავარი ნაშრომებია „კატილინას შეთქმულება“ და „იუგურთას ომი“. ამის გარდა მას ეკუთვნის ორი წერილი ცეზარისადმი, ინვექტივა ციცერონის წინააღმდეგ და „ისტორია“. უკანასკნელი ფრაგმენტულია და მასში დაცულია მითრიდატეს წერილი, სენატში წარმოთქმული პომპეუსი სიტყვა და ა.შ.

კეისრისადმი გაგზავნილი სალუსტიუსის წერილები დიდხანს ნაყალბევად მიიჩნეოდა, მაგრამ მხოლოდ XX ს-ის დასაწყისიდან აღიარეს მისი ნამდვილობა. პირველი წერილი დაწერილია ძვ.წ. 51-50 წლებში, ხოლო მეორე კი სამოქალა-

ქო ომის საწყის პერიოდში.

„კატილინას შეთქმულება“ დაიწერა კეისრის სიკვდილის შემდეგ, ძვ.წ. 44 ან 43 წელს. მასში აღწერილია ძვ.წ. I ს-ის 60-იან წლებში რომში მიმდინარე კატილინას ბრძოლას ძალაუფლებისთვის. ავტორი მოკლედ, მაგრამ შთამბეჭდავად გადმოსცემს კატილინას შეთქმულების მიზეზებს, ახასიათებს მის თანამებრძოლებს, სენატის პოზიციას, ციცერონის კონსულობის დროინდელ ღონისძიებებს, რომიდან კატილინას გაქცევას, ბრძოლას პისტორიასთან, თვით მეამბოხის დაღუპვას და ა.შ. მართალია, ეს ნაწარმოები დაიწერა ამ მოვლენიდან 20-ზე მეტი წლის შემდეგ და ისტორიკოსი გარკვეულად ანგარიშს უწევდა კატილინას შესახებ საზოგადოებაში არსებულ კრიტიკულ შენიშვნებს, მაგრამ ამის მიუხედავად, მთლიანობაში იგი ზუსტად გადმოსცემს შეთქმულების მთელ ისტორიას. საგულისხმოა, რომ ავტორი სახელმწიფოსათვის უარყოფითად აფასებდა კატილინას სწრაფვას დიქტატურისაკენ.

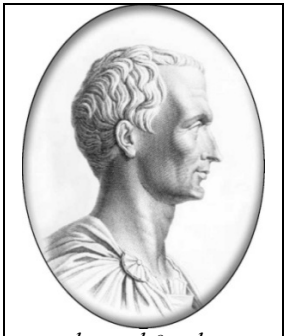
სალუსტიუსი

„იუგურთას ომში“ გადმოცემულია ძვ.წ. II ს-ის მიწურულს მიმდინარე რომი-ნუმიდიის ომის ბატალიები. სალუსტიუსის განსაკუთრებულობა იმაში გახლავთ, რომ თხზულებაში იგი არ ერიდება აჩვენოს რომაული ნობილიტეტის გახრწნის სურათი, რომლებსაც ავტორი უპირისპირებს პოპულარების წარმომადგენლებს. ნაჩვენებია რომის საზოგადოებრივი აზრი და ავტორის სიმპატიები გაიუს მარიუსისადმი.

სალუსტიუსი იყო მუნიციპალური არისტოკრატიის ტიპიური წარმომადგენელი. პოლიტიკურ ასპარეზზე იგი გამო-

ვიდა როგორც პოპულარების და ამ ფენის ნაწილთან ერთად კეისარს ედგა მხარში. თუმცა მის პოლიტიკურ მოწოდებებს თუ იდეალებს იგი მეტწილად არ თანაუგრძნობდა. მაგ., თუ სალუსტიუსი ითხოვდა სენატის ავტორიტეტის ამაღლებას, კეისარი პირიქით, მის დასუსტებას ცენტრალიზებული ხელისუფლების გაძლიერების პირობად მიიჩნევდა და სხვ. ამის გამო ბევრ მათგანზე მოგვიანებით თავად სალუსტიუსმაც აიყარა გული. სრულქმნილი სახელმწიფოებრივი მოწყობა, რასაც ისტორიკოსი თავის წერილების თუ „ისტორიით" სთავაზობდა კეისარს ძალზე შორეული ჩანდა. არსებითად, სალუსტიუსი მომხრე იყო ე.წ. „ოქროს საუკუნეში" არსებული სენატსა და ხალხს შორის თანხმობით. იდეალურ პოლიტიკოსად მას მიაჩნდა არა კეისარი ან კატონი, არამედ ორივეს ღირსებებით გაერთიანებული რაღაც „სინთეზური გმირი".

მარკუს ვარონი

რომაულ საისტორიო მწერლობაში მოკრძალებული ადგილი უკავია მარკუს ტერენციუს ვარონს (ლათ. Mārcus Terentius Varrō, ძვ.წ. 116-27 წწ.). იგი გახლდათ მეცნიერ-ენციკლოპედისტი და მწერალი. სახელმწიფო იერარქიაში მისი მწვერვალი იყო პრეტორობა. პოლიტიკური შეხედულებით ვარონი პომპეუსელი იყო. სამოქალაქო ომის დასრულების შემდეგ, კეისარმა, იგი შეიწყალა და საზოგადოებრივი ბიბლიოთეკის უფროსად დანიშნა, საიდანაც პირადი მოტივით გაანთავისუფლა მარკუს ანტონიუსმა.

ვარონი უაღრესად პროდუქტული მკვლევარი იყო და რიგი ნაწარმოებები მან 80 წლის ასაკშიც დაწერა. მას 150 წიგნად ჰქონდა დაწერილი „მენიპური სატირები", რომლიც ფრაგმენტების სახით არის მოღწეული. მასვე მიეწერება 76 წიგნად ფილოსოფიური დიალოგი „ლოგისტორიკები", 41

წიგნად „ადამიანური და ღვთაებრივი სიძველები“, რომელიც დაკარგულია. ნაშრომ - „ნიმუში“ შეტანილი იყო 700 გამოჩენილ ბერძენ-რომაელთა პორტრეტი.

ვარონის მრავალრიცხოვან თხზულებებიდან ჩვენამდე სრულად მოაღწია მხოლოდ „სოფლის მეურნეობის შესახებ“ (წ. 1-3), ხოლო „ალფავიტის ისტორია“ და „ლათინური ენის წარმოშობა“ ფრაგმენტულია. „სოფლის მეურნეობის შესახებ“ არის ავტორის მიერ 80 წლის ასაკში, ძვ.წ. 37 წელს, შედგენილი დიდაქტიკური ნაშრომი. მასში ვარონი ცდილობს ყოველი კუთხით განიხილოს თანადროული ეპოქის სოფლის მეურნეობა. აქვე დავსძენთ, რომ მარკუს კატონის „მიწათმოქმედების“ და ლუციუს კოლუმელას (ახ.წ. 4-70 წწ.) „სოფლის მეურნეობასთან“ ერთად, იგი წარმოადგენს ძვ.წ. II-I ს-ბის რომის სოფლის მეურნეობის ისტორიის შესწავლის უძვირფასეს წყაროს. ნაშრომის პირველ წიგნი დაეთმო მემინდრეობას, მეორე მესაქონლეობას, ხოლო მესამე – საკარმიდამო მეურმეობების აღწერას.

ამ არკუს ვარონი

საერთოდ, ვარონი იყო კომპილიატორი. ამის მიუხედავად, მასთან არის დაცული მრავალი საინტერესო ფაქტი. იგი დიდ ყურადღებას აქცევდა ქრონოლოგიის საკითხებს და მანვე შემოიტანა ისტორიოგრაფიაში რომის დაარსების თარიღი – მეექვსე ოლიმპიადიდან მესამე წელი.

კორნელიუს ნეპოტი

კორნელიუს ნეპოტის (ლათ. Cornelius Nepos, ძვ.წ. ?99-24 წწ.) ცხოვრების შესახებ მწირი ცნობები გვაქვს. ვიცით, რომ იგი იყო მხედართა წრიდან, ჩრდ.იტალიიდან. ისტორი-

კოსმა ცხოვრების საუკეთესო წლები რომში, დედაქალაქის მწერლების, პოეტების გვერდით გაატარა. მისი ახლო მეგობრები იყვნენ პოეტი გაიუს კატულუსი (ძვ.წ. 87-54 წწ.), უდიდესი ორატორი მარკუს ციცერონი (ძვ.წ. 100-43 წწ.) და სხვ. ნეპოტის ლიტერატურულ რეპუტაცია არც ისე შთამბეჭდავი იყო. ერთ-ერთ წერილში ციცერონი მას ნახევრად ხუმრობით „უკვდავს“ უწოდებდა. ნეპოტს ანტიკურ ხანაშივე ჰყავდა თაყვანისმცემლები. მაგ., ნეტარე იერონ სტრიდონელი (ახ.წ. 342-419/420 წწ.) მას ცნობილ ისტორიკოს მწერლად მოიხსენიებდა.

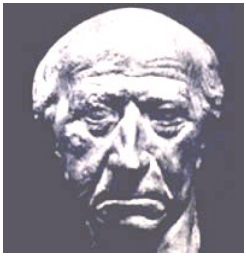
კორნელიუს ნეპოტი

ნეპოტს ეკუთვნის 16 წიგნად დაწერილი ნაშრომი – „ცნობილ ადამიანთა შესახებ“. მასში შეტანილი იყო ცნობილ რომაელთა და უცხოტომელთა პარალელური ბიოგრაფიები: მილტიადე, ალკიბიადე, ჰამილკარი, ჰანიბალი, ატიკუსი და ა.შ., სულ 24 პერსონის ცხოვრება. განსაკუთრებული სითბოთი ისტორიკოსს გადმოცემული ჰქონდა კატონის და ატიკუსის ბიოგრაფიები.

ანტიკურ ხანაშივე იყო შენიშნული, რომ ნეპოტის თხზულებები არ ემთხვეოდა ტრადიციულ რომაულ სამამულო ისტორიოგრაფიას. მაგ., კატულუსის შენიშვნით, იგი პირველი იყო რომაელებს შორის, რომელმაც შექმნა ბერძნულ-რომაული, მაშასადამე მსოფლიო ისტორია. გერმანულ ისტორიოგრაფიაში ნეპოტს პოლიტიკური ბიოგრაფიების გამომგონებლის თიკუნი აქვს. ასევე შენიშნულია, რომ ისტორიკოსის გმირები არიან არა მეფეები, ანდა ელინისტური ეპოქის სარდლები, არამედ კლასიკური პერიოდის თავისუფალი ქალაქ-სახელმწიფოების გმირები. ამის გამო დაას-

კვნეს, რომ ნეპოტის თხზულებები იყო ქარგა პლუტარქეს პარალელური ბიოგრაფიებისთვის.

კორნელიუს ნაპოტს მიეწერება ცნობილი ფრაზა - „Si vis pacem, para bellum“ („გინდა მშვიდობა - ემზადე ომისთვის“).

დიოდორე სიცილიელი

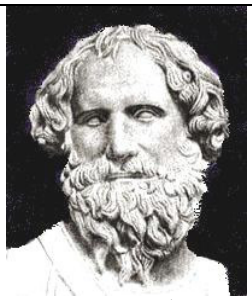

დიოდორე სიცილიელი

რომის სისტემური ისტორია უძველესი დროიდან ძვ.წ. 60 წლამდე აღწერილი ჰქონდა დიოდორე სიცილიელს (ლათ. Diodorus Siculus, დაახლ. ძვ.წ. 90-30 წწ.). იგი იყო ბერძენი ისტორიკოსი და მითოლოგი, წარმოშობით სიცილიის ქ.აგრიგიუმიდან. მან 30 წელი მოანდომა „ისტორიული ბიბლიოთეკის“ (Bibliotheca Historia) შექმნას.

ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია, რომ სიცილია-იტალიის გარდა, დიოდორე ნამყოფი იყო ალექსანრიაში და რომში. „მარადიულ ქალაქში“ კი მას შეეძლო მისი ნაშრომისთვის მოეძია ზღვა მასალა.

პოლიბიოსოს მიბაძვით, დიოდორემ, თავისი ნაშრომი დაჰყო 40 წიგნად და 3 ნაწილად. პირველი ექვსი წიგნი დაეთმო ეგვიპტის, შუამდინარეთის, ინდოეთის და ევროპის გეოგრაფიას, ისტორიას და კულტურას. მომდევნო, VII-XVII წიგნებში მსოფლიოს ისტორია გადმცემული იყო ტროას ომიდან ალექსანდრე მაკედონელის გარდაცვალებამდე. მესამე ნაწილი ეხებოდა დიადოხოსების ეპოქას და თხრობა მიყვანილი იყო კეისრის გალურ კამპანიამდე.

დიოდორეს თხზულებიდან ჩვენამდე სრულად მოაღ-

წია მხოლოდ I-V და XI-XX, ხოლო ფრაგმენტების სახით IX-X წიგნებმა. მათში მოცემული იყო ძვ.წ. 486-301 წლების მოვლენები. სხვა ფრაგმენტებში დაცულია სიცილიის მონათა I და II აჯანყების შესახებ ცნობები.

დიოდორეს მიერ გამოყენებული წყაროთა წრე ფართოა. ამის მიუხედავად, იგი გვევლინება არა კომპილიატორად, არამედ ორიგინალურ მოაზროვნედ. მისთვის არ იყო დამახასიატებელი ფაქტების ანალიზი, იგი მოვლენებს გადმოსცემდა მონოტონურად. მასთან შეინიშნება რომაულ ქრონოლოგიასთან დაკავშირებით რიგი უზუსტობები. თუმცა ამასაც მისი ახსნა ჰქონდა. საქმე იმაშია, რომ ძვ.წ. III სმდე არ არსებობდა ერთიანი ქრონოლოგიური სისტემა, რომელზეც შესაძლებელი იქნებოდა ფაქტების სინქრონიზაცია. ამიტომაც ქრონოლოგიური უზუსტობები ჰეროდოტედან მოყოლებული ჩვეულებრივი მოვლენა იყო.

ტიტუს ლივიუსი

რომაელ ისტორიკოსებში ტიტუს ლივიუსი (ლათ. Titus Livius, ძვ.წ 59-ახ.წ. 17 წწ.) ყველაზე წონიანი ფიგურად არის მიჩნეული. ქრონოლოგიურად მისი მოღვაწეობა დაემთხვა კლასიკურსა და ე.წ. ვერცხლის ხანის ლათინურს შორის გარდამავალ ეტაპს.

ლივიუსის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები მწირია. ვიცით, რომ ძვ.წ. 38 წელს იგი გადასახლდა რომში. ლივიუსს თავისი ცხოვრების კრედო ჰქონდა, იგი განზე იდგა ყოველგვარი პოლიტიკური საქმიანობისგან და მთელი არსებით რომაული ისტორიის წერაში იყო ჩაფლული.

ისტორიკოსის კალამს ეკუთვნის 142 წიგნად დაწერილი „რომის ისტორია ქალაქის დაარსებიდან“ (Ab urbe condita). ლიტერატურული თვალსაზრისით წიგნი უბადლო ნაწარმოებია. მასში დიდი დრამატიზაციით არის გაცოცხლებული წარსულის სურათები. წიგნი დაუსრულებულია, ნაკლულია და მისი დიდი ნაწილი დაკარგულიცაა. „Ab urbe condita“-ში რომაული ისტორიის საუბარი იწყება ძვ.წ. 753 წლიდან, რომულუსის მიერ ქ.რომის დაარსებიდან და თხრობა მიყვანილია ავგუსტუსის ეპოქამდე, ახ.წ. 9 წლამდე. სრულად ჩვენამდე მოაღწია 35 წიგნმა (წ. I-X; XXI-XV) და ორი მხოლოდ ფრაგმენტი (XCI და CXX). მათში აღწერილია რომის ისტორია დაარსებიდან ძვ.წ. 293 წლამდე და ძვ.წ. 218-167 წლების მოვლენები. რაც შეეხება ფრაგმენტებს, ისინი გადმოგვცემენ სერტორიუსთან ომს და ციცერონის სიკვდილის ამბებს.

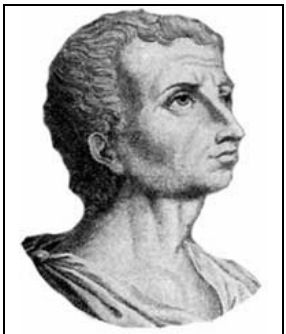

ტიტუს ლივიუსი (უცნობი მხატვარი)

თხზულები შესავალში ლივიუსი ფორმულირებას უკეთებს შრომის მიზანს: ერთის მხრივ ეს არის რომის დაცემის მიზეზების განმარტება და ამავე დროს დედამიწაზე მეთაური ხალხის საგმირო საქმეების ჩვენება. ნაშრომში ისტორიკოსი აღწერს რომაულ ადათებს, მათ როლს გამარჯვებებში, ხაზს უსვამს ზნეობრივ და პატრიოტულ ელემენტებს და ა.შ.

სამეცნიერო წრეებში ლივიუსი მიჩნეულია სანდო ისტორიკოსად. მართლაც, მის მიერ გადმოცემული ფაქტები სანდო შთაბეჭდილებას ტოვებს. ხშირად იგი თვითონ აკრიტიკებს წინამორბედ წყაროებს. ასე მაგ., რომის დაარსების

ტრადიციულ ლეგენდის ნაცვლად ლივიუსი გვთავაზობს ისტორიულად უფრო მისაღებ ვერსიას და ა.შ.

ლივიუსის ნაშრომი ასევე გაჟღენთილია პატრიოტული პათოსთ. იგი ახდენს წარსულის იდეალიზაციას და გმობს მისი თანამედროვეების მორალურ და ზნეობრივ დაცემულობას. მისი ასეთი სულისკვეთება და მორალიზმი ავგუსტუსის პოლიტიკას კარგად შეეფერებოდა. ლივიუსი აქცენტს აკეთებს ცალკეულ გამოჩენილ პიროვნებებზე, მათ გმირობებზე და მორალურ თვისებებზე. დაწვრილებით აღწერს მათ საქმიანობას და ორატორულ გამოსვლებს. ეს სიტყვები ძალიან კარგადაა დამუშავებული ლივიუსის მიერ. ჩვენამდე მოღწეულ ნაწილში 400 წარმოთქმულ სიტყვას ვხვდებით.

„Ab urbe condita“-ს გარდა ლივიუსს ეკუთვნოდა ისტორიულ-ფილოსოფიური დიალოგები და რიტორიკული ნაწარმოები, რომლებიც შვილისადმი წერილის ფორმით იყო მოცემული. სამწუხაროდ ისინი დაკარგულია.

გაიუს ველეუს პატერკულუსი

მეფეთა ხანის და რესპუბლიკის პერიოდის რომის ისტორია აღწერა გაიუს ველეუს პატერკულუსმა (ლათ. Gaius Velleus Paterculusi, ძვ.წ. ?19-ახ.წ. ?31 წწ.). მის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები მწირია. ვიცით მხოლოდ, რომ პრეტორის რანგში იგი ტიბერიუსს ახლდა გერმანია-პანონიის ლაშქრობებში.

პატერკულუსი არის ორ წიგნად დაწერილი „რომის ისტორიის“ ავტორი. მასში შემჭიდროებული ფორმით მოცემულია მოვლენების თხრობა ტროას ომიდან ახ.წ. 30 წლამდე. პირველი წიგნში მოვლენები გადმოცემულია მოკლედ და მან მოაღწია ნაწყვეტების სახით. რაც შეეხება მეორე წიგნს, მას-

ში ისტორიის თხრობა უფრო დეტალურია და ავტორის თანადროულ ეპოქას ეხება.

პატერკულუსი არ შედის რომის პირველხარისხოვან ისტორიკოსთა პლეადაში. ამის მიუხედავად, იგი ერთადერთია, რომელმაც გამოყო რომში სამოქალაქო ომების ეპოქა და მკვეთრად დააფიქსირა თავისი პოზიცია. მაგ., ისტორიკოსი უარყოფითად აფასებდა გრაკხუსების აგრარულ მოძრაობას და მას სახალხო ტრიბუნების ამბიციად მიიჩნევდა. იგი ასევე თვლიდა, რომ გრაკხუსებმა „დასბამი დაუდეს მოქალაქეთა არეულობებს და დაუსჯელ მკვლელობებს“ (II, 2, 2).

ხშირ მომენტში ისტორიკოსისთვის დამახასიათებელია რომაულ ტრაციციების საპირისპირო მსჯელობა. მაგ., ლივიუს დრუზუსის შესახებ იგი წერდა, რომ ტრიბუნი აყენებდა გრაკხუსებს მიმსგავსებულ წინადადებებს, მაგრამ სინამდვილეში გამოდიოდა სენატის ინტერესებიდან (II, 13, 2-3). არადა, აპიანე და ფლორუსის წყალობით დრუზუსის როლის შესახებ ისტორიოგრაფიაში უარყოფითი შეფასება დამკვიდრდა.

პატერკულუსი მაღალ შეფასებას აძლევდა პომპეუსს. იგივე განწყობითაა ისტორიკოსი კეისრის მიმართაც. მათ შორის შინაომს კი გარეწარ ხალხის დამსახურებად თვლიდა. კეისრის სიკვდილის შემდეგდროინდელი პირებიდან, პატერკულუსი გამოყოფს ავგუსტუსს. იგი მასზე წერდა, რომ მისი „მამა იყო არაპატრიციუსი, მაგრამ ცნობილი მხედართა ფენიდან“. პროსკრიპციების თემას ისტორიკოსი გვერდს უვლის. ამის ახსნა მხოლოდ ერთია – ავგუსტუსის მმართველობისას აღნიშნულ თემაზე საუბარს ტაბუ ჰქონდა დადებული.

ასეთია მოკლე პატერკულუსის რომის ისტორიის შინაარსი. რესპუბლიკის უკანასკნელ მონაკვეთი და იმპერიის

პირველ წლეების შესახებ იგი ფასდაუდებელ წყაროდ ითვლება.

სტრაბონი

ისტორიულ-გეოგრაფიული კუთხით რომის ისტორია გადმოცემული ჰქონდა სტრაბონს (ბერძ. Στράβων, ძვ.წ. 64/3-ახ.წ. 23/4 წწ.) „გეოგრაფიაში“. სტრაბონი უნიკალური მოვლენა გახლდათ რომაულ აზროვნებაში. მისი ცხოვრება-მოღვაწეობა დაემთხვა რომში მიმდინარე ბატალიებს, რომლებიც დასრულდა ელინიზმის ეპოქის კრახით და იმპერიის შექმნის პროცესით.

წარმოშობით სტრაბონი პონტოს ამასიიდან იყო. პოლიბიოსის და სხვების მსგავსად მან სწორად განჭვრიტა რომის როლი, ამიტომაც გარკვეული ხანს, განათლების დაუფლების მიზნით, იგი „მარადიულ ქალაქში“ ცხოვრობდა. სტრაბონის ცხოვრების რომაული ეპოპეა იწყება ძვ.წ. 29 წლიდან. ნიშანდობლივია, რომ სტრაბონი თავს ფილოსოფოსად მიიჩნევდა, ხოლო გეოგრაფიას ფილოსოფიის ნაწილად.

სტრაბონი
(XVI ს-ის სურათი)

სტაბონის სახელით ცნობილია ორი თხზულება: „ისტორიის მატიანე“ და „გეოგრაფია“. პირველი ჩვენამდე ფრაგმენტების სახით არის ცნობილი და სავარაუდოდ მასში განხილული იყო ალექსანდრე მაკედონელის ეპოქა. რაც შეეხება „გეოგრაფიას“, იგი შედარებით დაუზიანებლად არის მოღწეული და 17 წიგნისგან შედგება. თხზულების I-II წიგნები ფიზიკო-მათემატიკურ გეოგრაფიას ეხება, III-X წიგნებში საუბარია ევროპის, XI-XVI აზიის, ხოლო XVII-ში აფრიკის გეოგრაფიის შესახებ.

სენეკა უფროსი

რომაელი მწერლის და რიტორის ლუციუს ანეიუს სენეკა უფროსის (ლათ. Lucius Annaeus Seneca, ძვ.წ. 54-ახ.წ. 39 წწ.) ბიოგრაფიული ცნობები მწირია. ვიცით, რომ იგი იყო მხედართა ფენიდან გამოსული პროვინციელი არისტოკრატი, რომელმაც რომში მჭერმეტყველებაში მიიღო შესანიშნავი განათლება. სენეკა იყო ციცერონის სტილის თაყვანისმცემელი, ხოლო პოლიტიკური შეხედულებით რესპუბლიკელი. კეისარ-პომპეუსის დაპირისპირებისას, სამოქალაქო ომის დროს, მას უკანასკნელის მხარე ეკავა.

სენეკა არ იყო პროფესიონალი რიტორი, მაგრამ ამის მიუხედავად, მას 10 წიგნად ჰქონდა დაწერილი სახელმძღვანელო რიტორიკაში. ჩვენამდე ნაშრომის მხოლოდ მცირე ფრაგმენტებმა მოაღწია, მაგრამ ირიბი ცნობებით ვიცით, რომ მასში გადმოცემული ყოფილა ავგუსტუსის და ტიბერიუსის პერიოდის რიტორიკის ისტორია. სენეკას ასევე დაწერილი ჰქონდა საისტორიო ნაშრომი, რომელშიც აღწერილი იყო სამოქალაქო ომების პერიოდი ტიბერიუსის მმართველობამდე. სამწუხაროდ, იგი დაკარგულია და მის შესახებ დეტალური საუბარი არ შეგვიძლია.

პლუტარქე ქერონელი

პლუტარქე მიჩნეულია ელინიზმის ეპოქის უკანასკნელ ფილოსოფოსად და მორალისტად. პლუტარქე (ბერძ. Πλούταρχος, ძვ.წ. 46-ახ.წ. 126 წწ.) თავისი დროისთვის უაღრესად განათლებული ფიგურაა. ანტიკური ტრადიცია მას 200-ზე მეტ თხზულებას მიაწერს, რომლებიც იყოფა ისტორიულ და ფილოსოფიურ-ლიტერატურულად. მისი ისტორიული თხზულებებიდან აღსანიშნავია „პარალელური ბიოგრაფიები“.

მასში აღებულია თანადროული ეპოქის განთქმული 46 (23 წყვილი) პარალელური და 4 არაწყვილადი (სულ მთლიანობაში 50) სახეები. დაწყვილებას საფუძვლად უდევს ცხოვრება-

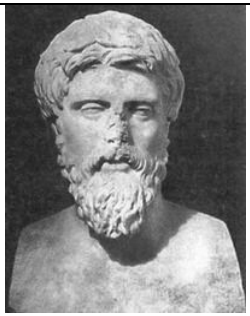

პლუტარქე

მოღვაწეობის მსგავსება. მაგ., პოლიტიკური ამოცანების თავისებური გაგება უკავშირებს პლუტარქეს, რომ დააწყვილოს ძველი სპარტის მეფეები – აგისი და კლეომენი და რომის ისტორიიდან ცნობილი რეფორმატორები ტიბერიუს და გაიუს გრახკუსები და ა.შ.

რომაული ისტორიის თემატიკისთვის ჩვენთვის საინტერესო არის ციცერონის, კეისრის, პომპეუსის, კრასუსის და სხვების ცხოვრება-მოღვაწეობების აღწერა. პლუტარქესთან საინტერესოდ არის სახეების შერჩევის პრინციპი. ესენი არიან: ტირანისკენ მებრძოლები – სულა, კეისარი, პომპეუსი... და რესპუბლიკელები – ციცერონი, კატონ უმცროსი და ბრუტუსი. მათ შორის ჩართულია ანტონიუსი, როგორც ბიწიერების ნიმუში. მართალია, პლუტარქეს ნაშრომს ახასიათებს მრავალი უზუსტობები, რაც იმის შედეგია, რომ მეისტორიე თავის გმირებზე საუკუნეზე მეტი ხნის შემდეგ წერდა და სალუსტიუსის მსგავსად ანგარიშს უწევდა უკვე დამკვიდრებულ საზოგადოებრივ აზრს. ამის გარდა, მისთვის უცხო არ იყო ამა თუ იმ პიროვნების ღვაწლისა და ამაგის გაიდიალება, რის გამოც XIX ს-ის ისტორიოგრაფიაში მას არ მიიჩნევდნენ პირველხარისხოვან ისტორიკოსად. ერთი შეხედვით თითქოს ეს ასეცაა, მაგრამ თუ ჩავუღრმავდებით მის თხრობას ჩვენს მიერ ხსენებულ მოღვაწეთა შესახებ, აგრეთვე რომის ისტორიის სხვადასხვა ასპექტებს, დავინახავთ, რომ პლუტარქეს ნაშრომების უდა-

ვოდ დიდი მნიშვნელობას. ამავე დროს მასთან შემონახულია შინაარსი ანდა ციტატები ამ ეპოქის ნაშრომიდან რომლებსაც ჩვენამდე არ მოუღწევიათ.

„ზნეობრივ თხზულებაში“ მოცემულია პლუტარქს ფილოსოფიური და ლიტერატურული შეხედულებები. მის ადრინდელ ნაწერებში განხილულია ადამიანთა ცხოვრებაში ორი – ძალის სათნოებისა და ბედისწერის მნიშვნელობა. რასაც კიდეც მიეძღვნა მისი სამი ნაწარმოები: „ალექსანდრე დიდის ბედისა და მამაცობის შეხამება“, „რომაელების ბედზე“ და „იმაზე ათენელები ომში უფრო სახელგანთქმული იყვნენ თუ სიბრძნეში“.

პლუტარქეს დაწერილი ჰქონდა სხვა თხზულები. მათგან საყურადღებოა: „პოლიტიკური დარიგებები“, „უნდა მონაწილეობდნენ თუ არა მოხუცები სახელმწიფო საქმეებში“ და „მონარქიის, დემოკრატიისა და ოლიგარქიის შესახებ“. მეისტორიეს მიერ მოთხრობილ ბიოგრაფიებს ისტორიისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. ბევრი მწერალი, რომლებიდანაც პლუტარქემ ამოიღო ცნობები, ჩვენამდე არ მოაღწია. ასე რომ, რიგ შემთხვევაში იგი რჩება ერთადერთ წყაროდ. მაგრამ პლუტარქეს აქვს მრავალი უზუსტობები. ჩანს, ბიოგრაფიების შეჯერებისას პლუტარქესთვის მთავარი იყო არა ისტორია, არამედ მორალი. იგი თვლიდა, რომ მის მიერ აღწერილი პირები უნდა ყოფილიყო მორალური პრინციპების განსახიერება. პლუტარქეს აზროვნებით, ისტორიის მიზანია ზნეობის გამოსწორება. მორალის ქადაგების სურვილი ზოგჯერ აიძულებს მას დასთმოს ისტორიული ჭეშმარიტება. ამიტომაცაა, რომ ყველა მის ნაწარმოებს ხელწერად გასდევს - „ღმერთების ნება“.

ლუკანუსი

მარკუს ანეუს ლუკანუსის (ლათ. Marcus Annaeus Lucanus, ახ.წ. 39-65 წწ.) ბიოგრაფიული მონაცემები მწირია. ვიცით, რომ მისი წინაპარი დედის ხაზით იყო სენეკა უფროსი. ლუკანუსი ეკუთვნოდა პროვინციელი არისტოკრატების წრეს. მართალია, რომაული გაგებით იგი არ შედიოდა ელიტაში, მაგრამ ქონების წყალობით მან შესანიშნავი განათლება მიიღო რომსა და ათენში. მისი ბიძა და აღმზრდელი იყო ლუციუს ანეიუს სენეკა უმცროსი (ძვ.წ. 4-ახ.წ. 65 წწ.).

ლუკანუსი

ლუკანუსის კალამს ეკუთვნოდა პოემები ბერძნულ და რომაული სამყაროდან (მედეა, სატურნალიები...). ჩვენთვის მნიშვნელოვანია მისი 10 წიგნად დაწერილი პოემა „ფარსალოსი, ანდა სამოქალაქო ომის შესახებ“ («Bellum civile sive Pharsalia»). პოემა ეხება ძვ.წ. 49-45 წლებში რომში მიმდინარე სამოქალქო ომის ისტორიას. იგი მიჩნეულია მსოფლიო ლიტერატურის ერთ-ერთი საუკეთესო ძეგლად. მასში ფარსალოსის ბრძოლის ეპიზოდთან ერთად განხილულია კეისარ-პომპეუსის დაპირისპირება, სამოქალაქო ომის წარმოშობა და მსვლელობა. მართალია, ლუკანუსი თავის პოემას წერდა იმ მოვლენებიდან 100-ზე მეტი წლის შემდეგ, მაგრამ მას გამოყენებული აქვს წინამორბედთა ნაშრომები. ავტორი საკმაოდ კარგად ერკვევა მოვლენის პერიპეტიებში, ომის მიზეზებში, მებრძოლ ძალთა განლაგებასა და გეგმებში, თვით ომის მსვლელობაში და სხვ.

ისტორიოგრაფიაში ლუკანუსი მიჩნეულია, როგორც იმპერატორთა დესპოტიზმის მოწინააღმდეგე. შესაბამისად, პოემაში მისი სიმპატიები მთლიანად არისტოკრატული (სე-

ნატის) რესპუბლიკის მხარეზეა და თანაუგრძნობს პომპეუსს, თუმცა ზოგ მის გადაწყვეტილებას კრიტიკულად აფასებდა. საგულისხმოა, რომ ლუკანუსი რამდენადმე სწორად წარმოაჩენდა ძვ.წ. სამოქალაქო ომის მიზეზებს (ასახელებს ექვს მათგანს), მართებულად აფასებდა ხელმძღვანელებს (პომპეუსს, კეისარს, კატონს...), ომის ეპიზოდებს (რუბიკონის გადალახვას, რომში პანიკას...) და ა.შ.

პოემა „ფარსალოსი“ დაუსრულებელია. ამის მიუხედავად, იგი, საკითხის გარშემო რომაული საისტორიო ეპოსის პირველი ჩვენამდე მოღწეული ნაწარმოებია და მხატვრულად წარმოგვიჩენს მსოფლიო ისტორიის ამ დიდ მოვლენას. ამიტომ ლუკანუსის „ფარსალოსს“ გარკვეული აზრით პირველხარისხოვანი წყაროს მნიშვნელობაც ენიჭება.

დიონ კასიოსი (კასიუსი)

იმპერიის პერიოდის ისტორიკოსებიდან ცალკე საუბრის თემა გახლავთ დიონ კასიოსი (ლათ. Lucius Claudius Cassius Dio Cocceianus, დაახლ. ახ.წ. 153-235 წწ.). მისი ბიოგრაფიული ცნობები მწირია. იგი იყო პროვინციელი არისტოკრატი ქ.ნიკომედიან. მამამისი აქტიურ როლს ასრულებდა რომის სახელმწიფო ცხოვრებაში. განათლება მომავალმა ისტორიკოსმა კარგი მიიღო. წარმომავლობამ მას შესაძლებლობა მისცა პოლიტიკურ ცხოვრებაში მაღალი სახელმწიფოებრივი თანამდებობაც მიეღო. იმპ. კომოდუსის დროს დიონ კასიოსი სენატორია, სევერუსის იმპერატორობისას (193-211 წწ.) გარდაცვლილი კონსულის შემცვლელი. 216 წელს, პართებთან ომში, იგი თან ახლდა იმპ. კარაკალას (211-217 წწ.). იმპ. ალექსანდრე სევერუსის დროს (222-235 წწ.) იგი ჯერ აფრიკის, ხოლო შემდეგ საიმპერატორო პროვინციების დალმაცი-

ისა და ზემო ჰანონიის პროკონსული. 229 წელს იყო კონსული და იმპერატორის კოლეგა.

წარმატება-წინსვლის მიუხედავად, კასიოსი, რომში პოპულარული მაინც არ იყო. უფრო მეტიც, კონსულობის დროს მას სიკვდილით დაემუქრნენ, რის გამოც ერთ ხანს რომის ფარგლებს გარეთ ცხოვრობდა. აშკარა იყო, რომ ისტორიკოსმა ვერ დაამყარა ჰარმონიული ურთიერთობა რომაული საზოგადოების იმ წრეებთან, რომელებიც წარმართავდნენ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებას.

კასიოსს ეკუთვნის „რომის ისტორია". იგი სამი ნაწილისაგან შედგება. პირველში თხრობა იწყება უძველესი დროიდან და მთავრდება ავგუსტუსის მონარქიამდე. მეორე ნაწილში საუბარია მარკუს ავრელიუსის გარდაცვალებამდე, ხოლო მესამეში ამბები 229 წლამდეა მიყვანილი.

„რომის ისტორია" ლიტერატურულ წყაროებზე დამყარებული ნაშრომია. როგორც თვით ავტორი ამბობს, მას წაკითხული ჰქონდა ყველაფერი, ვისაც კი რაიმე დაუწერია რომაელებზე. კასიოსი საერთოდ არ ასახელებს წყაროებს, ამიტომაც მისი დადგენა ხდება ტექსტის ანალიზის და ძველ ავტორთა შრომებთან შედარების სავარაუდო დასკვნების გამოტანით. ერთნი ფიქრობენ, რომ I-XVII წიგნი რომაელ ანალისტთა ნაწერებზეა აგებული და მასში არ არის გამოყენებული ლივიუსის და პოლიბიოსის შრომები. XVIII-XXI წიგნებში აშკარად შეიჩნევა პოლიბიოსის გავლენა. ეს იმდენად საგრძნობია, რომ ისტორიკოსებს იგი ეხმარება პოლიბიოსის შრომის ზოგიერთი ნაკლული ადგილის აღდგენაში. XXXVI წიგნიდან კეისრის სიკვდილამდე თხრობაში კასიოსი ძირითადში ლივიუსს ეყრდნობა. მითრიდატული ომების ეპიზოდების გადმოცემისას მასთან შეიმჩნევა პლუტარქეს პარალელურ ბიოგრაფიებთან სიახლოვე.

„რომის ისტორიაში“ თხრობა დალაგებულია კონსულების მიხედვით, მაგრამ ავტორი ზოგჯერ ქრონოლოგიას არღვევს და ამბებს აჯგუფებს გეოგრაფიული ან ურთიერთმიზეზობრივი კავშირის პრინციპზე. თავისი შრომის I-II ნაწილისთვის კასიოსს გამოყენებული აქვს წინამორბედთა ისტორიული შრომები, თავისი დროის ამბებს კი დამოუკიდებლად მოგვითხრობს. შრომის ეს ნაწილი უფრო ზუსტი და დაწვრილებითია. საერთოდ, კასიოსის შრომა მეტწილად სამხედრო ისტორიაა. მასში მეტი ადგილი აქვს დათმობილი ომებსა და საგარეო ურთიერთობებს, ვიდრე რომაული საზოგადოების საშინაო ცხოვრებას. ფაქტების გადმოცემისას იგი არ ცდილობს მოვლენათა შინაგანი აზრის და მიზეზების ახსნას. მისი აზრით, მოვლენები დამოკიდებულია ზებუნებრივ ძალაზე. სასწაულმოქმედებას დიდი ადგილი უკავია კასიოსის შრომაში. მისივე თქმით, ისტორიის წერა მან ბედისწერის კარნახით დაიწყო.

კასიოსი აქებს რესპუბლიკას, მაგრამ მონარქიაზე გადასვლა აუცილებლად მიაჩნია. მისი იდეალია სენატის მიერ არჩეული იმპერატორი და მისი ხელმძღვანელი ორგანო სენატი.

აპიანე

ძვ.წ. I ს-ის რომის ისტორიის შესასწავლად მთავარ წყაროდ მიიჩნევა აპიანე ალექსანდრიელის (ბერძ. Ἀππιανός Ἀλεξανδρεύς, ახ.წ. ?95-?170 წწ.) „რომის ისტორია“. თავისი სტრუქტურით იგი ჩამოჰგავს პოლიბიოსის და დიოდორეს მსოფლიო ისტორიებს, მაგრამ მასალის განლაგების არა ქრონოლოგიური, არამედ ტერიტორიული, ანდა ეთნიკური პრინციპი, მაინც მკვეთრად განარჩევს მას.

აპიანეს ცხოვრება-მოღვაწეობა დაემთხვა იმპერიის

ძლევამოსილების ხანას. ეს იყო თავისებური პერიოდი ქვეყნის ცხოვრებაში. რომი და იტალია აითქვიფა ვრცელ იმპერიაში. რომი-პოლისიდან იგი უკვე გადაიქცა რომი-მსოფლიო ქალაქად. ყოველივეს ისიც დაემატა, რომ ეკონომიკურმა ცენტრებმა გადაინაცვლეს პროვინციებში, რომლებიც ახლა რესპუბლიკის ეპოქასთან შედარებით გეგმაზომიერად იძარცვებოდა. ძველ პატრიციულ საზოგადოებას თანდათან აძევებდა იტალიელი და პროვინციების მონათმფლობელებიდან და იმპერიის სამხედრო-ბიუროკრატიული აპარატიდან გამოსული ახალი არისტოკრატია.

ეს ტენდენცია აისახა მაშინდელ მოღვაწეთა და ისტორიკოსთა განწყობაში. მათ ნაწარმოებებში გვხდება Pax Romana-ს ქება და მისი მიჩნევა საიმპერატორო აზროვნების დიდ მიღწევად. თავისი იდეით და მიმართულებით ასეთია აპიანეს რომს ისტორიაც.

აპიანე უმთავრესად ინტერესდებოდა სამხედრო ისტორიით. მისი „რომის ისტორია“ – ესაა ომების ისტორია. ამასთან, მემატიანე განიხილავს იმ ომებს რომლებიც უშუალოდ რომაელებს ეხება და დუმილით უვლის ან ზერელედ ახსენებს ანტიკური სამყაროს სხვა სამხედრო შეტაკებებს.

აპიანე მონარქისტია. მას მიაჩნდა, რომ თავის დროზე, კეისარმა უდიდესი სიკეთე მოუტანა რომაელებს. ამიტომ მისი მოკვლა იყო ბოროტება, ხოლო მკვლელებზე შურისძიება სამართლიანი აქტია. დემოკრატიას და სახალხო მოძრაობას იგი უარყოფითად უყურებდა, რადგან მათ თვლიდა უდიდესი სახელმწიფოების დაღუპვის მიზეზად. მისი სიმპატიაა სულა, ავგუსტუსი... ეს მაშინ, როდესაც მას მხედველობიდან რჩება, რომ სულა იყო პირველი, რომელმაც პროსკრიპციები პოლიტიკური ბრძოლის იარაღად გამოიყენა.

აპიანეს თხზულება 24 წიგნისგან შედგება და ქრონო-

ლოგიურად მოიცავს რომის ისტორიას დაარსებიდან ახ.წ. II ს-ის პირველ ათწლეულებამდე. მისი რომის ისტორია დაუმთავრებელია. ნიშანდობლივია, რომ მეცნიერთა ნაწილი აპიანეს კომპილატორად თვლის, რამდენადაც იგი იყენებს კეისარს, პლუტარქეს, ლივიუსს და სხვ., მაგრამ ნაშრომის გულდასმით გაცნობით ჩანს, რომ ის სრულიად ორიგინალური ავტორია. რად ღირს თუნდაც ის ფაქტი, რომ სხვა ისტორიკოსებისაგან განსხვავებით აპაიანე ზუსტად და მკაფიოდ ასახელებს ერთ-ერთ მიზეზს - მიწათმფლობელობას, რის გამოც რომში მიმდინარეობდა სამოქალაქო ომი. აპიანეს სამოქალაქო ომები ანტიკური ისტორიოგრაფიის ერთადერთი ჩვენამდე მოღწეული ძეგლია, რომელშიც გრაკხუსების ეპოქით დაწყებული ოქტავიანეს ბრძოლით დამთავრებული, ე.ი. ძვ.წ. 133-31 წლების მოვლენები ერთმანეთთან კავშირშია გადმოცემული.

აპიანეს ნაშრომს ჰქონდა არა მხოლოდ სამეცნიერო, არამედ პროპაგანდისტული და საერთო განმანათლებლური მიზანი – ბერძნებისთვის რომის მსოფლიო სახელმწიფოდ გადაქცევის კანონზომიერების ჩვენება. სწორედ ამ მიზანს ემსახურევა მის მხრიდან აღფრთოვანება ყოველგვარი რომაულით.

რომის სისტემური ისტორიის თხრობისას, განსაკუთრებით მითრიდატულ ომებთან დაკავშირებული ამბების გადმოცემისას, აპიანეს თხზულება, უფრო მეტ ნდობას იმსახურებს ამბებთან ვიდრე სხვა ძველ ავტორთა ნაშრომები.

ფლორუსი

იმპერიის დროინდელი ისტორიკოსებიდან მხედველობაში მისაღებია ლუციუს (პუბლიუს) ანეუს ფლორუსი (ლათ. Lucius (Publius) Anneus Florus, ახ.წ. ?70-?140 წწ.).

ფლორუსი წარმოშობით აფრიკიდან იყო. იგი რომში გადმოსახლდა იმპ. დომიციანეს მმართველობისას. აქ იგი სოფისტურ მოზღვრებას დაეუფლა. აშკარა იყო, რომ რომის ელიტაში მან ვერ პოვა თავისი ადგილი, ამიტომაც იგი ტოვებს „მარადიულ ქალაქს“ და საცხოვრებლად ესპანეთის ქ.ტარაკონში გადადის, სადაც იგი ქმნის ლიტერატურულ სკოლას. იმპ. ტრაიანეს დროს ფლოსუსი კვლავ ბრუნდება რომში. დანარჩენი კვალი მისი ცხოვრებიდან იკარგება.

ფლორუსს ეკუთვსის ორ წიგნად დაწერილი „700 წლის მანძილზე რომის ისტორიის ყველა ომების ეპიტომები“. ეპიტომა ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს მოკლე გადმოცემას. ამ შემთხვევაში ფლორუსი აკეთებს ლივიუსის თხზულების მოკლე ვარიანტს. ეპიტომის პირველ წიგნში გადმოცემულია რომულუსიდან დაწყებული რომის დაპყრობების ისტორია ძვ.წ. II ს-მდე. მასში ნახსენებია ყველა მნიშვნელოვანი ბრძოლა. მეორე ნაწილში საუბარია გრაკხუსების პერიოდიდან დაწყებული ახ.წ. II ს-ის დასაწყისამდე მიმდინარე სამოქალაქო ომებზე. თხზულება დაიწერა იმპ. ადრიანეს ხანაში.

ფლორუსი არ არის პირველხარისხოვანი ისტორიკოსი. მისი ნაშრომში არის რიგი ფაქტობრივი შეცდომები, ტენდეციურია, შეიცავს რომის პანეგერიკას და ა.შ.

პანეგერიკის ნიმუშია, როდესაც ფლორუსი სპარტაკის აჯანყების შესახებ წერდა, რომ „მოკავშირეთა ომი რაოდენ სასირცხო არ უნდა ყოფილიყო, იგი მაინც მიდიოდა თავისუფალ ხალხს შორის. მაგრამ ვინ იქნებოდა გულგრილი იმის ყურებისას, რომ მსოფლიო მბრძანებელი ხალხი აწარმოებდა ომს საკუთარ მონებთან და არ შეეძლო ისინი გაენადგურებინა ერთი ძლიერი დარტყმით... მე არ ვიცი სპარტაკის ხელმძღვანელობით წარმოებულ ომს რა დავარქვათ, რადგანაც მონები ჯარისკაცებად იყვნენ, ხოლო გლადიატორები უფ-

როსებათ“. ამასთან, ისტორიკოსი დასძენდა, რომ მონებმა „მათი მხრიდან აბუჩად აგდებით გაადიდეს ჩვენი უბედურებები“ („ეპიტომები“, II, VIII, 20).

ანდა, ეგვიპტის საკითხის მიმართებაში, რომელიც რომში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების თანამდევი იყო, ისტორიკოსი, ირონიით აღწერდა ანტონიუსის-კლეოპატრას ურთიერთობის დეტალებს. აშკარა იყო, რომ კლეოპატრას სიყვარულით დატყვევებული ანტონიუსი ავტორში არავითარ სიმპათიას არ იმსახურებს. სამაგიეროდ, იგი აღფრთოვანებულია გამარჯვებული ოქტავიანეს საქციელით. ფლორუსი სიამაყით აღნიშნავს, რომ გონიერება პრინცეპსისთვის სილამაზეზე მაღლა მდგომია.

ტაციტუსი

რომაული ლიტერატორის კლასიკოსი და საისტორიო მწერლობის მწვერვალი გახლდათ პუბლიუს კორნელიუს ტაციტუსი (ლათ. Publius (Gaius) Cornelius Tacitus, ახ.წ. ?56-?117 წწ.). მას უცნაური ბედი ხვდა წილად. ტაციტუსს რომაულ სკოლაში არ ასწავლიდნენ, ხოლო ფილოლოგები საერთოდ არ ინტერესებოდნენ მისი ნაწარმოებებით. სწორედ, ამ უყურადღებობის შედეგია, რომ მოგვიანო პერიოდის ისტორიკოსებთან მისი ბიოგრაფიული ცნობები არ შემონახულა.

ისტორიკოსის ცხოვრებისეული შტრიხების აღდგენის ყველა ცდა ვარაუდებზეა დამყარებული. ვიცით, რომ კორნელიუსები ყველაზე გავრცელებული გვარი იყო. ისინი იყვნენ პატრიციუსებიც და პლებეებიც. ფიქრობენ, რომ ისტორიკოსი პატრიციუსთა გვარიდან არ იყო, რადგან „ტაციტუსები“ ძირითადში ლოკალიზდებოდნენ მდ.პოს ჩრდილო ტერიტორიაზე და ნარბონის გალიაში. ამასთან, პუბლიუს კორნელიუსი ჩრდილო იტალიიდანაც არ იყო. საქმე იმაშია, რომ პლი-

ნიუს უმცროსი (დაახლ. ახ.წ. 61-113 წწ.), რომელიც იყო ამ პროვინციიდან გამოსული, არსად ხაზს არ უსვამს ისტორი

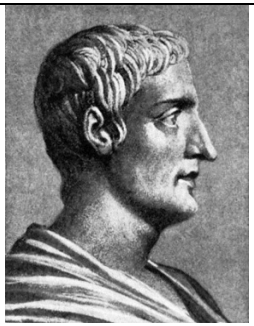

ტაციტუსი (XX ს-ის სურათი)

კოსის თანამემამულეობას. მოკლედ, ჩვენთვის უცნობია ისტორიკოსის სამშობლო, აღზრდის წლები და ა.შ.

ტაციტუსის სასკოლო პერიოდი დაემთხვა იმპ. ნერონის, ხოლო რიტორიკული სწავლება კი იმპ. ვესპანსიანეს მმართველობას. ეს ის პერიოდია, როდესაც ფლავიუსების მმართველობისას გაჩაღდა ლიტერატურული კამათი ორატორულ ხელოვნებაში ე.წ. „ძველ“ და „ახალ“ სტილის მიმდევრებს შორის. ციცერონის გაწონასწორებულ სტილს დაუპირისპირდა პათეტიკური ჟანრი. ასეთ ფონზე, ტაციტუსი ამოდიოდა ერთიანი ლიტერატურული პროგრამით, ანუ კლასიკური ტრადიციების შერწყმით ყოველგვარი უკიდურესობის გარეშე „ახალ“ სტილთან.

80-იან წლებში ტაციტუსი რიგ ადმინისტრაციულ თანამდებობებზე. იგი იყო კვესტორი, სენატორი, ქურუმი, კონსული და ბოლოს პროვინცია აზიის პროკონსულიც.

ტაციტუსის მიეწერება შრომები: „დიალოგი ორატორობის შესახებ“, „აგრიკოლა“ და „გერმანელთა წარმოშობა და გერმანიის მდებარეობა“, ანუ მოკლედ „გერმანია“. „დიალოგის“ თემაა მჭერმეტყველების დაცემის მიზეზები. ეს საკითხი ავგუსტუსიდან დაწყებული სხვადასხვა მწერლების (სენეკა უფროსი, პეტრონიუსი, კვინტილიანე...) მსჯელობის საგანი იყო. ისინი მჭერმეტყველობის დაცემის მიზეზად თვლიდნენ ჩვეულებათა წახდენას და სერიოზული შრომის

სურვილის არქონას. ტაციტუსი კი მიზეზებს რომის საზოგადოებრივ წყობაში მიმდინარე ცვლილებებში ხედავდა.

ახ.წ. 98 წელს ტაციტუსი წერს მონოგრაია „გერმანიას“. ნაშრომი მართალია დამოუკიდებელი ნაწარმოებია, მაგრამ იგი არ ეფუძნება ისტორიკოსის ამ ქვეყნის ნაცნობობაზე. რომაულ მწერლობაში გერმანელები პირველად აღწერა კეისარმა. შემდგომ ეს გააკეთა ლივიუსმა (იგი დაკარგულია) და პლინიუს უფროსმა. აშკარაა იყო, რომ 90-იანი წლებისთვის გერმანიის საკითხი კვლავ მწვავედ დადგა რომაულ პოლიტიკაში. ავტორისეული შენიშვნით: გერმანელებზე უფრო მეტი ტრიუმფი იყო გადახდილი, ვიდრე გამარჯვებები. ისტორიკოსის მიზანი იყო რომაელებისთვის ეჩვენებინა გერმანული საფრთხის არსებობა, მაგრამ იმპ. ტრაიანემ (ახ.წ. 98-117 წწ.) არ გაიზიარა მისი პათოსი და გერმანიაში ლაშქრობას დაკიის ომები ამჯობინა.

„გერმანია“ შედგება საერთო და სპეციალური ნაწილისაგან. მათში საუბარია გერმანიის გეოგრაფიულ მდებარეობაზე, მის მაცხოვრებლებზე, რომლებიც ავტორს აბორიგენებად მიაჩნდნენ. საუბარია მათ რელიგიაზე, სამხედრო საქმეზე, საზოგადოებრივ წყობაზე, ყოფაზე და ა.შ. ნაწარმოებში ბევრია ანაქრონიზმი, იგნორირებულია გერმანული ტერმინები და სახელები, უზუსტობებია თვით ანტიკური ეთნოგრაფიის კუთხითაც, მაგრამ ყოველივეს „გამართლება“ ის არის, რომ ისტორიკოსის მიზანი იყო არა სამეცნიერო, არამედ პოლიტიკური და ლიტერატურული ნაწარმოების წერა.

ლუციუს ამპელიუსი

პრინციპატის გვიან პერიოდში მოღვაწე ლუციუს ამპელიუსი (ლათ. Lucius Ampelius, დაახლ. ახ.წ.175-267 წწ.) მეორეხარისხოვან ისტორიკოსთა პლეადის წარმომადგენელია.

ავტორის შესახებ ვიცით მხოლოდ, რომ იგი წარმოშობით იყო რომაული აფრიკიდან. დანარჩენი ცნობები ამპელიუსის შესახებ არ არსებობს.

ამპელიუს მიეწერება მცირე ფორმატის თხზულება - „სამახსოვრო წიგნაკი“. იგი 50 თავისგან შედგება და რომლის ნაწილები ზოგი ორი-სამი ფრაზისგანაა. მცირე ფორმატის მიუხედავად, ამ ნაშრომის გარშემო სამეცნიერო წრეებში დისკუსია ერთობ დიდია, რადგანაც თავისი ღირებულებებით იგი უფრო მეტს იძლევა, ვიდრე კონსპექტური ტიპის ნაწარმოებები.

„სამახსოვრო წიგნაკის“ შექმნის დრო დავის საგანია. ერთნი მას ამიანე მარცელინუსის, ხოლო სხვები დიოკლეტიანე-კონსტანტინეს თანამედროვედ თვლიან. ბოლო პერიოდში დომინირებული გახდა აზრი, რომ წიგნი მიძღვნილია იმპ. ანტონინუს პიუსს.

„სამახსოვრო წიგნაკი“ შეიცავს მწირ ცნობებს ასტრონომიის, გეოგრაფიის და ისტორიის შესახებ. მისი კომპოზიცია განისაზღვრება საზოგადოებიდან კერძოსადმი, კოსმოსიდან კაცობრიობის ისტორიული ბუნებამდე. 1-5 თავებში გადმოცემულია მოკლე და ელემენტარული ცნობები კოსმოგრაფიაზე, ასტრონომია-მეტეოროლოგიაზე. ავტორის წერის ენა იყო სასკოლო, მარტივი. ნიშანდობლივია, რომ ამპელიუსის ნაშრომი ყოველთვის გამოიცემოდა ფლორუსის თხზულებასთან ერთად.

დომიციუს ულპიანუსი

ძველი რომის გამოჩენილი იურისტისა და სახელმწიფო მოღვაწე დომიციუს ულპიანუს (ლათ. Domitius Ulpianus, ახ.წ. ?-223 წწ.) ეკუთვნის ადმინისტრაციული ხასიათის ინსტრუქცია-ტრაქტატი „პროკონსულთა მოვალეობის შესახებ“.

ულპიანუსის ბიოგრაფიის შესახებ მწირი ცნობებია. ვიცით მხოლოდ, რომ იმპ. ალექსანდრე სევერუსის მმართველობისას, მან, მიაღწია მაღალ იერარქიულ წინსვლას. ოფიციალურ დოკუმენტებში მცირეწლოვანი იმპერატორი მას მამობილსაც უწოდებდა, მაგრამ მისი ასეთი მდგომარეობა დიდხარს არ გაგრძელებულა. ახ.წ. 223 წელს, პრეტორიანელების ამბოხებისას, ულპიანუსი სიცოცხლეს გამოასალმეს.

ძირითადი შრომები ულპიანუსმა შექმნა იმპ. კარაკალას დროს. სულ რაღაც ათი წლის მანძილზე, ახ.წ. 211-221 წლებში, მან დაწერა 30 ტრაქტატი მთლიანობაში 250 წიგნის სახით. უნდა შევნიშნოთ, რომ არც მანამდე და არც შემდგომ მსგავსი პროდუქტული არცერთი რომაელი იურისტი არ იყო. ულპიანუსის თხზულებები სარგებლობდნენ დიდი პოპულარობით თანამედროვეებსა და მოგვიანო პერიოდში. იურიდიულ სკოლებში აუცილებელი იყო ულპიანუსის თხზულებებიდან ფრაგმენტების სწავლა, ხოლო მისი აზრი სავალდებულო იყო მოსამართლეებისათვის. არსებითად, ულპიანუს მიეწერება მომენტის შესაფერისი უნივერსალური ადმინისტრაციული სამართლის შექმნა.

ტრაქტატი „პროკონსულთა მოვალეობის შესახებ“ ადმინისტრაციული სამართლის ჟანრში ითვლება საუკეთესო ნაწარმოებად. იგი 10 წიგნისგან შედგება და მასში განხილული იყო ის დამახასიათებელი სიტუაციები და შესაძლო ტიპიური შემთხვევები, რასაც ხშირად ხვდებოდნენ პროკონსულები ყოველდღიურ საქმიანობაში. მართალია, ეს დოკუმენტი გვიანდელი ხანისაა, სამი საუკუნის განმავლობაში და განსაკუთრებით იმპერიის პერიოდში პროკონსულის სტატუსმა გარკვეული ცვლილება განიცადა, მაგრამ იგი მაინც ადრინდელ ვითარებასაც იმეორებს. ყოველ შემთხვევაში, რომიდან გამგზავრებული პროკონსულები რესპუბლიკის ხა-

ნაშიც ადგილზე გამოცხადებამდე და შემდეგაც ძირითადში მსგავს ინსტრუქციებს განუხრელად ასრულებდნენ.

ულპიანუსის „პროკონსულთა მოვალეობის შესახებ“ ტრაქტატის მნიშვნელობა განუზომელია. მისი ერთ-ერთი გამომცემელის შენიშვნით, უკანასკნელი ანტონინების და პირველი სევერუსების დროინდელი პროვინციების შესახებ ეპიგრაფიკული, პაპიროლოგიური და არქეოლოგიური წყაროების ინფორმაციები ფრაგმენტულია და ხშირად საპირისპირო ცნობებს შეიცავს. რაც შეეხება წინამდებარე ტრაქტატს, მისით შესაძლებელია ოფიციალური იდეოლოგიის დონეზე დაზუსტდეს ჩვენი წარმოდგენები რომის და პროვინციების შესახებ.

„ავგუსტუსთა ისტორიის მწერლები“

ეს გახლავთ ბიოგრაფიული ჟანრის ნაწარმოები, რომელშიც იმპერატორების ცხოვრების ფონზე ნაჩვენებია იმპერიის ისტორია. ერთი შეხედვით იგი თითქოს სვეტონიუსის მსგავსია, მაგრამ მისგან განსხვავებით, მასში არის იმ პირთა ბიოგრაფიები, რომლებიც არ იყვნენ ავგუსტუსები, მაგრამ პრეტენზიას აცხადებდნენ ამ ტიტულზე.

ძნელია რომაულ საისტორიო წყაროებში მოიძებნოს სხვა ნაწარმოები, რომელიც ასეთ აზრთა სხვადასხვაობას იწვევდეს. მის შესწავლას სამ საუკუნეზე მეტი ხნის ისტორია აქვს. პოლემიკის საგანია ნაწარმოების დათარიღება, ავტორის საკითხი, წყაროები და ა.შ. უძველეს ნუსხებში თხზულების სათაური იყო: „სხვადასხვა პირთა მიერ შედგენილი ღვთაებრივი ადრიანედან ნუმერიანამდე პრინცეპსთა და ტირანთა ცხოვრება“. თხზულებას „ავგუსტთა ისტორიის მწერლები“ (ლათ. Scriptores Historiae Augustae) სათაურად დაუმკვიდრეს XVII ს-ის გამომცემლებმა. სულ თხზულება შეი-

ცავს 30 ბიოგრაფიას, მაგრამ ზოგის ქვეშ გადმოცემულია რამოდენიმე პირის ცხოვრება. თხზულების ქრონოლოგიური ჩარჩოა ახ.წ. 117-284 წლები, ანუ საუბარი იწყება ადრიანეს გაიმპერატორებით და თხრობა მთავრდება იმპ. კარუსის და მისი ვაჟის დიოკლეტიანესთან ბრძოლაში დაღუპვით. ნაწარმოები ნაკლულია, რადგან დაკარგულია ახ.წ. 244-253 წლებში მყოფი იმპერატორების ცხოვრებები.

ავტორებად მიჩნეული არიან: ელიუს სპარტიანუსი, ვულკაციუს გალიკანუსი, ელიუს ლამპრიდიუსი, იულიუს კაპიტოლინუსი, ტრებელიუს პოლიონი და ფლავიუს ფოპისკუსი. სამწუხაროდ, დასახელებული ავტორების შესახებ სხვა არავითარი მინიშნება არ გვაქვს. ისტორიოგრაფიაში არის აზრიც, რომ თხზულებას საერთოდ ერთი ავტორი ჰყავს, რომელიც ეკუთვნოდა ე.წ. „უკანასკნელ წარმართა“ წრეს. ი.შტაერმანის აზრით, თხზულება ასახავს პროვინციელი არისტოკრატიის დომინანტთან შერიგების ტენდეციას. ისტორიკოსის აზრით, ახ.წ. III ს-ში, საზოგადოების ამ ფენამ აღიარა ძლიერი მონარქიის აუცილებლობა და შესაბამისად იმპ. დიოკლეტიანესა და იმპ. კონსტანტინესადმი მიძღვნილი მიმართვა არის „კარგი“ და „ცუდი“ მმართველების მკვეთრი დაპირისპირება. შესაბამისად, ი.შტაერმანი ნაწარმოებს ახ.წ. III ს-ის თხზულებად მიიჩნევდა.

„ავგუსტთა ისტორიის მწერლები“ ფართო მკითხველისთვის განკუთვნილი ნაწარმოები იყო, რომელსაც აინტერესებდა არა პოლიტიკური, არამედ საიმპერატორი კარის და იმპერატორების პირადი ცხოვრების პიკანტური მხარეები. მართალია, ზოგი ავტორი მკითხველს არწმუნებდა, რომ გადმოსცემდა მხოლოდ „ჭეშმარიტ ისტორიას“, მაგრამ ფაქტია, ისინი ნაწარმოებებს წერდნენ გასართობად. ნაწარმოებში ასეთი პასაჟიცაა: წერე რაც გსურს, რადგან შენი თანამ-

ზრახველი იქნება ისინიც, ვისაც ჩვენ აღტაცებით ვუყურებთ.

ისტორიოგრაფიაში „ავგუსტთა ისტორიის მწერლები“ მიჩნეულია არასაიმედო თხზულებად. ეს ტრადიცია მოდის XVII ს-დან, როდესაც ტილემონმა მას ცივი და უსიცოცხლო ცხედარი, ხოლო ედ.გიბონმა მის ავტორებს სასახლის კარის ჭორების შემგროვებლები უწოდა. ასეთი ნიჰილისტური დამოკიდებულების მიუხედავად, ერთი რამ უდავოა, რომ გარკვეული ეპოქისა თუ ისტორიული ფაქტისთვის იგი რჩება ახ.წ. 117-284 წლების ერთადერთ და შეუცვლელ წყაროდ, რასაც აღიარებენ მისი უარყოფითი შემფასებლებიც.

ლათინური ქრისტიანული საისტორიო მწერლობა

ახ.წ. IV-V ს-ბის მიჯნაზე რომის იმპერიაში საფუძველი ჩაეყარა ლათინურ ქრისტიანულ ისტორიოგრაფიას. იგი მიჩნეულია ევროპული საისტორიო აზროვნების გამოვლინებად უკვე სრულიად ახალ ფაზაში, რომლებმაც ანტიკური სამყაროს მიწურულს არსებითად განსაზღვრეს იმპერიის არსებობა.

ლათინური ქრისტიანული ისტორიოგრაფიის საკითხი უცნობია ქართული (საეკლესიო და საერო) საისტორიო მეცნიერებისთვის. გვიან რომაული ისტორიოგრაფიის შესახებ საუბრისას აქცენტი კეთდებოდა მხოლოდ „ქრისტიან ჰეროდოტედ“ წოდებულ ევსევი კესარიელის და ნეტარე ავგუსტინეს ისტორიულ-ფილოსოფიურ ნააზრევზე. ცხადია, ყოველივეს თავისი ახსნაც ჰქონდა. ჩანს, კათოლიკურ და მართლმადიდებლურ სარწმუნოებას შორის არსებულმა საუკუნოებრივმა შუღლმა და პოსტსაბჭოთა სივრცეში მიმდინარე ანტირელიგიურმა კამპანიამ, მთლიანობაში დაღი დააჩინა აღნიშნული საკითხის შესწავლას. პოსტსაბჭოთა სივრცეში

ლათინური ქრისტიანული ისტორიოგრაფიით დაინტერესება იწყება XX ს-ის 90 წლებიდან.

უნდა შევნიშნოთ, რომ თვით დასავლურ საისტორიო მეცნიერებაში ლათინური ქრისტიანული ისტორიოგრაფიის მიმართ ნამდვილი სამეცნიერო ინტერესი გაჩნდა XIX ს-ში. სწორედ მაშინ გამოვიდა ლათინ ქრისტიან ისტორიკოსთა შესახებ პირველი სამეცნიერო ნაშრომები. პირველივე კვლევებში გაშუქებული იყო განსახილველი პრობლემის ლოკალური საკითხები, მოცემული იყო გვიან ანტიკური და ადრე ქრისტიანული ისტორიოგრაფიის განზოგადების ცდები. ლათინური ქრისტიანული საისტორიო თხზულებების ჩართვამ გვიან რომაული ისტორიოგრაფიის კონტექსტში, მკვლევარებისგან მოითხოვა ყურადღების მიქცევა ჟანრის მემკვიდრეობაზე, ლიტერატურულ მეთოდებზე, წარმართულ და ქრისტიანულ საისტორიო თხზულებებში კონცეპტუალური კავშირების განსაზღვრაზე და ა.შ.

ანტიკურ წარმართობას და ქრისტიანულ შუა საუკუნეებს შორის ტრადიციულმა წინააღმდეგობამ მეცნიერები აიძულა გაეკეთებინათ ყურადღების კონცენტრირება იმ უმთავრეს სიახლეებზე რაც ჩნდება საისტორიო შემეცნებაში ქრისტიანობის დადგომით. მკვლევარები, როგორც წესი, იმთავითვე ხაზს უსვამდნენ ისტორიის მიმართ განსხვავებულ შეხედულებებს, რადგანაც ანტიკურ ხანაში ისტორია ყოველთვის განიხილებოდა პოლიტიკურ მოვლენათა ჯაჭვში, რომელიც წყდებოდა ადამიანთა ურთიერთობების დონეზე. ასევე კამათს იწვევდა საისტორიო პროცესების განვითარების მიმართულება და ქრისტიანული ისტორიოგრაფიის მიერ შემოთავაზებული ისტორიის განსხვავებული პერიოდიზაცია. ამასთან, დაიწყეს ქრისტიან ავტორთა ნააზრევის საფუძვლების პოვნა ბერძნულ-რომაულ ისტორიოგრაფიაში.

დღეისთვის დასავლურ ისტორიოგრაფიაში ყველაზე სადისკუსიო საკითხად მიიჩნევა განსხვავების პოვნა ნეტარე ავგუსტინეს და ევსევი კესარიელის საისტორიო კონცეფციებს შორის და უკანასკნელის როლის განსაზღვრა დას. ევროპის საისტორიო აზრის განვითარებაზე.

ლათინური ქრისტიანულ საისტორიო პროზის პირველი ნიმუშები შეიქმნა მხოლოდ IV ს-ის დასაწყისში, რაც დრიოს მოთხოვნით იყო განაპირობებული. უნდა ითქვას, რომ პირველი სამი საუკუნეების ქრისტიანული ლიტერატურა მთლიანობაში არ იძლეოდა იმ სურათს რაც გაიარა ეკლესიამ მისი დაარსებიდან. თვით ლუკას სახარებამ ვერ პოვა გაგრძელება აპოლოგეტური ლიტერატურის სახით. ადრეულ ქრისტიანთა მხრიდან წარსულისადმი წარმართული კულტურის დამცველებთან მიმდინარე პოლემიკამ, ლიგიკურად მოითხოვა აპოლოგიური ხასიათის თხზულებების შექმნა, რომლებშიც დასაბუთებული იქნებოდა ქრისტიანული რელიგიის ძირძველი ფესვები. მსგავსი აპოლოგიური ამოცანების გადაწყვეტამ დღის წესრიგში დააყენა ქრისტიანულ აღმოსავლეთში ქრონისტიკის ჩასახვა-აღმოცენება. თანდათან, საეკლესიო გამოცდილების დაგროვებამ და რომში მიმდინარე პოლიტიკურმა მომენტებმა, რაც გამოიხატა ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადებასა და ა.შ., გამოიწვია ლათინური ქრისტიანული საისტორიო პროზის აღმოცენება. ნიშანდობლივია, რომ იგი ჩამოყალიბდა არა აღმოსავლურ-ქრისტიანული საისტორიო ლიტერატურის გაგრძელებად, არამედ დამოუკიდებელ მიმდინარეობად.

ამასთან, ახ.წ. IV ს-ის პირველი ათწლეულის მოვლენებმა ქრისტიანთა შემეცნებაში ეკლესიის ისტორიაში დასვა, როგორც ერთი ეტაპის დამთავრების ლოგიკური წერტილი. კონსტანტინეს მმართველობისას ქრისტიანების მიერ მოპო-

ვებული წარმატებებმა მოითხოვა წარსულის შეფასება და იმ რკალის შეკვრა, რაც გამოიხატებოდა ქრისტეს განსახიერებასა და კონსტანტინეს დროს ეკლესიის გამარჯვებაში.

ლათინურ ქრისტიანულ საისტორიო პროზას დასაბამი დაედო ***ლუციუს ცეცილიუს ფირმიანუს ლაკტანციუსის*** (ლათ. Lucius Caecilius Firmianus Lactantius, ახ.წ. ?250-330 წწ.) თხზულებით - „მდევართა დაღუპვის შესახებ“ (De mortibus persecutorum). ფორმალურად თუ ვიმსჯელებთ იგი უფრო ანტიკური ისტორიოგრაფიის ნაწარმოებია ვიდრე ქრისტიანული.

ლაკტანციუსის შესახებ ბიოგრაფიული ცნობები მწირია. სავარაუდოდ იგი დაიბადა ჩრდ.აფრიკაში ერთ-ერთ წარმართულ ოჯახში. რიტორიკული განათლება მან მიიღო კართაგენის სამხრეთით 100 კმ-ზე მდებარე ქ.სიკაში არნობიუს უფროსის (ახ.წ. IV ს.) სკოლაში. დაახლ. ახ.წ. 290 წლისთვის, იმპ. დიოკლეტიანეს მმართველობისას, სავარაუდოდ, არნობიუსის რეკომენდაციით, ლაკტანციუსი ნიკომედიაში მიიწვიეს ლათინური რიტორიკის მასწავლებლად.

ჯერ კიდევ ახ.წ. 303 წლამდე, დიოკლეტიანეს მხრიდან ქრისტიანთა დევნამდე, ნიკომედიაში, ლაკტანციუსი გაეცნო ქრისტიანულ მოძღვრებას. ჩანს, წარმართულ ფილოსოფიაში არსებულმა წინააღმდეგობრიობამ, ნიკომედიის დიდი ტაძრის დანგრევამ და წამებულთა მხრიდან გამოჩენილმა სარწმუნოებრივმა სიმტკიცემ, გავლენა მოახდინა ლაკტანციუსის ცნობიერებაზე.

დიოკლეტიანეს მხრიდან ქრისტიანთა დიდი დევნის შემდეგ ლაკტანციუსი ტოვებს ნიკომედიას და თავს გალიაში, იმპ.კონსტანციუს ხლორუსთან (ახ.წ. 305-306 წწ.) აფარებს. იმპ.კონსტანტინე I (ახ.წ. 306-337 წწ.) მმართველობისას მას უკანასკნელის რეზიდენციაში კვლავ რიტორის რა-

ნგში ვხედავთ, სადაც მისი მოსწავლე იყო მემკვიდრე კონ-სტანტინე კრისპუსი (ახ.წ. ?305-326 წწ.). 311-313 წლისთვის ლაკტანციუსი ბითვინიაშია. დანარჩენი კვალი მისი ცხოვრე-ბიდან იკარგება. ფაქტია, რომ იგი გარდაიცვალა, როგორც უბრალო ადამიანი..

ლაკტანციუსი თხზულებებია: „ღვთიური ქმნილების შესახებ“ (ახ.წ. 303/304 წწ.), „ღვთიური დადგენილების შესა-ხებ“, „მდევართა დაღუპვის შესახებ“ და „ღვთაებრივი რის-ხვის შესახებ“.

თხზულება - „მდევართა დაღუპვის შესახებ“, აღმოაჩი-ნეს 1678 წელს აქვიტანიის ერთ-ერთ მონასტრის წიგნსაცავ-ში]. მანუსკრიპტის ორიგინალი სავარაუდოთ შესრულდა ახ.წ. 314-315 წლებში და იგი გადაიწერა XI ს-ში. ნაპოვნი ხელნაწერი ჯერ აღმოჩნდა ლუი XIV ფინანსთა მინისტრ კოლბერის (1619-1668) ხელში, ხოლო შემდეგ კი სამეფო ბი-ბლიოთეკაში. 1679 წელს ლაკტანციუსის თხზულება წიგნად დაიბეჭდა და თავისი ნათელი სტილის წყალობით უმალ მიიპ-ყრო მკვლევართა ყურადღება, რის გამოც მის ავტორს „ქრი-სტიანელი ციცერონი“ შეარქვეს.

ლაკტანციუსის ტრაქტატის კითხვისას უმალ შეინიშნე-ბა, რომ იგი არის არა ბერძნულ-რომაული საისტორიო პრო-ზის კლასიკური ნიმუში. ჩვენს წინაშე დგება უკვე საისტო-რიო პროცესებზე ახლებურად შემხედვარე ქრისტიანული შეხედულებების მწერალი. მისი მიზანი იყო, გადმოეცა ქრის-ტიანობის ისტორია მისი აღმოცენებიდან, ანუ ქრისტეს და მოციქულების მხრიდან ეკლესიის ორგანიზებიდან, დიოკლე-ტიანეს მიერ ქრისტიანთა დიდი დევნამდე. ისტორიაში ლაკ-ტანციუსი ხედავდა სამი საწყისის – რომაულის, ქრისტიანუ-ლის და ბარბაროსულის შეჯახებას. შესაბამისად, მასთან მოვლენები ჩართულია სამმაგ კონფლიქტში.

ისტორიის ქრისტიანული პერიოდი ლაკტანციუსისთვის იყო ე.წ. გაბატონებული პრინციპების მიგება, რომელიც დაკავშირებული იყო ანტიქრისტიანულ დევნასთან. ეკლესიის ისტორიის თხრობისას მას არ აინტერესებს ქრისტიანული სამყაროს კონფლიქტის მიზეზები მმართველ ელიტასთან.

თხრობისას ისტორიკოსის ყურადღება ფორმულირდება ორი ობიექტის – ეკლესიის და იმპერატორების გარშემო. ლაკტანციუსის აზრით, ისტორია იყოფა ქრისტიანების მდევნელ (დიოკლეტიანე, გალერიუსი,...) და არა მჩაგვრელ, მაგრამ ტირან იმპერატორებად (სევერუს ფლავიუსი, მაქსენციუსი,...). აქედან გამომდინარე ღვთიური დასჯის პრინციპი ვრცელდება არა მარტო ეკლესიის, არამედ იმპერიის მტრებზეც. ნიშანდობლივია, რომ ისტორიის თხრობისას შურისძიების პრინციპის გამოყენება „ცუდი“ იმპერატორების მიმართ, ამ პრინციპს ქმნის უნივერსალურად ლაკტანციუსის მთელი ისტორიული კონცეფციისათვის.

ლაკტანციუსი გადამწყვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა ახ.წ. 312-313 წლებში მულვინის ხიდთან მაქსენციუს-კონსტანტინეს და ლიციინიუს-მაქსიმინს შორის თრაკიაში სერენის მინდვრებზე მიმდინარე ბრძოლებს. შესაბამისად, ამ ბრძოლებში მონაწილე იმპერატორები (კონსტანტიმე და ლიციინიუსი) ისტორიკოსისთვის არიან ღირსეულები და მომთმენები. მაშასადამე, ლაკტანციუსის აზრით, ქრისტიანების მხარეზე მდგომი მომთმენი იმპერატორები მოიპოვებენ გამარჯვებას და ძალაუფლებას. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ პირველ რიგში იმპერიის აყვავების დაკავშირება იმპერატორების პირად კეთილგანწყობასთან, ამით ლაკტანციუსმა, არსებითად პირველი ნაბიჯი გადადგა ე.წ. „ქრისტიანულ პრაგმატიზმისკენ“. ეკლესიის ისტორია ლაკტანციუსთან წა-

რმოდგენილი იყო, როგორც პედაგოგიური პროცესი, რომელსაც მისი აზრით ხსნისკენ მიყავდა ქრისტიანები. მისი საფუძველი იყო ეკლესიის დევნისთვის მოსალოდნელი ღვთიური რისხვა.

ლაკტანციუსის თხზულებების კომენტარები ხაზს უსვამენ, რომ მასთან შეინიშნება ქრისტიანული სწავლების და წარმართული ნააზრევის ნარევი. ეს არის მიზეზი, რის გამოც იგი არ შედის ეკლესიის „მამების" რიცხვში და რჩება მხოლოდ საეკლესიო მწერლად.

ახ.წ. IV-V ს-ბის მიჯნაზე რომის იმპერიაში ქრისტიანობამ დომინირებული პოზიცია მოიპოვა. ქვეყანაში მიმდინარე ეკლესიების ავტონომიზაციის პროცესმა, დასავლელი ინტელექტუალებისგან მოითხოვა ლათინი მკითხველის ყურადღების მიპყრობა ბერძნული ქრისტიანული ნააზრევისკენ. ასეთ ვითარებაში, დას. რომის იმპერიაში ლაკტანციუსი ჩაანაცვლა და პოპულარობით სარგებლობდა ლათინურად თარგმნილი ევსევი კესარიელის „ქრონიკა" და „საეკლესიო ისტორია".

ევსევი კესარიელი

ევსევი კესარიელი (ლათ. Eusebius of Caesarea, ახ.წ. ?275-339 წწ.) გამორჩეული ფიგურაა საეკლესიო მწერლებს შორის. მის მხრიდან ეკლესიის ისტორიისთვის მასალების მოპოვება-სისტემატიზაციისთვის გაწეული კოლოსალური საქმიანობის გამო, შეყვანილია, ეკლესიის „მამების" რიცხვში.

ევსევის ცხოვრების შესახებ ცნობები მწირია. ვიცით, რომ განათლება მას მიუღია პრესვიტერ პამფილუსთან. დიოკლეტიანეს მხრიდან ქრისტიანების დევნის პერიოდში, ევ-

სევი, თავის მასწავლებელთან ერთად კესარიის ციხეში იყო გამომწყვდეული. თავდაპირველად მისი საქმიანობა იფარგლებოდა ხელნაწერების ინდენტიფიკაციით და კორექტი

ევსევი კესარიელი

რებით, მაგრამ თანდათან იგი ჩამოყალიბდა მკვლევარ–არქივარიუსად. კესარიაში წამოიწყო მან ბიბლიის სრული ვერსიაზე მუშაობაზე. ახ.წ. 313 წლის შემდგომ მას ირჩევენ პალესტინის ქ.კესარიის ეპისკოპოსად. ამ რანგში ევსევის ყოფნის პირველ წლეების შესახებ არავითარი ინფორმაცია არ გვაქვს. მართალია იმ მომენტისთვის ევსევი არ იყო ცნობილი ღვთისმსახური ან წინამძღოლი, მაგრამ უკვე მოპოვებული ჰქონდა საეკლესიო ისტორიაში ღრმად განსწავლულის სახელი. ჩანს, ამ ფაქტმა განაპირობა, რომ ნიკეის საეკლესიო კრებაზე გამართულ დებატებში იგი უკვე წამყვან როლს თამაშობდა. უფრო მეტიც, მის მიერ წარმოდგენილი ტექსტი საფუძვლად დაედო ნიკეის კრების რწმენის სიმბოლოს.

ნიკეის კრების შემდეგ, ევსევი კესარიელი, ჩათრეული აღმოჩნდა არიელებსა და ევსტაფე ანტიოქენელს შორის მიმდინარე პოლემიკაში. ევსტაფე ანტიოქელი ორიგენის ღვთისმსახურებაში და ბიბლიის ალეგორიული თხრობაში არიანობის საფუძველს ხედავდა. ევსევი ორიგენის დიდი თაყვანისმცემელი იყო, იგი ჩაება ამ პოლემიკაში, მაგრამ ევსტაფე ანტიოქენელმა მან დასწამა ნიკეის კრების დოგმატებიდან გადახვევა. იმპ.კონსტანტინეს წყალობით ევსევიმ შესძლო მაშინ მისი პოზიციების გამაგრება. საბოლოოდ, ევსტაფე ანტიოქენელთან კამათში იგი გამარჯვებული გამოვიდა. ამის შემდეგ, ევსევი კესარიელმა წამოიწყო კამპანია ათანასე დი-

დის და ეპისკოპის მარკელას წინააღმდეგ. ისინი არიანელთა წინააღმდეგ მებრძოლთა ლიდერები იყვნენ. ინტრიგების წყალობით მან შესძლო მათი გადასახლება. ევსევი დიდება დიდხანს არ გაგრძელდა ახ.წ. 337 წელს გარდაიცვალა მისი მფარველი იმპ. კონსტანტინე I. სულ მალე მიიცვალა ევსევიც.

ევსევი კესარიელი უაღრესად პროდუქტული მოღვაწე იყო. მისი მრავალრიცხოვანი მემკვიდრეობიდან ჩვენამდე მოაღწია დიდმა ნაწილმა. პროარიანული პოზიციის მიუხედავად, თავისი სტილის წყალობით იგი რჩება უძვირფასეს საეკლესიო მწერლად. თუ თავდაპირველად ევსევის მიზანი იყო ბიბლიის კრიტიკული განხილვა, დიოკლეტიანეს მხრიდან ქრისტიანების დევნის შემდეგ, მისი ყურადღება გადაერთო წამებულთა ცხოვრების აღწერისკენ, რამაც იგი მიიყვანა საეკლესიო ისტორიის წერისაკენ და მსოფლიო ისტორიის შექმნისკენ.

რომში მიმდინარე არიანული შფოთისას ევსევი კონცენტრირებული იყო დოგმატურ საკითხებზე. იმპერიის ქრისტიანულ სახელმწიფოდ ფორმირებამ მოითხოვა ცალკეულ საკითხებზე აპოლოგეტური ხასიათის თხზულებების შექმნა. ევსევიც ამ მიმართულებით გადაერთო და სიცოცხლის ბოლო წლეებში იგი მოგვევლინა სასახლის კარის მწერლად და იმპ. კონსტანტინესადმი მიძღვნილ პენეგერული სიტყვების ავტორად.

ევსევის მემკვიდრეობაში ასევე შედის მრავალრიცხოვანი ნაწარმოებები, რომლების არ ექვემდებარება კლასიფიკაციას. ესენია: წერილები, მისასალმებელი სიტყვები, ბიბლიის კომენტარები, ტრაქტატები ბიბლიურ არქეოლოგიაში, სხვადასხვა ექსგეტიკური სამუშაოები და ა.შ.

ევსევის ისტორიული ხასიათის ნაშრომებია: „ქრონიკა“ და „საეკლესიო ისტორია“. „ქრონიკის“ ერთდროულად თეოლოგიური და ისტორიული თხზულებაა. ავტორის მიზანი იყო ისტორიული ფაქტებით ბიბლიური ცნობების დადგენა. იგი დაიწერა „საეკლესიო ისტორიის“ წინ და ორი ნაწილისგან შედგება. პირველში მოცემული იყო მსოფლიო ისტორიის მოკლე თხრობა. მეორე ნაწილი -„ქრონოლოგიური კანონები“ - წარმოადგენდა კრებულს, რომელშიც სინქრონული ცხრილების ფორმით მოცემული იყო ბიბლიური აბრაამიდან მოყოლებული 325 წლამდე ძირითადი მოვლენების ისტორია.

„ქრონიკის“ ბერძნული ორიგინალი დაკარგულია და მისი აღდგენა შესაძლებელია გვიანდელი ბიზანტიელი მწერლების შრომებით, ანდა ახ.წ. VI ს-ის სომხური თარგმანით. რაც შეეხება მეორე ნაწილს, მისი ლათინური თარგმანი ახ.წ. 380 წელს შეასრულა ნეტარე ირონიმიმ.

დაახლ. ახ.წ. 323/4 წლისთვის ევსევიმ დაასრულა „საეკლესიო ისტორია“. მას თხზულება ჩაფიქრებული ჰქონდა მოციქულების დროიდან თანამედროვემდე. ნაშრომში ყურადღება გამახვილებულია შემდეგ მხარეებზე: ეპისკოპოსთა მემკვიდრეობა, ქრისტიან მასწავლებელთა ისტორია, ერესის ისტორია, ებრაელების ისტორია, წარმართობასთან დამოკიდებულება და წამებულები. მიჩნეულია, რომ ევსევის „საეკლესიო ისტორია“ ეკლესიისთვის ისევე წონადია, როგორც საისტორიო მეცნიერებისთვის ჰეროდოტე.

ევსევის აპოლოგიური და დოგმატური თხზულებები მთლიანად დაკარგულია. არსებითად, ჩვენთვის ცნობილია მხოლოდ რამოდენიმეს სათაური – „ორიგენის აპოლოგია“, „ფილარეთის სიტყვა“, სახარებისთვის მზადება“, „სახარების სასარგებლოდ მტკიცება“ და ა.შ.

ბიბლიაზე მიძღვნილი ევსევის ნაშრომებიდან ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ „ონომასტიკამ“. ძირითადში იგი ბიბლიაში დაცული გეოგრაფიული ადგილების ცნობარია. რაც შეეხება ბიბლიურ არქეოლოგიაზე მიძღვნილ ნაშრომებს, ისინი მთლიანად დაკარგულია.

ევსევი კესარიელი მიჩნეულია კონსტანტინე დიდის ეპოქის ისტორიოგრაფად. მისი „კონსტანტინეს ცხოვრება“ ცხარე კამათის საგანია, რადგანაც მას ბრალდება საბუთების ფალსიფიკაცია.

ევსევის შემოქმედების მიმართ ცხარე კამათის მიუხედავად, ფაქტია, რომ იგი მიჩნეულია საეკლესიო ისტორიოგრაფიის ჟანრის შემქნელი.

რუფინუს ტურანიუსი

აქვილეის პრესვიტერი რუფინუს ტურანიუსი (ლათ. Rufinus Turanius, ახ.წ. 340/345-410 წწ.) გახლდათ საეკლესიო ღვთისმსახური და ისტორიკოსი. იგი უმეტესად ცნობილი იყო, როგორც ბერძნულიდან ლათინურ ენაზე ორიგენის მთავარი დოგმატური თხზულების და ევსევი კესარიელის „ეკლესიის ისტორიის“ მთარგმნელი.

რუფინუსი წარმოშობით იყო აქვილეიდან. აქ იგი ეზიარა ღვთისმსახურებას. ერთი პერიოდი იყო ალექსანდრიაში, სადაც იგი დაუახლოვდა მაკარიუს უფროსს და სხვა განდეგილებს. ამის შემდეგ, მას ვხედავთ ბეთლემსა და იერუსალიმში, სადაც იგი მთელი არსებით ჩაეფლო ბერძნული ღვთისმსახურების კვლევაში. 90-იან წლეებში რუფინუსი რომშია. ვინაიდან, რომში დიდი ინტერესი გამოიწვია იმპერიის აღმოსავლეთში მიმდინარე თეოლოგიურმა კამათმა,

რუფინუსმა ორიგენისთვის დაიწყო ლათინურ ენაზე რიგი თეოლოგიური თხზულებების თარგმნა.

რომის „ქრისტიანული იმპერიად“ გარდაქმნამ იმპერატორები შიდა საეკლესიო ბრძოლების მონაწილეები გახადა. ამ ფაქტმა თანამედროვეებისგან მოითხოვა ეკლესიის და მის გარშემო მიმდინარე პროცესების განხილვა მაქსიმალურად ისტორიულ ჭრილში. მაშასადამე, საეკლესიო ისტორია განიხილებოდა, როგორც მოვლენების ისტორია. სწორედ ამით უნდა აიხსნას რუფინუსის და მისი მიმდევრების ინტერესი აღნიშნული საკითხისადმი, რაც ევსევი კესარიელთან შედარების წინგადადგმული ნაბიჯი იყო.

რუფინუსის მიერ თარგმნილ „ეკლესიის ისტორიაში“ დაცულია კონსტანტინე დიდის მოღვაწეობამდე საეკლესიო წარსულის შესახებ ევსევი კესარიელისეული ყველა ძირითადი ისტორიოგრაფიული იდეები. რუფინუსმა ამ ნაშრომს გაგრძელების სახით დაუმატა ორი წიგნი. რუფინუსი ნიკეის საეკლესიო კრების დადგენილების მხარდამჭერი იყო. ამიტომაც ეკლესიაში მიმდინარე პროცესები მას წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც ორთოდოქსალური პარტიის შეურიგებელი ბრძოლა ერესის და წარმართობის წინააღმდეგ. ეკლესიის აღქმას იგი ცდილობდა ახ.წ. IV ს-ის რელიგიურ ცხოვრებით, რაც მისი აზრით, გამოიხატებოდა ეკლესიის მისწრაფებით ეწარმოებინა ბრძოლა უცხოსა და ურწმუნოების წინააღმდეგ. რუფინუსისთვის მიუღებელი იყო წარმართების და ერეტიკოსების გამოსწორების იდეა. ჭეშმარიტებისთვის ბრძოლაში რუფინუსი უპირატესობას ანიჭებდა მმართლმადიდებლობის ლიდერებს, რითაც იგი მნიშნელოვნად აკნინებდა მაღალი საზოგადოების მმართველების როლს. რაც შეეხება ეკლესიის ისტორიაში ღმერთის როლის აქტიურად

ჩართვას. ამით თავის ისტორიულ ოპტიმიზმს რუფინუსი ჭეშმარიტებად აქცევდა.

არსებითად, შეჯამების სახით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ რუფინუსის მიერ გადმოცემული მატიანე არის, როგორც ჭეშმარიტი სარწმუნოების მუდმივი გამარჯვებების ისტორია. მისი დამსახურება იყო დასავლეთისთვის ლათინურ ენაზე დიდი ბერძენი საეკლესიო მამების თარგმანის გაკეტება-გაცნობა.

სულპიციუს სევერუსი

ლათინ ქრისტიან ისტორიკოსთა შორის განსაკუთრებული ადგილი უკავია სულპიციუს სევერუსს (ლათ. Sulpicius Severus, ახ.წ. 363-410 ან 429 წწ.). მას ეკუთვნის რამოდენიმე ნაწარმოები ეპისკოპოს მარტინ ტურელის ცხოვრების შესახებ და ორ წიგნად „ისტორია“. ეს უკანასკნელი ამავე დროს „წმინდა ქრონიკის“ სახელითაც არის ცნობილი. მას საფუძვლად დაედო ევსევი კესარიელი და იერონიმის თხზულებები.

სულპიციუსი ერთადაერთია ლათინ ქრისტიან მწერლებს შორის რომელიც შეეცადა შეექმნა მსოფლიო ისტორია. „ისტორიაში“ თხრობა იწყება სამყაროს შექმნიდან და საუბარი მიყვანილია სტილიხონის კონსულობამდე. მაშასადამე, ახ.წ. 410 წლამდე. არსებითად, მისი ნაშრომი არის დასავლური ეკლესიის ისტორია. მართალია, სულპიციუსის ნაშრომი არ არის უნივერსალური ისტორია. აიღო რა ბიბლიური ტექსტები საფუძვლად, სულპიციუსმა შეძლო შეექმნა ტრადიციული ქრონიკა, რომელიც მთავარი წყაროა გალიაში არიანობის, ესპანეთის და რომის ისტორიის შესწავლის საკითხში. სულპიციუსი შეეცადა ასევე აეხსნა წმინდა ისტორიის მთელი კონცეფცია. ისტორიული პროცესის კანონზომი-

რებად სულპიციუსი განიხილავდა ღვთაებრივ და ადამიანურ საწყისს. სულპიციუსმა შესძლო ეჩვენებინა უნივერსალური წმინდა ისტორია. ძველი აღქმის და ქრისტიანული ისტორია მასთან ექვემდებარება ერთიან კანონებს.

სულპიციუსი წერდა გამართული ლათინურით. და წერის ელეგანტური წტილის გამო, მას, სალუსტიუს ადარებდნენ, ხოლო შუა საუკუნეებში მის ისტორიის სახელმძღვანელოდ იყენებდნენ.

თავი II
ძველი რომის ისტორიის ისტორიოგრაფია

რომის ისტორიის კვლევას 15 საუკუნეზე მეტი ხნის ტრადიცია აქვს. არსებითად, მისი ისტორიის შესწავლა იწყება დას. რომის იმპერიის დაცემის დღიდან. თავდაპირველად, V-VII ს-ბი, ევროპულ საისტორიო აზროვნებაში ე.წ. რეაქციის პერიოდი იყო, როდესაც ერთბაშად წერტილი დაესვა ყოველგვარ ანტიკურ ნააზრევს. შედარებით გამოცოცხლება დაიწყო IX ს-დან, თუმცა მაშინ კვლევას ჰქონდა ემპირიული სახე და ძირითადში რომის ისტორია მისადაგებული იყო ბიბლიურ სქემებს. ზოგჯერ საქმე ანარქონიზმამდეც მიდიოდა. მაგ., რომის კონსულებს მეფეებად იხსენიებდნენ, ხოლო მათ მეუღლეებს დედოფლებად. ასევე სჯეროდათ, რომ რომის იმპერია არსებობდა სხვა განზომილებასა და ადგილმდებარეობაში. არსებითად, ადრეულ შუა საუკუნეებში ისტორიზმის პრინციპი იგნირირებული იყო.

რენესანსის დროს ინტენსიურად დაიწყო ძველი დოგმების ძირეული ცვლილება. უკვე აბსტრაქტული მსჯელობა შეიცვალა კონკრეტულით. უკვე, საისტორიო აზროვნების სრულყოფის შედეგად შეიქმნა ფუნდამენტური გამოკვლევები, რომლებიდანაც ზოგი დღესაც კი სამაგიდო ნაშრომებად ითვლება.

მკითხველისთვის უცნაურიც არ უნდა იყოს, რომ ძველი რომის ისტორიის რიგი საკითხების შესახებ გვაქვს დეტალური ინფორმაცია, რასაც ვერ ვიტყვით თუნდაც 300 წლის უკანასკნელი პერიოდის საქართველოს ისტორიის შესახებ. ამის მიზეზი ის გახლავთ, რომ ძველი რომის ისტორიას სწავლობენ არა მარტო იტალიელები, არამედ მას იკვლევენ მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნის ისტორიკოსები, იურისტები

და ა.შ. მაშასადამე, კვლევა ხდება კომპლექსურად. ცხადია, კვლევის 15 საუკუნეზე მეტი ტრადიციის ფონზე, ჩამოყალიბდა სხვადასხვა სკოლები თუ მიმდინარეობები. მართალია ისინი ვითარდებოდნენ ცალ-ცალკე, მაგრამ მათ აერთიანებდათ ყველაზე მთავარი – ძველი რომის ისტორიის შესწავლა.

იტალიური ისტორიოგრაფია

იტალიელების დაინტერესება ძველი რომის ისტორიის შესწავლით შემთხვევითი არ იყო. იგი სათავეს იღებს რენესანსის პერიოდიდან. ამ შემთხვევაში იტალიელისთვის ამოსავალი იყო ნაციონალური თავმოყვარეობა და ბრძოლა პაპიზმის დოქტრინის წინააღმდეგ. XIX ს-მდე იტალიას არ ჰქონდა ერთიანი სახელმწიფო. ცხადია, ასეთ ვითარებაში ანტიკური რომის სიდიადე, რომლის ნანგრევებიც კი მნახველს აღაფრთოვანებდა, იტალიელებში ყოველთვის აღძრავდა სამშობლოს აღორძინების იდეას. ამიტომაც იყო, რომ რომის ისტორიის პირველი თაობის შემსწავლელი ჰუმანისტები თავიანთ თავს თვლიდნენ რესპუბლიკელ რომაელად.

ნიშანდობლივია, რომ რომის ისტორიის შესწავლა ისტორიკოს-ჰუმანისტებში მოდიოდა რაციონალურ და შუა საუკუნეების სქოლასტიკურ აზროვნებას შორის ჭიდილის ფონზე. ერთბაშად რთული დარჩა ბიბლიური სქემების უარყოფა. ამასთან, ისტორიკოს-ჰუმანისტთა ნაწილი მაინც ცდილობდა რაციონალიზმის და საეკლესიო დოგმების გაერთიანებას. ასეთ ფონზე, იტალიაში რომის ისტორიაზე პირველადი წარმოდგენების შექმნა დაიწყო ანტიკურ ავტორთა ხელნაწერების მოძიებით, ანუ იმით, რაც აკრძალული იყო პაპიზმის დოგმებით. ძველი მანუსკრიპტების ერთ-ერთი ასეთი

აქტიური „მონადირე“ გახლდათ ცნობილი ჰუმანისტი ფრანცისკო პეტრარკა.

პეტრარკა (იტალ. Francesco Petrarca, 1304-1374 წწ.) მიჩნეულია ჰუმანისტური ანტიკური ისტორიოგრაფიის პიონერად. იგი გახლდათ პაპის დიპლომატი და გველფების (პაპისტები) პარტიის წევრი. გველფების სოციალური დასაყრდენი იყო ვაჭარ-ხელოსანთა ფენა და სასაქონლო-ფულად ურთიერთობაში ჩაბმული თავადაზნაურობა. პეტრარკას იდეალი იყო ერთიანი იტალია, რისთვისაც იგი აქტიურად ეწეოდა რესპუბლიკის აღდგენის იდეების პროპაგანდას. მისი მოქალაქეობრივი მრწამსი ნათლად გამოჩნდა 1347 წლის კოლა დი რიენცის აჯანყებისას, რომელსაც იგი მხურვალედ მიესალმა. 1351 წლიდან პეტრარკა იწყებს ანტიპაპური ტრაქტატების - „ინვექტივების“ წერას. საპასუხოდ, მისი ვერგილიუსით გატაცების გამო, ეკლესიამ, იგი ჯადოქრად შერაცხა. ანტიკურობისადმი ჰუმანისტის გატაცების მანიშნებელია ის ფაქტი, რომ 1374 წელს, როდესაც პეტრარკა საწერ მაგიდასთან გარდაცვლილი ნახეს, იგი კალმით ხელში მუშაობდა კეისრის ცხოვრების აღწერაზე.

პეტრარკა

პეტრარკა უაღრესად ნაყოფიერი მკვლევარი იყო. მისი მემკვიდრეობა იყოფა იტალიურ და ლათინურ შემოქმედებად. ჰუმანისტმა არ იცოდა ბერძნული ენა და ამიტომაც მთელი მისი ყურადღება მიპყრობილი იყო ძველი რომისკენ.

პლუტარქეს მიმბაძველობით, პეტრარკამ, შექმნა ნაშრომი - „სახელოვან მამაკაცთა შესახებ“. მასში რომულუსიდან კეისრამდე 21 პოლიტიკური მოღვაწის ცხოვრების ფონზე გადმოცემული იყო ძველი რომის ისტორია. ასევე მას

ეკუთვნოდა თხზულება „სახელოვან ქალთა შესახებ“, რომელშიც მოცემული იყო ძველი სამყაროს 105 ქალთა ბიოგრაფია. მისივე დამსახურება იყო ციცერონის, ლივიუსის და სხვ. ანტიკურ ავტორთა ნაწარმოებების აღმოჩენა. მაგ., როდესაც 1345 წელს ვერონაში პეტრარკამ აღმოაჩინა ციცერონის წერილები, იგი გაოცებული დარჩა, რადგანაც დიდი რომაელი ორატორი მის წინაშე წარსდგა, როგორც „მუდმივად მოუსვენარი ბრძენკაცი“, რომელსაც წილად ხვდა „ბრძოლა და უნაყოფო შუღლი“. პეტრარკას ასევე ეკუთვნის ეპიკური პოემა „აფრიკა“, რომელშიც ლეგენდარული სციპიონ აფრიკელის საგმირო საქმეებზე ხოტბა იყო შესხმული.

ჰუმანიზმის ისტორიაში პეტრარკას დამსახურება გახლდათ ადამიანთა შინაგანი ცხოვრების ყველა მხარის მიმართ ინტერესის გაღვივება. წარსულის და თანამედროვეობის მიმართ კრიტიკული დამოკიდებულება, ძველ ლიტერატურაში საფუძვლის და დასაყრდენის ძიების ცდები, მას სჭირდებოდა რათა გამოემუშავებინა მსოფლმხედველობითი სიახლეები და მოეძია არგუმენტები ახალი მოთხოვნილებების გამართლებისთვის.

ძველ რომაელ ავტორთა თხზულებების ძიებაში პეტრარკას საქმის წარმატებით გამგრძელებელი იყო ***პოჯო ბრაჩოლინი*** (იტალ. Giovanni Francesco Poggio Bracciolini, 1380-1459 წწ.). იგი იყო მწერალი, ძველი მანუსკრიპტების აქტიური შემგროვებელი და ერთი პერიოდი ქ.ფლორენციის კანცლერი. პოჯო ასევე მიჩნეულია რომანული შრიფტის ავტორადაც. ჰუმანისტებთან მისმა სიახლოვემ და რომში პაპის კურიაში მუშაობამ, ჩანს, მასში გააღვივა სიძველისადმი სიყვარული. ძველი მანუსკრიპტების ძიების საქმეში, პოჯომ, საფრანგეთის, გერმანიის, შვეიცარიის

და სხვა ქვეყნების მონასტრებში რამდენიმე წარმატებული ექსპედიციები მოაწყო. მარტო კონსტანტინოპოლში იგი ოთხჯერ იმყოფებოდა. მას ეკუთვნის ამიანე მარცელინუსის, ვიტრუვიუსის, პეტრონიუსის, კვინტილიანეს და სხვათა თხზულებების პოვნა.

პოჯო ბრაჩოლინი

ადრეული ჰუმანისტების დამსახურება იყო არა მარტო მონასტრებში ხელნაწერების ძიება, ანდა დედნების კონსტანტინოპოლიდან ჩამოტანა, არმედ მათი პუბლიკაციაც. იტალიის სხვადასხვა ქალაქებში დაწყებული სასტამბო საქმით პირველ რიგში მიდიოდა ბერძენ-რომაელ ავტორთა ნაწარმოებების გამოცემა. ამ მხრივ დიდი ღვაწლი მიუძღვის ***ალდუ მანუციას*** (ლათ. Aldus Pius Manutius, 1449-1515 წწ.). მის მიერ ვენეციაში წამოწყებულმა საგამომცემლო საქმემ, „ალდინების სახლის“ სახელით, XVI ს-ის მიწურულამდე იარსება. შრიფტების სილამაზე და შესანიშნავმა მხატვრულმა გაფორმებამ, „ალდინების სახლში“ დაბეჭდილი პუბლიკაციები აღორძინების პერიოდის წიგნის ბეჭდვის საქმეში შედევრბად მიიჩნევა.

ალდუ მანუცია

საგამომცემლო საქმე ალდუ მანუციამ ელინური წიგნების ბეჭდვით დაიწყო, რადგანაც იგი თვლიდა, რომ მათ „დაღუპვა და დავიწყება ელოდათ“. მის მიერ ბერძნულ ენაზე გამოცემებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო არისტოტელეს თხზულებების ხუთ ტომად გამოცემა. შემდგომში, ალდინების სახლის“ ტიპოგრაფიაში გამოი-

ცა იუვენალის, ლუკანუსის, კატულუსის და სხვათა ნაწარმოებები. მთლიანობაში 96 ტომად გამოიცა 27 ანტიკურ ავტორთა თხზულებები. მართალია, ამ ნაშრომების სამეცნიერო მხარე კრიტიკას ვერ უძლებდა (წყაროთა კრიტიკა, სხვადასხვა ხელნაწერების ურთიერთშეჯერება...), მაგრამ მკითხველისთვის ძველი წყაროების ბეჭდური პროდუქციის სახით მიწოდება უკვე ძალიან ბევრს ნიშნავდა.

XV-XVI ს-ბში იტალიაში პოპულარულ საქმედ იქცა ძველ რომაული ისტორიის და ხედების ამსახველი გზამკვლევების გამოცემა. ისინი „სწავლების" ჟანრში დაწერილი თხზულებები იყო. მართალია სამეცნიერო ღირებულება ნაკლები ჰქონდათ, მაგრამ მათი მეშვეობით ხდებოდა ძველი რომის ისტორიის პროპაგანდა. ასეთი გზამკვლევებიდან აღსანიშნავია ლეონ ალბერტის „ქალაქ რომის აღწერა" (1446 წ.) და ფლავიუს ბიონდოს „გამარჯვებული რომი" (1460 წ.). არსებითად, ალბერტის და ბიონდოს თხზულებებით საფუძველი ჩაეყარა რენესანსული არქეოლოგიის ორ მიმართულებას – ტოპოგრაფიულს და ფილოლოგიურს.

ლეონ ალბერტი (იტალ. Leone Battista Alberti, 1404-1472 წწ.) ისტორიკოსი არ იყო. მისი ინტერესის სფერო არქიტექტურა იყო, მაგრამ, როგორც ყველა ჰუმანისტი, იგიც აიდიალებდა ძველ რომს.

ალბერტის „ქალაქ რომის აღწერა" – მცირე ზომის თხზულებაა, რომელიც დაწერილი იყო გვიან ანტიკური ტოპოგრაფიული რეესტრის სტილში. მასში მოცემული იყო ანტიკური ხელოვნების ძეგლებზე გაკეთებული კვლევები, შედარებითი ტაბულები, მათი მდებარეობა. ალბერტის მიზანი იყო მკითხველისთვის ესწავლებინა რუკაზე რომაულ ძეგლებს შორის მანძილის ზომები და მათი გადატანა.

ალბერტი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო ვინც შეეცადა ძველი რომის რუკების გარფიკული რეკონსტრუქცია მოეხდინა. ამ მიზნისთვის იგი იყენებდა ანტიკურ მათემატიკას და კლავდიოს პტოლემაიოსის (დაახლ. ძვ.წ. 87-165 წწ.) კარტოგრაფიულ მეთოდებს. ალბერტიმ წრიული კორდინატების სისტემით რომში გაზომა სხვადასხვა ობიექტებს შორის მანძილი.

ლეონ ალბერტი

ალბერტის თხზულება არ იყო ილუსტრირებული. ერთ-ერთი პირველი გამოცემაში, რომელშიც გამოყენებული იყო ალბერტის კარტოგრაფიული გათვლები, იყო 1469 წლეს პიეტრო დელ მაზაჩოს მიერ შესრულებული რუკა. მთავარაი ამოცანა, რასაც მაზაჩო გეგმავდა იყო „მარადიული ქალაქის“ ტერიტორიაზე ძველ რომაული და ქრისტიანული ძეგლების პარალელური რეპრეზენტაცია.

ფლავიუს ბიონდო (ლათ. Flavius Blondus,1392-1463 წწ.) გამორჩეული ფიგურა იყო ჰუმანისტურ ისტორიოგრაფიაში. იგი იყო სწავლული ისტორიკოსი და პაპის კანცელარიის მდივანი. თავის თავს იგი ძველი რომის რესტავრატორად მიიჩნევდა. ძველი ისტორიისადმი მისი სიახლოვე დაიწყო ციცერონის თხზულებების გაცნობით. მან მილანში აღმოაჩინა რომაელი ორატორის დიალოგები ბრუტუსთან. საერთოდ, ბიონდოს ყველაზე უკეთ მიუწვდებოდა ვატიკანში არსებულ რომაულ სიძველეებზე ხელი.

სათანადო მასალის არსებობამ ბიონდოს შესაძლებლობა მისცა გამოეცა რომის ისტორიაში სისტემური ნაშრომები. მისი პუბლიკაციებიდან აღსანიშნავია: „აღდგენილი რომი“ (1446 წ.), რომელშიც მოცემული იყო ანტიკური

რომის ტიპოგრაფია. ისტორიულ-გეოგრაფიული ლექსიკონის სახე ჰქონდა ნაშრომს - „ილუსტრირებული იტალია“ (1453 წ.). მასში სამხ.აპენინის და სიცილიის გარდა მოცემული იყო ცნობები 14 რაიონის შესახებ. ბიონდოს შემოქმედების მწვერვალი იყო თხზულება „გამარჯვებული რომი“ (1460 წ.). მასში ვარონის ისტორიული კონცეფციის საფუძველზე გადმოცემული იყო რომის ისტორია. ნაშრომი ოთხი ნაწილისგან შესდგებოდა და ნაჩვენები იყო საზოგადოებრივი, კერძო, საღმრთო და სამხედრო ძეგლების ფუნქციონალური თავისებურებები.

ფლავიოს ბიონდო

სხვათა შორის, ნაშრომში „ რომის იმპერიის დაცემიდან ისტორიის დეკადები “ (1442 წ.), ბიონდო პირველი იყო საისტორიო აზროვნებაში, რომელმაც ვესტგოთების მიერ 410 წელს რომის აღებიდან თანამედროვეობამდე გამოჰყო ცალკე პერიოდად. თუმცა ტერმინი „შუა საუკუნეები“ მან არ იცოდა. არსებითად, იგი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, რომელმაც შემოიღო ისტორიის სამწვეროვანი დაყოფის პრინციპი.

ისტორიული მომენტების ახსნისას ბიონდო ეყრდნობოდა ძველ ავტორთა ცნობებს და პირად დაკვირვებებს. მისი მსჯელობა ხშირად სქოლასტიკაშიც გადადიოდა, მაგრამ წყაროებით იგი ყოველთვის ცდილობდა რეალობის აღდგენას. ასე მაგ., რომის განადგურების მიზეზად ისტორიკოსი თვლიდა ალარიხის და სხვა ბარბაროსი ტომების თავდასხმებს და ა.შ.

ალბერტის და ბიონდოს თხზულებებმა თანამედროვეებში დიდი ინტერესი გამოიწვია. იმასაც თუ გავითვალისწი-

ნებთ, რომ XV-XVI ს-ბში რომი წარმოადგენდა ევროპის ინტელექტუალური აზროვნების და რელიგიურ ცენტრს, მსგავსი ილუსტირებული ნაბეჭდი გამოცემების გავრცელება ქმნიდა ანტიკურობის გაგების წინაპირობას და ხელს უწყობდა მის ვიზუალური რეპრეზენტაციას. სწორედ ეს გახდა პაპი ნიკოლაუს V-სთვის (ლათ. Nicolaus, 1447-1455 წწ.) ბიძგის მიმცემი, როცა მან აქტიურად დაიწყო რომის და მისი ისტორიული ღირშესანიშნაობების რეკონსტრუქციის საქმე.

პუმანისტურ ისტორიოგრაფიაში კრიტიკული მიმდინარეობის ფუძემდებლად მიჩნეულია ***ლორენცო ვალა*** (იტალ. Lorenzo Valla, 1407-1457 წწ.). ვალაზე დიდი გავლენა იქონია პოჯო ბრაჩოლინის მიერ 1416 წელს აღმოჩენილმა კვინტილიანეს ტრაქტატმა „ორატორის აღზრდის შესახებ". აღნიშნული ნაშრომი ვალამ ზეპირად იცოდა. ძველ პერიოდზე ვალას პირველ ნაშრომში იყო „ციცერონის შედარება კვინტილიანესთან". მასში ჰუმანისტმა კვინტილიანე რომაელ ორატორზე მაღლა დააყენა. სამწუხაროდ, ვალას აღნიშნული შრომა დაკარგულია და მის შესახებ ჩვენ არ შეგვიძლია დაწვრილებით საუბარი.

ვალას პოზიცია მკვეთრად გამოჩნდა ე.წ. „კონსტანტინეს საჩუქრის" კრიტიკული ანალიზისას. „კონსტანტინეს საჩუქარი" გახლავთ პაპების თეოკრატიული მისწრაფებების დასაბუთებლად კანცელარიაში, სავარაუდოთ VIII ს-ში, შედგენილი ყალბი სიგელი. ამ სიგელი, პაპ სილვესტერ I (ახ.წ. ?-335 წწ.), რომის იმპერიის დასავლეთ ნაწილზე უზენაესი ხელისუფლება უბოძა იმპ. კონსტანტინე I (ახ.წ. 306-337 წწ.). არადა, 1440 წელს გამოქვეყნებულ ნაშრომში - „განსჯა კონსტანტინეს საჩუქრის ნაყალბევობის შესახებ", ენობრივი და ისტორიული კონსტრუქციებით, ვალამ აჩვენა აღნიშნული საბუთის არასარწმუნობა. ეს იყო ეპოქალური ნაშრომი და ამ

გაბედული ნაბიჯისთვის, 1444 წელს, ვალა ინკვიზიციის სასამართლოშიც მოხვდა, სადაც მხოლოდ მეფის თავდებობამ გადაარჩინა.

ლორენცო ვალა

საერთოდ, ვალა უდაოდ საინტერესო ფიგურა გახლდათ. მას არ ახასიათებდა ავტორიტეტების მიმართ ქედის მოხრა. მაგ., მან კრიტიკის ქვეშ გაატარა სქოლასტიკური სწავლება. არისტოტელეს იგი დიალექტიკის არ გაგებაში მიუთითებდა. ნაშრომში – „განსჯა ლივიუსის წინააღმდეგ, რომ ორი ტარკვინიუსი, ლუციუსი და არუნსუნი, იყვნენ ტარკვინიუს ძველის შვილიშვილები“, ვალა, ლივიუსს ქრონოლოგიურ და სხვა სახის შეცდომებში უკიჟინებდა. მანვე ციცერონს მიკუთვნებული ნაშრომის ე.წ. „რიტორიკა ჰერენიუსთან“, რეალური ავტორი გამოავლინა და ა.შ.

XVI ს-ში ნიკოლო მაკიაველის (იტალ. Niccolò di Bernardo dei Machiavelli, 1469-1527 წწ.) წყალობით გაჩნდა მიმდინარეობა, რომლის მიზანი იყო ანტიკური ისტორიიდან პოლიტიკური გაკვეთილების ამოღება. მაკიაველი იმავდროულად მიჩნეულია ადრინდელი ბურჟუაზიის იდეოლოგად, რომელმაც უარყო სახელმწიფოს შესახებ თეოლოგიური შეხედულებები. ნიშანდობლივია, რომ პოლიტიკის საფუძვლად მან აღიარა ქონებრივი ინტერესი. ქრისტიანული მორალი, მისი აზრით, იყო ბორკილი ადამიანის აქტიური მოქმედებისათვის.

მაკიაველის იდეალი იყო ძველი რომი და ვენეციის მსგავსი რესპუბლიკური წყობა. გზა, რომელიც იტალიას კრიზისიდან გამოიყვანდა, მისი აზრით, იყო აბსოლუტური მონარქია, რომლის სათავეში უნდა ყოფილიყო ექსტრაორ-

დინალური მანტიით აღჭურვილი ჩეზარე ბორჯიას (1475-1507 წწ.) მსგავსი პიროვნება. ქალაქ-კომუნების პიომბინოს, კამერინოს და ურბინოს მმართველი ჩ.ბორჯია ქალაქებთან და სენიორებთან ბრძოლაში არ ერიდებოდა ქრთამის მიცემას, გამცემლობას და მოწინააღმდეგების მკვლელობას.

ნიკოლო მაკიაველი

მსგავსი პათოსითაა გამსჭვალული მაკიაველის ნაშრომი - „მთავარი“, რომელშიც ავტორი საინტერესო კონცეფციას ავითარებს: „არსებობს ბრძოლის ორ მეთოდი, ესაა კანონის გამოყენებით და მეორე - ძალის მეშვეობით. პირველი ადამიანისთვის არის დამახასიათებელი, მეორე მხეცისთვის. მაგრამ რაკი პირველი მეთოდი არასაკმარისი აღმოჩნდება ხოლმე, ადამიანმა მეორეც უნდა მოიშველიოს. მთავარს ორივეს გამოყენება უნდა შეეძლოს – მხეცურისას და ადამიანურისაც... ხელისუფალმა, რომელიც იძულებულია კარგად ისწავლოს მხეცური ქცევა, უნდა მიბაძოს მელას და ლომს, რადგან ლომი თავს ვერ იცავს ხაფანგისგან და მელა მგლებისგან. ამიტომ მელა უნდა იყო, რომ ხაფანგის გამოცნობა შესძლო და ლომი მგლები, რომ დააშინო... ჭკვიანი ხელისუფალი არ უნდა მოერიდოს ფიცის გატეხვას, თუკი ამას მისი ინტერესები მოითხოვენ“.

ტრაქტატი „განსჯა ტიტუს ლივიუსის პირველი სამი დეკადის შესახებ“ ითვლება მაკიაველის მთავარ თხზულებად. თავისი ფორმით იგი ჰგავს არისტოტელეს „პოლიტიკას“. უნდა ითქვას, რომ მაკიაველთან რომის ისტორიის ამსახველი ფაქტები ემსახურება სახელმწიფოს ამაღლების და დაცემის საკუთარი აზრების დამტკიცებას. იგი თვლიდა, რომ ბრძოლა არის ყოველი სახელმწიფოს შინაგანი განვითა-

რების კანონი. ძველ მსოფლიოში ეს იყო ბრძოლა არისტოკრატიას და ხალხს შორის, რის შედეგად შეიქმნა რომის ყველაზე საუკეთესო სახელმწიფო წყობა. მაკიაველის აზრით, რომი იყო არისტოკრატიის, მონარქიის და დემოკრატიის ნარევი. სახალხო ტრიბუნები კი თავისუფლების და ადამიანთა უფლებების დამცველები, რომლებიც ერთდროულად იცავდნენ სახელმწიფოს და აკავებდნენ სენატორებს საჭირო კანონთა მორჩილებაში. ნაკლის მოსაშორებლად ცვლიდა რა თავის დაწესებულებებს, რომი იგონებდა სხვადასხვა საშუალებებს. ასე იქნა შემოღებული ცენზურა ადათების და წესების დასამყარებლად, რომლის წყალობით რომაელებმა შესძლეს მსოფლიოს დაუფლება. თავის ამაღლებას რომი უნდა უმადლოდეს დამორჩილებულებთან ჭკვიანურ დამოკიდებულებას. ჰუმანისტის აზრით, სპარტა იმიტომ დაიღუპა, რომ დამარცხებულებს ჩაუკეტა ძალაუფლებისკენ მისასვლელი გზა. რომი კი პირიქით იქცეოდა, დამორჩილებულებისთვის მოქალაქეობის მიცემით ძლიერდებოდა და ამიტომაც იგი რჩებოდა მსოფლიოდ მბრძანებლად. რესპუბლიკის დაცემის მიზეზად იტალიელი სწავლული მიიჩნევდა აგრარული კანონმდებლობით ქვეყანაში შემოტანილ აზრთა სხვადასხვაობას და ცალკეულ პირთა კერძო მისწრაფებებს ძალაუფლების გაძლიერებაში.

მაკიაველის კონცეფციები მნიშვნელოვანი საფეხური იყო ჰუმანისტურ ისტორიოგრაფიაში. საქმე იმაშია, რომ მან სახელმწიფო განიხილა არა თეოლოგიის, არამედ ადამიანური პოზიციიდან. მას, როგორც მის თანამედროვეებს მიაჩნდათ, რომ ძლიერი ნების ადამიანს შეუძლიათ ისტორიაში გადამწყვეტი როლის შესრულება. ასევე მან პირველმა განაცხადა, რომ საშინაო და საგარეო პოლიტიკას შორის არსებობდა მჭიდრო კავშირი და სხვ. მაკიაველის ძალა იყო არა

უბრალოდ მოვლენების აღწერა, არამედ მათ შორის ღრმა შინაგანი კავშირების დადგენა.

XVII-XVIII ს-ბში იტალიური საისტორიო აზროვნებაზე უდიდესი გავლენა იქონია ჯანბატისტა ვიკოს (იტალ. Giambattista Vico, 1668-1744 წწ.) მიერ ისტორიული პროცესების შესახებ ორგანული განვითარების თეორიამ. არსებითად, ვიკომ საზოგადოების განვითარების განიხილა ობიექტური კანონებით უმდაბლესიდან რთულისკენ წრისებრი ციკლით. იგი თვლიდა, რომ ყოველი ახალი საფეხური იმეორებდა წინანდელის ძირითად თავისებურებებს.

ჯანბატისტა ვიკო

საკმაოდ ორიგინალურად მიუდგა ვიკო იტალიის ადრეული ისტორიის სურათის შექმნას. წყაროების სიმცირის კომპენსირებას იგი შეეცადა ჰომეროსის პოემებით, რითაც მან მოახერხა იტალიის ადრეული ისტორიის და რომის მეფეთა პერიოდის სურათის აღდგენა. არსებითად, მან იპოვა იტალიაში ენეუსის მოსვლის და რომაელ მეფეთა მმართველობაში რეალური ისტორიული მარცვალი. სერვიუს ტულიუსის კანონმდებლობას ვიკო თვლიდა რომაული საზოგადოების განვითარებაში მნიშვნელოვან ეტაპად.

ვიკო ასევე ხაზს უსვამდა პატრიციუსებსა და პლებეებს შორის მიმდინარე ბრძოლის მნიშვნელობას. ვიკო პლებეების წარმოშობას უკავშირებდა კლიენტურის ინსტიტუტს. იგი პლებეებს მიიჩნევდა თავდაპირველად სამოქალაქო კოლექტივის გარეთ მდგომ მასად. ჰუმანისტი ასევე მნიშვნელოვან როლს ანიჭებდა რომში მიწისათვის მიმდინარე ბრძოლა და საერთოდ, მთელ აგრარული კანონმდებლობას.

ძველ რომთან მიმართებაში პირველადი თეორიული ნაშრომების პარალელურად, იტალიაში, საფუძველი ჩაეყარა არქეოლოგიას, როგორც სამეცნიერო დისციპლინას. აკი, იტალია კიდეც ითვლება არქეოლოგიურ მუზეუმად. 1710 წელს ჰერკულანუმის აღმოჩენამ და 1748 წელს კი პომპეიში არქეოლოგიური გათხრების დაწყებამ, დასაბამი დაუდო რომაულ არქეოლოგიას. მართალია, მაშინდელი არქეოლოგიური გათხრების მეთოდიკა ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებდა, მაგრამ მოპოვებულმა ნივთებმა ნამდვილი ბუმი გამოიწვია საზოგადოებაში.

XIX ს-ის მიწურულს, იტალიის ერთიან სახელმწიფოდ ჩამოყალიბებამ, გაზარდა ინტერესი ძველი რომის ისტორიისადმი. არსებითად, იტალიის ხელისუფლება ძველი რომის მემკვიდრეობაზე პრეტენზიით, ევროპის სახელმწიფოებისათვის, ცდილობდა მისი დიდი ტრადიციების დამტკიცებას. ამისთვის, ახალგაზრდა სახელმწიფო სახსრებს არ ზოგავდა არქეოლოგიური გათხრების წარმოებისთვის.

იტალიურ არქეოლოგიაში სტრატიგრაფიული მეთოდის ერთ-ერთი ფუძემდებელი იყო ***ჯ.ბონი*** (1859-1925 წწ.). მან, 1898-1907 წლებში, არქეოლოგიური გათხრები აწარმოა რომის ფორუმზე, რომლის დროსაც პირველად იქნა შესწავლილი რომის ტერიტორიაზე არსებული უძველესი დასახლებები და სამაროვნები. 1898 წლიდან სიცილიის და სამხ.იტალიის ფართო მასშტაბიან არქეოლოგიურ შესწავლას აწარმოებდა ***პ.ორსი*** (იტალ. Paolo Orsi, 1859-1935 წწ.) და სხვ.

პარალელურად, მიდიოდა მოპოვებული მასალების პუბლიკაცია. გამოსვლა დაიწყეს ჟურნალებმა: „იტალიის პალეონტოლოგიის ბიულეტენი“ (1889 წ.), „კლასიკური ფილოლოგია“ (1873 წ.), „ისტორიული კვლევა“ (1892 წ.) და სხვ.

იტალიური პაპიროლოგიის ფუძემდებელ ***ჯ.ვიტელის*** (1849-1935 წწ.) ინიციატივით შეიქმნა „ბერძნულ და ლათინურ პაპირუსთა შესწავლის საზოგადოება“. მათ გამოსცეს პაპირუსთა ე.წ. ფლორენციის ცნობილი კოლექცია. 1913 წელს ***ა.კალდერონის*** ინიციატივით 1913 წელს მილანში შეიქმნა პაპიროლოგთა ინსტიტუტი. ამ დარგის განვითარებაში დიდი იყო ***ა.ფაბრეცის*** წვლილიც. მან გამოაქვეყნა - „იტალიურ წარწერათა კრებული“ (1867 წ.).

XIX ს-ის შუა ხანებში ეტრუსკოლოგიაში გამოჩნდა ფუნდამენტური შრომები: ***ე.კანინის*** „ძველი ზღვისპირა ეტრურია“ (1846-1851 წწ.), ***დე ვერჟეს*** „ეტრურია და ეტრუსკები“ (1862-1864 წწ.). მათი წყალობით ეტრუსკული ცივილიზაციის არაერთი შესანიშნავი ძეგლი შემოვიდა სამეცნიერო მომიქცევაში. აქვე შევნიშნავთ, რომ იტალიური არქეოლოგიური სკოლის ფუძემდებელი იყო ჯუზეპე ფიორელი.

ჯუზეპე ფიორელი

ჯუზეპე ფიორელი (იტალ. Giuseppe Fiorelli, 1823-1896 წწ.) უდაოდ საინტერესო ფიგურა გახლდათ. ერთდროულად იყო პოლიტიკური მოღვაწე, სენატის წევრი, ნეაპოლიტანიის უნივერსიტეტის არქეოლოგიის პროფესორი და ნუმიზმატი. 1875 წლიდან, ჯ.ფიორელი, ასრულებდა იტალიაში წარმოებული გათხრების და ქვეყანაში არსებული მუზეუმების გენერალური დირექტორის მოვალეობას. იმავდროულად იგი იყო რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის ნამდვილი წევრი.

1863-1875 წლებში ჯ.ფიორელი ხელმძღვანელობდა ქ.პომპეიში არქეოლოგიურ გათხრებს. სწორედ მისი დამსა-

ხურება გახლდათ არქეოლოგიური გათხრების აყვანა მკაცრ სამეცნიერო საფუძველზე.

ჯ.ფიორელის შრომები ძირითადში ქ.პომპეის პრობლემატიკას ეხება. მათგან დავასახელებთ: „ნუმიზმატიკის ანალები“ (ტ. 1-2, 1853 წ.), „პომპეის მონუმენტური ეპიგრაფიკა“ (1856 წ.), „1861-1872 წლების გათხრები პომპეიში“ (1873 წ.), „პომპეის აღწერა“ (1875 წ.) და „პომპეის მეგზური“ (1889 წ.).

XIX-XX ს-ბის მიჯნაზე იტალიურ ანტიკურ ისტორიოგრაფიაში ინტენსიურად შემოვიდა ტერმინ „კაპიტალიზმის“ ხმარება. ასე მაგ., ***ჯ.სალვიოლიმ*** (1857-1928 წწ.) გამოსცა ნაშრომი - „კაპიტალიზმი ანტიკურ ხანაში“ (1906 წ.). ავტორი მასში შეეცადა დაესაბუთებინა, რომ რომი არ იცნობდა სამრეწველო კაპიტალიზმს და კაპიტალის დანამატი ძველად იზღუდებოდა მევახშეობით და მიწათმოქმედებით. იტალიელი მეცნიერის აზრით, მიწათმფლობელობაში არ არსებობდა კაპიტალისტური მეურნეობა, რამდენადაც მაშინ მთავარი მიზანი იყო არა წარმოება, არამედ არაწარმოებითი მოთხოვნილება.

XIX-XX ს-ბის მიჯნაზე იტალიაში წონიანი მკვლევარი გახლათ პალერმოს და ნეაპოლიტანიის უნივერსიტეტების პროფ. ***ეტორე პაისი*** (იტალ. Ettore Pais, 1856-1939 წწ.). იგი იყო ძველი ისტორიის და ლათინური ეპიგრაფიკის აღიარებული სპეციალისტი. ამავე დროს, პაისი, იყო სენატორი და პოლიტიკოსიც.

რომის ისტორიაში დასპეციალება პაისმა თ.მომზენის ხელმძღვანელობით 1880-1884 წლებში გაიარა. იგი მონაწილეობდა სარდინიაში მიმდინარე არქეოლოგიურ გათხრებში. 1910-1914 წლებში მას ეკავა ნეაპოლიტანიის ეროვნული არქეოლოგიური მუზეუმის ხელმძღვანელის თანამდებობა და უკვე თვითონ აწარმოებდა გათხრებს პომპეიში. პაისი ერ-

თობ პოპულარული მკვლევარი იყო. მას ინტენსიურად იწ-ვევდნენ ლექციების წასაკითხად მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების უნივერსიტეტებში. საისტორიო მეცნიერებაში შე-ტანილი ამაგისთვის, 1936 წელს, იგი დაჯილდოვდა მაშინდე-ლ იტალიაში პრესტიჟული მუსოლინის პრემიით.

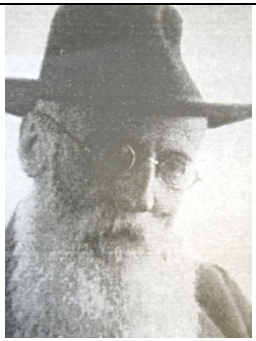
ეტორე პაისი

რომის წარმოშობის და ადრეული იტალიური ცივილიზაციის ისტორიის გაშუქებას, პაისი აკეთებდა ელინური კოლონიებთან მიმართებაში. თავისი მეთოდოლოგიით და წყაროებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულებით, მან, არსებითი რევიზია გაუკეთა ძვ.წ. IV-III ს-ბის რომაულ საისტორიო ტრადიცი-ას, რომელიც მას საეჭვოდ მიაჩნდა. პა-ისი თვლიდა, რომ რომაელებმა არ იცოდნენ თქმულებების ისტორიული ჭეშმარიტება. საგვა-რეულო მატიანეების და ადრეული რომაული ტრადიციის ჩა-მოყალიბებას იგი ფიქრობდა ბერძნული საისტორიო მოთ-ხრობებით და რომაული დრამის გავლენით. მას მიაჩნდა, რომ ყოველივე ანტიკურ ისტორიკოსთა მიერ იყო შეგნებუ-ლად გამოყენებული ერთი და იგივე ცნობების „გაორმაგე-ბით“ და „გასამაგებით“, ანუ ახლოდან წარსულში გადატა-ნით.

რომაული ტრადიციებისადმი პაისის კრიტიკული და-მოკიდებულება მკაფიოდ გამომჟღავნდა ნაშრომში - „რომის კრიტიკული ისტორია“ (ტ. I-IV, 1913-1920 წწ.). მრავალტომე-ულში ავტორმა მოგვცა რომის ადრეული პერიოდის სისტე-მური ისტორია. ლეგენდების საფუძველზე პაისმა რეკონს-ტრუქცია გაუკეთა ძველი ლაციუმის ეთნო-ლინგვისტურ რუკას, ურთიერთობას ეტრუსკებთან, ბერძნებთან და ა.შ.

მანვე მეფეებზე არსებული თქმულებები და რომის ადრეული პერიოდის ზოგი პოლიტიკოსის საქმიანობა მიიჩნია რეალობასთან მითოსის ნაზავად. ასეთ მაგ., თქმულება კორიოლანზე პაისს მიაჩნდა ღმერთ მარსის შეცვლილი ვარიანტი და ა.შ. მეფეთა ისტორიის შესწავლის წყაროდ ისტორიკოსმა გამოიყენა XII დაფის კანონები. მანვე გამოავლინა ისტორიის აღნიშნული მონაკვეთის იურიდიული და სოციალური პირობაც.

პაისი პროდუქტული მკვლევარი იყო. მის კალამს ეკუთვნის: „რომამდელი „სარდინია“ (1881 წ.), „სიცილიის და დიდი საბერძნეთის ისტორია“ (1894 წ.). „რომის ისტორია“ (ტ. I-II, 1898-1899 წწ.), „ცივილიზებული ნურაგი და სარდინიის სოციოლოგიური განვითარება“ (1911 წ.), „რომაული ბატონობის დროინდელი სარდინიის და კორსიკის ისტორია“ 1923 წ.), „რომაული ტრიუმფალური ფასტები“ (1923 წ.), „ძველი იტალიის ისტორია“ (ტ. I-II, 1925 წ.), „პუნიკური ომების პერიოდის რომის ისტორია“ (ტ. I-II, 1926 წ.) და სხვა მრავალი სტატია.

რომაულ დამპყრობლურ პოლიტიკა პაისთან გადმოცემულია, როგორც დაპყრობების თანდათანობითი განვითარება დაწყებული აპენინის ნახევარკუნძულიდან ხმელტაშუაზრვისპირეთით დამთავრებული. აქედან გამომდინარე მეცნიერი რომის ისტორიის პერიოდიზაციის საქმეში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა პუნიკურ ომებს. საომარი კამპანიის და ცალკეული ოპერაციებზე მსჯელობისას, ისტორიკოსი ჩერდება რელიგიურ-ეკონომიკურ და სოციალურ ასპექტებზე. ამასთან, პაისი იგნორირებას უკეთებს რომაულ-იტალიური საზოგადოების და მისი ომების მონათმფლობელურ ხასიათს.

XX ს-ის I ნახ. იტალიში მოღვაწე რომის ისტორიის ყველაზე წონიანი მკვლევატი გახლდათ ***გაეტანო დე სანკტისი*** (იტალ. Gaetano De Sanctis, 1870-1957 წწ.). იგი გახლდათ ტურინის (1900-1929 წწ.) და რომის (1929-1931 წწ.) უნივერსიტეტების პროფესორი.

სანკტისი იზრდებოდა კლერიკალური იდეებით. ამის გამო, მისი ოჯახი ჯერ პაპის ჟანდარმერიის ზედამხედველობის ქვეშ მოექცა, შემდეგ კი, 1931 წელს, ფაშისტებთან თანამშრომლობაზე უარის გამო, გაეტანო იძულებით ემიგრაციაში წავიდა. ურთიერთობებმა კარლ ბელოხთან (1854-1929 წწ.), რომლის მოსწავლეც იყო, რუს მიხეილ როსტოვცევთან და ფრანგ არქეოლოგ ტეოპოლე ომოლთან, განსაზღვრა მისი დაინტერესება ანტიკური ისტორიით.

გაეტანო დე სანკტისი

იტალიელი მკვლევარი თანაბრად იყო განსწავლული ძველი საბერძნეთის და რომი ისტორიაში. იგი აქტიურად მონაწილეობდა ფესტოში (კუნძ. კრეტა) მიმდინარე გათხრებში. ბერძნულ თემატიკაზე დაწერილი მისი პუბლიკაციებიდან აღსანიშნავია - „საბერძნეთის ისტორია“ (ტ. I-III, 1898-1939 წწ.).

ძველ რომზე თემატიკაზე დაწერილი სანკტისის პუბლიკაციებიდან აღსანიშნავია ფუნდამენტური ნაშრომი - „რომის ისტორია“ (ტ. I-IV, 1907-1923 წწ.). მრავალტომეულის პირველი ტომი დაეთმო მეფეთა ხანას; მეორე – რომის მიერ იტალიის დაპყრობას; მესამე ტომი ორი ნაკვეთისგან შესდგება და მთლიანად ეხება პუნიკურ ომებს; მეოთხე ტომი სამი ნაკვეთისაგან შესდგება – იმპერიის დაფუძნება, ანუ ნაჰარარიდან პიდნას ბრძოლამდე, დიდი დაპ-

ყრობების პერიოდის პერსონები და პიდნადან ნუმანციის დაცემამდე.

ასეთია მრავალტომეულის არქიტექტონიკა. მკითხველი შენიშნავს, რომ იტალიელმა მკვლევარმა აიღო რომის ისტორიის ის მონაკვეთი, რომელიც თითქოს სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგად იყო გაშუქებული. სანკტისთვის უცხო იყო პაისის მსგავსი ჰიპერკრიტიციზმი. მან ლივიუსთან დაცული ძვ.წ. III ს-მდელი რომაული ტრადიციები რეალობად მიიჩნია, რამდენადაც მკვლევარის აზრით, ძვ.წ. 387 წლის ხანძარს არ შეეძლო რომში გაენადგურებინა ყველა დოკუმენტი. არქეოლოგიურ მასალის, ასევე ეკონომიკის და კულტურის შესახებ არსებული მონაცემების ფართოდ გამოყენებით, სანკტისმა რეალობად მიიჩნია რომაული ეპოსის არსებობა, დეცემვირთა კოლეგია, ფასტები, ანალები, XII დაფის კანონები და ა.შ. მას სერვიუს ტულიუსის რეფორმა გადაჰქონდა ძვ.წ. III ს-თვის, ხოლო ლიცინიუს-სექსტუსის აგრარული კანონმდებლობა არარეალურად მიაჩნდა.

XX ს-ის I ნახ. იტალიურ ისტორიოგრაფიაში პოპულარული იყო ***გიულიელმო ფერეროს*** (იტალ. Guglielmo Ferrero, 1871-1942 წწ.) ნაშრომი - „რომის დიდება და დაცემა“ (ტ. I-V, 1902-1907 წწ.), რომელმაც ავტორს პუბლიცისტის და მსოფლიო დონის მეცნიერის სახელი მოუპოვა.

ფერერო უაღრესად საინტერესო ფიგურა გახლდათ. იგი იყო ძველი და ახალი ისტორიის სპეციალისტი, სოციოლოგი, ჟურნალისტი და რომანისტი. ასევე ტურინის, ფლორენციის და ჟენევის უნივერსიტეტების პროფესორი. მრწამსით ლიბერალი და ნებისმიერი ტიპის დიქტატურის მოწინააღმდეგე. მისი ფსიქიკის ფორმირებაზე გავლენა მოახდინა ცნობილმა ექიმ-ფსიქიატრმა ჩეზარე ლომბროზომ (1835-1909 წწ.), რომელიც მას სიმამრად ეგებოდა. ლომბროზოსგან

ახალგაზრდა მეცნიერი დაეუფლა ღრმა ფსიქოლოგიური ანალიზის უნარს. ფერერო იყო ლომბროზოს წიგნის – „ქალი დამნაშავე და მეძავი“ (1893 წ.) თანაავტორი.

მუსოლონის დიქტატურისას ფერერომ დატოვა იტალია და თავი შვეიცარიას შეაფარა. სიცოცხლეშივე იტალიელი მკლევარის პოპულარობის მანიშნებელი იყო ის ფაქტი, რომ მისი მრავალტომეული - „რომის დიდება და დაცემა“, უმალ ითარგმნა მსოფლიოს სხვადასხვა ენებზე. ამის გარდა, პოპულარული მეცნიერი 1908 წელს, თეთრ სახლში, მიიწვია აშშ პრეზიდენტმა თეოდორ რუზველტმა (1858-1919 წწ.), რომელსაც მისი მრავალტომეული სამაგიდო წიგნად ედო.

გუილიელმო ფერერო

„რომის დიდება და დაცემა“ იმთავითვე გამოირჩეოდა მაშინდელი აკადემიური ტრადიციისაგან, რის გამოც იგი მსჯელობის საგანიც იყო პროფესიონალ ისტორიკოსებს შორის. მაგ., რუსი მეცნიერი ტარლე (1874-1955 წწ.) წერდა: მომზენის შრომების გამოსვლის დროიდან, ძველი რომის ისტორიაში არცერთ წიგნს არ გამოუწვევია ისეთი ხმაური, როგორც ფერეროს ნაშრომს. წიგნის წარმატებას ტარლე შემდეგი მიზეზებით ხსნიდა: 1. ავტორი იყო ორიგინალური მოაზროვნე და სოციოლოგი, რომელიც შესანიშნავად ერკვეოდა წყაროებში. 2. ფერეროს შეხედულებები მკვეთრად ეჯახებოდა ტრადიციებს, რითაც იგი მკითხველში ახდენდა სასკოლო პერიოდში მიღებული შეხედულებების ცვლილებას, რაც მასში სიამოვნებას აღძრავდა და 3. ავტორი იყო შესანიშნავი სტილისტი, რომელიც იძლეოდა მოქმედი პირების ნათელ დახასიათებას.

აღნიშნული ნაშრომი ფერეროს ჩაფიქრებული ჰქონდა რომის მსოფლიო მონარქიის შექმნის და მსხვრევის ისტორიად. მრავალტომეულის პირველი ტომის სათაურია - „იმპერიის შექმნა“, მეორესი - „იულიუს კეისარი“, მესამესი - „კეისრიდან ავგუსტუსამდე“, მეოთხესი - „ავგუსტუსის რესპუბლიკა“ და უკანასკნელის - „ავგუსტუსი და უდიდესი იმპერია“.

„რომის დიდება და დაცემა“ ავტორის მიერ დაუსრულებელი ნაშრომია, რადგან მეხუთე ტომი მთავრდება ავგუსტუსის სიკვდილით, ე.ი ახ.წ. 14 წლით. მაშასადამე, მრავალტომეულში არ არის ასახული რომის მსოფლიო იმპერიის დაცემა.

ფერეროს ნაშრომი არ იყო მომზენის თხზულების კალკირება. მომზენისთვის იდეალური ფიგურა იყო იულიუს კეისარი. ასევე მასთან სიმპატირებს იმსახურებდა სულა, ხოლო ციცერონი მიჩნეული იყო მორჩილ უმრავლესობის ლიდერად. იგივე პერსონაჟები ფერესოსთან საპირისპირო შეფასებებს იმსახურებდნენ. ისტორიკოსისთვის სულა იყო პოლიციუსი სისტემის შექმნელი, კეისრის დამსახურებად თვლიდა მხოლოდ ძველი სისტემის მსხვრევას, ხოლო იდეალურ ფიგურად მიჩნეული ყავდა ციცერონი.

რომაელი ორატორის შესახებ ფერერო წერდა, რომ „ციცერონს შეეძლო ჩაედინა მსხვილი შეცდომები, მაგრამ მისი პოლიტიკური მნიშვნელობა უტოლდება კეისრისას და მხოლოდ მცირედით ჩამორჩება წმ. პავლეს და ნეტარე ავგუსტინეს“. ანდა კიდევ, „ისტორიას შეუძლია დასცინოს ციცერონს მისი უტოპიის გამო. მისი თანამედროვეები მათზე უნდა მსჯელობდნენ სხვაგვარად, რადგან თხუთმეტი წლის შემდეგ ისინი უკვე ცდილობდნენ მისი უტოპიური იდეების დიდი ნაწილის შესრულებას“.

ავგუსტუსის მისამართით ფერერო წერდა, რომ მისი ცდა შეექმნა მმართველობა, რომელზეც „არისტოტელე, ციცერონი, ვერგილიუსი და ჰორაციუსი ოცნებობდნენ, საბოლოო ჯამში შობა საშინელება. მის შემდგომ მან დატოვა ჰიბრიდული სახელმწიფო, რომლის განსაზღვრა გაუჭირდებოდა ყველაზე დახვეწილ პოლიტიკოსაც“.

ზემოდასახელებული ნაშრომის გარდა, ფერეროს ეკუთვნოდა პოპულარული მონოგრაფია - „იულიუს კეისარი“ (1902 წ.). უნდა ითქვას, რომ იტალიელი მეცნიერის შეხედულებები კეისრის როლის შესახებ მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდა თ.მომზენის, ს.უტჩენკოს და სხვების შეხედულებებისგან. წიგნის ქრონოლოგიური ჩარჩოა ძვ.წ. 59-44 წლები. ნაშრომში საუბარი იწყება კეისრის გალიაში მოღვაწეობით და თხრობა მთავრდება მარტის იდებით. პრინციპში, წიგნის ქარგა მისაღები იყო, მით უფრო, რომ იგი დაწერილი იყო კარგი ლიტერატურული ენით. ფერეროს თავისებურება ის იყო, რომ კეისრის მოღვაწეობაში იგი ხედავდა „დემოკრატიული იმპერიალიზმის“ გამოვლინებას. არადა, დემოკრატია თავისი არსით არ შეიძლება ყოფილიყო იმპერიალისტური. წიგნში გამოტოვებული იყო კეისრის ადრეული ცხოვრების პერიოდი, რომლებმაც არსებითად განსაზღვრეს მომავალი დიქტატორის მოღვაწეობა.

რომაულ თემატიკაზე ფერეროს დაწერილი ჰქონდა: „რომაული ისტორიის მოვლენები და ნიშნები კეისრიდან ნერონამდე“ (1909 წ.), „კეისრების ქალები“ (1911 წ.), „ძველი რომი და თანამედროვე ამერიკა“ (1914 წ.). „კეისრის ქალები“ (1925 წ.), „ანტიკური ცივილიზაციის მსხვრევა“ (1926 წ.) და ა.შ. უნდა შევნიშნოთ, რომ აღნიშნულ ნაშრომებს სამეცნიერო მხრივ ნაკლები ღირებულება ჰქონდათ. ასე მაგ., ნაშრომი - „ძველი რომი და თანამედროვე ამერიკა“ სოციოლოგიუ-

რი ტიპის იყო და ეხებოდა ორივე სამყაროს სამრეწველო განვითარების საკითხს. ის იყო ამერიკული შთაბეჭდილებით დაწერილი ესსე, რომელშიც იყო რწმენა, რომ ტექნიკური პროგრესით და თავისუფალი საბაზრო კონკურენციით შესაძლებელი იქნებოდა ჩამორჩენილი იტალიის სამრეწველო მოდერნიზება.

იტალიელი მეცნიერს ასევე ეკუთვნოდა ნაშრომები ახლი ისტორიის თემატიკაზე: „ავანტიურა: ბონაპარტე 1796-1797 წლებში იტალიაში“ (1935 წ.), „რეკონსტრუქცია: ტალეირანი ვენაში“ (1940 წ.) და „ძალაუფლების კრიზისი: დიდი პოლიტიკური კრიზისები ისტორიაში“ (1942 წ.).

ადრეულ რომაულ საზოგადოებას თავისი არსით ფერეფო განიხილავდა სუფთა გლეხურს თავისი „სიკეთის ქმნელებით“. იმპერიის ისტორიული როლის შეფასებისას, ფერეროსთან ჩანს აპოლოგეტური მოტივები – რომი იყო შუამავალი კულტურულ აღმოსავლეთსა და ბარბაროსულ ევროპას შორის.

XX ს-ის იტალიურ საისტორიო მეცნიერებას დაღი დააჩინა მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა ბატლიებმა. I მსოფლიო ომმა, რუსეთის რევოლუციამ და სამოქალაქო ომებმა 1922 წელს ხელი შეუწყო იტალიაში ფაშისტების მოსვლას ქვეყნის სათავეში. 1929 წელს რომის პაპთან დადებული ლატერანის ხელშეკრულებით ფაშისტებმა იურიდიულად განიმტკიცეს ძალაუფლება.

იტალიაში მიმდინარე სისტემურმა ცვლილებებმა გამოიწვია ძველი თეორიების გადაფასება. მოდურ თეორიად იქცა გეოპოლიტიკა. პოლიტიკური ცხოვრების გეოგრაფიული განსაზღვრულობიდან გამომდინარე, არსებობისათვის ბრძოლის კანონი, გადაიქცა „სასიცოცხლო სივრცისათვის“ ბრძოლის განმსაზღვრელად. აზროვნებაში გაბატონდა ის-

ტორიის რასისტული ინტერპრეტაცია, რაც ფაშისტური იდეოლოგიის საფუძველი გახდა.

20-იანი წლების იტალიაში აღმოცენდა მრავალი ლოკალური საზოგადოებები, რომლებიც ინდივიდუალურად ეწეოდენენ არქეოლოგიურ გათხრებს და აწყოებდნენ სიმპოზიუმებს. მაგ., 1930 წელს რომის უნიევერსიტეტის ბაზაზე შეიქმნა იტალიის ანტიკური ისტოერიის ინსტიტუტი და ა.შ. საისტორიო აზროვნებაზე კონტროლის მიზნით, 1934 წელს, მუსოლინი ქმნის ცენტრალურ საზოგადოებას - ჯუნტუს. მასში გაწევრიანდა იტალიაში მოღვაწე ყველა ანტიკოსი (დე სანკტისი...). უნდა შევნიშნოთ, რომ საზოგადოებაში იმთავითვე თავი იჩინა ისტორიისადმი ნიჰილისტურმა მიდგომამ. დაიწყო რომის ისტორიის უარყოფითი პერსონაჟების (კომოდისი...) გაიდიალება და ა.შ. ცალკეულ პირებსა და ბელადებზე გადაჭარბებულმა ინტერესმა, სამხედრო და სახელმწიფო გენიის გაიდიალება სცილდებოდა ყოველგვარ მეცნიერულ დონეს. საქმე იქამდეც მივიდა, რომ მუსოლინის წინაპრად გამოცხადდა კეისარი. მსგავსი პათოსის გავრცელებას ხელს უწყობდა პიტლერის პროპაგანდისტული კამპანიაც, რომ მუსოლინი იყო კეისარტა ნამდვილი შტამომავალი.

აღნიშნულ პერიოდში გამოიცა ***რ.ანდრეოტის*** ნაშრომები იულიანე განდგომილზე და კომოდუსზე, ***ა.მომილიანოს*** (იტალ. Arnaldo Dante Aronne Momigliano, 1908-1987 წწ.) - „იმპერატორ კლავდიუსის საქმეები“ (1932 წ.), ***ს.მაზარინის*** - „სტილიხონი“ (1942 წ.) და ***ჯ.ჯანელის*** - „რომის ისტორია“ (ტ. 1-2, 1938 წ.). უნდა შევნიშნოთ, რომ ზემონახსენები წიგნებს მნიშვნელოვანი კვალი არ დაუტოვებიათ ისტორიოგრაფიაში.

* * *

ფრანგული ისტორიოგრაფია

ძველი რომის ისტორიის შესწავლის საქმეში ფრანგული ისტორიოგრაფია წონადია. სწავლობდნენ რა ანტიკურ რომს, ფრანგებისთვის, ყოველთვის ამოსავალი იყო რომაული პროვინცია გალიის და მის გარშემო არსებული ფაქტების შესწავლა-განზოგადება.

ანტიკური რომისადმი დაინტერესება ფრანგებში წესით იმპერიის დაშლის შემდეგ არ უნდა შეწყვეტილიყო. თავის დროზე, ფრანკთა მეფე ხლოდვიგ I-ის (481/482-511 წწ.) მიერ თითქმის მთელი რომაული პროვინცია გალიის დაუფლებას, იგი უნდა მიეყვანა რომის მემკვიდრეობის იდეასთან. მან კი აღიარა რომაული სამართლის ნაწილის მნიშვნელობა ფრანკებისათვის, მაგრამ იგი მაინც ვერ ამაღლდა რომაელი იმპერატორის დონეზე. ხლოდვიგი უფრო „მიწების მბრძანებელი“ დარჩა.

IX ს-ში ფრანკებში გაჩნდა რომის იმპერიის მემკვიდრეობის საკითხი, რაშიც ტონის მიმცემი იყო პაპმა ლევ III (795-816 წწ.) მიერ განხორციელებული ჟესტი. მაშინ პოლიტიკური მოტივით, პაპმა, ბიზანტიის იმპერატორების საპირწონედ, 800 წელს ანტიკური რომის იმპერიის მემკვიდრედ გამოაცხადა ფრანკთა მეფე შარლ I (იგივე კარლოსი) დიდი (748-814 წწ.). მას მიენიჭა „რომაელების იმპერატორის“ ტიტული. სამწუხაროდ, საეკლესიო დოგმების და პაპების მხრიდან ძლიერი რეაქციის გამო, ტიტულის მინიჭების იქით საქმე არ წასულა.

მხოლოდ რენესანსის პერიოდში, შარლ VIII (1483-1498 წწ.) პირველი იტალიური ომისას (1494-1495 წ.), პირველად მაშინ უშუალოდ მოხდა ფრანგთა კონტაქტები იტალიელ ჰუ-

მანისტთან და შესაბამისად რომაულ თემატიკაზე არსებულ მათი ნაშრომების გაცნობა. ამჯერად, ფრანგებში აღარ იყო საუბარი რომის მემკვიდრეობის საკითხზე. იტალიელი ჰუმანისტები, რომლებიც ძველი რომის გაიდიალებით ყოველთვის პროტესტს უცხადებდნენ პაპიზმის დოქტრინას, მათი ნააზრევი მისაღები გახდა ფრანგებისთვის. თანდათან, ფრანგ დიდებულებში მოდათ იქცა სასახლის კარზე განათლებული იტალიელების ყოლა და ცოდნის მისაღებად შვილების აპენინის ნახევარკუნძულზე გაგზავნა.

გუილამო ბიუდე

რენესანსის პერიოდის საფრანგეთში ანტიკური კულტურის დიდი პროპაგანდისტი იყო ***გუილამო ბიუდე*** (ფრანგ. Guillaume Budé, 1467-1540 წწ.). მისი წვლილია განუზომელია საფრანგეთის ეროვნული ბიბლიოთეკის და ბერძნულ-ლათინური ენის კათედრის შექმნის საქმეში.

ბიუდე ჩინოვნიკის ოჯახიდან იყო. მას იურიდიული განათლენა ჰქონდა მიღებული. შარლ VIII მმართველობისას, იგი სახელმწიფო საბჭოს მდივანი იყო, ხოლო ლუი XII (1498-1515 წწ.) დროს დიპლომატიურ ასპარეზე ჩანს. 1530 წელს მისი წინადადებით შეიქმნა „სამი ენების კოლეგიუმი“, სადაც მიდიოდა ბერძნულის, ლათინურის და ივრითის სწავლება. მანვე გადააფიქრებინა მეფე წიგნის გამოცემის აკრძალვაზე ვერდიქტის გამოტანა, რასაც დაბეჯითებით ითხოვდნენ სორბონის პროფესორები.

ბიუდე პირველი იყო მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში, რომელმაც გამოსცა ტრაქტატი რომაულ ნუმიზმატიკაზე და ეკონომიკაზე - „ასის შესახებ“ (1514 წ.). ასევე მას ეკუთვნის ნაშრომი „ელინობიდან ქრისტიანობაზე გადასვლის შესახებ“

(1534 წ.). მასში ბიუდემ ელინური ფილოსოფია განიხილა ქრისტიანობის წინამორბედად. მასვე ეკუთვნოდა პლუტარქეს რამოდენიმე თხზულების თარგმნა

ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში გამორჩეული ფიგურად ითვლებიან იულიუს ცეზარ და ჟოზეფ იუსტ სკალიგერები. ***იულიუს ცეზარ სკალიგერი*** (ფრანგ. Jules César Scaliger, 1484-1558 წწ.) იყო უნიკალური პიროვნება - ასტროლოგი, მეომარი, ფილოლოგ-ჰუმანისტი, ნოსტრადამუსის მასწავლებელი და ა.შ.

იულიუს სკალიგერი

სკალიგერს რომის ისტორიის შესახებ სამეცნიერო ნაშრომი არ დაუწერია, სამაგიეროდ მას ეკუთვნის ლათინური ენის გრამატიკის პირველი მეცნიერული გამოცემა (1540 წ.). ასევე მან გამოსცა ორი პამფლეტი ერაზმ როტერდამელის (1467-1536 წწ.) „ციცერონიანას წინააღმდეგ“ (1536 წ.), რომელშიც სკალიგერმა დიდი რომაელი ორატორი დაიცვა ნიდერლანდელ ჰუმანისტის თავდასხმებისაგან. მასვე ეკუთვნოდა ვერგილიუსის და ჰომეროსის პოემების დეტალური შეპირისპირება.

ჟოზეფ სკალიგერი (ფრანგ. Joseph Juste Scaliger, 1540-1609 წწ.) ითვლება საფრანგეთში მეცნიერული ეპიგრაფიკის და ქრონოლოგიის ფუძემდებლად. მასვე ეკუთვნის ნაშრომები „ქრონოლოგიის გასწორების შესახებ“ (1583 წ.), „ტეზაურუს ტემპორუმი“ (1606 წ.) და სხვ. ამ ნაშრომებში ნაჩვენები იყო ძველი რომიდან დაწყებული მექსიკელებით დამთავრებული დროს ათვლის სისტემა.

სკალიგერამდე ისტორიკოსები იყენებდნენ იმ ქრონოლოგიური სისტემებით, როლებსაც ისინი ნახულობდნენ წყა-

როებში - ოლიმპიადებით, კონსულებით და რომის დაარსებიდან. სკალიგერმა პირველმა დაისახა ქრონოლოგიის სისტემატიზაციისას გამოიყენა მოვლენების ასტრონომიული დათარიღება მზის დაბნელებების მეშვეობით. მანვე შემოიღო ამინდის მარტივი ქრონოლოგიური შკალა, რომელზეც შესაძლებელი გახდა იულიანური პერიოდის ყველა ისტორიული თარიღის მიბმა.

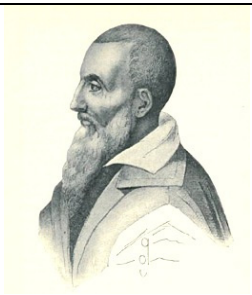

ჟოზეფ სკალიგერი

ამის გარდა, სკალიგერს ეკუთვნოდა „ევსევის ქრონიკის“ შენიშვნები და დეტალური კომენტარები. მანვე ისტორიკოსებიდან ნაშრომში „სამონეტო საქმის შესახებ“ (1606 წ.), პირველმა შეაფასა ძველი მონეტების შესწავლის მნიშვნელობა.

ნიშანდობლივია, რომ ფრანგულ ჰუმანისტურ ისტორიოგრაფიაში იყო ტენდეციები ნეტარე ავგუსტინის მიერ შემოთავაზებული ისტორიის ქრისტიანული პერიოდის პერიოდიზაციის „ოთხი მონარქიებით“ კონცეფციის კრიტიკა. ამ კონცეფციაზე უარის თქმა ნიშნავდა ისტორიოგრაფიის პროცესის სეკულარიზაციას. რენესანსის დროს დამკვიდრდა ისტორიის სამწვეროვანი დატოფა: ანტიკურობა, ბურუსის (შუა) საუკუნე; ახალი დრო. ეს იდეა საფუძვლად დაედო მოგვიანებიტ ისტორიის პერიოდიზაციას. – ანტიკურობა, შუა საუკუნეები და ახალი ისტორია. უნდა შევნიშნოთ, რომ ახალი პერიოდიზაციის შექმნისას, ჰუმანისტები, შეგნებულად არ იწყებდნენ ავგუსტინეს მიერ წარმოდგენილი კონცეფციის კრიტიკას, არამედ მას უკეთებდენენ იგნორირებას.

ჰუმანისტების პრაქტიკულად ყველა ნაწარმოებებში შეინიშნებოდა მტრობა შუა საუკუნეების მიმართ და ბერ-

ძნულ-რომაული კულტურის პანეგირიკა. ამავე დროს, ჰუმანისტებმა ისტორიის განიხილვა სპონტანური განვითარების პროცესად, რომელშიც ადამიანს წამყვანი ადგილი უკავია.

ფრანგულ საისტორიო აზრის განვითარებაზე დიდი გავლენა მოახდინა ***შარლ ლუი დე სეკონდას,*** იგივე ***ბარონ დე მონტესკიეს*** (ფრანგ. Charles-Louis de Seconda, Baron de La Brède et de Montesquieu, 1689-1775 წწ.) სამეცნიერო ნააზრევმა. განათლებით ენციკლოპედისტი ამ სიტყვის სრული გაგებით, მონტესკიე, გამოირჩეოდა ფილოსოფიის, ისტორიის, პოლიტეკონომიის და იურისპუდენციის შესანიშნავი ცოდნით.

შარლ მონტესკიე

წარმოშობით მონტესკიე იყო პროვინციელი დიდებული და ეკუთვნოდა ე.წ. „სათავადაზნაურო მანტიის“ წრეს. ცხადია, მონტესკიეს სოციალურმა წარმომავლობამ განაპირობა მასთან დიდებულთა და ბურჟუაზიას შორის კომპრომისი. მისი „სპარსული წერილები“ (1721 წ.) ამ სულისკვეთების ნათელი ნიმუშია.

ფილოსოფიური შეხედულებით მონტესკიე იყო ფრანგული დეიზმის წარმომადგენელი. გ.პლეხანოვი (1856-1918 წწ.) დეიზმს „ზეციურ პარლამენტარიზმად“ თვლიდა. დეისტები ღმერთს განიხილავდნენ, როგორც პირველმიზეზს, მაგრამ იმავდროულად უარყოფდნენ მის შემდგომ ჩარევას ბუნების საქმეებში და მით უფრო საზოგადოების ცხოვრებაში. მართალია, დეისტებს და ოფიციალურ ეკლესიას შორის მიდიოდა სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა, მაგრამ იგი განპირობებული იყო მხოლოდ ეკონომიკური ინტერესებით და პრინციპებით. პრინციპში, ეკლესია დეისტებს იმიტომ ეომებოდა, რომ ისინი არ ცნობდნენ მის ავტორიტეტს.

მონტესკიე ანტიკური ისტორიის და ფილოსოფიის ბრწყინვალე მცოდნეა. მისი ნააზრევის ორიგინალობა კარგად ჩანს არისტოტელეს გარშემო რიგ საკითხებზე მსჯელობისას. თუ ჰუმანისტებისთვის არისტოტელე მიიჩნეოდა ელიტარული მოაზროვნედ, მონტესკიემ, დიდი ბერძენი მოაზროვნე განიხილა განმანათლებელთა პოზიციიდან. მან საერთოდ უარყო არისტოტელეს ცნობილი თეზისი – მონობის საბუნებისმეტყველო ხასიათის მარადიულობის შესახებ. „კანონთა გონში“ მან პირდაპირ მიუთითა აღნიშნული დებულების არამართებულობაზე და პლუტარქეზე დაყრდნობით მოიტანა ისეთი ფაქტები, როდესაც საზოგადობაში არ არსებობდნენ არც მონათმფლობელები და მონები. თუმცა, მისი შენიშვნით, მაშინაც მოქმედებდნენ ბუნების იგივე კანონები, როგორც მონათმფლობელურ პერიოდში.

რომის ისტორიის განვითარების შესახებ მონტესკიემ საკუთარი ორიგინალური კონცეფცია შექმნა, რომელზეც მისი აზრით გავლენა მოახდინა ბუნებრივმა გარემომ. რომაელ საზოგადო მოღვაწეთაგან იგი მაღალ შეფასებას აძლევდა ციცერონს, მისი პოლიტიკური ცხოვრების აქტიურობის გამო.

რომაული ისტორიის თემატიკას ეხება მონტესკიეს 100 გვერდიანი ნაშრომი - „განსჯა რომაელთა დიდების და დაცემის მიზეზებზე“ (1734 წ.). მასში მოკლე ფორმატით გადმოცემულია რომის ისტორია დასაბამიდან დაცემამდე, ე.ი. 476 წლის ჩათვლით. ნაშრომი 23 თავისგან შედგება და განხილულია ისეთი საკითხები, როგორიცაა: რომის დასაწყისი, მისი ომები, რით მოახერხეს რომაელებმა ამაღლება, რატომ შესძლო მითრიდატემ წინააღმდეგობა, დას. რომის პირველი განადგურება და ა.შ.

რომის განადგურების მთავარ მიზეზად მონტესკიე თვლიდა საბრძოლო სულის და დისციპლინის დაქვეითებას. ბიზანტიას მონტესკიე ასევე რომად მიიჩნევს და მის იმპერატორებიდან გამოყოფს მხოლოდ იუსტინიანეს. რომაული ომების ხასიათი და სამხედრო ორგანიზაცია მონტესკიემ განმარტა მისი სოციალურ-პოლიტიკური დაწესებულებების განსაკუთრებულობით. რომის გამარჯვებებს კართაგენზე იგი მიაწერდა წვრილ მესაკუთრე ფენის არსებობას, რომელიც იბრძოდა თავისი სამშობლოსთვის.

ფრანგი განმანათლებელი ერთ-ერთი პირველთაგანი იყო, რომელმაც დაიწყო რომაელთა ეკონომიკური ისტორიის შესწავლა და განსაკუთრებული ადგილი მიაკუთვნა ვაჭრობის როლს. მონტესკიეს აზრით, რომის სიდიადეს საფუძვლად დაედო რომაელ მოქალაქეთა კეთილგანწყობა, რომლებიც საზოგადოებისათვის წირავდნენ პირად ინტერესს. სიმდიდრემ, წარმატებითმა დაპყრობებმა და შესაბამისად, არათანასწორუფლებიანობამ გამოიწვია სხვა ადათები და რომაელთა საერთო დეგრადაცია.

„განსჯა რომაელთა დიდების და დაცემის მიზეზებზე“ იმთავითვე პროგრესული ნაშრომი იყო. მასში ავტორი შეეცადა რომის ისტორიის მაგალითზე აჩვენოს, რომ, სადაც მოქალაქეები დამოუკიდებელი და თავისუფალი არიან, სადაც რესპუბლიკური ადათები და წესები ბატონობს, საზოგადოება წარმატებით ვითარდება. იმ ქვეყნებში კი, სადაც მოქალაქეები უარს ამბობენ თავისუფალ აზროვნებაზე და დგანან მონობის გზაზე, სახელმწიფო კარგავს დიდებას და საბოლოო ჯამში განიცდის მარცხს შიდა თუ გარე მტრებისგან.

ფრანგ განმანათლებელთა თაობის შესანიშნავი წარმომადგენელი იყო ***ფრანსუა ვოლტერი*** (ფრანგ. François-

Marie Arouet, 1694-1778 წწ.). სიცოცხლეშივე იგი უაღრესად პოპულარული ფიგურა იყო საფრანგეთში. აბსოლუტიზმის კრიტიკის გამო ვოლტერი ბასტილიაში იჯდა და ამ დროს პარიზის სცენებზე ტრიუმფით იდგმებოდა ანტიკურ თემატიკაზე შექმნილი მისი ტრაგედიები. ვიქტორ ჰიუგო (1802-1885 წწ.) ვოლტერის შესახებ წერდა, რომ იგი „უკვდავად კვდებოდა“.

მართალია, ვოლტერს რომის ისტორიის შესახებ სპეციალური განმაზოგადებელი თხზულება არ დაუწერია, მაგრამ რომაული თემატიკა აისახა ქრისტიანულ დოგმატიზმთან და კათოლიკური ეკლესიის კრიტიკისადმი მიძღვნილ ნაშრომებში: „იმპერატორ იულიანეს სიტყვა“ (1768 წ.), „ღმერთი და ხალხი“ (1769 წ.), „ქრისტიანობის დამყარების ისტორია“ (1777 წ.) და სხვ.

ვოლტერი

საერთოდ, ვოლტერისთვის დამახასიათებელი იყო რომაული წარსულის მიმართ ზედმეტი სკეპტიციზმი. მაგ., ლივიუსის ცნობებს იგი არარეალურად მიიჩნევდა. ასევე სკეპტიკური იყო მისი აზრი ტაციტუსის და სვეტონიუსის შესახებ და მათ თხზულებებს მხოლოდ პუბლიცისტურ ნაწარმოებებად თვლიდა. თუ მონტესკიე იდეალიზაციას უწევდა რომის ადრეულ რესპუბლიკურ ადათებს, ვოლტერმა ისინი კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა და ისინი მან ქურდების და ყაჩაღებისად მიიჩნია. ამას წერდა ვოლტერი და სხვა წერილში იგი ხაზს უსვამდა რომაელთა დიდ კულტურულ მისიას. რომის დაღუპვის მიზეზად ვოლტერი თვლიდა ქვეყანაში მიმდინარე რელიგიურ (ქრისტიანული ეკლესია – კ.ს.) და პოლიტიკურ უთანხმოებებს.

უნდა შევნიშნოთ, რომ რომის ისტორიის შესწავლა საფრანგეთში მიდიოდა განმანათლებლური და კლერიკალური ისტორიოგრაფიის ჭიდილის ფონზე. უკანასკნელის ნიმუშია აბატ ***ლუი-სებასტიან ტილემონის*** (1637-1698 წწ.) ერუდიტული ხასიათის ნაშრომები: „იმპერატორთა და სხვა მთავართა ისტორია, რომლებიც ქრისტიანობის პირველ ექვს საუკუნეში მართავდნენ“ (ტ. I-VI) და „ჩანაწერები პირველი ექვსი ასწლეულის ეკლესიის ისტორიის შესახებ“ (ტ. I-VI, 1693-1712 წწ.). ტილემონთან რომის იმპერიის და ადრეული ქრისტიანობის ისტორია ერთმანეთშია გადახლართული. მისი მიზანი იყო ეჩვენებინა ადრეული ქრისტიანობის დროინდელი საეკლესიო წყობა, თუმცა, შემდეგ იგი, დარწმუნდა ეკლესიის და რომის იმპერიის ისტორიის განუყოფლობაზე.

შარლ როლენი

ტილემონი ანტიკურ წყაროთა დიდი მცოდნეა, მაგრამ მისთვის არ იყო დამახასიათებელი მათი კრიტიკა. მისი შრომები არსებითად კომპილიაციაა, რომლებიც შედგენილი იყო ძველ ავტორთა ამონაწერებიდან კრიტიკის და საპირისპირო ვერსიების შეჯერების გარეშე. ფრანგი სწავლულისთვის რომის ისტორია უპირველესად იყოფოდა კეთილ და ბოროტ იმპერატორთა მართველობად და ა.შ.

საფრანგეთში პოპულარულ ნაშრომად ითვლებოდა ***შარლ როლენის*** (ფრანგ. Charles Rollin , 1661-1741 წწ.) „რომის ისტორია ქალაქის დაარსებიდან აქციუმის ბრძოლამდე“ (ტ. I-XVI, 1739-1749 წწ.). მრავალტომეულში გადმოცემული იყო მეფეთა ხანის და რესპუბლიკის პერიოდის რომის საში-

ნაო და საგარეო ისტორია. როლენი რომაულ ლეგენდარულ ტრადიციებს ნდობით ეკიდებოდა.

XVIII-XIX ს-ში საფრანგეთში მიმდინარე რევოლუციებმა, ნაპოლეონის მიერ წარმოებულმა საომარმა კამპანიებმა და სხვადასხვა პოლიტიკურმა ბატალიებმა უშუალოდ ხელი შეუწყო რომის ისტორიისადმი დაინტერესებას. რესპუბლიკური თავისუფლების იდეალებს, ანდა ძლიერი ძალაუფლების სიმბოლოს, სხვადასხვა ფენები ხედავდნენ ძველ რომში. საფრანგეთში ერთგვარ მოდათ იქცა რომაელი მოღვაწეების სახელების დარქმევა. მაგ., ცნობილმა რევოლუციონერმა ***ფრანსუა ბაბეფმა*** (1760-1797 წწ.) სახელად დაირქვა „გრაკხუსი“. ***მაქსიმილიანე რობესპიერის*** (1758-1794 წწ.) თიკუნი იყო „ციცერონი“. მსგავსი მაგალითები მრავალი იყო რევოლუციურ და პოსტრევოლუციურ საფრანგეთში. უკვე რევოლუციონერები თავიანთ თამამ განაცხადებს რომაული ფრაზებით ახორციელებდნენ. პარალელურად, ძლიერი ძალაუფლების მებაირახტრეები პარალელს ავლებდნენ და პოპულარიზაციას უწევდნენ საიმპერატორო ძალაუფლებას. ასე მაგ., იმპ. ნაპოლეონ I (1769-1821 წწ.) და იმპ. ნაპოლეონ III (1808-1873 წწ.) წერდნენ წიგნებს იულის კეისრის შესახებ.

ძველ რომისადმი დაინტერესების საქმეში უდაოდ დიდი იყო პარიზის აკადემიის წვლილი. იმავდროულად, მკვლევარები მკვეთრად გამოდიან XVIII ს-ში შექმნილი საზოგადოების განვითარების რაციონალური თეორიების დასაცავად. ლიტერატურაში გაჩნდა და ევროპის იდეოლოგიურ მიმდინარეობად ხდება რომანტიზმი, რომელმაც ისტორიაც მოიცვა. ისტორიაში რომანტიკული მიმდინარეობის ტონის მიმცემი იყო ნიბური. მისმა იდეებმა გავლენა იქონია ევროპაში რომაული წარსულის შესწავლის საქმეში.

XIX ს-ში რომაულ თემატიკაზე მომუშავე ფრანგი მკვლევარებიდან აღსანიშნავია ***ჟიულ მიშლე*** (ფრანგ. Jules Michelet, 1798-1874 წწ.). რომისადმი მისი დაინტერესება დაიწყო პლუტარქეს შემოქმედების და ჯ.ვიკოს მემკვიდრეობის გაცნობით. მისი დამსახურებაა იტალიელი ჰუმანისტის ნაშრომის - „ახალი მეცნიერების საფუძვლების“ გამოცემა. ნაშრომს მაშინ დიდი წარმატება ხვდა.

ჟიულ მიშლე

1831 წელს მიშლემ ერთდროულად გამოაქვეყნა ორი შრომა: „შესავალი მსოფლიო ისტორიაში“ და „რომის რესპუბლიკის ისტორია“. სწორედ ამ ნაშრომებში აისახა რესპუბლიკური რომის ისტორიის პროცესების მსვლელობის მისეული ხედვა. მიშლემ გააკეთა ჰეგელის და ნიბურის ისტორიულ-ფილოსოფიური კონცეფციების ერთგვარი სინთეზი. ასე მაგ., მისთვის „მსოფლიო სულის“ თვითგახსნა არის თავისუფლების დამყარების პროგრესული პროცესი, რომელიც მოიპოვება ადამიანის ბედისწერასთან ბრძოლით. ნიბურის ძირითადი დასკვნების გამოყენებით მიშლემ აჩვემა რესპუბლიკური რომის ისტორიის სხვადასხვა მხარეები. მისი აზრით, ეს იყო რთული და მრავალწახნაგოვანი ცივილიზაცია, რომელიც გამსჭვალული იყო თავისუფლებისთვის ხალხთა ბრძოლით. სამწუხაროდ, ამ ნაშრომის გამოსვლის შემდეგ მიშლემ შეიცვალა ინტერესის სფერო და უკვე იგი მოგვევლინა საფრანგეთის ისტორიის მკვლევარად.

XIX ს-ის ფრანგ ანტიკოსთა თაობის წარმომადგენელი იყო ***მდიურო დე ლა მალი*** (ფრანგ. M.Duro dela Malli , 1777-1857 წწ.). მას საინტერესი გატაცება ჰქონდა. იგი ცდილობდა დაემუშავებინა მკვლევართათვის ნაკლებად მიმზიდველი

სიუჟეტები. მისი ნაშრომებია - „ხმელთაშუა ზღვის ფიზიკური გეოგრაფია“ (1807 წ.), „ძველად ქალაქთა ალყის შესახებ“ (1819 წ.) და „რომაელთა პოლიტიკური ეკონომია“ (ტ.1-2, 1840 წ.). ეს წიგნი დაიწერა ინგლისელი ეკონომისტების გავლენით და იგი ითვლებოდა ყველაზე სრულყოფილ გამოკვლევად მაშინდელ ისტორიოგრაფიაში.

მალის პირველი იყო ისტორიოგრაფიაში, რომელმაც დაიწყო რომის ეკონომიკის შესწავლა. მისდა სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ რომის ეკონომიკის პრობლემებზე მან შეაგროვა უზარმაზარი მასალა. ნაშრომში დეტალურად არის აღწერილი მეტრიკული და სამონეტო სისტემა, ფასები საქონელზე, სამუშაო ძალები და ა.შ. მთელი ნაშრომი და ყოველი ტომი იყოფოდა ორ წიგნად, მიძღვნილია იტალიის და პროვინციების სხვადასხვა კატეგორიების შესწავლაზე. მალის აზრით, რომის ეკონომიკა მონათმფლობელური ბუნების იყო და ავგუსუტუსის დროინდელი მთელი იტალიის მოსახლეობის ნახევარი მონები იყო, რომლებიც იმავდროულად იყვნენ სასოფლო სავარგულებში ძირითადი მწარმოებლები. რომის სიძლიერეს ისტორიკოსი უკავშირებდა ქვეყანაში შეძლებული გლეხის დიდი მასის არსებობას, რომლებიც შემდგომში ლატიფუნდიების გავრცელების და არასწორი აგრარული კანონდებლობის წყალობით განდევნილი იქნენ წარმოებიდან.

საისტორიო აზროვნებაში ეკონომიკური თემატიკის წამოწევის მიუხედავად, XIX ს-ში, მსოფლიო მკვლევართა ყურადღება არსებითად მიპყრობილი იყო პოლიტიკური ისტორიისადმი. წყაროთმცოდნეობითი ბაზის კიდევ უფრო გაფართოებამ და აზროვნებაში პოზიტივისტთა იდეებმა ზეგავლენა მოახდინა რომის ისტორიის შემდგომ შესწავლაზე. შეიქმნა სხვადასხვა ეკლექტიკური თეორიები. იმავდროულად, ეს არის გრანდიოზული აღმოჩენების პერიოდი. ჰ.შლი-

მანის (1822-1890 წწ.) და სხვების მიერ წარმოებულმა წარმატებულმა არქეოლოგიურმა აღმოჩენებმა საფრანგეთშიც შეცვალა დამოკიდებულება ძველი ისტორიისადმი. ყოველივეს დაემატა ქვეყანაში მიმდინარე მძაფრი პოლიტიკური ბატალიები. აქ ერთმანეთს ცვლიდა ლუი-ნაპოლეონის „კეისარიანული მონარქია“, საფრანგეთ-პრუსიის ომი და პარიზის კომუნა. ცხადია, პოლიტიკური მომენტები ზეგავლენას ახდენდა საისტორიო აზროვნებაზეც, რამაც კიდეც განსაზღვრა მისი განვითარების ხაზი. იმის მიუხედავად, რომ ამ პერიოდში საისტორიო მეცნიერებაში რომის ისტორიის შესწავლის საქმეში პირველ ადგილზე იდგა გერმანული სკოლა, ფრანგებსაც ჰყავდათ შესანიშნავი მკვლევარები ფიუსტელ დე კულანჟეს, ვიქტორ დიურუის და ანრი ვალონის სახით.

XIX ს-ის ფრანგი მეცნიერებიდან გამორჩეული ფიგურა იყო ***ფიუსტელ დე კულანჟე*** (ფრანგ. Numa Denis Fustel de Coulanges, 1830-1889 წწ.). იგი იყო ორიგინალური მოაზროვნე, რომლის კონცეფციებმა განსაზღვრეს საფრანგეთში რომის ისტორიის შესწავლის კარდინალური ხაზი.

ფრანგი მეცნიერის განსწავლულობის მანიშნებელია ის ფაქტი, რომ ჯერ კიდევ საქალაქო ლიცეუმში მოღვაწეობისას მან მოამზადა ორი სადოქტორო დისერტაცია - „ვესტას კულტი ძველად კერძო ცხოვრებაში თუ საზოგადოებრივ დაწესებულებებში“ და „პოლიბიოსი, ანუ რომაელების მიერ დაპყრობილი საბერძნეთი“ (1858 წ.). უკანასკნელ ნაშრომში კულანჟე პოლიბიოსს მიიჩნევდა მიუკერძოებულ ისტორიკოსად. ამის საფუძველს მას აძლევდა დამოუკიდებლობის დაკარგვის თაობაზე და დამპყრობლის მიმართ პოლიბიოსის დუმილი. კულანჟესთვის პოლიბიოსი იყო თავისუფალი საბერძნეთის უკანასკნელი და დამპყრობ რომაელთა პირველი ისტორიკოსი.

ფიუსტელ დე კულანჟეს მსოფლმხედველობის ფორმირებაზე გავლენა იქონიეს მოვლენებმა, რომლებსაც, როგორც წესი პრინციპიალური მნიშვნელობა არ უნდა ჰქონოდა მეცნიერის. ეს იყო 1870-1871 წლების საფრანგეთ-პრუსიის ომი, მეორე რეიხის აღმოცენება და გერმანიის მხრიდან ელზას-ლოტარინგიის მიტაცება. მან მტკივნეულად განიცადა 1870 წლის 1 სექტემბრის ფრანგების მარცხი სედანთან და როდესაც თ.მომზენი გამოვიდა სტატიით, რომელშიც დასაბუთებული იყო ელზასის გერმანულობა, მას, ფიუსტელის მხრიდან, საპირისპირო ფაქტების კონსტანტაცია მოჰყვა.

ფიუსტელ კულანჟე

თუ ფიუსტელამდე ფრანგულ-გერმანული პოლემიკა საფრანგეთში საშინაო და გერმანიაში საგარეო პოლიტიკურ საქმედ ითვლებოდა, ფრანგმა მეცნიერმა შესძლო მისი პოლიტიკურ ჭრილში გადატანა. იგი აქტიურად ჩაება პოლემიკაში და იმავდროულად გადაერთო ახ.წ. I ათასწლეულის პროცესების შესწავლაში. მისი შეხედულებები ფორმულირებული იყო ნაშრომში „ძველი საფრანგეთის პოლიტიკურ დაწესებულებათა ისტორია“ (ტ. I-V). ჩვენთვის მთავარია I ტომი, რომელშიც მიმოხილული იყო გვიანდელი რომის ისტორია, გალიაში გერმანელების ყოფნა და მეროვინგების სამეფოს ისტორია.

უნდა ითქვას, რომ კულანჟემ რელიგია უარყო საზოგადოების განვითარების საფუძვლად. მონოგრაფიაში ავტორი ხაზს უსვამდა, რომ რომის იმპერია იყო არა რესპუბლიკის შემდგომი დაქვეითება, არამედ განვითარების ახალი საფეხური. მან გაზვიადებულად მიიჩნია ისტორიაში გერმანელთა როლი და არაეალურად მიიჩნია ბარბაროსების წვლილი

დას. რომის იმპერიის დაცემის საქმეში. ძველ და ახალ ცივილიზაციებს შორის არსებითი განსხვავებების მიუხედავად, კულანჟეს მიაჩნდა, რომ ევროპული სამყარო და კულტურა აღმოცენდა რომის ისტორიიდან. ამიტომაც იგი თვლიდა, რომ ორივე ეპოქას შორის იყო არა შესვენება, არამედ უბრალოდ მოხვა რომაული კულტურის გავლენის სფეროს გაფართოება. რაც შეეხება გერმანელ ბარბაროსებს, ავტორის აზრით, ანარქიის გარდა ევროპაში მათ არავითარი ორიგინალობა არ შემოიტანეს და ამის გამო მოექცნენ მაღალი, რომაული, ცივილიზაციის გავლენის ქვეშ. კულანჟე თვლიდა, რომ ხანგრძლივი დროის მანძილზე, გალიაში სახლდებოდნენ გერმანული მცირერიცხოვანი ჯგუფები, საიდანაც ნაწილი იყო რომის მოკავშირე ანდა ცალკეულ მძარცველთა ჯგუფები. შესაბამისად, ისტორიკოსი ასკვნიდა, რომ არცერთ და არც მეორეს არ შეეძლო შეექმნა პრინციპიალურად ახალი საზოგადოება და ამიტომაც ახდენდნენ რომაული ტრადიციების კალკირებას.

კულანჟეს მთავარი ნაშრომი, რომელმაც მას მსოფლიო აღიარება მოუტანა, გახლდათ „ანტიკური ქალაქი. რელიგია, კანონები, საბერძნეთის და რომის ინსტიტუტები“ (1864 წ.). რუსი მედიევისტი პ.ვინოგრადოვი (1854-1925 წწ.) აღნიშნულ ნაშრომს, ე.რენანის „ქრისტიანობის წარმოშობის ისტორიას“ (წ. I-VII, 1864-1907 წწ.) და ი.ტენის „თანამედროვე საფრანგეთის წარმოშობას“ (ტ. I-III, 1876-1893 წწ.), ფრანგული სისტორიო აზროვნების ბრწყინვალე ნიმუშად თვლიდა.

წაშრომში კულანჟე შეეცადა განეხილა ყველა პრინციპი და წესი, რომელზეც იყო დაფუძნებული ძველ ბერძნულ-რომაული საზოგადოება, რომლებიც მას გამოჰყავდა ძვ.წ. I ათასწლეულის საკულტო რელიგიებიდან. მისი აზრით, შემდგომში აქედან აღმოცენდა სამოქალაქო თემები, რომლებ-

საც ჰქონდათ შესაბამისად ახალი ღმერთები და რიტუალები. არსებითად, კულანჟე თვლიდა, რომ ანტიკური სამოქალაქო თემი შედგებოდა რელიგიაზე დაფუძნებული ოჯახისგან, რომელიც შინაგანი წყობით ეკლესიის მსგავსი იყო.

კულანჟემ უარყო პოლისებში ინდივიდუალური თავისუფლების არსებობა. საბერძნეთ-რომის ისტორიას იგი წარმოსახვავდა, როგორც ცვლილებათა სერიას, რომლის საფუძველი იყო რელიგია. სამეფო ძალაუფლების გაუქმებას და პატრიციუსების მეთაურობით რესპუბლიკის დამყარებას, კულანჟე უკავშირებდა ბრძოლას კულტის გარშემო. მას ასევე მიაჩნდა, რომ პატრიციუსების, პლებეების და კლიენტურის გაჩენამ გამოიწვია არისტოკრატიის მიერ მონარქიის დამხობა, რასაც იგი პირველ გადატრიალებას უწოდებდა. გვარის დაშლა მისთვის მეორე, პლებეების ჩართვა სამოქალაქო თემში მესამე, ხოლო დემოკრტიის დანერგვა და მისი დაცემა ტირანის ხელით იყო მეოთხე გადატრიალება. კულანჟეს მიაჩნდა, რომ მეზობელ ხალხების დაყრობამ რომში ხელი შეუწყო პრინციპს - „ერთი ღმერთი ზეცაში და ერთი სახელმწიფო მიწაზე“ გამარჯვებას. რელიგიის იდეოლოგიის ევოლუცია კი ლოგიკურად მოვიდა მონოთეისტურ ქრისტიანობამდე, რომელმაც თან გაიყოლია რომის იმპერიის გამარჯვებები. კულანჟეს აზრით, სწორედ აქ მთავრდება ანტიკური საზოგადოება ამ სიტყვის სრული გაგებით.

საისტორიო პროცესში კულანჟემ უარყო შემთხვევითობა. იგი ცდილობდა ყველა მომენტი აეხსნა რეალური გარემოებებით. კულანჟე ფატალისტი იყო და ამიტომაც ისტორიული პროგრესის საფუძვლად მიიჩნევდა ევოლუციის პროცესს. იგი უარყოფდა რევოლუციის მნიშვნელობას. ასევე მისთვის მიუღებელი იყო „გამოჩენილ ადამიანთა“ როლი და თვლიდა, რომ ისტორიას ადამიანები ქმნიან, შინაგანი პო-

ტენციალით ვიღაცის მიერ ჩადებული საზოგადოების თვითგანვითარების ძაფით.

კულანჟეს ნაშრომი უმალ მოექცა ყურადღების სფეროში და იგი იდიალისტური მიმართულებად მოინათლა. კლერიკალები მას კიცხავდნენ. ფრანგი მკვლევარის შეხედულებები ევროპელ მეცნიერთაგან მიიღეს მხოლოდ ინგლისელებმა. გერმანელები შოკირებულიც დარჩნენ, რადგანაც უარყოფილი იქნა მათი როლი დას. რომის იმპერიის დაცემი საქმეში. ამიტომაც ისინი ყოველგვარი საშუალებით იგნორირებას უკეთებდნენ კულანჟეს ნაშრომებს. უფრო მეტიც, აღნიშნულ საკითხებზე კულანჟე ფართო პოლემიკითაც გამოვიდა, რასაც კიდეც მიუძღვნა რიგი პუბლიკაციები: „რომაული კოლონატი“, „რომაული სასოფლო სავარგულები“, „ძველ გერმანელთა სამიწათმოქმედო წესრიგი“ და ა.შ.

XX ს-ის შუა ხანებამდე გერმანული ისტორიოგრაფია ჩქმალავდა კულანჟეს ნააზრევს. ჰიტლერის დროინდელ გერმანაში მისი სახელი დაწყევლილი იყო და არ შეჰქონდათ გერმანულ ენციკლოპედიებში. თვით საფრანგეთშიც, მხოლოდ 30-იან წლებში უწოდეს მას „ნაციონალური ისტორიკოსი“ და უკვე კულანჟეს განიხილავდნენ მეცნიერად, რომელმაც ზეგავლენა მოახდინა ფრანგულ საისტორიო აზროვნების განვითარებაზე.

XIX ს-ის შუა პერიოდის საფრანგეთში ძველი ისტორიის ერთ-ერთი მსხვილი მკვლევარი იყო ***ვიქტორ დიურუი*** (ფრანგ. Victor Duruy, 1811-1894 წწ.). იგი იყო სახელმწიფო მოღვაწე, განათლების მინისტრი, სენატორი და საფრანგეთის აკადემიის წევრი.

საისტორიო განათლებას ვ.დიურუი დაეუფლა ჟ.მიშლეს ხელმძღვანელობით. იყო პარიზის და რეიმსის უნივერსიტეტების პროფესორი. მის სახელთან არის დაკავშირებული განათლების სფეროში გატარებული რეფორმების მთელი პაკეტი, რასაც მოჰყვა ქვეყანაში დაწყებითი სწავლების, ქალთა სკოლების, უმაღლესი სასწავლებლების ქსელის გაფართოება, სასწავლო პროგრამებში უცხოური ენების სწავლების შეტანა და ა.შ. ერთი პერიოდი, ისტორიის სფეროში, ვ.დიურუი იყო იმპ. ნაპოლეონ III (1808-1873 წწ.) მრჩეველი და მას ეხმარებოდა კეისარზე მიძღვნილი მონოგრაფიის შექმნაში.

ვიქტორ დიურუი

ვ.დიურუი უაღრესად პროდუქტული მკვლევარი იყო. საბერძნეთ-რომის გარდა მას ნაშრომები ჰქონდა ებრაელების, შუა საუკუნეების და საფრანგეთის ისტორიის შესახებ. რაც შეეხება რომაულ თემატიკას, მას ვ.დიურუიმ მიუძღვნა: „რომის რესპუბლიკის და იმპერიის პოლიტიკური გეოგრაფია“ და „რომის ისტორია, უძველესი დროიდან ბარბაროსების შემოსევამდე“ (ტ. I-VII, 1879-1885). უნდა ითქვას, რომ შვიდტომეული უპირველესად შესანიშნავად იყო ილუსტრირებული. მას ჰქონდა მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე შესრულებული 3453 სხვადასხვა გრავიურა, 36 რუკა, გეგმები და ა.შ. პირელ ტომში თხრობა მთავრდებოდა II პუნიკური ომით; მეორე ტომში საუბარი მიყვანილია I ტრიუმვირამდე; მესამე ტომი კეისარ-ოქტავიანეს ამბებს ეხებოდა; მეოთხე ტომი ადრიანეს მმართველობამდელ მონაკვეთს მოიცავს; მეხუთე ტომი ადრიანე-ავრელიუსის ხანას; მეექვსე ტომი იმპ. კომოდუს-დი-

ოკლეტიანეს პერიოდს ეხება, ხოლო მეშვიდე ტომი იმპ.კონსტანტინეს და თეოდოსის მმართველობას.

მრავალტომეულში გამოყენებული იყო ანტიკურობის შესახებ საისტორიო აზროვნებაში არსებული ყველა მაშინდელი მიღწევა. ქრონოლოგიური პრინციპიდან გამომდინარე ვ.დიურუი დეტალურად აშუქებდა ძველი რომის ისტორიის სხვადასხვა მხარეებს. მართალია, ვ.დიურუი განიცდის მომზენის გავლენას, მაგრამ იგი მაინც ცდილობს ცალკეულ საკითხებზე გამოთქვას ორიგინალური აზრები. ასე მაგ., ავტორის აზრით, ბერძნებისგან განსხვავებით, რომაელები, მალევე გავიდნენ პატარა ქალაქების (პოლისები – კ.ს.) საზღვრებს გარეთ, რამაც მოგვიანებით მათ საშუალება მისცათ შეექმნათ მსოფლიო იმპერია. რესპუბლიკის ეპოქა მას წარმოდგენილი ჰქონდა, როგორც ოლიგარქიის ვიწრო წრის მმართველობა, რომელმაც თითქოს არც კი იცოდა დაპყრობილი უზარმაზარი ტერიტორიების მართვა. იგი იმეორებდა ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში დამკვიდერბულ თეზისს - პროვინციების მიმართ რომის მრავალმხრივ გავლენაზე და თვლიდა, რომ იქ ცხოვრება უკეთესი იყო ვიდრე დედაქალაქში. კონსტანტინეს რელიგიურ პოლიტიკას დიურუი უწოდებდა „პატიოსან და წყნარ დეიზმს“. იმპერიის ხანგრძლივობის მიზეზად მას მიაჩნდა ერთიმეორის მიყოლებით რელიგიური და პოლიტიკური ძალაუფლების მოქმედება. თუმცა, როგორც იგი აღნიშნავდა, პირველი დამოუკიდებელი იყო მეორისგან.

რომი და ადრეული ქრისტიანობის თემატიკის საკითხებს ნაშრომები მიუძღვნა ***ერნესტ რენანმა*** (ფრანგ. Joseph Ernest Renan, 1823-1892 წწ.). იგი იყო მრავალმხრივ განსწავლული მეცნიერი, რომელიც ბრწყინვალედ ფლობდა სემი-

ტურ ენებს, იყო საფრანგეთის აკადემიის წევრი და აზიური საზოგადოების პრეზიდენტი.

უშუალოდ იმპ.ნაპოლეონ III მითითებით, 1860 წელს, რენანი ფინიკიაში აწარმოებდა არქეოლოგიურ გათხრებს. ქრისტეს ცხოვრების გზის მონახულებამ, მას შთაუნერგა მაცხოვარზე მონოგრაფიის წერა. ქრისტიანულ თემატიკაზე მან მიუძღვნა შვიდ წიგნად „ქრისტიანობის წარმოშობის ისტორია“. იგი შედგებოდა: „იესოს ცხოვრება“ (1860 წ.), „მოციქული“ (1866 წ.), „წმ.პავლე“ (1869 წ.), „ანტიქრისტე“ (1873 წ.), „ევანგელიე“ (1877 წ.), „ქრისტიანული ეკლესია“ (1879 წ.) და „მარკუს ავრელიუსი და ანტიკური სამყაროს დასასრული“ (1882 წ.), ავტორს მნიშვნელოვანი ადგილი დაუმკვიდრეს ისტორიოგრაფიაში.

ერნესტ რენანი

განსაკუთრებული პოპულარობა ავტორს მოუტანა „იესოს ცხოვრებამ“. რენანისთვის ქრისტე სავსებით რეალური ისტორიული პიროვნებაა, თავისი დროის და ხალხის შვილი. ქრისტიანობის გაჩენას იგი ხსნიდა მორალური და არა სოციალურ-ეკონომიკური მიზეზებით. ნაშრომში შემდეგი პასაჟიცაა გატარებული, რომ „ზოგჯერ ერსაც უნდა მოვსთხოვოთ პასუხისგება და თუ ამას გავაკეთებს, პირველად იგი ებრაელების მიმართ უნდა გაკეთდეს“. ცხადია, ამ სიტყვებსი ავტორი გულისხმობდა ებრაელების მხრიდან ქრისტეს წამების ხელშეწყობას. უნდა ითქვას, რომ რენანის წიგნის გამოცემა მეხის გავარდნას ჰგავდა, რასაც ეკლესიის უარყოფითი რეაქცია მოჰყვა.

მარკუს ავრელიუსზე მიძღვნილ ნაშრომში მოცემული იყო რომის უკანასკნელი საუკუნეების პოლიტიკური და

კულტურული ისტორია. აქაც მთავარი აქცენტი გადატანილი იყო ქრისტიანობაზე. წიგნში რენანი თვლიდა, რომ ქრისტიანობის დამსახურება იყო რომაული ადათების გაუმჯობესება და ხალხის გათანაბრება ღმერთის წინაშე. ავტორი მიიჩნევდა, რომ ქრისტიანობამ სათავე დაუდო პრინციპს, რომ ადამიანი უნდა ეკუთვნოდეს მხოლოდ საკუთარ თავს. ასევე მკვლევარი თვლიდა, რომ ქრისტიანობამ, როგორც ვამპირმა, ანტიკურ საზოგადოებას გამოსწოვა ყველა საუკეთესო. თეატრი, მრავალფეროვანი სადღესასწაულო ცხოვრება და სამხედრო დიდება ჩაკვდა, რომელიც ჩაანაცვლა ღარიბმა, მოსაწყენმა და ანტიპარტიულმა ცხოვრებამ. საზოგადოება დაიყო უფრო წვრილ ჯგუფებად, სექტებად და განმარტოვდა თავის მონასტრებში.

რენანის შემოქმედების შეჯამებისას, თვლიან, რომ როგორც მკვლევარი და კრიტიკოსი, იგი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება გერმანელ მეცნიერებს. არადა, ისინი რენანის ნაშრომებს ხშირად ეყრდნობოდნენ. მისი ორიგინალობა, შემოქმედების ძლიერი და სუსტი მხარე იყო მოქმედი პირების და მათი გარემოცვის დახატვა მხატვრულ გარდასახვაში. იგი ყოველთვის ცდილობდა აღედგინა და ცოცხლად დაეხატა ადრეული ქრისტიანობის სურათი. ამიტომაც იყო, რომ სუბიექტივიზმის მიუხედავად მის წიგნების მიმართ ინტერესი დიდი იყო.

კულანჟეს თაობის წარმომადგენელი - ***იპოლიტ ტენი*** (ფრანგ. Ipolite Tene, 1828-1893 წწ.), მუშაობდა ტიტუს ლივიუსის ისტორიულ-ფილოსოფიურ კონცეფციაზე. ი.ტენი იმავდროულად იყო ფილოლოგი, ფილოსოფოსი და ისტორიკოსიც.

ი.ტენი ითვლება ხელოვნებათმცოდნეობაში კულტურულ-ისტორიული სკოლის ფუძემდებლად. მართალია ძირითადში იგი მუშაობდა საფრანგეთის ისტორიის პრობლემებზე, მაგრამ ამას მისთვის ხელი არ შეუშლია დაინტერესებულიყო ანტიკური თემატიკით.

ლივიუსთან დაცული ფაქტების, ისტორიული სახეების, სიტყვების და სტილის შესწავლის საფუძველზე, ი.ტენი მივიდა დასკვნამდე, რომ ისტორიაში რომაელი ისტორიკოსი დარჩა ორატორად. ლივიუსის სუსტ მხარედ იგი თვლიდა წყაროებისადმი არასაკმარის კრიტიკულ დამოკიდებულებას. ზემოთქმულის მიუხედავად, ფრანგ ისტორიკოსს, მაინც იწონებდა ლივიუსის ფილოსოფიური კონცეფცია, რომელიც რომაელთა დაცემის მიზეზად მიიჩნევდა ტრადიციულ ზნეჩვეულებათა დაქვეითებას.

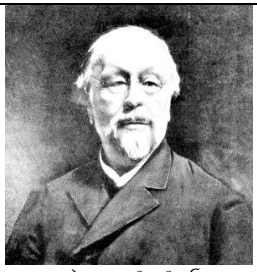
იპოლიტ ტენი

ანტიკურ თემატიკაზე ი.ტენს ასევე დაწერილი ჰქონდა ფუნდამენტური წაშრომი - „ანტიკური ლიტერატურის ისტორია“ (ტ. 1-IV, 1863-1864 წწ.).

XIX ს-ში ფრანგული კოლონიალური იმპერიის არსებობამ, მოითხოვა მონობის თემატიკის ამსახველი მასალების დამუშავება. ამ მხრივ უდაოდ საინტერესო იყო ***ჰენრი ვალონის*** (ფრანგ. Henri Alexandre Wallon, 1818-1904 წწ.) მონოგრაფია - „მონობა ანტიკურ სამყაროში“ (ტ. 1-3, 1847).

ჰენრი ვალონი საინტერესო ფიგურა გახლდათ. იყო ისორიკოსი, პოლიტიკური მოღვაწე, დეპუტატი, განათლების მინისტრი და საფრანგეთის 1875 წლის კონსტიტუციის ავტორი. მის კვლევის სფეროში იყო ანტიკური სამყარო, ქრისტიანობა და საფრანგეთის ისტორია. წიგნებმა - „ჟანა და-

რკი“ (ტ. 1-2, 1860), „რიჩარდ II“ (ტ. 1-2, 1864), „იესოს ცხოვრება“ (1865), „სენტ-ლუისი და მისი დრო“ (1875) და სხვ., ავტორს საფრანგეთში სახელი მოუპოვა.

„მონობა ანტიკურ სამყაროში“ იყო ფუნდამენტური გამოკვლევა. მასში ავტორი ცალკე განიხილავს მონობის საკითხებს ძველ საბერძნეთ-რომში. ჰ.ვალონი მხედველობის მიღმა არ ტოვებს ისეთ საკითხებს, როგორიც იყო – თავისუფალი შრომა საბერძნეთ-რომში, მონათა რაოდენობა, ფასი, სამართლებრივი მდგომარეობა, აჯანყებები და ა.შ.

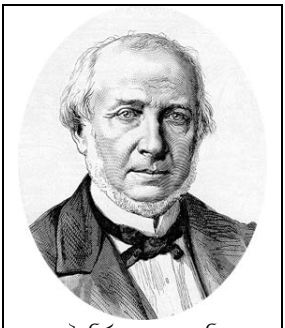
ჰენრი ვალონი

უნდა შევნიშნოთ, რომ რომში მონობის საკითხებს მკვლევარი განსაკუთრებული ყურადღებით ეკიდება, რადგანაც ავტორის აზრით, იგი „მოიცავდა უზარმაზარ ფაქტებს მოქმედების დიდ არეალში“. მეორე ტომში დაეთმო რესპუბლიკის, ხოლო მესამე იმპერიის პერიოდის მონათა საკითხებს.

ვალონის კრიტიკოსები, მათ შორის მარქსისტი ისტორიკოსები, ავტორის ნაკლად მიიჩნევენ მონების მდგომარეობის შესახებ იურიდიულ საკითზებზე მთავარი აქცენტის გადატანას. თითქოს მასთან არ ჩანს მონობის მთავარი წყაროების შესახებ კონკრეტიკა. რომ იგი ვერ ხედავდა მონობის სხვა ფორმებს და სხვ., მაგრამ მონოგრაფია ეპოქის სულით უნდა განვიხილოთ. მიგვაჩნია, რომ მრავალმხრივმა წყაროთმცოდნეობითი მასალით და განხილულ საკითხების ფართო სპექტრით, მას ანალოგი არ ჰქონდა მაშინდელ ისტორიოგრაფიაში. ამის გამო, სამეცნიერო წრეებში, ჰ.ვალონის ნაშრომი იმთავითვე პოპულარული გახდა და მონობის

თემატიკაზე მომუშავე ნებისმიერი მკვლევარისთვის იგი დღესაც სამაგიდო წიგნად ითვლება.

XIX-XX ხ-ბის მიჯნაზე საფრანგეთის პოლიტიკურმა მეტოქეობამ გერმანიასთან ასახვა ჰპოვა ისტორიოგრაფიაშიც. ფრანგი ერის წარმოშობის საკითხების კვლევამ და მის ფორმირებაზე გერმანულ-რომანული ელემენტების როლზე პასუხის გაცემამ, უფრო აქტუალური გახადა ანტიკური ისტორიის შესწავლა. უკვე, ისტორიის ცალკეული ფაქტები იხმარებოდა პოლიტიკური კონცეფციის არგუმენტებად. ჰქონდა რა დიდი ტრადიციები კლასიკურ ფილოლოგიასა და ანტიკურ ისტორიაში, ფუნდამენტური პრობლემების დამუშავებით, საფრანგეთი არ ჩამოუვარდებოდა გერმანიას. უფრო მეტიც, მასთან მეტოქეობდა არქეოლოგიის, ეპიგრაფიკის და ნუმიზმატიკის სფეროშიც.

განხილულ პერიოდში ფრანგული ეპიგრაფიკული სკოლის შესანიშნავი წარმომადგენელი იყო ***რ.კანია*** (1852-1907 წწ.), ხოლო ნუმიზმატიკაში ***ერნესტ-ფრანსუა ბაბელინი*** (1854-1924 წწ.). იგი გახლდათ საფრანგეთში გამომავალი „Revue numismatique“ ერთ-ერთი რედაქტორი. 1883-1884 წლებში ბაბელინი მონაწილეობდა ტუნისის არქეოლოგიურ ექსპედიციაში, ხოლო შემგომში, მ.რეინახთან ერთად, ხელმძღვანელობდა კართაგენში მიმდინარე გათხრებს. მას ეკუთვნის: არქეოლოგიური კვლევა ტუნისში (1886 წ.), რესპუ-ბლიკის დროინდელი რომაული ფულის ისტორიულ-ქრონოლოგიური აღწერა (1885 წ.), ნაციონალურ ბიბლიოთეკი სსიძველეთა კაბინეტი (1887 წ.) და ა.შ.

საფრანგეთში გალურ-რომაული არქეოლოგიის უდიდესი სპეციალისტი იყო ***ჟოზეფ დე შელეტი*** (1862-1914 წწ.). აღნიშნულ პრობლემებს მან მიუძღვმა მრავალტომეული

„ხელმძღვანელობა კელტურ და გალურ-რომაულ არქეოლოგიაში“ (ტ. I-IV, 1908-1915 წწ.).

ფრანგულ ანტიკურ ისტორიოგრაფიაში კულანჟეს სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო ***მარი რაიმონდ პოლ გირო*** (ფრანგ. Marie Raymond Paul Guiraud, 1850-1907 წწ.). თავის დროისთვის ყველაზე პრესტიჟული სასწავლებლის – „უმაღლესი ნორმალური სკოლის“ დასრულების შემდეგ, დე კულანჟეს ზეგავლენით, იგი დაინტერესდა ძველი ისტორიით. მისი ცნობილი ნაშრომებია: „უთანხმოება კეისარსა და სენატს შორის“ (1878 წ.), „რომის იმპერიის პროვინციალური ასამბლეა“ (1887 წ.), რომაელთა კერძო და საზოგადოებრივი ცხოვრება“ (1893 წ.), „ფიუსტელ დე კულანჟე“ (1896 წ.), „ეკონომიკური საქმიანობა ძველად“ (1905 წ.) და ა.შ.

გასტონ ბუასიე

გასტონ ბუასიე (ფრანგ. Marie Louis Antoine Gaston Boissier, 1823-1908 წწ.) გახლდათ ფართო ჰორიზონტის და ლიტერატურული ნიჭით დაჯილდოებული მკვლევარი. რომისადმი ინტერესი ბუასიეს გაუღვივდა ჟიულ მიშლეს „რომის ისტორიის“ გაცნობით. შემდგომში ბუასიე იგონებდა, რომ წიგნი „კი არ წავიკითხე, არამედ გადავყლაპე. მე მასში ის ვნახე, რასაც ფარული ინსტიქტი მიბიძგებდა ძებნისკენ, რისი ცოდნაც მწყუროდა... მიშლემ დამაყენა გზაზა, იგი დამეხმარა აღმექვა რომი და მან მომამზადა მისი სიყვარულისთვის“. ბუასიე გვევლინება რომის იმპერიის დაცემის დროინდელი ქრისტიანული ეკლესიის აპოლოგეტად. ისტორიკოსის აზრით, სწორედ ქრისტიანობამ გადაარჩინა ბარბაროსებისგან ანტიკური კულტურა. ფრანგი მეცნიერი

ანტიკური აზროვნების და კულტურის უკანასკნელ მატარებლებს რეაქციონერებად მიიჩნევდა, ხოლო იმპერია მისთვის იყო ცოცხალი ნეშთი. თუ ვოლტერი რეაქციის და კათოლოციზმის წინააღმდეგ ბრძოლაში იულიანე განდგომილს მოკავშირედ თვლიდა, იგივე პიროვნება ბუასიესთან წარმოდგენილია „წესიერ მისტიკოსად“ და ახლომხედველ პოლიტიკოსად, რომელიც ცდილობდა ცხოვრებაში ნეოპლატონთა პროგრამის გატარებას.

ფრანგი მკვლევარის მიზანი იყო აჩვენოს, რომ ქრისტიანობა ანტიკურ განმანათლებლობასთან არ იყო კონფრონტაციაში. ტერტულიანეს და ნეტარე ავგუსტინეს შრომებზე დაყრდნობით, იგი თვლიდა, რომ ქრისტიანობამ პროგრესული როლი ითამაშა, რადგანაც შეინახა და შუა საუკუნეებს გადასცა ანტიკური კულტურის მემკვიდრეობა.

ბუასიეს პროგრესულად მიაჩნდა რომის აღმოსავლური დაპყრობითი პოლიტიკა. იგი თვლიდა, რომ „ფანტასტიკურია მძიმე ფისკალური სისტემით და პროკონსულების შეუბრალებლობით გამოწვეული ხალხის უკმაყოფილების ის მძიმე სურათი, რასაც ზოგი ავტორი გვიხატავს... მართალია რეჟიმის ბევრი მხარე არ იმსახურებდა სიმპატიას, მაგრამ პროვინციების მართვის ხუთსაუკუნოვანი ტრადიცია თავისთავად უკვე იყო მისი მთავარი ღირსება. ამის გამო უკანასკნელები რომს ძალიან ემადლიერებოდნენ და დარჩნენ ბოლომდე მისი ერთგულები“. ბუასიე წერდა, რომ „აზიის ხუთასს ქალაქში არ იყო გარნიზონი, ხოლო გალია ემორჩილებოდა 1200 ჯარისკაცს“

ფრანგი მეცნიერის აღნიშნული პოზიცია შემთხვევითი არ იყო. მაგავსი ტენდეციები შეინიშნებოდა მაშინდელ გერმანულ (პ.უსინგი...) და რუსულ ისტორიოგრაფიაში. მაგ., მ.როსტოვცევის შეფასებით, რომმა რკინის ხელით აზიაში

აღკვეთა საგარეო ომები და საშინაო კლასობრივი ბრძოლები, რის გამოც დაიწყო ელინისტური აღმოსავლეთის ეკონომიკური ცხოვრების აღორძინება.

ნაშრომში - „კეისართა დროინდელი საზოგადოებრივი განწყობილება“, ბუასიემ წამოწია ისტორიოგრაფიაში ნაკლებად ცნობილი საკითხების კვლევა. პირველ რიგში ეს ეხებოდა ოპოზიციურ მასას. ავტორი ამ საკითხებს განიხილავს არმიაში, პროვინციებში, მუნიციპიებში, ელიტაში, მწერლებში და ა.შ. ბუასიე თვლიდა, რომ ძველი ტრადიციები ყველაზე მეტად შენარჩუნებული იყო არმიაში. პროკონსულების შესახებ იგი წერდა, რომ ვიდრე იყო რესპუბლიკა, ისინი იყვნენ ყოვლისშემძლენი. იმპერიის შესახებ წერდა, რომ „სამყარო არასდროს არ იყო ისე ბედნიერი და მდიდარი. შეუძლებელია დავუშვათ, რომ ქალაქებს, რომლებსაც ყოფნიდათ ფინანსები, რათა აღემართათ ასეთი ბრწყინვალე ნაგებობები. ყოფილიყვნენ ოპოზიციაში“. ნერონ-ლუკანუსის დაპირისპირების მიზეზად ფრანგი მეცნიერი მიიჩნევდა „პროფესიონალურ ზიზღს, რომელსაც დაემატა სკოლებს შორის წინააღმდეგობა. ნერონამდე ყველა კეისარს სურდა ყოფილიყო უცოდველი თავიანთ ლიტერატურულ აზრებში... ნერონი კი ემხრობოდა პოეზიაში უხვსიტყვაობას და გრაციას“.

რომაული ეპოქის ცნობილ სახეებს ბუასიემ მიუძღვნა საინტერესი მონოგრაფიები: „ციციერონი და მისი მეგობრები“ (1884 წ.), „ჰორაციუსი და ვერგილიუსი“ (1886 წ.), ტაციტუსი (1903 წ.), „კატილინას შეთქმულება“ (1905 წ.). ასევე მას ჰქონდა „Revue des Deux Mondes“-ში დაბეჭდილი სხვა მრავალრიცხოვანი სტატიები. სულ მისი პუბლიკაციების რაოდენობა 430 ნაშრომს მოიცავდა.

აფრიკაში ფრანგული კოლონიური იმპერიის შექმნამ, დაინტერესება გამოიწვია ისტორიკოსთა მხრიდანაც. ეს შემ-

თხვევითი არ იყო, რადგან ალჟირი და მიმდებარე ტერიტორიები ფრანგთა აზროვნებაში „მეორე საფრანგეთად“ მოიაზრებოდა. მაშასადამე, დრო ითხოვდა ამ სფეროში ფუნდამენტური ნაშრომების შექმნას. ამ მხარის არქეოლოგიურად შესწავლის პიონერი იყო ***სტჰზელია*** (1864-1932 წწ.). მან ეკუთვნოდა კაპიტალური ნაშრომი - „ჩრდ.აფრიკის ძველი ისტორია“ (ტ.1-VIII, 1913-1928 წწ.).

რომაული გალიას მიეძღვნა ***კამილ ჟიულიანის*** „გალიის ისტორია“ (ტ. I-VIII, 1907-1926 წწ.). მრავალტომეულში ეპიგრაფიკული და არქეოლოგიური მასალის ფონზე ნაჩვენები იყო ამ მხარის კელტთა სოციალური, ეკონომიკური, რელიგიური და ეთნიკური ისტორიის ასპექტები. ჟიულიანემ გალთა სახალხო გმირ ვერცინგეტორიქსის შესახებ მთელი ეპოპეა შექმნა.

რომის დასავლურ პროვინციებში მოპოვებული ეპიგრაფიკული მასალით განმაზოგადებელი ნაშრომი შექმნა ***ჟიულენ ტუტენმა*** (1865-1927 წწ.) - „რომის იმპერიის წარმართული კულტურა“ (ტ. I-III, 1907-1920 წწ.). იმპერატორების ოფიციალურ კულტებს ტუტენი ადარებდა და პოულობდა მსგავცებას აღმოსავლურ ღმერთებში. ტუტენს ასევე ეკუთვნოდა ნაშრომი - „ანტიკური ეკონომიკა“ (1924 წ.). მასსი განხილული იყო ანტიკური ეკონომიკის მთელი სპექტრი დაწყებული ჰომეროსის ეპოქიდან დას. რომის ისმპერიის დაცემამდე. ტუტენის აზრით, ანტიკური ეკონომიკა უმაღლესი სტადიას გადის რომის იმპერიაში, რადგანაც ერთმანეთისგან იზოლირებული დასავლეთ და აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთი მოექცა ერთიან სივრცეში.

I მსოფლიო ომში გამარჯვებამ, დაკარგული ტერიტორიების (ელზასი და ლოტარინგია) დაბრუნებამ და გერმანიისგან მსხვილი კონტრიბუციის აღებამ, საფრანგეთში რამ-

დენადმე სტაბილური ვითარება შექმნა. ქვეყნის ფინანსურმა შესაძლებლობამ, კვალიფიციური კადრების არსებობამ, შესაბამისი დაწესებულებების და საზოგადოებაში ანტიკურობისადმი დიდი ინტერესის არსებობამ, განაპირობა ფრანგული ანტიკური სკოლის განვითარება. უნდა ითქვას, რომ მასში ძლიერი იყო კულანჟეს სკოლის ტრადიციები. სტაბილური სახელმწიფოს ნიმუშად საფრანგეთში ყოველთვის განიხილებოდა რომის ისტორია.

ამასთან, XX ს-ის ფრანგულ ისტორიოგრაფიაში ტონის მიმცემი გახდა ***„ანალების“*** სკოლა, რომელმაც ერთ-ერთი ისტორიკოსის გამოთქმით, მიეწერება „თანამედროვეობის ნამდვილი ისტორიოგრაფიული რევოლუცია“. „ანალების“ სკოლის წარმომადგენლებმა უარი განაცხადეს ისტორიაში პოზიტივიზმის მეთოდის გამოყენებაზე. მათი აზრით, პოზიტივისტები ძირითადში ფაქტოგრაფიით და მოვლენების აღწერითი ისტორიით იყვნენ დაკავებული.

პოზიტივიზმის სტერეოტიპების კრიტიკით თავდაპირველად გამოვიდა სოციოლოგი ***ჰენრი ბერნი*** (1872-1954 წწ.). იგი ისტორიის ამოცანად მიიჩნევდა ისტორიული ფაქტების მეცნიერული ანალიზის და კრიტიკის სინთეზში, რაც მისი აზრით, შესაძლებელია მხოლოდ ისტორიის და სოციოლოგიის ურთიერთხელშეწყობით. ჰ.ბერის აზრით, ისტორიამ უნდა აღმოაჩინოს ახალი ფაქტები და ისინი კიდეც განმარტოს.

ისტორიოგრაფიაში მიჩნეულია, რომ ჰ.ბერის კონცეფციამ საფუძველი მოუმზადა „ანალების“ სკოლას. მართლაც, 1929-1939 წლებში, ჟურნ. „ეკონომიკური და სოციალური ისტორიის ანალების“ (ჟურნალის სახელწოდება პერიოდულად იცვლებოდა. 1939 წელს მას დაერქვა „სოციალური ისტორიის ანალები“, 1945 წელს – „ანალები., ეკონომიკა. საზოგადოება. ცივილიზაცია“, ხოლო 1994 წელს – „ანალები. ისტორია.

სოციალური მეცნიერებები“) გარშემო ***ლუსიენ ფევრის*** (1878-1956 წწ.) და ***მარკუს ბლოკის*** (1886-1944 წწ.) ხელმძღვანელობით შეიქმნა საისტორიო სკოლა. მისი მიზანი იყო კლასიკური „თხრობითი ისტორიის“ შეცვლა „ისტორიის პრობლემებით“. მათ პრინციპად გაიხადეს ისტორიის კვლევა საზოგადოებაში არსებული ყველა კავშირებით (ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული). კვლევის ცენტრში ანალებმა დააყენეს არა გენიალურ ადამიანთა ღვაწლი, ან მოვლენების აღწერა, არამედ მთლიანად საზოგადოება. საკითხების ამგვარმა დაყენებამ მოითხოვა კვლევაში არქეოლოგიის სოციოლოგიის, ეთნოგრაფიის და სხვა დამხმარე დისციპლინების ჩართვა. ასევე გაფართოვდა საისტორიო წყაროების არეალი. ანალების სკოლის კონცეფციით, ისტორიული ფაქტების რეკონსტრუქციისას აუცილებელი იყო მასში მოვლენების არსის და ხალხის მოტივების პოვნა.

იმდროინდელი ფარნგული ისტორიოგრაფიის მიღწევად ოთვლება კულანჟეს მოსწავლის ***გუსტავ გლოტცის*** (ფრანგ. Gustave Glotz, 1862-1935 წწ.) რედაქციით 1923-1939 წლებში მრავალტომეულ „მსოფლიო ისტორიის“ გამოცემა. სულ დაიბეჭდა 13 ტომი. აღნიშნული სერია სამ ნაწილად და ქვეტომებად იყოფოდა. სერიის მესამე ნაწილი დაეთმო ძველ რომს. იგი ოთხი ტომისგან შედგებოდა და მის შექმნაში მონაწილეობა მიიღო თითქმის ყველა ცნობილმა მეცნიერმა (ე.პაისი, ჟ.კარკოპინო, ა.პიგანიოლი...). მრავალტომეულში გათვალისწინებული იყო საისტორიო მეცნიერების მაშინდელი ყველა მიღწევა.

განსახილველ პერიოდში რომის ისტორიის თემატიკაზე მომუშავე მეცნიერთაგან ერთ-ერთი წონადი ფიგურა იყო ***ანდრე პიგანიოლი*** (ფრანგ. André Piganiol, 1883-1968 წწ.). იგი იყო ფიუსტელ დე კულანჟეს და „ანალიების სკოლის“

წარმომადგენელი. პიგანიოლის კვლევის არეალში იყო რომის ისტორიის სხვადასხვა პერიოდები. ესაა: რომის წარმოშობის პრობლემა, რომაული დაპყრობები, იმპ. კონსტანტინე I-ის რელიგიურ-პოლიტიკური მოღვაწეობა და ა.შ. მისი ნაშრომებია: „რომაული თამაშების კვლევა“ (1923 წ.), „რომაული დაპყრობები“ (1927 წ.), „რომაული ისტორიის ესკიზი“ (1931 წ.), „იმპერატორი კონსტანტინე“ (1932 წ.), რომის იმპერია“ (1934 წ.), „ქრისტიანობის იმპერია“ (1947 წ.) და ა.შ.

იმპ. კონსტანტინეს შემდგომ პერიოდს პიგანიოლი უწოდებდა ქრისტიანულ იმპერიას. გაურბოდა რა უკიდურეს შეხედულებებს, ისტორიკოსი თავის ამოცანად სახავდა რომაული საზოგადოების სხვადასხვა მხარეების შესახებ პრაგმატული ისტორიის შექმნას.

ანდრე პიგანიოლი

ფრანგი მეცნიერის ისტორიულ შეხედულებათა სინთეზი მოცემულია ნაშრომში „რომის ისტორიაში“ (1934 წ.). რომაული სახელმწიფოს აღმოცენებას, გაფურჩქვნის და დაცემის საფუძვლად პიგანიოლი დებდა პოლიტიკურ დაწესებულებათა ისტორიას. ახ.წ. III ს-ის მოვლენებს იგი უკავშირებდა „ბიუროკრატიული მონარქიის დამყარებას“, რასაც მისი აზრით, მოჰყვა პირადი ინიციატივის ჩახშობა და რელიგიური რევოლუციები.

საერთოდ, პიგანიოლისათვის დამახასიათებელი იყო სხვადასხვა მკვლევართა აზრის გათვალისწინება, რაც მის ნაშრომებს რამდენადმე ეკლექტიკურ ხასიათს აძლევდა.

XX ს-ის საფრანგეთში რომის ისტორიის სფეროში ფართო პროფილის სპეციალისტი იყო ***ჟერომ კარკოპინო*** (ფრანგ. Jérôme Carcopino, 1881-1917 წწ.). მან საინტერესო

ცხოვრების გზა განვლო. იყო საპატიო ლეგიონის კავალერი, პრეზიდენტ პუანკარეს მდივანი და ალჟირის სიძველეთა ეროვნული მუზეუმის დირექტორი. გერმანიის მხრიდან საფრანგეთის ოკუპაციის პერიოდში მას ვიშის მთავრობაში ეკავა განათლების მინისტრის თანამდებობა. ფაშისტებთან თანამშრომლობის გამო, ოკუპაციის შემდეგ, 1944 წელს იგი იყო რეპრესირებული იყო და გაძევებული სორბონის უნივერსიტეტიდან. შემდეგ რეაბილიტირებული და საფრანფეთის აკადემიის წევრი (1955 წ.). ასევე იყო რუმინეთის აკადემიის წევრი და ოქსფორდის უნივერსიტეტის საპატიო დოქტორი. მას ჰქონდა შესანიშნავი არქეოლოგიური გადათლება მიღებული. შეიძლება ითქვას, რომ წლების მანძილზე იგი წარმარტავდა საფრანგეთში არქეოლოგიურ პოლიტიკას, 1937-1940 წლებში კარკოპინო იყო რომის ფრანგული არქეოლოგიური სკოლის დირექტორი, არქეოლოგიურ საკითხებს მან მიუძღვნა ნაშრომები: „რომაული ფორუმი“ (1906 წ.), „ოსტია“, „მაროკოს არქეოლოგიური კვლევა“ და სხვ.

ჟერომ კარკოპინო

ასევე ფრანგი მეცნიერის კვლევის არეალში იყო ანტიკური ფილოსოფიის და რელიგიის მისტიკური მხარეები, ქრისტიანობის გენეზისი და ა.შ. რომში აგრარულ ურთიერთობათა საკითხებს მიეძღვნა კარკოპინოს შემდეგი ნაშრომები: „კოლონატი“ (1906 წ.), „ბრძოლა გრაკხუსების აგრარული კანონმდებლობის გარშემო“ (1928 წ.) და „პროვინციებში რომაული საგადასახადო პოლიტიკა“ (1919 წ.).

30-იან წლებში კარკოპინოს ინტერესის არეალში შემოდის სამი საკვანძო საკითხი. ესენია: 1. რომაული დაპყრობი-

თი პოლიტიკა, 2. ცნობილ პირთა სახეები და 3. წარმართული და ქრისტიანული რელიგიების ურთიერთობების საკითხები.

ცნობილ პირთ სახეებიდან კარკოპინომ მონოგრაფიები მიუძღვნა „კეისარს“ (1936 წ.) და „სულას“ (1932 წ.). ამის გარდა, მას რომაულ თემატიკაზე ჰქონდა შრომები: „ჰიერონის კანონი და რომაელები“ (1919 წ.), „კაპიტოლიელი მგელი“ (1925 წ.), „რომაელთა საქმიანობა“ (ტ.1, 1926 წ.), „გრაკხუსი და სულა“ (1929 წ.), „სულა, ანდა გამოტოვებული მონარქია“ (1931 წ.), „შეხედულებები რომაულ იმპერიალიზმზე“ (1934 წ.), „რომაელთა ყოველდღიური ცხოვრება. იმპერიის აპოგეა“ (1939 წ.), „წარმართული რომის მისტიკური ასპექტები“ (1941 წ.), „რომაული იმპერიალიზმის ეტაპები“ (1961 წ.), „რომაული მოგონებები“ (1968 წ.) და ა.შ

„რომაელთა ყოველდღიური ცხოვრება“ ფრანგი მეცნიერის 348 გვერდიანი ნაშრომია. მისი პირველი ორი თავი ეხება რომის ტერიტორიალურ საკითხებს, მოსახლეობის რაოდენობას., ცალკე თავები არის დათმობილი რომაულ ოჯახს, ქალებს, რომაულ განრიგს, ლიტერატურულ საქმიანობას და სხვ. წიგნს დართული აქვს მდიდარი საცნობარო აპარატი

* * *

გერმანული ისტორიოგრაფია

საისტორიო მეცნიერებაში გერმანელ მკვლევართა წვლილი განუზომელია. ფ.ენგელსი (1820-1895 წწ.) გერმანელებზე ხატოვნად შენიშნავდა, რომ: იმ დროს, როდესაც მსოფლიო ხალხები მოგზაურობდნენ და სახლში ნაძარცვით ბრუნდებოდნენ, გერმანელები შინ იჯდნენ და ფილოსოფო-

სობდნენ. ვფიქრობთ, ლაკონურად არის ახსნილი მეცნიერებაში გერმანელი ერის მიღწევების მიზეზები.

რომის ისტორიის შესწავლას გერმანიაში ყოველთვის განსაკუთრებული ადგილი ეკავა. საქმე იმაშია, რომ თავის დროზე, შუა საუკუნეების გერმანია შედიოდა ოტო I დიდის (936-973 წწ.) მიერ შექმნილ „გერმანელი ერის წმინდა რომის იპერიის“ შემადგენლობაში. ეს სახელმწიფო კი განიხილებოდა, როგორც ანტიკური რომის და კარლოს დიდის (768-814 წწ.) ფრანკთა იმპერიის გაგრძელება. ცხადია, რომის მემკვიდრეობაზე პრეტენზიამ თავისი კვალი დაასვა გერმანელთა ფსიქიკაზეც. თუმცა ეს არ ნიშნავს, რომ იმ პერიოდის საისტორიო აზროვნებაში რაიმე ღირებული ნაშრომი შეიქმნა. პირიქით, პაპიზმის დოგმები უცვლელად დომინირებდა.

მნიშვნელოვანი ძვრები გერმანელთა აზროვნებაში იწყება XVI ს-ში, რეფორმაციისას, რაზეც გავლენა მოახდინა დაპირისპირებამ კათოლიკურ ეკლესიასა და გერმანულენოვან სამყაროს შორის. არსებითად, XIV-XV ს-ბში კათოლიკური ეკლესიის წიაღში მიმდინარე კრიზისებმა, შუა საუკუნეების მისტიკამ, მწვალებლობამ, იან ჰუსის და სხვა ჰუმანისტთა იდეებმა, მარტინ ლუთერის ხელმძღვანელობით, გერმანიაში დასაბამი დაუდო სოციალ-პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ მოძრაობას, რომელიც ისტორიაში რეფორმაციის სახელით შევიდა.

1517 წლის 31 ოქტომბერს, ვიტენბერგის ეკლესიის კარებზე, ***მარტინ ლუთერმა*** (გერმ. Martin Luther, 1483-1546 წწ.), გამოაკრა 95 თეზისი, რომლითაც ცენტრალურ და დასავლეთ ევროპაში დასაბამი დაედო მძლავრ რელიგიურ და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობას - რეფორმაციას. მ.ლუთერისთვის თეზისების დაწერის ძირითადი მოტივი იყო კათოლიკურ სამყაროში ინდულიგენციებით ვაჭრობის და

რომის პაპის მიერ ცოდვების გამოსყიდვის ექსკლუზიური უფლების კრიტიკა და საღმრთო წერილის ერთადერთ ავტორიტეტად გამოცხადება. არსებითად, მ.ლუთერმა უარყო კათოლიკური სამყაროს დოგმა, რომ ეკლესია და სამღვდელოება აუცილებელი შუამავალია ადამიანსა და ღმერთს შორის.

რომის ისტორიის შესახებ ლუთერს სპეციალური ნაშრომი არ დაუწერია, მაგრამ პაპის მხრიდან საერო ხელისუფლების ფლობის უკანონობაზე მიმდინარე პოლემიკისას, იგი აქტიურად იყენებდა ლ.ვალას ცნობილ ნაშრომს „კონსტანტინეს საჩუქრის ნაყალბევობის შესახებ“. იტალიელი ჰუმანისტის მოსაზრებები, მ.ლუთერს, შემაგრებული ჰქონდა ახალი არგუმენტებით. მისი აზრით, იმპ. კონსტანტინეს პაპ სილვესტერისათვის რომც შეეთავაზებინა საერო ხელისუფლება, ანუ იმპერიის დასავლეთი ნაწილი რომითურთ, პაპს იგი არ უნდა აეღო, ვინაიდან სახარების თანახმად მას არ შეუძლია საგამგებლოდ ჰქონდეს ქალაქები და ა.შ. ლუთერის მიხედვით პაპი მხოლოდ ადამიანთა სულიერი „მეს“ გამგებელია. მეორეც, „კონსტანტინეს საჩუქარი“ დაწერილი უნდა ყოფილიყო კლასიკურ და არა შუა საუკუნეების ლათინურზე. მესამე, სარწმუნო არ არის კონსტანტინეს 323/4 წლისათვის მონათვლა. ზემოთქმულიდან გამომდინარე მ.ლუთერი 323/4 წლისათვის პაპისთვის საერო ძალაუფლების გადაცემა არარეალურად მიაჩნდა.

არტინ ლუთერი

ცხადია, რეფორმაციის პერიოდში პაპიზმის დოქტრინის წინააღმდეგ დაწყებული ბრძოლა გერმანელ ჰუმანისტებს და შემდგომში განმანათლებლებს ავალდებულებდათ

წინა პლანზე წამოეწიათ რომის ისტორიის სხვადასხვა საკითხები. ყოველივე შემთხვევითი არ იყო, რადგანაც ადარებდნენ რა გერმანიას ანტიკურ რომთან, ისინი უკანასკნელში ხედავდნენ თავიანთი იდეალების განხორციელებას, უცხადებდნენ პროტესტს დესპოტიზმს და ეკლესიის რეაქციას და ა.შ.

გერმანელი განმანათლებლებიდან ანტიკურობის სკოლის ჩამოყალიბება-განვითარებაზე დიდი როლი შეასრულეს: ***იოჰან ვინკელმანმა*** (გერმ. Johann Joachim Winckelmann, 1717-1768 წწ.), ***ჰოტჰოლდ ლესინგმა*** (გერმ. Gotthold Ephraim Lessing, 1729-1781 წწ.), ***იოჰან ჰოტფრიდ ჰერდერმა*** (გერმ. Johann Gottfried Herder, 1744-1803 წწ.) და ***ძმებმა შლეგელებმა***. (გერმ. August Wilhelm von Schlegel, 1767-1845; Friedrich Schlegel, 1772-1829). ჩვენ მოკლედ შემოვიფარგლებით მარტო ვინკელმანის შესახებ საუბრით. ძირითადში იგი იყო ბერძნული ხელოვნების მკვლევარი. მან პირველმა გაკვალა გზა მეცნიერებაში კლასიკური ხელოვნების კულტურული მნიშვნელობის გაგების შესახებ, გააღვივა მისადმი საზოგადოებრივი ინტერესი. არსებითად, ვინკელმანი იყო ანტიკური ისტორიის კვლევის ფუძემდებელი და მისი მხატვრული კრიტიკოსიც.

ვინკელმანის მიხედვით, ხელოვნების მთავარი ამოცანაა, რომ იყოს „ბრწყინვალე“. მისი არსი კი გამოიხატებოდა ტიპაჟის გამოსახვაში, რომლებიც შექმნილი იყვნენ ჩვენი ფანტაზიით და ბუნებით. განმანათლებლის აზრით, არსებობდა მხოლოდ დროებითი მნიშვნელობის მქონე მხოლოდ ერთი ბრწყინვალება. იგი ჩადებულია ბუნებაში, სადაც ხდება მისი რეალიზაცია ზეციური კეთღილგანწყობის, პოლიტი-

კური და ნაციონალური თავისუფლების ურთიერთთანხვედრით.

მოკლედ დავსძენთ, პირველი თაობის გერმანელი განმანათლებების შეხეგულებებმა ანტიკურ ხელოვნებაზე, მის პერიოდიზაციაზე, ქრისტიანობის და ზოგადად ლიტერატურის საკითხების შესახებ, მათ მიერ განვითარებულმა ახლებურმა კონცეფციებმა და ხედვამ, დასაბამი დაუდო გერმანიაში ანტიკურობის შესწავლას. აქვე დავძენთ, რომ თუ საისტორიო აზროვნებაში ჰუმანისტები მაინც მოქმედებდნენ ბიბლიური სქემებით, განმანათლებლებმა, იგი შედარებით მაღალ საფეხურზე აიყვანეს და მათგან ზოგმა კითხვის ქვეშ დააყენეს ღმერთის არსებობაც.

ჰეგელი

XVIII-XIX ს-ბის მიჯნაზე გერმანულ და ზოგადად მსოფლიო საისტორიო აზროვნების განვითარებაზე დიდი კვალი დააჩინა ***გეორგ ვილჰელმ ჰეგელის*** (გერმ. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831 წწ.) ფილოსოფიუსმა ნააზრევმა. არადა, იმ პერიოდში გერმანიას ფილოსოფოსთა შესანიშნავი თაობა ჰყავდა კანტის, ფიხტეს და სხვების სახით, რომლებმაც საისტორიო მეცნიერებაში არაერთი საინტერესო კონცეფციები განავითარეს.

ჰეგელს სახელთანაა ობიექტური იდეალიზმის თეორიის და მის საზღვრებში საკაცობრიო საზოგადოების განვითარების სწავლების დამუშავება. ჰეგელი ბუნების და საზოგადოების ყველა მოვლენის საფუძვლად აბსოლუტს, ე.ი. რაღაც სულიერ საწყისს თვლიდა, რომელსაც იგი „მსოფლიო გონის“, „აბსოლუტური სულის“ და „აბსოლუტური იდეის“ ტერმინებით მოიხსენიებდა. მას მიაჩნდა, რომ მსოფლიო ის-

ტორიის მსვლელობაში კაცობრიობა გადის „მსოფლიო სულის“ თვითგახსნის რიგ პროგრესულ ეტაპებს, სადაც მის გამომხატველად გამოდის სხვადასხვა „ისტორიული“ ხალხები. ჰეგელის აზრით, „მსოფლიო სულის“ „გაფურჩქვნა“ ხდება რომაულ ისტორიაში, ხოლო საბოლოო „გახსნა“ მთავრდება ქრისტიანულ გერმანულ სამყაროში.

ჰეგელის მსოფლიო ისტორიულ კონცეფციაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ანტიკურ სამყაროს და კონკრეტულად რომს. განსაკუთრებით ეს გამოჩნდა მის ნაშრომში – „ლექციები ისტორიის ფილოსოფიაში“ (1837 წ.). აღნიშნული ნაშრომი იყო ჰეგელის მიერ 1829-1831 წლებში ბერლინის უნივერსიტეტში წაკითხული მსოფლიო ისტორიის ფილოსოფიაში სალექციო კური, რომელიც ავტორს ჩაფიქრებული ჰქონდა, როგორც ფილოსოფოსის თვალით დანახული მსოფლიო ისტორია.

სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ „ისტორიის ფილოსოფიაში“ ყველაზე მეტად ჩანს გერმანელი მეცნიერის ფილოსოფიური სისტემების წინააღმდეგობა. ამის მიუხედავად, მასში განვითარებულმა იდეებმა დიდი გავლენა მოახდინა თანამედროვეებზე.

უნდა შევნიშნოთ, რომ ჰეგელი პირველი მკვლევარია, რომელმაც ისტორია განიხილა, როგორც „მისი აზრობრივი განსჯა“ და არა ფაქტების გროვა. გერმანელი მეცნიერის ნაშრომი არსებითად იყო XVII-XVIII ს-ბის საისტორიო თეორიების გაგრძელება. ისტორიოგრაფიაში შენიშნულია, რომ ისტორიის ფილოსოფიის ღირებულებაა მსოფლიო ისტორიის დასრულებული სურათის მოცემის ცდა და მისი აღქმა, როგორც განვითარების ერთიანი პროცესი უმდაბლესი საფეხურიდან სრულყოფილ ფორმამდე.

„ლექციები ისტორიის ფილოსოფიაში“ ოთხი ნაწილისგან და რამდენიმე ნაკვეთისაგან შედგება. მათში საუბარია აღმოსავლურ, ბერძნულ, რომაულ და გერმანულ სამყაროს შესახებ. არსებითად, ამ ოთხ სამყაროში მოიაზრებდა იგი მსოფლიო ისტორიას. ნაშრომში ლაკონურად არის ყურადღება გამახვილებული მსოფლიო ისტორიის უმთავრეს მომენტებზე.

რომთან მიმართებაში ჰეგელი გამოყოფდა პუნიკურ ომებამდელ, იმპერიამდელ, იმპერიის დროინდელ და ქრისტიანობის პერიოდებს. მასთან თხრობა მთავრდება ბიზანტიის იმპერიით. ნაშრომში შემჭიდროებული ფორმით არის საუბარი რომის ისტორიაზე, რელიგიაზე და სხვა საკითხებზე. ჰეგელი ცდილობს გახსნას რომაული ბუნების არსი. მაგ., რელიგიაზე საუბრისას იგი წერდა: „რელიგიური თრთოლა რომაელებში ვერ განვითარდა. იგი თავისთავის სუბიექტურ უეჭველობაში დარჩა... რომაელს მუდამ რაღაც იდუმალთან ჰქონდა საქმე, ყველაფერში იგი ეძებდა და ცდილობდა დაენახა დაფარული... მთელი მათი ისტორია ამ ორმაგი ტყვეობიდან არ გამოდის“. შემდეგში გერმანელი ფილოსოფოსი ამატებდა, რომ „რომაული რელიგიის მხოლოდ ერთი მხარეა რაღაცით მიმზიდველი – ესაა დღესასწაულები“.

გლადიატორთა ორთაბრძოლებს და რომაელების მხრიდან სისხლიანი სანახაობებისკენ მიდრეკილებას ჰეგელია წმინდა რომაული ხასიათით ხსნიდა. ბერძნული გენისგან განსხვავებით - წერდა იგი - რომაელები არსებითად „მხოლოდ მაყურებლები იყვნენ. მიმიკური და ტრაგიკული წარმოდგენები, ცეკვა, რბენა და ბრძოლა მათ გააზატებულებს, გლადიატორებს, სიკვდილმისჯილ დამნაშავეებს გადაულოცეს... რამდენადაც რომაელები მაყურებლები იყვნენ, თამაში მათვის უცხო რადმე რჩებოდა, ისინი არ

ერთვებოდნენ შიგ თავისი სულით და გულით, ფუფუნების ზრდასთან ერთად იმატა გემოვნებამაც მხეცთა და კაცთა ჟლეტისაკენ... სისხლის ღვრები, მომაკვდავთა ხრიალი და სულის ამოსვლა ის სანახაობა იყო, რომელიც მათ აინტერესებდათ. ცივი ნეგატიურობა გაშიშვლებული მკვლელობისა ამავე დროს წარმოგვიდგენს გონითი ობიექტური მიზნის მკვლელობასაც, რომელიც ადამიანთა შიგნით ხდება“.

რომულუსი ჰეგელისთვის „ყაჩაღთა გაერთიანების დამაარსებელია“. მის დამსახურებად იგი მიიჩნევდა ამ საზოგადოების გარდაქნას სამხედრო ორგანიზაციად. ფილოსოფოსის აზრით, ეტრუსკულ ხელოვნებას აკლდა „ბერძნული ხელოვნების იდეალურობა და მშვენიერება“. რომის სიდიადის თავისებურებად ჰეგელი თვლიდა ინდივიდთა ერთიანობას სახელმწიფოსთან, კანონთან და ბრძანებებთან. ასევე, „პოზიტიური სამართლის ჩამოყალიბება“. თეოდოსის მმართველობაში იგი ხედავდა „ძველი ბრწყინვალების უკანასკნელ გამოკრთობას“. მისთვის რომის იმპერია „მოიცავდა მთელს განათლებულ დედამიწას“.

ქრისტიანობაზე საუბრისას, ჰეგელი წერდა, რომ იგი „არ უნდა დავიყვანოთ მხოლოდ ქრისტეს გამონათქვამებზე. მისი დადგენილი და გაშლილი ჭეშმარიტება მოციქულთა ეპისტოლეებშიღა წარმოგვიდგება“. ქრისტიანობის გავრცელების ერთ-ერთ ფაქტორად ჰეგელი თვლიდა, რომ იგი „განათლების ყველა საფეხურისთისაა განკუთვნილი და ამავე დროს უმაღლეს მოთხოვნებსაც აკმაყოფილებდა“. გერმანელი მეცნიერი დასძენდა, რომ „ქრისტიანულმა რელიგიამ ცნობიერებაში შემოიყვანა ღვთის აბსოლუტური იდეა მის ჭეშმარიტებაში და ადამიანმა თავისთავი ამ იდეაში შეყვანილი დაინახა თავისი ჭეშმარიტი ბუნების მიხედვით, რომელიც ძე ღვთის გარკვეულ ჭვრეტაშია მოქცეული“.

ჰეგელის სიმპატია უდაოდ იყო კეისარი. იგი მისთვის „რომაული მიზანშეწონილების და ჭეშმარიტების ნიმუშია“, რომლის დამსახურებად თვლიდა, რომაული სამყროს ერთიანობის დაცვაში. რაც შეეხება ციცერონს, ფილოსოფოსი მასზე წერდა: „დიდი პატივისცემა ჰქონდა მოპოვებული თავისი მჭერმეტყველებით და დიდად ფასობდა განათლების წყალობით, რესპუბლიკის ხრწნას ინდივიდებსა და მათს ვნებებს სდებდა ბრალად...“. ორატორზე შემდეგ აგრძელებდა, რომ იგი „სრულებითაც არ ფიქრობს, რომ შეუძლებელია რომის რესპუბლიკის შენარჩუნება, და თავისი სახელმწიფოსთვის იგი სულ იმ წუთს გამოსაყენებელ საშუალებებს ეძებს... რომის სახელმწიფოს ცნობიერება მას არ გააჩნია.“

იმპერატორებზე საუბრისას, ჰეგელი, გამოყოფდა „კეთილშობილი ხასიათის“, ბუნების და განათლებულ მმართველებს – ტიტუსს, ტრაიანუსს და ანტონინების დინასტიას, მაგრამ იქვე დასძენდა, რომ „არც მათ მოუხდენიათ რაიმე ცვლილება სახელმწიფოში“.

ასეთია მოკლედ ჰეგელის შეხედულებები რომის ისტორიაზე. მართალია, იგი ზოგადია, მაგრამ რომზე საუბარი გერმანელი ფილოსოფოსს სჭირდებოდა ფონისთვის, რათა გადასულიყო სასაუბროდ გერმანული სამყაროსკენ.

XIX ს-ის I ნახევარიდან გერმანულმა ანტიკურმა საისტორიო მეცნიერებამ დას. ევროპაში უკვე წამყვანი პოზიციები მოიპოვა. ერთის მხრივ, გერმანული ანტიკური სკოლა აგრძელებდა XVIII ს-ის II ნახევრის გერმანელი განმანათლებლების ტრადიციებს და მათ ღრმა ინტერესებს მსოფლიო და ანტიკური ისტორიის კულტურულ თუ ისტორიულ-ფილოსოფიური პრობლემებისადმი. მეორეს მხრივ, ე.წ. „რომანტიკული“ ისტორიოგრაფიის წყალობით, მისი ორგანული განვითარების იდეებით და ხალხური სულისკვეთებით, გერმანია-

ში ანტიკურობა ყოველთვის განიხილებოდა ერთგვარ იდეალურ საზოგადოებად. ამიტომად გერმანული მოაზროვნეები ყოველთვის ეწეოდნენ ძველი ბერძნების და რომაელების იდეალიზაციას. ამასთან, კლსიკური ფილოლოგიის მდიდარ ტრადიციებმა განაპირობეს გერმანული საისტორიო მეცნიერების ამაღლება და მისი დონე ევროპის მასშტაბით.

აღნიშნული პერიოდის გერმანულმა საისტორიო სკოლამ არაერთი პირველხარისხოვანი მკვლევარი (ა.ბეკი...) აღზარდა, რომელთა მოღვაწეობამ ღრმა კვალი დააჩინა ანტიკური მეცნიერების განვითარებას.

კარლ ლახმანი

ფუნდამენტური ხასიათის ნაშრომების შექმნის პარალელურად, გერმანიაში, მიდიოდა ტექსტოლოგიური საქმიანობა. ამ დარგის ერთ-ერთი აღიარებული მკვლევარი იყო ***კარლ ლახმანი*** (გერმ. Karl Konrad Friedrich Wilhelm Lachmann, 1793-1851 წწ.).

ლახმანი ერთ-ერთი იმათაგანი იყო ვინც სათავე დაუდო ანტიკური ტექსტების კრიტიკულ გამოცემებს. თუ მანამდე ანტიკური ტექსტების გამოცემა ხდებოდა მხოლოდ ერთი ხელნაწერით, ლახმანმა, მკაცრად ჩამოაყალიბა ტექსტებზე მუშაობის წესი. მისი მუშაობის მეთოდი იყო თავდაპირველად ყველა ხელნაწერის შეგროვება, შემდეგ იმ ხელნაწერების გამორიცხვა, რომლების განმეორება ხდებოდა, ბოლოს კვლავ გაერთიანება და გადამუშავებული სახით მკითხველისთვის მოწოდება. უნდა ითქვას, რომ ლახმანის მეთოდი დღესაც იხმარება წყაროთმცოდნეობით საქმიანობაში.

რომაული სამყაროდან ნათარგმნი ტექსტებიდან ლახმანს ეკუთვნოდა ლუკრეციუსის (1850 წ.) და კატულუსის

(1829 წ.) შრომების სანიმუშო გამოცემა. 1826-1833 წლებში მან გამოსცა რომაელ მიწათმოქმედთა ტრაქტატების რთული ტექსტები და ა.შ.

გერმანულ და საერთოდ, მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში, ცალკე ეპოქა იწყება ***ბარტოლდ გეორგ ნიბურის*** (გერმ. Barthold Georg Niebuhr, 1776-1831 წწ.) მოღვაწეობით. ნიბურის ფენომენალური მეხსიერების და ფილოლოგიური შესაძლებლობების მაჩვენებელია ის ფაქტი, რომ 23 წლისთვის მან უკვე იცოდა ოცზე მეტი ძველი და ახალი ენები. შესანიშნავმა ფილოლოგიურმა შესაძლებლობებმა, უზარმაზარმა ერუდიციამ და ალღომ, საშუალება მისცა ნიბურს აღედგინა რომაული ისტორიის განვითარების ძირითადი ხაზი იმდენად სრულად, რომ მომდევნო თაობის ისტორიკოსებს მასში არსებითი ცვლილებები აღარ შეჰქონდათ.

ბარტოლდ ნიბური

ნიბურის ყურადღება მიპყრობილი იყო რომაული ისტორიის სხვადასხვა ასპექტების დამუშავებისკენ. მის „რომაულ სიძველეთა“ კურსში დეტალურად იყო აღწერილი რომის პოლიტიკური დაწესებულებები, სამხედრო საქმე, სულიერი და რელიგიური ცხოვრება და ა.შ. მანვე შექმნა ავგუსტუსიდან დაწყებული იუსტინიანეთი დამთავრებული რომაელ იმპერატორთა მმართველობის კურსი. მარტო ეს ჩამონათვალი ნათლად აჩვენებს ისტორიკოსის ფართო ჰორიზონტს, მის მნიშვნელოვან წვლილს საუნივერსიტეტო პედაგოგიკის პრაქტიკაში და ასევე საისტორიო მეცნიერებაშიც.

პოპულარობა ნიბურს მოუტანა „რომის ისტორიამ“. ეს გახლდათ მის მიერ გადამუშავებული საუნივერსიტეტო

კურსი, რომელსაც იგი კითხულობდა 1811-1816 წლებში ბერლინის უნივერსიტეტში. მასში რომის ისტორია გადმოცემული იყო უძველესი დროიდან მეორე პუნიკურ ომამდე. მაშასადამე, ავტორმა აიღო ისტორიის ის მონაკვეთი, რომელიც წყაროებით ყველაზე ცუდათ იყო გაშუქებული და რაც სკეპტიკოსებს არარეალურად მიაჩნდათ, ანდა გადმოიცემოდა ყოველგვარი სამეცნიერო კრიტიკის გარეშე.

ძველი რომის ისტორიის აღსადგენად ნიბურმა გამოიყენა თავისი ისტორიულ-კრიტიკული მეთოდი. მისი აზრით, ისტორიკოსის უმთავრესი მისია არის ერთდროულად ანალიტიკური და კრიტიკული ამოცანის გადაჭრა, ე.ი. შესაბამის წყაროში რეალური ინფორმაციის გამოვლენა და ამის საფუძველზე ისტორიული სურათის დასრულებული რეკონსტრუქცია. იკვლევდა რა არსებულ წყაროებს, ნიბურმა აწარმოა უზარმაზარი წყაროთმცოდნეობითი სამუშაო. მას მიაჩნდა, რომ არ არსებობს ისეთი წყარო, რომელშიც არ იყოს ასხული რაიმე რეალური ისტორიული სინამდვილე. კვლევისას ნიბური აქტიურად იყენებდა ასევე შედარებით მეთოდსაც. მისი აზრით, სხვადასხვა ხალხები განვითარების ისტორიულ პროცესში გადიან ერთნაირ ეტაპებს და ამიტომაც მას გამართლებულად მიაჩნდა ერთმანეთისთვის მათი შედარება. მაგ., ნიბური ჰომეროსის დროინდელ მდიდარ მასალას იყენებდა მეფეთა ხანის ევოლუციის ასახსნელად. იმ შემთხვევაში თუ იგი არ ფლობდა საჭირო მასალას, მაშინ წინა პლანზე აყენებდა ინტუიციას და ამით ქმნიდა ისტორიული წარსულის საერთო სინთეტიკურ სურათს.

ნიბურის სახელთანაა გვაროვნული თეორის შექმნა, რომლის თანახმად რომაელთა ისტორიული განვითარების ამოსავალი ერთეული იყო არა პატრიარქალური ოჯახი, არამედ გვარი. მისი აზრით, რომში გვაროვნულ წყობილება შეც-

ვალა სახელმწიფოებრივმა ორგანიზაციამ, რომელიც წინა-მორბედისგან განსხვავებით დაფუძნებული იყო ტერიტორიულ დაყოფაზე. ამ დაყოფას ნიბური ხედავდა სერვიუს ტულიუსის რეფორმებში. მეფეთა ძალაუფლება ნიბურმა განსაზღვრა ბერძენ ბასილევსთა მსგავსად. მანვე განავითარა მაშინდელ ისტორიოგრაფიაში ერთობ პოპულარული თვალსაზრისი პატრიციუსების და პლებეების წარმოშობის შესახებ და ეს თეორია პატრიციუსთა თავდაპირველი მოქალაქეობის სახელით შევიდა ისტორიაში.

სამწუხაროა, მაგრამ გრანდიოზული კვლევის მიუხედავად ნიბურმა არ მოგვცა რომის მთელი ისტორიის ახლებური განმარტება. ასევე მან არ შექმნა სკოლა ამ სიტყვის მკაცრი გაგებით. უფრო მეტიც, ნიბურისეულ მეთოდოლოგიის ძირითად დებულებები ისტორიოგრაფიაში იმთავითვე დიდ წინააღმდეგობას წააწყდა. ეჭვის ქვეშ დააყენეს კიდეც მის მიერ რეკოინსტრუირებული ისტორიის რიგი მომენტები.

ნიბურის მიერ მოცემული ადრეული რომაული პერიოდის ისტორიას რევიზია გააკეთა ტიუბინჰემის უნივერსიტეტის პროფ. ***ალბერტ შვეგლერმა*** (გერმ. Albert Schwegler, 1819-1857 წწ.).

1846 წელს შვეგლერმა იმოგზაურა იტალია-რომში, სადაც მასზე წარუშლელი შთაბეჭდილება დატოვა რომაულმა სიძველებმა. იქ მას ჩამოუყალიბდა რომის ისტორიის დაწერის გეგმა. ავტორს გამოკვლევა ჩაფიქრებულ ჰქონდა მრავალტომეულის სახით, მაგრამ ნაადრევი გარდაცვალების გამო „რომის ისტორიის“ გამოცემა დაუსრულებელი დარჩა. პირველი ტომი გამოვიდა 1853 წელს, მეორე – 1854 წელს, ხოლო ბაუერმა გამოსცა შვეგლერის მესამე ტომის პირველი

ნაწილი, რომელშიც თხრობა მისული იყო ლიცინიუსის კანონებამდე.

„რომის ისტორიაში“ შვეგლერმა განავითარა მითების ეთიოლოგიური თეორია. მან უარყო ჰიპითეზა რომაული ტრადიციის პირველადი ეპიკური საფუძვლის შესახებ, ამ საკითხში იგი უფრო ფრთხილი იყო ვიდრე ნიბური და თვლიდა, რომ რომაულ ლეგენდებს საფუძვლად ჰქონდათ არა ეპოქის ამსახველი ხალხური სიმღერები, არამედ გვიანდელ სწავლულთა განმარტებები მათვის გაუგებარ მოვლენებზე.

თქმულებებს შვეგლერი ყოფდა ორ კატეგორიად. ესაა: საგები, თავისი ისტორიული საფუძვლით და მითებად. ისტორიკოსის აზრით, უკანასკნელი იმისთვის იყო გამოგონილი, რომ მათი მეშვეობით აეხსნათ გაურკვეველი მოვლენები და სახელწოდებები. ამით შვეგლერმა ხმარებაში შემოიტანა მითების შეგნებული შექმნის ლოგიკის ჰიპოთეზა.

XIX ს-ის II ნახევარში, ძველი რომის ისტორიის შესწავლის საქმეში, ევროპაში, გერმანულმა ანტიკურმა სკოლამ დომინირებული მდგომარეობა დაიკავა. ამის საფუძველი იყო კლასიკური ფილოლოგიის მდიდარი ტრადიციები, განმანათლებელთა კონცეფციების მემკვიდრეობა და ანტიკური ისტორიის კულტურულ-ისტორიული პრობლემების შერწყმა.

გერმანიის გაერთიანებამ და კაპიტალიზმის განვითარების სწრაფმა ტემპმა, წინა პლანზე წამოწია იდეოლოგიური და პოლიტიკური საკითხების გადაწყვეტის აუცილებლობა. უკვე ძველი ისტორიის სპეციალისტები აქტიურად მონაწილეობდნენ ქვეყნის პოლიტიკურ ცხოვრებაში. ისინი ქმნიდნენ სხვადასხვა კონცეფციებს, რომლებშიც ძველი რომის ისტორიის მაგალითზე პოულობდნენ პასუხებს თანადროულ საკითხებზე. მართალია, უპირატესი მნიშვნელობა

მიენიჭა პოლიტიკურ ისტრიის შესწავლად, მაგრამ პარალელურად მიდიოდა სამართლის კულტურის და სხვა საკითხების შესწავლას.

ისტორიოგრაფიაში შენიშნულია, რომ გერმანელთა მენტალიტეტში ყოველთვის გაიდიალებული იყო რომი და იგი განიხილებოდა იდეალურ სამოქალაქო საზოგადოებად. ცხადია, ანტიკური სკოლის ძლიერმა ტრადიციებმა განაპირობა რომის ისტორიის მკვლევართა არაერთი შესანიშნავი წარმომადგენლის გამოჩენა. მათ შორის აშკარად გამოირჩევა თეოდორ მომზენი, რომელიც მიჩნეული არის გერმანული საისტორიო აზროვნების მწვერვალად.

ისტორიკოსისთვის ნობელის პრემიის მიკუთვნება არ არის მიღებული, მაგრამ 1902 წელს ნობელის კომიტეტმა ერთხმად მიიღო გადაწყვეტილება ლიტერატურის დარგში ***თეოდორ მომზენისთვის*** (გერმ. Theodor Mommsen, 1817-1903 წწ.) აღნიშნული პრემიის მინიჭების შესახებ. არადა, საკამათოც იყო. მომზენს, განათლებით იურისტს, რომლის ჰობი იყო რომაულ თემატიკაზე წერა, არასდროს არ დაუწერია მხატვრული ნაწარმოები, მაგრამ მისი „რომის ისტორია“ იმდენად პოპულარული ნაშრომი დარჩა ავტორის სიცოცხლეშივე, რომ ნობელის კომიტეტმა აღნიშნული პრემიით იგი ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე დაჯილდოვა.

თეოდორ მომზენი

„რომის ისტორია“ უპირველესად ეს იყო გარნდიოზული იმპერიის ისტორიოგრაფიაში პირველი ყოველმხრივი წარმოსახვა, რომელიც დაფუძნებული იყო წყაროთა კრიტიკულ სწავლებაზე. წყაროთა კრიტიკის საქმეში მომზენს წი-

ნამორბედი ჰყავდა ნიბურის და შვეგლერის სახით. ნიბური არარეალურად მიიჩნევდა მეფეთა ხანის ამსახველ ტრადიციის რეალურობას. ამასთან, მან ვერ შესძლო წყაროთა დეტალური გარჩევა და რომის ისტორიის თხრობის დასრულება. შვეგლერს რომაული ტრადიცია ნახევრად რეალურად მიაჩნდა. აღნიშნული საკითხის კვლევაში მომზენი უფრო შორს წავიდა. მან ისინი საერთოდ უარყო. საეჭვო ტრადიციების სანაცვლოდ ისტორიული რეალობის აღსადგნად მომზენმა გამოიყენა ინტუიცია და ირიბი წყაროები, რომლებიც მანამდე სხვადასხვა ხალხების ისტორიაში იგნორირებული იყო. აქ საუბარია შედარებით ენათმეცნიერებაზე, არქეოლოგიაზე, ნუმიზმატიკაზე და ა.შ. არსებითად, მომზენმა მოგვცა რომაული საზოგადოების ყოველმხრივი ევოლუციის სურათი.

მომზენი ნოვატორი იყო რომაული პროვინციების ისტორიის კვლევაშიც. ეს პრობლემა მანამდე ნაკლებ ინტერესს იწვევდა სამეცნიერო წრეებში, ხოლო მის შემდეგ იგი ინტენსიური კვლევის საგანი გახდა. პროვინციების საკითხს მომზენმა ცალკე ტომი დაუთმო. მასთან პროვინციებზე საუბარი იწყება გეოგრაფიულ-ისტორიული კუთხით, რომელსაც პარალელურად მოსდევდა მთელი სახელმწიფოს ისტორიის თხრობა.

რომის ისტორიის თხრობისას მომზენი მხედველობის მიღმა არ ტოვებს ძვ.წ. VIII-I ს-ბში მიმდინარე არცერთ საკითხს. I-III ტომებში საუბარი მიყვანილია ტაპსის ბრძოლამდე, ე.ი რესპუბლიკელებზე ცეზარის საბოლოო გამარჯვებამდე და უცებ ნახტომია გაკეთებული მეხუთე ტომზე, რომელიც მთლიანად რომის პროვინციებს ეხება. ცხადია, მეოთხე ტომი დათმობილი უნდა ყოფილიყო იმპერიის ეპოქას, მაგრამ იგი არ არსებობს. ერთი ვერსიით იგი კაბინეტში გაჩენილმა ხანძარმა შთანთქა. მეორე ვერსიით ეს არის მცირე

ზომის ნაშრომი - „კეისრის ბრძოლა სენატის წინააღმდეგ“. სხვების აზრით IV ტომი შეგნებულად არ დაიწერა, რადგან მაშინ გერმანელ მეცნიერს მუშაობა მოუწევდა ქრისტიანობაზე, რაც მისთვის არაპოპულარული თემა იყო. რელიგიური შეხედულებით კი მომზენი უფრო წარმართი იყო, ვიდრე ქრისტიანი.

დადებითი მხარეების მიუხედავად თ.მომზენის „რომის ისტორია“ დაზღვეული არ იყო ხარვეზებისგან. დღეს ადვილია მასთან ნაკლის ნახვა. მთავარი რასაც ყველა ხაზს უსვამს არის უკიდურესი სუბიექტივიზმი, რასაც უკიჟინებენ მას. მაგ., მას ახასიათებდა კეისრის პანეგირიკა. ამის მიუხედავად, მის მიერ გაცემულ სხვა პასუხებს დღესაც არ დაუკარგავთ მნიშვნელობა.

მომზენისთვის რომი მარტო ისტორიული კატეგორია არ იყოს. ძველ ფაქტებს და ისტორიულ პერსონაჟებს იგი მკითხველს წარმოუდგენდა თანადროული ისტორიის ფონზე. მაშასადამე, იგი ისტორიას წერდა შედარებითი მეთოდით. მისი შრომების ერთ-ერთი გამომცემელი შენიშნავდა: სულაზე საუბრისას თ.მომზენს თავში მოსდიოდა ოლივერ კრომველი (1599-1658 წწ.). სციპიონი მისთვის არტურ ველინგტონია (1769-1852 წწ.). კეისრის მოღალატე ლეგატი ლაბიენუსი ნაპოლეონის მარშლები, კატილინას მომხრეები ანარქისტები, ხოლო რომის გვიანდელი არისტოკრატია კი პრუსიელი იუნკრები. იდეალური პიროვნება თ.მომზენისათვის კეისარია. ამის გამო, ყველა მისი მოწინააღმდეგე მასთან დამცირებულია. მაგ., ციცერონს იგი მიიჩნევდა მხოლოდ „მორჩილ უმრავლესობის ბელადად“, ხოლო პომპეუსის დიდებას მომზენი განგებას მიაწერდა და ა.შ.

რომის ისტორიის პოპულარობის მანიშნებელია ის ფაქტი, რომ ავტორის სიცოცხლეშივე იგი 9 ჯერ გამოიცა. არსე-

ბითად, „რომის ისტორია“ იყო XIX ს-ის II ნახ. გერმანიის ბურჟუაზიის პოლიტიკური პამფლეტი.

საერთოდ, განსაცვიფრებელი იყო მომზენის კვლევის ჰორიზონტი. იგი ერთდროულად მუშაობდა ისტორიის სხვადასხვა დისციპლინებზე. მასთან ერთმანეთს მისდევდა ისტორია, ნუმიზმატიკა, ეპიგრაფიკა და ა.შ. მომზენი უაღრესად პროდუქტული მკვლევარი იყო. მას ასევე ეკუთვნოდა ნაშრომები რომაულ იურისპუდენციაში - „რომის სახელმწიფო სამართალი“ (ტ. I-III, 1871-1888 წწ.) და „რომის სისხლის სამართალი“ (1899 წ.). ისინი არანაკლებ ფასეულია. თუ ისტორიის წერისას მას მაინც ჰყავდა წინამორბელი, ამჯერად, რომაულ სამართალს იგი თავად ჰქმნიდა. არსებითად, მან პირველმა მოგვცა რომაული სახელმწიფოს და სამართლის ინსტიტუტების სისტემური დახასიათება.

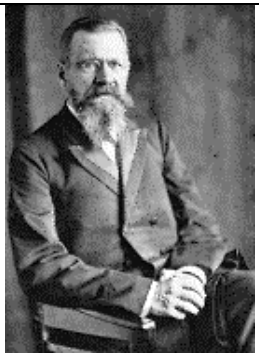
ედუარდ მაიერი

გერმანიაში მოღვაწეობდა მსოფლიო დონის მეცნიერი ***ედუარდ მაიერი*** (გერმ. Eduard Meyer, 1855-1930 წწ.). იგი მიჩნეული იყო უკანასკნელ ისტორიკოსად, რომელიც დამოუკიდებლად შეეცადა დაეწერა ანტიკური მსოფლიოს უნივერსალური ისტორია.

მაიერს ჰქონდა მიღებული ბრწყინვალე ფილოლოგიური განათლება. იგი თანაბრად ფლობდა ძველ და ახალ (თურქული, არაბული, სპარსული და სხვ.) ენებს. ერთი პერიოდი იგი მუშაობდა კონსტანტინოპოლში, ინგლისის გენერალურ საკონსულოში. პარალელურად ეწეოდა პედაგოგიურ საქმიანობას. სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ, მაიერს, ირჩევენ ჯერ ლაიფციგის (1884 წ.), ხოლო შემდეგ ბრესლაუს (1885 წ.), ჰალეს (1889 წ.) და ბერლინის (1902 წ.) უნივერსი-

ტეტების პროფესორად. 1919 წელს იგი აირჩიეს ბერლინის უნივერსიტეტის რექტორად.

ძველი აღმოსავლეთის და ანტიკური პერიოდის ისტორიის ყოველმხრივი ცოდნამ, საისტორიო წყაროების (არქეოლოგიური...) სრულყოფილმა ფლობამ, მაიერს, შესაძლებლობა მისცა შეექმნა ძველ ისტორიაში კლასიკური წაშრომები. მათ შორის: „ტროას ისტორია“ (1877 წ.), „პონტოს სამეფოს ისტორია“ (1879 წ.), „გამოკვლევები ძველ ისტორიაში“ (ტ. 1-2, 1892-1899 წწ.), „ძველი ქვეყნების ეკონომიკური განვითარება“ (1895 წ.), „მონობა ძველად“ (1898 წ.), „ქრისტიანობის წარმოშობა და დასაწყისი“ (ტ. 1-3, 1921-1923 წწ.), „ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხები“ (1902 წ.) და სხვ.

მსოფლიო აღიარება მაიერს მოუტანა „სიძველეთა ისტორიამ“ (ტ. 1-V, 1884-1902 წწ.). მრავალტომეულში გერმანელი ისტორიკოსი შეეცადა ისტორიოგრაფიაში დაემკვიდრებინა სიძველისადმი უნივერსალურ-ისტორიული მიდგომა. მკვლევარის აზრით მას უნდა შეეცვალა ბერძნულ-რომაული კულტურის ის გაგება, რასაც ჩვენამდე ტერმინ ანტიკურობაში ეყრდნობოდა ჰუმანისტური ისტორიოგრაფია.

თავისი ხედვიდან გამომდინარე, ედ.მაიერმა შექმნა სამი ე.წ. „კულტურული კომპლექსი“: 1. აღმოსავლურ-ელინური, რომელიც მოგვიანებით გადაიზარდა ბერძნულ-რომაულში; 2. შუა საუკუნეებსა და ახალ დროში იყო ქრისტიანობის და ისლამის კომპლექსი და 3. აღმოსავლურ-აზიური, იგივე ინდურ-ჩინური კომპლექსი.

სიძველეთა შესახებ ედ.მაიერის შეხედულებები ჩამოყალიბდა გერმანელ ეკონომისტებთან პოლემიკაში, რომლებიც ამტკიცებდნენ ძველი მეურნეობების ფორმების პრიმიტიულობას. საზოგადოების განვითარების ციკლური თეო-

რიიდან გამომდინარე ედ. მაიერი თვლიდა, რომ ანტიკურმა სამყარომ განიცადა თავისი ფეოდალიზმი და კაპიტალიზმი. ეკონომიკაში კაპიტალი ასრულებდა საგანგებო როლს და სახელმწიფო შიდა პოლიტიკაში ხელმძღვანელობდა კაპიტალისტთა ინტერესებით.

ეკონომიკურ საკითხებზე მსჯელობისას, მაიერმა, მონობა გამორიცხა, როგორც ანტიკური ეკონომიკის ბაზისი. იგი განსხვავებას ვერ ხედავდა ანტიკურ მონობას და ახალი დროში დაქირავებულ შრომას შორის. უფრო მეტიც, გერმანელი მკვლევარი მიიჩნევდა, რომ „მონათა საკითხი" საერთოდ არ იდგა მწვავედ და არც არასდროს იყო მნიშვნელოვანი აჯანყებები. უნდა ითქვას, რომ ანტიკურ მონობის და დაქირავებულ შრომის გათანაბრებით, მაიერმა, წაშალა პრინციპიალური განსხვავება ანტიკურ და კაპიტალისტუს საზოგაოდოებებს შორის.

ნიშანდობლივია, რომ ისტორიის სამწვეროვანი დაყოფის ტრადიციულ პრინციპს მაიერმა დაუპირისპირა საისტორიო პროცესების შესახებ განსხვავებული ხედვა. მისი მსჯელობის ამოსავალი პუნქტი იყო ზოგადად არა ძველი სამყარო, არამედ ანტიკურობის კლასიკური პერიოდი, ანუ ბერძნულ-რომაული სამყაროს ადრეული განვითარების საფეხური. იგი მაიერთან ჰომეროსის საბერძნეთის სახელით არის. თავისი პოზიციების გასამყარებლად გერმანელი მეცნიერი იყენებს მონობის თემას. ვინაიდან ადრეულ საბერძნეთში (აქ რომიც იგულისხმება) მონის როლი საზოგადოებაში მცირე იყო და ძირითადში იყო ბატონყმობა, ამ მხრივ, მისი აზრით, ადრეული ბერძნული საზოგადოება მსგავსია შუა საუკუნეების დასავლეთ ევროპულის. მაიერი აგრძელებს: რადგანაც ახალ დროში თავისუფალი დაქირავებული შრომის ადგილი დაიკავა მონობამ, ამიტომაც იგი აღმოცენდა იგივე მომენ-

ტებით. დასკვნის სახით მაიერი აკეთებდა: ანტიკური ევოლუცია ასრულებს თავის წრებრუნს და განვითარების პროცესი უბრუნდება იმ პროცესს, საიდანაც იგი დაიწყო.

ერთი შეხედვით უცნაურ კონცეფციას უმალ მოჰყვა გამოხმაურება. იგი აიტაცეს რიგმა მსხვილმა მეცნიერებმა (მ.როსტოვცევი...). მაგ., რუსი მეცნიერი ვ.სერგეევი წერდა, რომ „ანტიკური საზოგადოება თავდაპირველად იყო ფეოდალური, ხოლო შემდეგ გახდა იგი სავაჭრო-კაპიტალისტური. მისმა დაშლამ კი გზა გაუხსნა ე.წ. რომანულ-გერმანულ, ანდა ქრისტიანულ ფეოდალიზმს“.

მიზეზი, რომელმაც მაიერი მიიყვანა ისტორიის ციკლური განვითარების იდეისკენ იყო, რომ ერთის მხრივ, ადრეულ საბერძნეთი და რომის ისტორიაში მის მიერ მონათმფლობელობის განსხვავებული ეკონომიკური ურთიერთობების აღმოჩენა. მეორეს მხრივ, იგი მიიჩნევდა, რომ ყოველგვარი ეკონომიკური ურთიერთობები დადის მონათმფლობელურ, ფეოდალურ და კაპიტალისტურ სტადიებამდე.

ნაშრომში - „ისტორიის თეორიულ-მეთოდოლოგიური საკითხები“, მაიერმა საერთოდ უარყო ჰეგელის ისტორიის ფილოსოფია. იგი მას არაფრად მიიჩნევდა და საკითხების თეორიული დასაბუთებისას იხრებოდა ი.კანტისკენ (1724-1804 წწ.), ანდა ლ.კეტლისკენ (1796-1874 წწ.).

ძვ.წ. I ს-ის 60-40-იანი წლებში რომი მიმდინარე მოვლენებს მიეძღვნა ედ.მაიერის (1855-1930 წწ.) ფუნდამენტურ მონოგრაფიაში - „კეისრის მონარქია და პომპეუსის პრინციპატი“ (1919 წ.). ნაშრომი დეტალურად არის საუბარი რესპუბლიკის კრახის და იმპერიის დამყარების ფაქტებზე. თ.მომზენისგან განსხვავებით მაიერი მეორე უკიდურესობაში ვარდება, იგი პომპეუსელია. მისთვის კეისარი არის აღმოსავლური ტიპის მონარქი. მაიერმა განაცალკევა კეისრის და

ოქტავიანეს პოლიტიკური რეჟიმები და უკანასკნელი მიიჩნია პომპეუსის პრინციპატის გამგრძელებლად. გერმანელი მეცნიერის აზრით პრინციპატი არის წესრიგი, რომლის დროსაც რესპუბლიკის დამცველია პირველი მოქალაქე-პრინცეპსი. ეს იყო ავტორის მიკერძოებული თვალსაზრისი. დანარჩენ შემთხვევაში გვინდა ვთქვათ, რომ მაიერის მსჯელობას ტრიუმვირატის არსზე, კლოდიუსის გამოსვლაზე, სამოქალაქო ომზე, კეისრის დიქტატურაზე და ა.შ. უდავოდ დიდი ღირებულება ჰქონდა საისტორიო აზროვნების განვითარებისთვის.

ულრიხ ვილამოვიც-მელენდორფი

გერმანიაში მოღვაწეობდა უდიდესი წყაროთმცოდნე და კლასიკური ფილოლოგიის მკვლევარი ***ულრიხ ვილამოვიც-მელენდორფი*** (გერმ. Enno Friedrich Wichard Ulrich von Wilamowitz-Moellendorff, 1848-1931 წწ.) იყო ბერლინის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი, თ.მომზენის სიძე, პოლიტიკური მრწამსით კონსერვატორი და ანტიკურ მწერლების ნაწარმოებების შესანიშნავი მთარგმნელი.

ფილოფოგიის და ანტიკური კულტურის ისტორიის სინთეზით ვილამოვიც-მელენდორფიმ შესძლო გადაელახა ფილოლოგიური მეცნიერების ერთ წერტილზე გაჩერება. მანვე შესასწავლ საკითხთა სფეროში ელინისტური პერიოდის ჩართვით, გააფართოვა კლასიკური ფილოლოგიის კვლევის ჰორიზონტი.

ვილამოვიც-მელენდორფის მთარგმნელობითი საქმიანობა ძირითადში ბერძენი მწერლების ნაწარმოებების თარგმნით შემოიფარგლებოდა. მისი ფუნდამენტური ნაშრომია

„ბერძნული ლიტერატურის ისტორია“. მას ჰქონდა აპიანეს თხზულებების აკადემიური თარგმანი და ა.შ.

XIX-XX ს-ბის მიჯნაზე, მარქსიზმის წყალობით, გერმანულ ისტორიოგრაფიაში პოპულარული გახდა ანტიკურ სამყაროში სოციალიზმის და კომუნიზმის თემებით მანიპულირება. აღნიშნულ საკითხებს გამოეხმაურა ***რობერტ პელმანი*** (გერმ. Robert von Pöhimann 1852-1914 წწ.).

პელმანი იყო ერლანგენის (1884 წ.) და მიუნხენის (1901 წ.) უნივერსიტეტების პროფესორი. მართალია მისი კვლევის სფერო უფრო ბერძნული სამყარო იყო, მაგრამ სოციალური თემატიკის საკითხებით დაინტერესებამ ასახვა ჰპოვა ნაშრომში - „ანტიკური სოციალიზმის და კომუნიზმის ისტორია“. მოდერნისტული პოზიციიდან გამომდინარე, პელმანი, საბერძნეთ-რომში მიმდინარე სოციალურ იდეებს და ბრძოლებს აიგივებდა თანადროული პროლეტარიატის გამოსვლებთან.

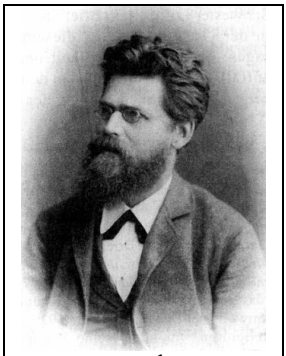
ოტო სიკი

გერმანულ ისტორიოგრაფიაში რომის იმპერიის შესახებ ყველაზე სოლიდურ გამოკვლევად ითვლებოდა ***ოტო სიქის*** (გერმ. Oto Seeck, 1850-1921 წწ.) მრავალტომეული - „ანტიკური სამყაროს დასასრული“ (ტ. I-VI, 1895-1920 წწ.).

ო.სიქიმ ცხოვრების საინტერესო გზა გავლო. თავდაპირველად იგი ქიმიის მეცნიერებას ეუფლებოდა, მაგრამ მომზენის ლექციების გავლენით, მან შეცვალა ინტერესის სფერო და დასპეციალდა ანტიკურ ისტორიაში. 1872 წელს სიქიმ დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია – Notitia Dignitatum, რომელშიც წარმოდგენილი იყო რომის გვიანი იმპერიის ად-

მინისტრაციული ჩინოვნიკების მოვალეობები და ა.შ. ამის გარდა, მისი ნაშრომები იყო: „იმპერატორი ავგუსტუსი“ (1902 წ.), „ახ.წ. 311-476 წლების ცნობილი იმპერატორები და პაპები“ (1919 წ.) და სხვ.

სიკი შეეცადა გაეგრძელებინა და ამით დაესრულებინა მომზენის მიერ დაწყებული რომის ისტორია. მრავალტომეული მთლიანად დომინანტის პერიოდს ეხება. გერმანელი მკვლევარი რომის განადგურების ერთ-ერთ მიზეზად მიიჩნევდა არისტოკრატიის, ანუ „რჩეული ადამიანების“ ამოწყვეტას და უცხო, პროვინციალური მასების კულტურის გავრცელებას.

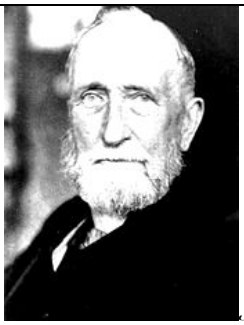
ანს დელბრიუკი

რომის ისტორიის სამხედრო თემატიკის საკითხებს საინტერესო კვლევები მიუძღვნა გერმანელმა მეცნიერმა ***ჰანს დელბრიუკმა*** (გერმ. Hans Gottlieb Leopold Delbrück, 1848-1929 წწ.). იგი იყო პროფესიონალი სამხედრო, რომლის ჰობი გახლდათ ისტორია.

დელბრიუკი იყო საფრანგეთ-პრუსიის ომის ვეტერანი და 1884-1890 წლებში რაიხსტაგის წევრი. ასევე იყო ბერლინის უნივერსიტეტის თანამედროვე ისტორიის პროფესორი, პარიზის სამშვიდობო კონფერენციაზე 1918 წელს გერმანიის დელეგაციის წევრი, სტრატეგ ლუდენდორფის (1865-1937 წწ.) მოწინააღმდეგე და ა.შ.

ჰ.დელბრიუკის ფუნდამენტური ნაშრომია - „სამხედრო ხელოვნების ისტორია“ (ტ. 1-4). პირველი ტომის მეოთხე-მეშვიდე ნაწილები მოიცავდა რომს. მასში საუბარი იყო რომის აღმოცენებაზე და თავდაპირველ სამხედრო ორგანიზაციაზე, პუნიკურ ომებზე, რომის მიერ სამყაროს დაპყრობა-

ზე (ავტორის ტერმინი – კ.ს.) და საუბარი მთავრდებოდა იულიუს კეისრით.

შევნიშნავთ, რომ ნაშრომში დამაჯერებელად არის წარმოდგენილი დელბრიუკის ორიგინალური ხედვა. ასე მაგ., I პუნიკურ ომში კათაგენელთა მარცხი მან დაინახა ზღვაზე და არა ხმელეთზე. მანვე შენიშნა, რომ „ჰანიბალის სტრატეგიას განსაზღვრავდა ტაქტიკური მომენტი, რაც გამოიხატებოდა გაშლილ ველზე რომაელებთან გამარჯვების რწმენაში “.

რაც შეეხება მეორე ტომს, იგი სამი ნაწილისგან შედგება. პირველი ნაწილი - „რომაელების ბრძოლა გერმანელებთან“, საუბარია გერმანელთა ძველ საზოგადოებაზე, მათ ბრძოლის ტაქტიკაზე, არმიის წყობაზე. ასევე ნაჩვენებია რომაულ საიმპერატორო არმიის ცხოვრება და მისი დაკნინების მიზეზები. მეორე ნაწილი - „ხალხთა გადასახლება“, ეხება ახ.წ. IV-V ს-ბში მიმდინარე გერმანულ-რომაულ დაპირისპირებებს. რაც შეეხება მესამე და მეოთხე ნაწილებს, იგი დაეთმო ბიზანტია-ვესტგოთების და რომანულ-გერმანულ სახელმწიფოებში სამხედრო საქმის შესწავლას.

ზემონახსენები ნაშრომის გარდა, დელბრიუკს დაწერილი ჰქონდა: „სპარსული და ბურგუნდიული ომები“ (1887 წ.), „პერიკლეს სტრატეგია, აღწერილი ფრიდრიხ დიდის სტრატეგიით“ (1890 წ.) და სხვ.

ჰ.დელბრიუკი ერთ-ერთი პირველთაგანი სამხედრო ისტორიკოსი იყო, რომელმაც წყაროების კრიტიკული განხილვის საფუძველზე და სხვადასხვა დისციპლინების დახმარებით, ახლებურად გაიაზრა რომის ისტორიის რიგი საკითხები. საერთოდ, მისი დებულებები ძველი ისტორიის სამხედრო საქმის შესახებ რევოლუციური იყო. იგი ცდილობდა სამხედრო ისტორია აეწყო საერთო ისტორიის კონტექსტში. დელ-

ბრიუკი, როგორც პროფესიონალური სამხედრო, საომარ ბატალიებს უყურებდა სამხედროს თვალით. ამიტომაც დელბრიუკი თამამად შედიოდა თ.მომზენთან და ძველი ისტორიის სხვა გრანდებთან პოლემიკაში. უფრო მეტიც, ზოგი ცნობილი ბრძოლების მან სრულიად ახალი ინტერპრეტაცია მოგვცა. მაგ., გავგამელას ბრძოლით, პუნიკურ ომებით, ზამას თუ ტევტობურგის ტრაგედიით და ა.შ., გერმანელმა ისტორიკოსმა აჩვენა, რომ ბარბაროსებთან რომაელთა გამარჯვების წინაპირობა იყო არმიის რიცხობრიობა, უპირატესობა მომარაგებაში, დისციპილინასა და ტაქტიკაში.

იმის მიუხედავად, რომ დელბრიუკის სამხედრო ხელოვნების ისტორია“ ითარგმნა რუსულ ენაზე, მას მაინც არ წყალობდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია. გერმანელი მკვლევარი მიჩნეული იყო პრონაცისტ, რეაქციონერ ისტორიკოსად. მას ბრალად უყენებდნენ გერმანული რეაქციული იდეოლოგიის პოზიციიდან სამხედრო ისტორიის რიგი ფაქტების ფალსიფიკაციას.

ფრიდრიხ მიუნცერი

გერმანულ ისტორიოგრაფიაში პროსოპოგრაფიული მეთოდის პოპულარიზაცია დაკავშირებული არის ***ფრიდრიხ მიუნცერის*** (გერმ. Friedrich Münzer, 1868-1942 წწ.) სახელთან.

პროსოპოგრაფია სპეციალური საისტორიო დისციპლინაა, რომელიც ისტორიული პიროვნებების კოლექტიური ბიოგრაფიებით წარმოაჩენს რომელიმე ეპოქის ისტორიას, ცალკეულ მიმდინარეობებს, ეთნიკურ სურათს და ა.შ. პროსოპოგრაფიის გაგება პირველად შემოიტანა 1573 წელს ***ანტუან დიუ ვერდემ*** ნაშრომში „პროსოფოგრაფია, ანდა ცნობილ პირთა

პორტრეტები სამყაროს შექმნიდან“.

ფრ.მიუნცერი კლასიკური ფილოლოგიის მკვლევარი იყო. მისი მთავარი ნაშრომი, რომელმაც ავტორს სიცოცხლეშივე პოპულარობა მოუპოვა იყო „რომაული არისტოკრატული პარტიები და გვარები“ (1920 წ.). მასში ავტორის მიზანი იყო ეჩვენებინა რომის იმპერიის პოლიტიკურ ბრძოლაში საგვარეულო ურთიერთობების როლი. ამის გარდა, ფრ.მიუნცერს გამოქვეყნებული ჰქონდა: „ისტორიის დასაწყისი ტაციტუსთან“ (1901 წ.), „რომაული პრინციპატის დასაწყისი“ (1927 წ.). მანვე დაწერა არაერთი სტატია პაული-ვისოვას (Pauly-Wissowa) ცნობილი ენციკოპედიისთვის.

გეორგ ვისოვა

გერმანულ ისტორიოგრაფიაში რომაული რელიგიის მკვლევარი იყო ***გეორგ ვისოვა*** (გერმ. Georg Otto August Wissowa, 1859-1931 წწ.). იგი იყო ჰალეს უნივერსიტეტის რექტორი, ბავარიის და სხვა აკადემიების საპატიო წევრი.

ყველაზე მეტად ვისოვას პოპულარობა მოუტანა „კლასიკური სიძველეთა ლექსიკონის“ გადამუშავებელმა გამოცემამ, რომელის სამეცნიერო წრეებში პაული-ვისოვას (Pauly-Wissowa) სახელით არის ცნობილი. ენციკლოპადიაზე მუშაობა ვისოვამ დაიწყო 1890 წელს და მან შესძლო საქმეში ჩაება მეცნიერთა ფართო წრე. სერიის ოცი ტომი უშუალოდ ვისოვას რედაქტორობით გამოვიდა

რომი და ადრეული ქრისტიანობის საკითხების კვლევისას, XIX-XX ს-ბის მიჯნაზე, გერმანულ ისტორიოგრაფიის ორ – მითოლოგიურ და ისტორიული სკოლებს შორის კამათის საგანი გახდა. მითოლოგიური სკოლის თვალსაჩინო

წარმომადგენელი იყო ***არტურ დრევსი*** (გერმ. Christian Heinrich Arthur Drews, 1865-1935 წწ.).

დრევსი იყო არა პროფესიონალი ისტორიკოსი, არამედ ფილოსოფოსი, მწერალი და გერმანული მონიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენელი. მონიზმი იყო ფილოსოფიური მოძღვრება, რომელიც ყოველი არსებულის საფუძვლად აცხადებდა ერთ საწყისს - ან მატერიას, ან სულს.

დრევსი უაღრესად პროდუქტული მკვლევარი იყო. მის კალამს ეკუთვნოა: „მე, როგორც მეტაფიზიკის პრობლემა“ (1897 წ.), „რელიგია, როგორც ღმერთის თვითდაჯერებლობა“ (1906 წ.). „პლოტინი და ანტიკური მსოფლმხედველობის დასასრული“ (1907 წ.), „მითი ქრისტეზე“ (ნაწ. I-II, 1909-1911 წწ.), „ლეგენდა პეტრეზე“ (1910 წ.), „თავისუფალი რელიგია“ (1921 წ.), „მარკოზის სახარება, როგორც იესოს არაისტორიულობის დადასტურება“ (1921 წ.), „ვარსკლავური ცა და რელიგია ძველ ხალხებში და ქრისტიანობა“ (1923 წ.), „ცხოვრობდა კი იესო“ (1924 წ.), „გერმანული რელიგია“ (1934 წ.), „ქრისტეს ეთიკა და ესსე“ (2008 წ.) და სხვ.

არტურ დრევსი

გერმანელ მეცნიერს ეეჭვებოდა იესოს რეალურობა და იგი მისთვის ლიკურგეს და რომულუსის მსგავსი მითიური პერსონაჟი იყო. მას ასევე ნაყალბევად მიაჩნდა ტაციტუსის და სხვა ისტორიკოსების ცნობები ქრისტიანობის საწყის ეტაპზე პირველი ქრისტიანების წამება. აი ამ პათოსის გამო, დრევსი იმდენად პოპულარული გახდა ათეისტებისთვის, რომ დაიწყეს მისი წიგნების ინტენსიური თარგმნა სხვადასხვა ენებზე. მაგ., ყოფილ საბჭოთა კავშირში 1924-1930

წლებში დიდი ტირაჟით დრევსის ერთბაშად 6 წიგნი დაიბეჭ-და.

ადრეული ქრისტიანობის ლიტერატურის ისტორიის და დოგმატურ საკითხების კვლევას ფუნდამენტური შრომები მიუძღვნა ***ადოლფ ჰარნაკმა*** (გერმ. Adolf von Harnack, 1851-1930 წწ.). იგი გახლდათ ლიბერალური მიმართულების ლუ-თერანი თეოლოგი და საეკლესიო ისტორიკოსი.

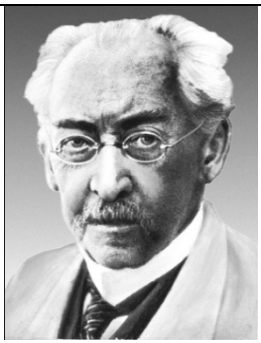
ადოლფ ჰარნაკი

1888 წლიდან ჰარნაკი ბერლინის უნივერსიტეტის თეოლოგიური ფაკუ-ლტეტის პროფესორია. იგი იყო აკადე-მიის წევრი, ევანგელურ-სოციალური კონგრესის პრეზიდენტი და ა.შ.

ქრისტიანულ რელიგიას ჰარნაკი მიიჩნევდა, როგორც ისტორიულ „ევო-ლუციად“. მისი აზრით, ახ.წ. II ს-დან, ქრისტიანობაში იმთავითვე იყო ორი საწყისი: ელინისტური სპეკულატური გნოსტიციზმი და კონსერვატული იუდეურ-ბერძნული. ჰარ-ნაკი ასაბუთებდა, რომ ახ.წ. III ს-ში სხვადასხვა ქრისტიანულ თემებს არ ჰქონდათ ახალი აღთქმის სრული ტექსტი. ეკლე-სიაში ეპისკოპოსთა იერარქიის შემოღებაში, გერმანელი თე-ოლოგი, ხედავდა ქრისტიანობის დოგმატიზაციას და კათო-ლიციზმის პროცესს. რაც შეეხება წმინდა სამებას, მას მიაჩ-ნდა, რომ მისი ფორმულირება ხდება ტერტულიანეს დროი-დან.

ჰარნაკი ურყოფდა სახარებაში სასწაულების არსებო-ბას და თვლიდა, რომ მასში აისახა ქრისტიანობის ის ფორმა, რომელიც დამყარდა რომის იმპერიაში ახ.წ. 70 წლისათვის. ქრისტიანობის აღმოცენების ადგილად იგი მიიჩნევდა პა-ლესტინას.

თეოლოგიურ საკითხებს ჰარნაკმა მიუძღვნა შემდეგი შრომები: „ქრისტიანობის არსი“ (1900 წ.), „მისია და ქრისტიანობის გავრცელება პირველ სამ საუკუნეებში“ (1902 წ.), „ძველი ქრისტიანული ლიტერატურის ისტორია“ (ტ. 1-2, 1893-1904 წწ.), „შესავალი ახალ აღქმაში“ (ტ. 1-4, 1906-1911 წწ.) და ა.შ.

I მსოფლიო ომში გერმანიის მხრიდან განცდილმა მარცხმა, ქვეყანაში მიმდინარე ეკომომიკურმა კრიზისმა, განათლებასა და მეცნიერებაზე სახელმწიფო დოტაციების შემცირებამ, რთულ მდგომარეობაში ჩააყენა გერმანული ანტიკური მეცნიერება. შესაბამისად ქვეყანაში შექმნილმა მძიმე ვითარებამ გერმანელ მეცნიერებებს დააკარგვინა ის დომინირებული მდგომარეობა, რაც მათ ეკავათ დას. ევროპის საისტორიო აზროვნებაში.

ასეთ ფონზე, კრიზისიდან გამოსვლის ერთადერთ გზად გერმანიაში მიაჩნდათ „ძლიერი ხელის“ და „რკინის დისციპლინის“ დამყარების აუცილებლობა. მათი მენტალიტეტით ამას უნდა მოჰყოლოდა ქვეყანაში ქაოსის აღმოფხვრა. აქედან გამომდინარე, ისტორიოგრაფიაში დაიწყეს ძველ ისტორიაში მოქმედი ცალკეული პირების განდიდება. აღნიშნულ საკითხებზე მომუშავე ერთ-ერთი მეცნიერი იყო მატიას გელცერი.

რომში პოლიტიკური ბრძოლის მომზენისეული გაგების წინააღმდეგ გამოვიდა ***მატიას გელცერი*** (გერმ. Mathias Gelcer). მომზენის მიხედვით, რესპუბლიკის უკანასკნელი ორი საუკუნის მანძილზე ოპტიმატებსა და პოპულარებს შორის მიმდინარე ბრძოლა იყო არისტოკრატიულ და დემოკრატიულ პარტიებს შორის. ნაშრომში „რომის რესპუბლიკის ნობილიტეტი“ (1912 წ.) გელცერმა უარყო ოპტიმატებსა და

პოპულარებს შორის ბრძოლა, როგორც პრინციპული წინააღმდეგობა არისტოკრატებსა და დემოკრატებს შორის. გერმანელი მკვლევარი თვლიდა, რომ პოლიტიკური ცხოვრება მიდიოდა კლანებით და გენიალური ბელადების წყალობით, „პოპულარი“ მისი აზრით ნიშნავდა არა პოლიტიკურ პროგრამას, არამედ ნობილიტეტის ცალკეულ ბელადთა ტაქტიკას.

გელცერს ასევე ეკუთვნის პოპულარული ენით დაწერილი ნაშრომები: „პომპეუსი“ (1949 წ.) და „კეისარი: პოლიტიკოსი და სახელმწიფო მოღვაწე“ (1968 წ.) და სხვა ნაშრომები.

XX ს-ის 20-30-იან წლებში გერმანიაში კვლავ პოპულარული გახდა კვლევის პროსოპოგრაფიული მეთოდის გამოყენება. პროსოპოგრაფები ისტორიულ პირებს განიხილავდნენ არა იზოლირებულად, არამედ კოლექტივის წევრად, რომლის საქმიანობას განსაზღვრავდა გარემოცვა. უკვე პოლიტიკური ისტორიის არქმა შესაძლებელი გახდა, როგორ ბრძოლა მრავალრიცხოვან ჩაკეტილ პოლიტიკური ხროვას შორის, რომელთა პროგრამა განისაზღვრებოდა ვიწრო პარტიული კლანური ინტერესებით.

პროსოპოგრაფიული მეთოდით შესაძლებელი გახდა ძველი რომის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ისტორიის შესწავლა. უნდა ითქვას, რომ პროსოპოგრაფისტები გადამეტებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ წვრილ პოლიტიკურ ჯგუფებს შორის შტაკებებს და იგნორირებას უკეთებდნენ პოლტიკური ბრძოლის ღრმა საფუძვლებს, რომელიც საზოგადოების სოციალურ-კლასობრივი განფენილობის საფუძველი იყო. ფაქტი ერთია, რომ აღნიშნული მეთოდი მმართველი კლასის შიდაპარტიულ ბრძოლაზე, ზემოდასსახელებული მეთოდი, საინტერესო შედეგებს იძლოდა.

ერთი პერიოდი გერმანიაში მოღვაწეობდა რუსული წარმოშობის მეცნიერი ***ელიას ბიკერმანი*** (გერმ. Elias Bickermann, 1897-1981 წწ.). იგი იყო პეტროგრადის უნივერსიტეტში მოღვაწე ცნობილი მეცნიერის მიხეილ როსტოვცევის მოსწავლე. მსოფლიო დონის მეცნიერთან ურთიერთობამ განსაზღვრა ბიკერმანის დაინტერესება ძველი ისტორიისადმი. ნიშანდობლივია, რომ მ.როსტოვცევის მონოგრაფია - „რომი", გადამუშავებული სახით, ბიკერმანმა 1962 წელს მიაწოდა მკითხველს.

ბიკერმანი ძირითადში მუშაობდა ელინიზმის, ბიბლეისტიკის და ებრაელთა ისტორიის ადრეული მონაკვეთზე. მსოფლიო სახელი მას მოუპოვა წიგნებმა: „მაკაბელთა ღმერთი" (1937 წ.), „სელევკიდთა სახელმწიფო" (1938 წ.), „ელინიზმის ეპოქის ებრაელები" (1988 წ.), „ძველი მსოფლიოს ქრონოლოგია" (1962 წ.), „ბიბლიის ოთხი განსაკუთრებული წიგნები" (1968 წ.), „დასავლეთის ცივილიზაციის ძველი ისტორია" (1976 წ.). რაც შეეხება უშუალოდ რომაულ თემატიკას, ბიკერმანის კალამს ეკუთვნის: „დამოუკიდებელი კულტები რომის იმპერიაში" (1973 წ.), „ელინისტური და რომაული პერიოდების რელიგია და პოლიტიკა" (1985 წ.) და ა.შ.

XX ს-ის II ნახევრის გერმანიაში რომის ლიტერატურის წონიანი მკვლევარი იყო მიხაელ ალბრეხტი (გერმ. Michael von Albrecht, დ. 1933 წ.). იგი ერთობ საინტერესო პიროვნება გახლდათ, რადგან ერთდროულად იყო ფილოლოგი, რომაული ლიტერატურის მკვლევარი და მევიოლინე-სოლისტი.

სხვადასხვა დროს ალბრეხტი იყო ჰაიდელბერგის, ამსტერდამის და პრისტონის უნივერსიტეტების პროფესორი. ამ შემთხვევაში ჩვენ არ ვეხებით რომაეულ მწერლობასთან დაკავშირებულ მის სხვადასხვა პუბლიკაციებს, გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ მხოლოდ ალბრეხტის განმაზოგა-

დებელ ფუნდამენტურ ნაშრომზე - „რომის ლიტერატურის ისტორია“ (ტ. 1-3, 2002-2005 წწ.). ეს არის 1800 გვერდიანი ნაშრომი, რომელშიც საუბარი იწყება რესპუბლიკის პერიოდით და თხრობა მთავრდება გვიან რომაული მწერლობის მიმოხილვით. ავტორის სტილია ჯერ შესაბამისი ეპოქის მიმოხილვა და შემდეგ, თანმიმდევრულად ისაუბაროს რომაულ პოეზიის (ეპოსი, დრამა, სატირა), პროზის, ლიტერატურული ტექნიკის, ენის, სტილის და სხვა საკითხებზე.

მიხაელ ალბრეხტი

რომაული პროზის საკითხებზე საუბრისას, ავტორს, ყურადღება გადაააქვს ისტორიოგრაფიული (კატონ უფროსი, კეისარი, ფლორუსი...), ორატორული (ციცერონი...), ეპისტოლური და იურუდიული ლიტერატურის მიმოხილვაზე. ნაშრომის დასკვნითი ნაწილი მთავრდება ლათინური ქრისტიანული საისტორიო მწერლობაზე (ლაკტანციუსი, რუფინუსი, ნეტარე ავგუსტინე...) საუბრით. ამ თავს მრავალტომეულში ჰქვია – „ქრისტიანული ევროპის მამები“.

* * *

ინგლისური ისტორიოგრაფია

ბრიტანეთი მართალია რომაული პროვინცია იყო, მაგრამ რომის ისტორიის შესწავლის საქმეში ინგლისი თავდაპირველად მნიშვნელოვნად ჩამორჩებოდა კონტინენტურ ევროპას. ჩამორჩენილობა განპირობებული იყო 1455-1485 წლებში ქვეყანაში თეთრი და ალისფერი ვარდებს შორის მიმ-

დინარე სამოქალაქო ომით. მისი დამთავრების შემდეგ, კონტინენტიდან ემიგრირებულ პროტესტანტების წყალობით, სულ მალე, ოქსფორდის და კემბრიჯის უნივერსიტეტები იქცა ძველი ისტორიის შესწავლის მძლავრ ცენტრებად.

რენესანსის პერიოდის ინგლისში რომის ისტორიის თემატიკზე მომუშავე სწავლულებიდან ნათელი ფიგურა იყო ნიდერლანდელი ***იუსტ ლიპსი*** (ლათ. Justus Lipsius, 1547-1606 წწ.). ერთი პერიოდი იგი ოქსფორდში მუშაობდა. მას ეკუთვნოდა კრიტიკული ნაშრომები კორნელიუს ტაციტუსის შესახებ (1574 წ.). ასევე ვალერიუს მაქსიმუსის, ველეიუს პატერკულუსის, სენეკას და პლინიუს უმცროსის „პანეგირიკას“ გამოცემა. ლიპს ჰქონდა გამოკვლევა „რომაელთა სამხედრო საქმის შესახებ“, რომელშიც კომენტარებით შეტანილი იყო პოლიბიოსოს მიერ რომაული ბანაკის აღწერა.

გარკვეულ პერიოდს ოქსფორდში მოღვაწეობდა ***თომას დემპსტერი*** (ინგ. Thomas Dempster, 1579-1625 წწ.). ტოსკანის დიდ ჰერცოგ კაზიმო II (იტალ. Cosimo II de' Medici, 1590-1621 წწ.) ხელშეწყობით დემპსტერი ლათინურ ენაზე ქმნის ნაშრომს - „შვიდი წიგნი სამეფო ეტრურიის შესახებ“ (ლათ. De Etruria Regali Libri Septem). ეს იყო ისტორიოგრაფიაში ეტრუსკული ცივილიზაციის ცალკეული ასპექტების შესწავლის პირველი დეტალური მცდელობა. იგი დღესაც ერთ-ერთ კლასიკურ ნაშრომად არის მიჩნეული ეტრუსკოლოგიაში. დემპსტერის ნაშრომი ხელნაწერის სახით იყო. ავტორი ვერ მოესწრო მის გამოქვეყნებას. მისი გადამუშავებული ვარიანტი, ავტორის გარდაცვალებიდან ასი წლის შემდეგ, 1723 წელს გამოსცა ინგლისელმა მიწათმოქმედმა და ხელოვნების თაყვანისმცემელმა თომას კოუკმა (ინგ. Thomas Coke, 1697–1759 წწ.).

XVI-XVII ს-ბში ინგლისური ისტორიოგრაფიისთვის დამახასიათებელი იყო რომაული ისტორიის თემატიკის ფართოდ ასახვა მწერლობაში. ამის ნათელი მაგალითია დრამატურგების ***უილიამ შექსპირის*** (ინგ. William Shakespeare, 1564-1616 წწ.), ***ბენ ჯონსონის*** (ინგ. Benjamin Jonson, 1572-1637 წწ.) და სხვების შემოქმედება. მათი ტრაგედიები იყო პლუტარქეს, ოვიდიუსის, ლუკიანეს და სხვების სიუჟეტებზე აგებული ნაწარმოებები.

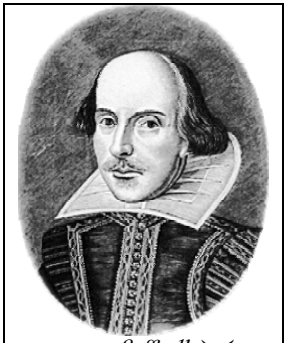
უილიამ შექსპირი

რომაულ თემატიკაზე შექსპირს დაწერილი აქვს - „იულიუს კეისარი“, „ანტონიუსი და კლეოპატრა“ და „ლუკრეციუსი“. ტრაგედია - „იულიუს კეისარში“, ავტორმა, განავითარა ტირანიის და არა კეისარიზმის მარცხის იდეა. განსაკუთრებული სითბოთი მას დახატული ჰქონდა კეისრის მკვლელი ბრუტუსი, რომელიც გამოყვანილი იყო ხალხის კეთილდღეობისათვის მებრძოლი პიროვნებად. თავის გმირს შექსპირი ხატოვნად კიდეც ათქმევინებს - „კეისარი კი მიყვარდა, მაგრამ რომი მიყვარდა მეტად“. მართალია, ნაწარმოებში კეისრის აჩრდილი საბოლოოდ იმარჯვებს მეამბოხებზე, მაგრამ სიუჟეტი ისე არის გადმოცემული, რომ პიესის დასასრულს კეისარიზმის იდეის გამარჯვებას ეკარგება ელფერი.

XVII-XVIII ს-ბში ინგლისური ისტორიოგრაფია უკვე განმანათლებლური ისტორიულ-ფილოსოფიური პოზიციებზე იდგა. თუ რენესანსის პერიოდის ისტორიოგრაფია მაინც განიცდიდა ეკლესიის მხრიდან გავლენას, ამჯერად, განმანათლებლებისთვის დამახასიათებელი იყო საღვთო კანონების უარყოფა და ბიბლიისგან განსხვავებული სამყაროს ისტო-

რიული განვითარების კონცეფციების წამოყენება. ამასთან, ნიშანდობლივია, რომ ყველა განმანათლებელი ძველ ისტორიაზე და განსაკუთრებით ძველ რომზე მუშაობდა.

XVIII ს-ში ინგლისში რომის ისტორიის თემატიკაზე მომუშავე მეცნიერებიდან აღსანიშნავი იყო ***ედვარდ გიბონი*** (ინგ. Edward Gibbon, 1737-1794 წწ.).

ოქსფორდის და ლოზანის უნივერსიტეტებში მიღებული შესანიშნავი კლასიკური განათლების შემდეგ, ედუარდ გიბონი, წლების მანძილზე მოგზაურობდა ევროპაში. მის საისტორიო შეხედულებების ფორმირებაზე დიდი გავლენა იქონია ურთიერთობამ ვოლტერთან, რამაც კიდეც განსაზღვრა რელიგიისადმი გიბონის სკეპტიციზმი.

გიბონს სამეცნიერო აღიარება მოუტანა ფუნდამენტალურმა ნაშრომმა - „რომის იმპერიის დაცემის და განადგურების ისტორია“ (ტ. I, 1776; ტ. II-III, 1781; ტ. IV-V-VI, 1788–1789). წწ.). თავდაპირველად გი,ბონს ნაშრომი ჩაფიქრებული ჰქონდა მარკუს ავრელიუსის გარდაცვალებიდან ახ.წ. 476 წლის მოვლენების აღწერით, მაგრამ ვინაიდან კონსტანტინოპოლი მისთვის ახალი რომია, ამიტომაც მან შეგნებულად საუბარი მიიყვანა 1453 წლის ამსახველ მოვლენებთან. ნაშრომში განხილულია პოლიტიკური ისტორია და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა მხარეები – ვაჭრობა, ეკონომიკა, მიწათმოქმედება, სამხედრო ორგანიზაცია და ა.შ. გიბონის ნაშრომის განსაკუთრებულობა იყო ავტორის მიერ ყველა ხელმისაწვდომი წყაროს და სამეცნიერო პუბლიკაციების გამოყენება. ვოლტერისგან განსხვავებით, გიბონს ზომიერი პოზიცია ეკავა ანტიკურ ავტორთა ნაწარმოებების მიმართ. არსებითად, წყაროების ღრმა და პროფესიონალურად დამუშავებამ, წერის კარგმა მანერამ, გიბონის რომის ისტორიას პოპულარობა მოუპოვა. იგი XVIII ს-ის ევროპული ის-

ტორიოგრაფიის შესანიშნავ ნაწარმოებად ითვლებოდა.

რომის მსოფლიო სახელმწიფოს შექმნა გიბონს „ბედნიერ მოვლენად“ მიაჩნდა ხმელთაშუაზღვისპირეთის ისტორიაში. ავტორი უწყვეტად გადმოსცემს ოსმალების მიერ კონსტანტინოპოლოს დაპყრობამდე რომის ისტორიას. გიბონისთვის ბიზანტია არის განადგურებული რომის იმპერიის პირდაპირი გაგრძელება.

ედვარდ გიბონი

გიბონის ნაშრომის მთავარ ხარვეზად XVIII-XIX ს-ბის ისტორიოგრაფიაში მიიჩნეოდა მისი დამოკიდებულება ქრისტიანობასთან, რაც რელიეფურად გამოჩნდა XV-XVI თავებში. ქრისტიანობის წარმატების მიზეზებზე საუბრისას იგი მეორეხარისხოვნად მიიჩნევდა ქრისტიანული სწავლების არს. ვოლტერისგან განსხვავებით გიბონი იულიანე განდგომილში ხედავდა მკვდრადშობილი პოლიტიკური მსოფლმხედველობის ტიპიურ წარმომადგენელს. ქრისტიანობის შესახებ გიბონის მსჯელობებმა თეოლოგების მხრიდან იმთავითვე გამოიწვიეს მწვავე კრიტიკა. მას ათეიზმის ქადაგებაც დაბრალდა და 1783 წელს მისი ნაშრომი ეკლესიის მიერ აკრძალულ წიგნთა ნუსხაში შეიტანეს. ეს კი ავტორის აღიარებას ნიშნავდა, რაც გიბონის წიგნის სხვადასხვა ენებზე მასობრივად თარგმნის საფუძველი გახდა.

გიბონზე მიძღვნილ ისტორიოგრაფიულ ნაშრომებში მიჩნეულია, რომ ინგლისელი მეცნიერის იდეალი იყო ანტონინების დროინდელი იმპერია. ასეთი ფორმულირება არ არის სწორი. საქმე იმაშია, რომ გიბონი თავისი მრწამსით იყო არა აბსოლუტური მონარქიის, ანდა „სენატის პარტიის“

მომხრე, არამედ საპარლამენტო მონარქიის პროპაგანდისტი. ეს ჩანს მისივე სიტყვებიდან, როდესაც იგი წერდა: „ქვეშევრდომდთა პრივილეგიებს შეეძლოთ გაემაგრებინათ მონარქიის გვირგვინი. მაშინ ადმინისტრაციის თვითნებური ბოროტად გამოყენება აღკვეთილი იქნებოდა... და ადგილობრივი მოსახლეობა იარაღით იბრძოლებდა გარე მტრების წინააღმდეგ. კეთილშობილური თავისუფლების წყალობით რომის იმპერია გახდებოდა დაუმარცხებელი და უკვდავი“.

თავისი შედგენილობით, იდეებით და მიმართულებით გიბონის ნაშრომი თანადროული საისტორიო მეცნიერების მთავარი სტიმულის მიმცემი გახდა. გიბონის ერთ-ერთი კომენტარი წერდა: „გადაშლი თუ არა მომზენის, ლოტის, როსტოვცევის, ანდა ბაინესის ფურცლებს... ჩვენ მათ დავინახავთ არა მარტო გიბონის პრობლემასთან ბრძოლას, არამედ თვით გიბონთანაც“.

ნიშანდობლივია, რომ ისტორიოგრაფიულ ნაშრომებში კამათს იწვევს გიბონის იდეების ორიგინალობა, რადგანაც ხშირად მას თვლიდნენ „ვოლტერიანული სკოლის“ ისტორიკოსად ანდა მონტესკიეს იდეების პოპულარიზატორს. ასევე ერთი აზრი არ არის რომის დაცემის გიბონისეული მიზეზების შეფასებაში. ამიტომაც გიბონის ნაშრომზე წერდნენ, რომ იგი „არის არა ისტორია, არამედ დრამა“.

რა მიზეზებიც არ უნდა დასახელდეს, ერთი უდავოა, დას. რომი იმპერიის დაცემის მიზეზებად გიბონი თვლიდა არა ზნეობის დაცემას, არც ბარბაროსების შემოსევებს და ქრისტიანობას, არამედ მას მხედველობაში ჰქონდა რომში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესები, რომლებმაც გავლენა მოახდინეს პოლიტიკურ სიტუაციაზე. მეცნიერის აზრით, საიმპერატორო ძალაუფლების შემდეგი არსებობა მიუღებელი იყო საზოგადოების მთავარი ძალების-

თვის. ვინაიდან საიმპერატორო ძალაუფლების მოქმედების შედეგი იყო წვრილი და საშუალო მესაკუთრე ფენის განადგურება, რომლებიც შეადგენდნენ იმპერიის ეკონომიკურ და სამხედრო ძლიერების საფუძველს.

XVIII ს-ის ინგლისურ ისტორიოგრაფიაში ნათელი მოვლენა იყო ***ადამ დიქსონის*** მონოგრაფია „ძველი მიწათმოქმედების შესახებ“ (1764-1772 წწ.). დიქსონი ევროპული აგრარული სექტორი კარგი მცოდნე იყო. შესაბამისად, თავისი შესწავლის არელში მან შეიტანა რომაელ აგრონომთა თხზულებები. უნდა ითქვას, რომ დიქსონის მონოგრაფიით, ევროპაში, დასაბამი მიეცა აღნიშნული პრობლემის სამეცნიერო შესწავლას.

ზემოთქმულის მიუხედავად, XVIII-XIX ს-ბის მიჯნაზე ინგლისური ისტორიოგრაფია, მაინც ჩამორჩებოდა გერმანულ და ფრანგულ ანტიკური სკოლის მიღწევებს. მაგრამ ბრიტანეთის შიდა პოლიტიკურმა სტაბილურობით, სულ მალე, ჩამორჩენილობა დაძლეული იქნა. ქვეყნის ეკონომიკური ძლიერება, რომელიც ივსებოდა კოლონიების ხარჯზე, განსაზღვრეს ინგლისური ისტორიოგრაფიის დაინტერესება ძველ ისტორიაში მიმდინარე პარტიული ბრძოლის თუ ეკონომიკური საკითხების შესწავლით.

პოლიტიკური ინტერესებიდან გამომდინარე, აღნიშნული პერიოდის ინგლისური ანტიკური მეცნიერებისათვის ნიშანდობლივი იყო განსაკუთრებული დაინტერესება საბერძნეთისადმი. იგი მნიშვნელოვანწილად განაპირობა მდიდრულმა სამუზეუმო კოლექციებმა, რომლებიც მუდამ ივსებოდა შენაძენებით და არქეოლოგიური გათხრების წყალობით. სამუზეუმო კოლექციებიდან ყველაზე მნიშვნელოვანი იყო ლორდ ***თომას ელგინის*** (ინგ. Thomas Bruce Elgin, 1766-1841 წწ.) მიერ 1802-1812 წლებში ლონდონში ჩატანილი ე.წ

„ელგინის მარმარილო“, იგივე პართენონის ბარელიეფების ფრაგმენტები. უკვე, რომის ისტორიის შესწავლას შედარებით ნაკლები ყურადღება მიექცა.

ასეთ ფონზე, ინგლისურ ისტორიოგრაფიაში, რომაულ თემატიკასთან დაკავშირებული ნაშრომებიდან შედარებით მნიშვნელოვან გამოცემად მიიჩნევა ***თომას არნოლდის*** (ინგ. Thomas Arnold, 1795-1842 წწ.) დაუმთავრებელი მრავალტომეული - „რომის ისტორია“ (ტ. 1-4, 1838-1841 წწ.). არნოლდი ნიბურისეული ხაზის მიმდევარი იყო. ნაშრომში საუბარი მიყვანილი იყო პუნიკურ ომებამდე და შეიცავდა პოლიტიკურ ისტორიას, გეოგრაფიული გარემოს და სამხედრო საქმის დეტალურ აღწერას.

რომაული სიძველეების შესწავლის კუთხით მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო 1905 წელს, რომში, ბრიტანეთის არქეოლოგიური ინსტიტუტის დაარსება. ინსტიტუტი პერიოდულად უშვებდა „რომის ბრიტანული სკოლის დოკუმენტების“ კრებულს.

არნოლდისაგან განსხვავებით საპირისპირო აზრს ატარებდა სერ ***ჯორჯ კორნუოლი*** (ინგ. Sir George Cornewall, 1806-1863 წწ.). იგი იყო პოლიტიკოსი, პრემიერ-მინისტრ ლორდ პალმერსტონის (1784-1865 წწ.) კაბინეტის წევრი და ლიტერატორი. ანტიკური ისტორიით დაინტერესება კორნუოლის ჰობი გახლდათ. მას ეკუთვნის ნაშრომი „გამოკვლევა რომაელთა ისტორიის პირველი საუკუნეების არარეალურობის შესახებ“ (ტ.1-2, 1855 წ.). მასში ავტორმა უარყო ინტუიცია, როგორც კვლევის მეთოდი და წყაროთა არასაკმარისი სანდოობის გამო შეუძლებლად ჩათვალა რომის ისტორიის უძველესი პერიოდის რეკონსტრუქცია.

რომაული ისტორიის შესწავლის საქმეს ბრიტანეთში ბიძგი მისცა 1829 წელს საზოგადოებრივ საწყისებზე რომში

შექმნილმა საერთაშორისო სამეცნიერო ცენტრმა – „არქეოლოგიური ინსტიტუტის კორესპოდენციებმა“. მარტო 1825-1885 წლებში ინსტიტუტმა გამოსცა არქეოლოგიური მასალების პუბლიკაციების XII ტომი. 1901 წელს რომში დაარსდა ბრიტანული სკოლა, რომელიც ინტენსიურ გათხრებს აწარმოებდა აპენინზე. რომაულ თემატიკაზე მომუშავე XIX ს-ის ინგლისელი არქეოლოგებიდან უმთავრესი იყო ***ჯონ პარკერი*** (1806-1884 წწ.), რომელიც იმავდროულად იყო ხელოვნების ისტორიკოსი. მას ეკუთვნის მრავალტომეული - „რომის არქეოლოგია“ (1874-1877 წწ.).

რომის თემატიკაზე მომუშავე XIX ს-ის ინგლისელი მკვლევარებიდან აღსანიშნავია ***ჩარლზ მერივალი*** (1808-1894 წწ.). მას ეკუთვნის მრავალტომეული „იმპერიის ეპოქის რომის ისტორია“ (ტ. I-VIII, 1850-1862 წწ.). მერივალი „მტკიცე ძალუფლების“ მომხრე იყო. ჩანს, მისმა პოზიციამ განაპირობა იმპერატორთა პერიოდით დაინტერესება. მრავალტომეულში თხრობა იწყება I ტრიუმვირატიდან და თხრობა მიყვანილი იყო იმპერიის დასასრულამდე. ინგლისელი მეცნიერი იმპერატორთა წინამორბედად მიიჩნევდა კეისარს, რომელსაც იგი პატიობდა ყველა ცოდვებს. ისტორიკოსი კეისრის დამსახურებად თვლიდა მის გადამწყვეტ ბრძოლას ოლიგარქიის დიქტატურასთან, რომელიც ავტორს მიაჩნდა „ყველაზე უაზრო ტირანიად რაც კი საერთოდ შეუქმნია ცივილიზაციას“. ავგუსტუსი მერივალისთვის „გენიალურ ადამიანია“, რომლის მოღვაწეობას მან თხზულების ოთხი ტომი მიუძღვნა. მართალია, მრავალტომეული დაფუძნებული იყო ლიტერატურულ წყაროებზე, მაგრამ ახალი მონაცემების ნაკლებობის გამო, აღნიშნული ნაშრომი, ისტორიოგრაფიაში მალევე მოძველებული გახდა.

ინგლისში სიცილიის თემატიკაზე (ტ. I-IV, 1891-1894

წწ.) მუშაობდა ***ედვარდ ფრიმენი*** (ინგ. Edward Augustus Freeman, 1823-1892 წწ.). იგი მრავალმხრივი მკვლევარი იყო, რომელიც ერთდროულად მუშაობდა ანტიკურობაზე, შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის საკითხებზე. მან წამოაყენა ევოლუციონური თეორიის მისეული ხედვა, რომლის მიხედვით არ არსებობად მკვეთრი ზღვარი ისტორიის სამ წვეროვან დაყოფას შორის.

ისტორიულ-შედარებითი მეთოდის გამოყენებით ფრიმენი პოულობდა ანალოგიებს ძველ სიცილიას და ნორმანთა მიერ ბრიტანეთის დაპყრობას შორის. ოთხტომეულში დეტალების დონეზე არის ნაჩვენები სიცილიის გეოგრაფიული და ეთნიკური სურათი, კუნძულის ბერძნულ და რომაულ კოლონიზაციაზე, ტირანთა მმართველობაზე. პარალელურად, ყურადღება გამახვილებულია კულტურის, ფილოსოფიის და ლიტერატურის საკითხებზეც.

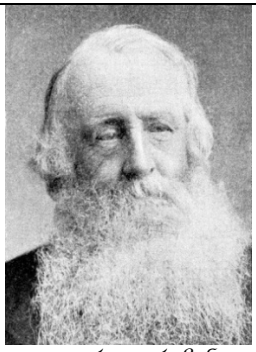
ედვარდ ფრიმენი

ინგლისის ძველი ისტორიის საკითხებზე მუშაობისას, ფრიმენი, შეეხო რომაელთა გავლენას ბრიტების საზოგადოებრივ წყობაზე. რადგანაც ფრიმენი მკვეთრი გერმანისტი იყო, ამიტომაც მან უარყო რომაელთა ყოველგვარი დადებითი ზეგავლენა. თავისი კონცეფციების გასამყარებლად იგი არ ერიდებოდა საჭირო შემთხვევაში წყაროებთან თვითნებურ დამოკიდებულებასაც.

XX ს-ის ბრიტანეთში რომის ისტორიის ერთ-ერთ წონიან მკვლევარი იყო ***რონალდ საიმი*** (ინგ. Ronald Syme, 1903-1989 წწ.). იგი იყო ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი და ბრიტანეთის აკადემიის წევრი. სამეცნიერო საქმიანობის

გარდა, რ.საიმი, იყო დიპლომატიც. II მსოფლიო ომის დროს იგი მსახურობდა ჯერ ბელგრადში ბრიტანეთის ატაშეში, ხოლო შემდეგ კი თურქეთში დიპლომატიურ წარმომადგენლობაში. ნაყოფიერი სამეცნიერო და დიპლომატიური საქმიანობისთვის მას, 1976 წელს, მიენიჭა რაინდის წოდება.

საიმმა ცხოვრების საინტერესო გზა განვლო. წარმოშობით იგი იყო ახალ ზელანდიელი, რომელმაც სახელი მოიხვეჭა ოქსფორდის უნივერსიტეტში. ძველი და ახალი ენების შესანიშნავმა ცოდნამ, მას, შესაძლებლობა მისცა გარკვეულიყო ანტიკური ისტორიის კარდინალურ საკითხებზე. მასზე წერდნენ, რომ მთელი ცხოვრების მანძილზე იგი დარჩა მხოლოდ „რომის ისტორიკოსად“.

რომის ისტორიის ფრიმენისეული გაგებიდან გამომდინარე, საიმს, იგი მიაჩნდა ევროპული ისტორიის ცენტრად. რომის ისტორიის სხვადასხვა საკითხებს მიეძღვნა საიმის ფუნდამენტური ნაშრომები: „რომაული რევოლუცია“ (1939 წ.), „ტაციტუსი“ (ტ. I-II, 1958, გვ. 850), „სალუსტიუსი“ (1964 წ.), „ამიანუსი და ავგუსტუსის ისტორია“ (1968 წ.), „იმპერატორები და ბიოგრაფიები“ (1971 წ.), „რომაული გაზეთი“ (ტ. 1-9, 1979-1991 წწ.), „ავგუსტუსის არისტოკრატია“ (1986 წ.) და „ანატოლია: შტუდიები სტრაბონთან“ (1995 წ. სიკვდილის შემდეგ).

მსოფლიო დიდება რ.საიმს მოუტანა მონოგრაფია „რომაული რევოლუციამ“. უნდა ითქვას, რომ 70 წელზე მეტი დრო გავიდა ამ ნაშრომის გამოცემიდან და იგი დღესაც ითვლება ისტორიოგრაფიის შედევრად, რომელშიც მოხერხებულად არის გაკეთებული ლიტერატურული ხელოვნების და აკადემიური ერუდიციის სინთეზი. თითქმის 500 გვერდიანი ნაშრომის შესრულებულია მაღალი ლიტერატურული სტილით, რის გამოც მან უმალ მიიპყრო მკითხველის ყურადღე-

ბა. აღნიშნული წიგნი დაწერილია ე.წ. პროსოპროგრაფიული მეთოდით. ეს მეთოდი რ.საიმმა გადაიღო გერმანელი ფრიდრიხ მიუნცერისგან.

„რომაული რევოლუციაში“ ავტორი გადმოსცემს რომის რესპუბლიკის დასასრულისა და ავგუსტუსის ზეობის მნიშვნელოვან მოვლენებს. წიგნის ქრონოლოგია ძვ.წ. 60–ახ.წ. 14 წლები, ანუ საუბარი იწყება I ტრიუმვირატიდან და თხრობა მიყვანილია ავგუსტუსის გარდაცვალებამდე. წიგნი 33 თავისგან შესდგენა. უნდა ითქვას, რომ ავტორს სათაურებიც ორიგინალურად აქვს შერჩეული: „ავგუსტუსი და ისტორია“, „კეისრის პარტია“, „პირველი მარში რომზე“, „ახალი სენატორები“, „რომი ტრიუმვირების ქვეშ“, „პრინცეპსი“, „ოქტავიანეს პარტია“, „ნაციონალური პროგრამა“ და ა.შ.

რონალდ საიმი

მიჩნეულია, რომ საიმის წიგნზე ზეგავლენა მოახდინა XX ს-ის 20-30-იანი წლების ევროპაში მიმდინარე პოლიტიკურმა მოვლენებმა. შესაბამისად, ძვ.წ. 60–ახ.წ. 14 წლები მისთვის არის რომში რევოლუციის, ანუ ძირეული ცვლილების პერიოდი. ნაშრომის პირველი ნაწილი დაეთმო სამოქალაქო ომის მომზადებას და მსვლელობას. ავტორის სიმპატია აქ მთლიანად კეისრის მხარეზეა. ამიტომ, რ.საიმი, ცდილობს აარიდოს მას სამოქალაქო ომის, ანუ როგორც თვით უწოდებდა რევოლუციის გაჩაღების ბრალდება. ეს არსებითად ცნობილი რუსი მკვლევარის მ.როსტოვცევის ადრინდელი შეხედულების შემდგომი განვითარებაა, თუმცა მისგან განსხვავებით რ.საიმი კეისარს რევოლუციონერად არ მიიჩ-

ნევდა და მას უფრო ოპორტუნისტად ნათლავდა. ამის საილუსტრაციოდ ავტორი იმ აზრსაც ანვითარებდა, რომ კეისარს არ სურდა დიქტატურა და თავისი პოზიციის გასამყარებლად, რ.საიმი, იმოწმებს ციცერონს, რომელსაც თურმე არაფერი აქვს ნათქვამი მონარქიისკენ კეისრის ლტოლვაზეო. მკვლევარი შემდეგ დაასკვნის: არავითარი საფუძველი არაა მივაწეროთ კეისარს აღმოსავლური ელინიზირებული ტიპის მონარქიის შექმნა და თუ ასეთი აზრი მაინც არსებობს ლიტერატურაში ეს დღევანდელი მეცნიერთა ვარაუდებია. რ.საიმი არ უარყოფს, რომ პომპეუსსა და კეისარს შორის დაპირისპირება მოხდა ტრიუმვირატში ხელისუფლების გამო, მაგრამ თვლის, რომ ამის საფუძველი კეისრის მხრივ იყო „საკუთარი სიცოცხლის გადარჩენის სურვილი“.

რ.საიმი ორიგინალურად უდგება საკითხს. მისთვის მთავარია არის არა ავგუსტუსის პიროვნება, არამედ მისი მხარდამჭერები და მომხრეთა პარტია. აქედან გამომდინარე მისთვის მმართველი ოლიგარქიის შემადგენლობა არის პოლიტიკური ისტორიის მთავარი თემა, რაც ავტორისთვის არის რესპუბლიკასა და იმპერიას შორის დამაკავშირებელი კვანძი. რ.საიმის აზრით, რაღაც კუთხით ავგუსტუსის მმართველობა იყო იგივე პარტიის ბატონობა, პრინციპატი იყო ერთგვარი სინდიკატია, ხოლო რესპუბლიკის და იმპერიის ისტორია არის იგივე მმართველი კლასის ისტორია. მკვლევარი მიიჩნევდა, რომ ოქტავიანეს კლიენტურა უცნობი კარიერისტების მიმართ გამოირჩეოდა მაღალი სოციალური გამჭრიახობით. ასევე მას იგი მოიხსენიებდა „უცნაურ არქაულ ადამიანად“, ხოლო მის ამალას „პოლიტიკურ ურდოდ“. ადარებდა რა ერთმანეთს ოქტავიანეს და ანტონიუსს, საიმი უკანასკნელს თვლიდა „შეთქმულად, გლადიატორად, ლოთად და ავხორცად, რომელიც იმავდროულად იყო ქალაჩუნა და

მშიშარაც“.

რომში პოლიტიკური ბრძოლის განმსაზღვრელად, რ.საიმი თვლიდა არა პარტიებს და მათ პოლიტიკურ პროგრამებს, არამედ გამოჩენილ გვართა თუ მოღვაწეთა შორის ქიშპს და დაპირისპირებულობას. ისტორიკოსისთვის რომის პოლიტიკა დინასტიურია. პოლიტიკას და რომაელ ხალხს მართავდა ილიგარქია, რომლებმაც მატიანეებიც ოლიგარქიულ სულისკვეთებით დაწერეს. ინგლისელი მკვლევარი მიიჩნევდა, რომ ოჯახი და გვარი იყო ყოველი პარტიის ღერძი. შესაბამისად, ოჯახი იდგა სახელმწიფოზე მაღლა და იქმნებოდა ერთგვარი ტრიადა – ოჯახი, ფული და პოლიტიკური კავშირი.

მონოგრაფიაში ავტორი ეხება საინტერესი საკითხსაც. ეს არის პოლიტიკაში ქალთა როლზე. სერვილიას და ბრუტუსის დედის მაგალითზე, საიმი მიიჩნევდა, რომ ქალთა გარკვეული ნაწილი რომში ფლობდა დიდ პოლიტიკურ გავლენას და ძალაუფლებას.

რ.საიმის ერთ-ერთი ბიოგრაფი მიიჩნევდა, რომ ისტორიკოსის მიერ დახატული ავგუსტუსის სახე და მისი გარემო ბანალურად არის მსგავსი მუსოლინის დროინდელი ფაშისტური იტალიის, ანდა ჰიტლერის, სტალინის და ფრანკოს რეჟიმების. ამასთან დაკავშირებით გვინდა შევნიშნოთ, რომ მსგავსი მსჯელობა რეალობას არ შეესაბამება, რადგანაც უშუალოდ პარალელების გავლება ორივე პერიოდებს შორის არსებითად ცვლის საიმის თხზულების თავდაპირველ შინაარსობრივ და სტილისტურ ერთიანობას.

მსოფლიო აღიარების მიუხედავად, საბჭოთა ანტიკური ისტორიოგრაფია, საიმს არ წყალობდა. ჯერ იყო და ავგუსტუსის პრინციპატის საკითხებზე მსჯელობისას ნ.მაშკინმა დაიწუნა მისი კონცეფცია. შემდეგ, ს.უტჩენკომ უარყო კონ-

ცეფცია რომში ორი პოლიტიკური პატიის არსებობის შესახებ. ასევე საიმს ეკამათებოდნენ ისტორიის პოლიტიკის რანგში აყვანის გამო, რევოლუციის ცნების განსაზღვრის შესახებ და ა.შ. ოფიციალური ვერდიქტის ბოლო პასაჟი იყო – საიმის შემოქმედებით ჩანს ბურჟუაზიული მეცნიერების კრიზისი.

რომის ისტორიის სრული კურსის შესახებ, ინგლისურ ისტორიოგრაფიაში, სოლიდურ ნაშრომად არის მიჩნეული - „კემბრიჯის ძველი ისტორია“ (ინგ. The Cambridge Ancient History, შემოკ.: CAH). ეს არის ძველი მსოფლიო ისტორიის თემატიკაზე მიძღვნილი მრავალტომეული.

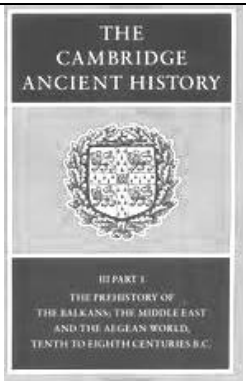

CAN - გარეკანი

თავდაპირველად, „კემბრიჯის ძველი ისტორიის“ პირველი ტომების ავტორები იყვნენ ინგლისელები, მაგრამ VI ტომიდან მის გამოცემაში ჩაერთვნენ ევროპა-ამერიკის ქვეყნების სხვავასხვა მეცნიერები. ამით მრავალტომეული გადაიქცა ძველ მსოფლიო ისტორიაში ევროპა-ამერიკის სამეცნიერო წრეების უკანასკნელ მიღწევად, რომელმაც XX ს-ში მნიშვნელოვანწილად განსაზღვრა ანტიკურობის შესწავლის მსოფლიო მაგისტრალური ხაზი.

1923-1936 წლებში გამოვიდა მრავალტომეულის 12 ტომი. უნდა ითქვას, რომ მრავალტომეულის I და II ტომებს ხარვეზები აღმოაჩნდა. საქმე იმაშია, რომ ავტორებთან დაცული არ იყო ტექტის შეთანხმების პრინციპი. ასევე II მსოფლიო ომამდე და შემდგომ, მოზღვავებულმა ინფორმაციებმა, დღის წესრიგში დააყენეს მისი გადამუშავებული გამოცემა. მართლაც, XX ს-ის 70-90-იან

წლებში მრავალტომეული გამოიცა ამჯერად XIV ტომის სახით, რომელსაც დამატების სახით დაერთო ილუსტრაციების 5 (რუკები, ქრონოლოგიური და გენეალოგიური ცხრილები...).

„კემბრიჯის ძველი ისტორიას“ მოიცავდა ძველი აღმოსავლეთის, საბერძნეთის და რომის ისტორიებს. მასში თხრობა იწყება ისტორიამდელი პერიოდიდან და მთავრდება ახ.წ. 602 წლის ამბებით. კონკრეტულად რომის ისტორიას დათმობილი ჰქონდა VII-XIV ტომები: მაგ., ტ. VII - „რომის ამაღლება 220 წლამდე“ (1990 წ.); ტ. VIII – „რომი და ხმელთაშუაზღვისპირეთი ძვ.წ. 133 წლამდე“ (1989 წ.); ტ. IX – „გვიანდელი რომის რესპუბლიკა. ძვ.წ. 146-43 წწ. “ (1994 წ.); ტ. X – „ავგუსტუსის იმპერია“. ქრონოლოგიური ჩარჩოა ახ.წ. 43-69 წწ. (1996 წ.); ტ. XI – „იმპერიის მწვერვალი. ახ.წ. 70-192 წწ.“ (2000 წ.); ტ. XII – „იმპერიის კრიზისი, ახ.წ. 193-337 წწ.“ (2005 წ.); ტ. XIII – „გვიანდელი იმპერია“ (ახ.წ. 337-425 წწ.) (1997 წ.) და ტ. XIV – „უკანასკნელი ძველი დრო, იმპერია და მემკვიდრეები, ახ.წ. 425-600 წწ.“ (2000 წ.).

„კემბრიჯის ძველი ისტორიას“ იმთავითვე გამოუჩნდა მოწინააღმდეგები. მას აკრიტიკებდნენ მასალების დაგროვების სინთეზში და მეთოდოლოგიაში. ასევე, რომ იგი არ იყო გათვლილი უბრალო მკითხველზე, სერიოზულ მკვლევარებზე და პედაგოგებზე, რომლებიც საჭიროებდნენ სქოლიოების ფართო სპექტრს. ასევე იმასაც უთითებდნენ, რომ ტომებს აკლია რედაქტორის ერთიანი ხელწერა და ა.შ. შენიშვნების მიუხედავად, მრავალტომეული დღესაც რჩება ძველი ისტორიით დაინტერესებული მეცნიერთათვის სამაგიდო წიგნად. უფრო მეტიც, მრავალტომეულით ისტორიის სამწვეროვანი დაყოფის პრინციპი საბოლოოდ დაკანონდა საისტორიო აზროვნებაში.

„კემბრიჯის ძველი ისტორია“ პოპულარული პუბლიკაცია დარჩა. ამიტომაც, ინგლისურ ისტორიოგრაფიაში, ***ჯონ ბიურიმ*** (ინგ. John Bagnell Bury, 1861-1927 წწ.) დასაბამი დაუდო ახალ სერიას - „კემბრიჯის შუა საუკუნეების ისტორიის“ გამოცემას.

წარმოშობით ბიური ირლანდიელი იყო, რომელმაც მთელი სამეცნიერო კარიერა გაატარა კემბრიჯის უნივერსიტეტში. იყო ბიზანტისტი, ხელოვნებათმცოდნე და ფილოლოგი. ბიურის ინტერესის სფეროში შედიოდა ბიზანტიის იმპერიის პოლიტიკური და ადმინისტრაციული ისტორია, რასაც მან არაერთი მონოგრაფია მიუძღვნა. სწორედ, ბიურის დამსახურება იყო სამეცნიერო წრეებში ბიზანტიისადმი ინტერესის გაღვივება. მანვე, 1896-1900 წლებში, გამოსცა ედ.გიბონის ცნობილი ნაშრომი - „რომის იმპერიის დაცემა“.

ჯონ ბიური

ბიური დას.რომის იმპერიის დაცემით ისტორიაში მკვეთრ ზღვარს არ დებდა. მისთვის ბიზანტია რომის გაგრძელებაა, ოღონდ ახალ განზომილებაში. ამიტომაც მეცნიერი ბიზანტიაზე საუბრისას თხრობას ყოველთვის იწყებდა გვიანდელი რომის ისტორიის მოვლენებით. ბარბაროსებთან მიმართებაში რომაელების მარცხზე საუბრისას, ბიური მიიჩნევდა, რომ ამის მიზეზები იყო რეკრუტის წესით რომაული არმიაში უცხოელების ჩართვა და შემდგომში მათი დანიშვნა ხელმძღვანელის თანამდებობებზე. მკვლევარის აზრით, უცხოტომელების მეოხებით იტალიის გავლით ბარბაროსები მოედვნენ ევროპის კონტინენტს.

უშუალოდ გვიანდელი რომის ისტორია აისახა ბიურის ნაშრომებში: „გვიანდელი რომის ისტორია არკადიუსიდან

დედოფალ ირინამდე“ (ტ. 1-2, 1889 წ.), „გვიანდელი რომის იმპერია“ (1923 წ.), „ბარბაროსების შემოჭრა ევროპაში“ (1928 წ.), „რომის გვიანდელი იმპერიის ისტორია თეოდოს 1-დან იუსტინიანეს სიკვდილამდე“ (1923 წ.) და სხვ.

ინგლისურ ისტორიოგრაფიაში პროსოპოგრაფიული მეთოდით შექმნილი პუბლიკაციის საუკეთესო ნიმუშია ***არნოლდ ჯონსის*** (ინგ. Arnold Hugh Martin Jones, 1904-1970 წწ.) საერთო რედაქციით გამოქვეყნებული მრავალტომეული - „რომის გვიანდელი იმპერიის პროსოპოგრაფია“ (ტ. 1-3, 1971-1992 წწ.).

ჯონსი ინგლისურ ანტიკურ ისტორიოგრაფის მკვლევართა პლეადაში საინტერესო ფიგურა იყო. იგი გახლდათ ენციკლოპედიური ტიპის მოაზროვნე, რომლის სამეცნიერო კვლევის ინტერესის სფერო იყო დომინანტის ისტორიის პრობლემები. ინგლისელი მკვლევარის მთავარ ნაშრომად მიჩნეულია „გვიანდელი რომის ისტორია“ (1964 წ.). წიგნის ქრონლოგიური ჩარჩოა ახ.წ. 284-602 წწ. და მიმოხილულია იმპ. დიოკლეტიანეს მმართველობით დაწყებული გვიანდელი რომის და იმპ. ფლავიუს მავრიკიოს ტიბერიუს ავგუსტუსით (ახ.წ. 582-602 წწ.) დამთავრებული ბიზანტიის ადრეული ისტორიის მონაკვეთის სოციალურ-ეკონომიკური და ადმინისტრაციული კვლევა.

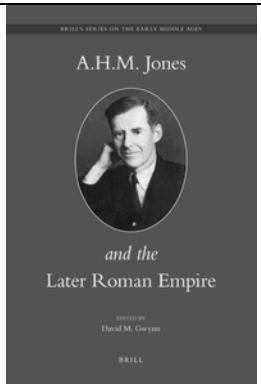

არნოლდ ჯონსი

„გვიანდელი რომის ისტორია“ ძირითადში ლიტერატურულ და ეპიგრაფიკულ წყაროებზე დაფუძნებული ნაშრომია. მასში საერთოდ იგნორირებულია არქეოლოგიური მასალები. ამის გამო ხშირია ისტორიოგრაფიაში მისი კრიტიკა.

არადა, როდესაც წიგნი იწერებოდა, რომის ისტორიის აღნიშნული მონაკვეთის შესწავლა მხოლოდ იწყებოდა. შესაბამისად, ა.ჯონს ობიექტურად არც შეეძლო არქეოლოგიური მასალის ჩართვა თავის ნაშრომში.

ზემონახსენები წიგნების გარდა ა.ჯონს ეკუთვნოდა ანტიკური ისტორიის თემატიკაზე მიძღვნილი რიგი ნაშრომები: „რომის აღმოსავლური პროვინციების ქალაქები“ (1937 წ.), „ჰეროდე იუდეველი“ (1938 წ.), „ბერძნული ქალაქი ალექსანდრედან იუსტინიანამდე“ (1940 წ.), „კონსტანტინე და ევროპის მოქცევა“ (1948 წ.), „კვლევები რომაულ მმართველობასა და კანონმდებლობაში“ (1960 წ.), „ძველი მსოფლიოს დაკნინება“ (1968 წ.) „ავგუსტუსი“ (1970 წ.) და ა.შ.

„რომის გვიანდელი იმპერიის პროსოპოგრაფიის“ პირველი ტომი (გვ. 1176) შეიცავს ახ.წ. 260-395 წლების მოვლენების ინფორმაციას. მეორე ტომი (გვ. 1355) ასახავს ახ.წ. 395-527 წლებს, ხოლო მესამე მთლიანობაში (გვ. 1626) მოიცავს ახ.წ. 527-641 წლების მონაკვეთს. მრავალტომეული პერსონალური ლექსიკონია. ისტორიოგრაფიაში მრავალტომეულზე გამოთქმული ცალკეული კრიტიკული შენიშვნების (რიგი სახელების უზუსტობა...) მიუხედავად, უნდა ითქვას, რომ ახ.წ. 260-641წლების გვიანდელი რომის იმპერიის და ადრეული ბიზანტიის ისტორიის შესწავლის საქმეში იგი საუკეთესო წყაროა. მრავალტომეულის ღირებულებას ისიც ზრდის, რომ არ გვაქვს მსგავსი ტიპის სხვა ნაშრომი, რომელშიც ერთად თავმოყრილი იქნებოდა ლათინურ, ბერძნულ, არაბულ და სხვა წყაროებზე იმპ. ირაკლი I (ახ.წ. 610-641 წწ.) მართველობის დასასრულამდე არსებული გვიანდელ რომის იმპერიისა და ბიზანტიაში მოღვაწე ყველა სენატორის, მხედრის, პროვინციის მმართველების და გუბერნატორების სახელები. ასევე სასახლის კარის ჩინოვნიკების, ქალა-

ქის პრეფექტების, სამხედრო მაგისტრატების, მათი მრჩევლების, იურისტების, რიტორების და ა.შ. ერთიანი ინფორმაცია.

* * *

რუსული ისტორიოგრაფია

რუსული ანტიკური სკოლა ერთ-ერთი იმათაგანია, რომელსაც მსოფლიო ისტორიოგრაფიაში რომის ისტორიის შესწავლის საქმეში დღესაც სტოსი მიჰყავს. ამ სკოლის მაღალი პოზიციები განსაზღვრა ცარიზმის პერიოდის საუნივერსიტეტო ქსელში ბერძნულ-ლათინური ენების სწავლების მაღალმა დონემ. მაგრამ ქვეყანაში დომინირებულმა მართმადიდებულმა რელიგიამ და ქვეყნის ისტორიის ადრეული პერიოდიდან მჭიდრო ურთიერთობამ ბიზანტიის იმპერიასთან, გამოიწვია რუსულ საისტორიო აზროვნების დაინტერესება ბერძნული სამყაროთი. ამის მიზეზი იყო ბიზანტიის (ბერძნული) მემკვიდრეოვა. იმის მიუხედავად, რომ XIV ს-დან, რუსეთი მსოფლიო პოლიტიკაში გამოდის „მესამე რომის“ (რომი-კონსტანტინოპოლი-მოსკოვი) იდეის პროპაგანდით, XIX ს-მდე, რუსულ ისტორიოგრაფიაში რომის ისტორიასთან დაკავშირებით ორიგინალური მნიშვნელოვანი ნაშრომი არ შექმნილა.

საერთოდ, რუსეთში ძველი ისტორიისადმი მეცნიერული დაინტერესება უკავშირდება პეტრე I (1672-1725 წწ.) სახელს. ეს დაინტერესება მაშინ გამოიხატებოდა მხოლოდ რუსეთსა და ევროპაში ანტიკური ისტორიის ამსახველი სხვადასხვა ნივთების ძიებით. თანდათან, პეტრე I თაოსნობით პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის (1724 წ.) შექმნამ და ქვეყანაში საუნივერსიტეტო ქსელის გაფართოებამ, XIX ს-ის რუსეთში, გააღვივა ინტერესი ჰუმანიტარულ მეცნიერებე-

ბისკენ. უნივერსიტეტებიდან იმთავითვე წონადი იყო გერმანელი პედაგოგებისგან დაკომპლექტებული დერპტის (იგივე იურიევი, ტარტუ) უნივერსიტეტი. იგი დაარსდა 1632 წელს. არსებითად დერპტის უნივერსიტეტის მეშვეობით, რუსეთის საუნივერსიტეტო სისტემაში, ვრცელდებოდა გერმანული სამეცნიერო წრეების ნააზრევი.

დერპტის უნივერსიტეტის აღზრდილი იყო მოსკოვის უნივერსიტეტის ძველი სიტყვიერების კათედრის პროფესორი ***დმიტრია კრიუკოვა*** (რუს. Дмитрия Крюкова, 1809-1845 წწ.). მისი ინტერესის სფერო იყო ძველი რომის ისტორია და ლიტერატურა. განსაკუთრებით სითბოთი იგი იკვლევდა ტაციტუსს, რომლის ნაწარმოები „აგრიკოლა“ მისი სადოქტორი დისერტაცია იყო. კრიუკოვას ნაშრომი „“, მიჩნეულია რუსეთში კლასიკური სიძველეების შესახებ რელიგიური წარმოდგენების მსხვრევის პირველ სერიოზულ ცდათ. ნაშრომში ავტორმა წამოაყენა ორიგინალური თეორია, რომლის მიხედვითაც თითქოსდა პატრიციუსები და პლებეები იყვნენ სხვადასხვა ეთნიკური ფენის მემკვიდრეები. სამწუხაროდ, მეცნიერის ნაადრევი სიკვდილის გამო ათნიშნულმა კონცეფციამ ვერ პოვა შემდგომი განვითარება.

პავლე ლეონტიევი

კრიუკოვას ტრადიციის გამგრძელებელი იყო ***პავლე ლეონტიევი*** (რუს. Павел Леонтиев, 1822-1874 წწ.). იგი იყო ა.ბეკის და კ.ლახმანის მსმენელი. გარკვეულ პერიოდს ლეონტიევი მუშაობდა მოსკოვის უნივერსიტეტში რომაული სიძველეების და სიტყვიერების კათედრაზე. იყო „მოსკოვსკი ვედომოსტის“ თანადამაარსებელი. ლეონტიევის სამეცნიერო კვლევის პორიზონტი იყო ფართო.

იგი მოიცავდა: ძველ ბერძნულ რელიგიას, ანტიკური ხელოვნებას, ჩრდილო შავიზღვისპირეთის არქეოლოგიას, ისტორიოგრაფისა, რომის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარებას და ა.შ. მასვე ეკუთვნის პირველი სტატია რუსულ ისტორიოგრაფიაში რომის აგრარული ისტორიის შესახებ -„მიწათმფლობელთა კლასის ბედი ძველ რომში“ (1861 წ.). იგი დაწერილი იყო საგლეხო რეფორმის გატარების პათოსით.

სტატიაში მიმოხილული იყო ძვ.წ. VI ს-დან რომის იმპერიის დასასრულამდე აგრარული ურთიერთობები. რომაული კოლონიების ევოლუციას, ლეონტიევი, მიიჩნევდა იმპერიის დაღუპვის ერთ-ერთ მიზეზად და მათ იგი აიგივებდა რუსულ ბატონყმობასთან. ამის გარდა, ლეონტიევს ეკუთვნოდა ნაშრომი - „ბერძენ და ლათინ მწერლების ბიბლიოთეკა შენიშვნებით და ლექსიკონებით საშუალო სასწავლო დაწესებულებებისთვის“ (1867 წ.) და ციცერონის რამოდენიმე სიტყვების თარგმნა-გამოცემა.

XIX ს-ში, რუსეთში არსებულმა ბატონყმური სისტემის კრიზისმა და ქვეყანაში მიმდინარე რევოლუციურმა სიტუაციამ, გავლენა მოახდინა რუსული ანტიკური ისტორიოგრაფიის განვითარებაზე. გლეხიდან დაწყებული რევოლუციონნაროდნიკებით დამთავრებული, წინა პლანზე ჰქონდა გამოტანილი საგლეხო რეფორმის გატარების საკითხი. ფრანგი მოაზროვნეების მსგავსად, რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატები, თავიანთი იდეების გასამყარებლად დამხმარე არგუმენტებად იყენებდნენ ფაქტებს ანტიკური ისტორიიდან. ***ნიკოლოზ ჩერნიშევსკი*** (რუს. Николай Чернишевский, 1828-1889 წწ.) და სხვა რევოლუციონერი არ იყვნენ პროფესიონალური ისტორიკოსები, მაგრამ შესანიშნავად იყვნენ გათვიცნობიერებული ბერძნულ-რომაულ ისტორიაში. მაგ., ნ.ჩერნიშევსკი თავის პუბლიცისტურ წერილში – „რომის დაცემის

მიზეზები“ (1861 წ.), იგი ხაზს უსვამდა რომაული ცივილიზაციის დიდ მიღწევებს შუა საუკუნეებთან შედარებით. სტატიაში ჩერნიშევსკი საინტერესო ხედვას ავითარებდა: „რომის იმპერიის პროვინციალურ მემკვიდრეობაში ჩვენ ვერ ვპოულობთ ვერავითარ მიზეზებს, რითაც შეგვიძლია ჩავთვალოთ, რომ ძველი სამყაროს კვდომა იყო აუცილებელი და სასარგებლო კაცობრიობისთვის... მხოლოდ XVIII ს-ის შუა ხანებისთვის შესძლო კონტინენტურმა ევროპამ ასულიყო იმ სიმაღლეებზე, რომელიც მან მიაღწია ახ.წ. III-IV ს-ბის მიჯნაზე. ბარბაროსების წინაშე დას. რომის დაცემამ მთელი 1000 წლით შეაფერხა პროგრესი“.

საგლეხო რეფორმის გატარების აუცილელებლობამ რუსულ ისტორიოგრაფიაში განაპირობა მსგავსი თემატიკის წამოწება რომაული სამყაროდან. ასე მაგ., ***ბ.ზაპოლსკიმ*** გამოსცა „ძმები გრაკხუსები და მათი კანონმდგომარეობა“, ***პ.კომაროვსკიმ*** - „რომის ფინანსური და ეკონომიკური ურთიერთობები“ (1869 წ.), ხოლო ***მ.ვოლსკიმ*** - „მიწის მონური დამუშავება“ (1869 წ.).

XIX ს-ის II ნახ. რუსული ანტიკური ისტორიოგრაფიის ერთგვარი გაფურჩქვნის პერიოდია. ამ პერიოდში სამეცნიერო კვლევებმა რაოდენობრივ და ხარისხოვანი კუთხით იმ დონეს მიაღწია, რომ შესაძლებელი გახდა ოთხი დამოუკიდებელ მიმართულებებზე საუბარი. ეს იყო: ისტორიულ-ფილოლოგიური (ვ.ლატიშევი, ს.ჟებელევი...), კულტურულ-ისტორიული (ფ.მიშჩენკო, ვ.მოდესტოვი...), სოციალ-პოლიტიკური (ვ.ბუზესკული...) და სოციალ-ეკონომიკური (მ.როსტოვცევი, მ.ხვოსტოვი...).

იმის მიუხედავად, რომ კვლევები ყველა მიმართულებით მიდიოდა, რუსეთში, მაინც, სოციალურ-ეკონომიკურ თემატიკის საკითხებზზე მუშაობამ განსაკუთრებული აქტუ-

ალობა შეიძინა. აშკარა იყო, რომ ევროპაში მიმდინარე რევოლუციურმა ბატალიებმა და მათი წყალობით ევროპულ საისტორიო აზროვნებაში დომინირებული სოციალურ-ეკონომიკური საკითხებზე კვლევამ გამოძახილი პოვა რუსეთში. მით უმეტეს, რომ რუსეთში მიმდინარე ბურჟუაზიულმა რეფორმებმა და შემდგომ მარქსისტულმა იდეებმა, ძველი ისტორიის თემატიკაზე მომუშავე მეცნიერთაგან, აშკარად მოითხოვა აღნიშნული საკითხების გაშუქება.

XIX ს-ის II ნახ. რომის ისტორიის შესახებ მომუშავე რუსი მეცნიერებიდან ერთ-ერთი წონიანი ფიგურა გახლდათ ***ივანე პომიალოვსკი*** (რუს. Иван Помиаловский, 1845-1906 წწ.). იგი იყო პეტერბურგის უნივერსიტეტის რომაული სიტყვიერების პროფესორი და რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი. მეცნიერებაში მისი პირველი გამოკვლევა შეეხო მარკუს ვარონის ცხოვრება-მოღვაწეობას. პომიალოვსკის სადოქტორო დისერტაცია გახლდათ „ეპიგრაფიკური ეტიუდები“ (1873 წ.). იგი შესდგებოდა ძველი გამონათქვამების და რომაული კოლუმარიებისაგან. აქვე შევნიშნავთ, რომ პომიალოვსკამდე ეპიგრაფიკის ეს ნაწილი არ იყო მსჯელობის საგანი რუსულ და ევროპულ ისტორიოგრაფიაში.

ამის გარდა, პომიალოვსკის ეკუთვნოდა ნაშრომები: „კავკასიის ბერძნულ-ლათინური წარწერების კრებული“ (1881 წ.), „რამოდენიმე უცნობი რომაული წარწერა“ (1877 წ.), „არქეოლოგიური მონაპოვარი პუატიეში“ (1886 წ.) და სხვ.

პეტერბურგის და ოდესის უნივერსიტეტებში მოღვაწეობდა ***ვასილ მოდესტოვი*** (რუს. Васил Модестов, 1839-1907 წწ.). მისი სამეცნიერო ნაშრომებში იტალიის უძველესი პერიოდი მნიშვნელოვანწილად დაფუძნებული იყო მაშინდელი არქეოლოგიურ მონაცემებზე. მეცნიერი სწავლობდა იტალი-

ის უძველეს მოსახლეობის, ეტრუსკების და მესაპების ისტორიას, ლათინური დამწერლობის აღმოცენების საკითხებს, რომელიც მას რომამდელ პერიოდში გადაჰქონდა. ასევე იკვლევდა რომის სახელმწიფოს და კულტურის ისტორიას და ა.შ.

მოდესტოვს ეკუთვნოდა: „ტაციტუსი და მისი ნაწარმოები“ (1864 წ.), „მეფეთა პერიოდის რომაული დამწერლობის ისტორია“ (1868 წ.), „ლექციები რომაულ ლიტერატურაში“ (1-2, 1873-1875 წწ.), „შესავალი რომაულ ისტორიაში“ (ნ. 1-2, 1902-1909 წწ.) და სხვა რიგის სტატიები.

ვასილ მოდესტოვი

XIX-XX ს-ბის მიჯნაზე რუსეთში კლასიკური ფილოლოგიური სკოლის თვალსაჩინო ფიგურა გახლდათ პოლონური წარმოშობის ***თადეუშ ზელინსკი*** (რუს. Тадеуш Зелинский, 1859-1944 წწ.). იმავდროულად იგი იყო უდიდესი წყაროთმცოდნე და კულტუროლოგი, პეტერბურგის და ვარშავის უნივერსიტეტების პროფესორი.

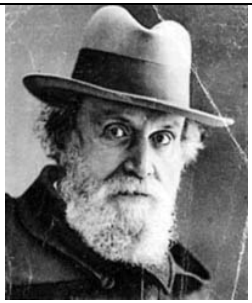
თადეუშ ზელინსკი

ზელინსკი პროდუქტული მკვლევარი იყო. მისი პუბლიკაციები 800-ზე მეტ ნაშრომს მოითვლიდა. უნდა შევნიშნოთ, რომ რუსეთში მოღვაწე კლასიკური ფილოლოგიის მკვლევარებიდან იგი ერთადერთი იყო, რომელიც არ იფარგლებოდა დარგის ვიწრო ჩარჩოებში და ცდილობდა მის ჩართვას ჰუმანიტარულ მეცნიერების სისტემაში.

რუსი ეცნიერი ე.ფროლოვი შენიშნავდა, რომ ზელინ-

სკიმ „თავისი ფილოლოგიური ოსტატობა ჩააყენა კულტურულ-ისტორიული კვლევის სამსახურში, რომელმაც მოიცვა მთელი ანტიკურობა, ყველა მისი სტადიები, როგორც ბერძნული, ისე რომაული მხარე“. მონოგრაფია „ციცერონი ათასწლეულის სარკეში“ (1912 წ.) უმალ იქცა ბესტლერელად, რომელმაც ავტორს რუს მკვლევართაგან პირველს დასავლეთის სამეცნიერო წრეებში მოუპოვა პოპულარობა.

ზელინსკის ასევე ეთუთვნოდა ძვ.წ. 81-63 წლებში მარკუს ციცერონის მიერ წარმოთაქმული სიტყვების სრული ვერსიის თარგმნა (ტ.1, 1901)

მსოფლიო ანტიკური მეცნიერებებს შორის გამორჩეული ფიგურა იყო ***მიხეილ როსტოვცევი*** (რუს. Михаи́л Росто́вцев, 1870-1952 წწ.). მისი ფუნდამენტური შრომები მრავალი წლის გასვლის მიუხედავად, დარგის მკვლევართათვის, დღესაც სამაგიდო ნაშრომებად მიიჩნევა.

მ. იხეილ როსტოვცევი

მ.როსტოვცევი გახლდათ ბერლინის (1914 წ.) და რუსეთის (1917 წ.) მეცნიერებათა აკადემიის წევრი. ასევე, პეტერბურგის (1901-1918 წწ.), მედისონის (1920-1925 წწ.) და იელის უნივერსიტეტების (1935-1944 წწ.) პროფესორი. პოლიტიკური რეპრესიების გამო, 1918 წელს, იგი ტოვებს რუსეთს და საცხოვრებლად გადადის აშშ, სადაც ქმნის სამეცნიერო სკოლას. ამ სკოლაში აღიზარდნენ ცნობილი მეცნიერებები - ე.ბიკერმანი, ა.მომილიანო და სხვ.

მ.როსტოვცევი ძირითადში ძველი სამყაროს სოციალურ-ეკონომიკურ თემატიკაზე მუშაობდა. მართალია, აღნიშნულ თემატიკას იმ პერიოდის რუსეთში იკვლევდნენ რ.ვიპერი, დ.პეტრუშევსკი და სხვა მეცნიერები, მაგრამ უნდა

შევნიშნოთ, რომ მათი კვლევის ჰორიზონტი და საკვლევის თემატიკა იყო ვიწრო. მათ არ ჰქონდათ პრეტენზია მსხვილ განზოგადოებულ თეორიებზე.

ფართო აღიარება მ.როსტოვცევს მოუტანა ფუნდამენტურმა ნაშრომებმა – „ანტიკური მსოფლიოს ისტორია“ (ტ. 1-2, 1926-1927), „რომის იმპერიის სოციალურ-ეკონომიკური ისტორია“ (1926 წ.), „ელინისტური სამყაროს სოციალურ-ეკონომიკური ისტორია“ (ტ. 1-3, 1941). ასევე მას ეკუთვნოდა საინტერესო გამოკვლება - „რომის იმპერიის დაბადება“ (1918). უნდა შევნიშნოთ, რომ უკანასკნელი ნაშრომის მომზადებას უბიძგა 1917-1918 წლების მიჯნაზე რუსეთი მიმდინარე პოლიტიკურმა ბატალიებმა. საისტორიო მოვლენების განმეორებითობის პრინციპიდან გამომდინარე, მ.როსტოვცევი, შეეცადა რუსეთში მიმდინარე პროცესების ანალოგი დაენახა ძველი რომის ისტორიაში. იგი პარალელს აკეთებდა ძვ.წ. I ს-ში მიმდინარე პროცესებზე. მანვე პირველმა სამეცნიერო წრეებში აღნიშნა არმიის როლი და მის მხრიდან მოსალოდნელი საშიშროებები, რომლებსაც სათავეში უდგათ ამბიციური პოლიტიკოსები.

როსტოვცევი ედ.მაიერის მსგავსად „ციკლური თეორიის“ მომხრე იყო. რუსი ისტორიკოსისთვის ახ.წ. I-II ს-ბის რომის იმპერია წარმოადგენდა დროს, როდესაც ხდებოდა მსოფლიო გაცვლა, სხვადასხვა რეგიონებს შორის ურთიერთობების სახმელეთო და საზღვაო გზების განვითარება. ეს იყო წარმოების და მისი სხვადასხვა მხარეების (ქაღალდის წარმოება...) გაფურჩქვნის დრო. ამას წერდა როსტოვცევი და იქვე ამატებდა, რომ ანტიკურობისთვის დამახასიათებელი იყო ქარხანა-ფაბრიკების არქონა, ორგანიზებული მუშათა კლასის არარსებობა და ა.შ.

გვიანდელი რომის ისტორიის პოლიტიკურ მოღვაწეებ-

ზე კეისარი...) საუბრისას როსტოვცევი წერდა, რომ მათ ერთგვარი რევანში მოახდინეს კაპიტალიზმზე. ვინაიდან ჯარისკაცებისთვის გასამჯელოს მიცემით, ისინი იძულებული იყვნენ მიემართად პროსკრიპციებისთვის, მოეხდინათ მიწების დიდი რაოდენობის ექსპროპიაცია, შეეხენ ქალაქების ინტერესებს და ა.შ. მაშასადამე, ედ.მაიერის კვალდაკვალ, როსტოვცევი, აღიარებდა ანტიკურ სამყაროში კომერციის და მრეწველობის მაღალ დონეს.

თ.მომზენის მსგავსად, მ.როსტოვცევმაც საინტერესონ პარალელები გააკეთა I და XX ს-ბის მოღვაწე პოლიტიკოსებს შორის. მისთვის ვ.ლენინი იგივე კატილინაა, ტროცკი-კლოდიუსი, კერენსკი-ციცერონი, ხოლო რეალური რევოლუციონერი კი კეისარი. როსტოვცევი ასევე ნახულობდა კავშირებს რომის და თანადროულ გერმანიის, ინგლისა და კართაგენის ექსპანსიონურ პოლიტიკას შორის. რაც შეეხება რუსეთს, იგი, მას ამსგავსებდა სპარსეთს.

„რომის იმპერიის სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიაში“, მ.როსტოვცევი, რესპუბლიკის დაცემის და ავგუსტუსის და მისი მემკვიდრეების მიერ პრინციპატის დამყარებას იგი განიხილავდა პროცესად, რომლის შედეგად ნახევრადფეოდალი ლენდლორდების ხელმძღვანელობით ფერმერთა ერმა განიცადა ტრანსფორმაცია კაპიტალისტურში და კიდევ უფრო ურბანულ სახელმწიფოში. როსტოვცევი მუდმივად ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ იმპერატორებს, როგორც წესი ჰქონდათ პროვინციის ქალაქების ბურჟუაზიის მხარდაჭერა. უკანასკნელი კი მთავარი ძალა იყო ფლავიუსების და ანტონინების დროს.

როსტოვცევის სამეცნიერო პოტენციალის მაჩვენებელი იყო ასევე მისი მხრიდან რუსულ ენაზე წიგნების თარგმნის ინიციატივა და რედაქტორობა: მაგ., ბ.ნიზეს, „რომის

ისტორიის და წყაროთმცოდნეობის ნარკვევები“ (1910 წ.), რ.პელმანის, „ანტიკური კომუნიზმის და სოციალიზმის ისტორია“ (1910 წ.), ფ.ბაუმგარტნერის, ფ.პოლანდას და რ.ბაგნერიას – „ელინისტურ-რომაული კულტურა“ (1914 წ.) და სხვ.

XX ს-ის 20-იანი წლებიდან რუსული ანტიკური ისტორიოგრაფია მარქსისტული მეთოდოლოგიის ჩარჩოებში მოექცა. ქვეყანაში დომინირებულმა იდეოლოგიამ ძირეული ცვლილება მოახდინა ანტიკურ ისტორიის თემატიკაზე მომუშავე მკვლევართა შეხედულებებზე. რევოლუციამდელი მეცნიერებისგან განსხვავებით წინა პლანზე წამოიწია ანტიკური ისტორიის განსხვავებული მიზნები, ამოცანები და ცალკეული პერიოდების თუ პრობლემების მნიშვნელობა.

უკვე, ისტორიკოს-მკვლევარებისგან მოითხოვდნენ მონათა საკითხის და კლასობრივი ბრძოლის თემების წინა პლანზე წამოწევას. საუნივერსიტეტო ქსელი მთლიანად კონტროლდებოდა. ქვეყანაში მიმდინარე რეპრესიებმა თავისი დაღი დააჩინა ძველი ისტორიის სწავლებასაც. მკვლევართა ნაწილი პოლიტიკური შეხედულებების გამო ემიგრაციაში წავიდა (მ.როსტოვცევი...), ან ფიზიკურად იყვნენ განადგურებული.

ასეთ ფონზე, საბჭოთა მეცნიერთაგან, ანტიკურ პერიოდზე მომუშავე ყველაზე ნათელი ფიგურა გახლდა ***ალექსეი ლოსევი*** (რუს. Алексей Лосев, 1893-1988 წწ.).

ლოსევმა საინტერესო ცხოვრების გზა გაიარა. იგი ერთდროულად ფილოსოფიის და კლასიკური ფილოლოგიის სპეციალისტი, ღრმა მორწმუნე, რომელიც 30-იან წლეებში რეპრესირებული იყო. განსაცვიფრებელი იყო ლოსევის კვლევის ჰორიზონტი. იგი იკვლევდა მუსიკის ფილოსოფიას, ანტიკურ ფილოსოფიას, იყო მთარგმნელი და ისტორიკოსიც.

არადა, რეპრესიებიდან დაბრუნებული იგი პრაქტიკულად ბრმა იყო. მართალია, ლოსევს კონკრეტულად რომის ისტორიის შესახებ განმაზოგადებელი სახელმძღვანელო არ დაუწერია, იგი უფრო ელინური თემატიკით იფარგლებოდა, მაგ

ლექსეი ლოსევი

რამ მისი ნაშრომებში („ანტიკური კოსმოსი და თანამედროვე მეცნიერება“, „მუსიკა, როგორც ლოგიკის საგანი“, „მითოსის დიალექტიკა“, „ანტიკური სიმბოლიზმის და მითოლოგიის ნარკვევები“ და ა.შ) მოცემული იყო ზოგადი ბერძნულ-რომაული ცივილიზაციის კონკრეტული მახასიათებლები.

ლოსევის შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავიან მრავალტომეულს –„ანტიკური ესთეტიკის ისტორია“ (ტ.1-8, 1963-1994). მასში მოცემული იყო ანტიკური სულიერი ტრადიციების ღრმა ისტორიულ-ფილოსოფიური და კულტუროლოგიური კვლევა.

საბჭოთა პერიოდის პირველი თაობის ანტიკოსებიდან ნათელი ფიგურა იყო ***სერგეი კოვალიოვი*** (რუს. Сергей Ковалев, 1886-1960 წწ.). იგი იყო ლენინგრადის უნივერსიტეტი ძველი საბერძნეთი და რომის ისტორიის კათერის გამგე, პროფესორი. კოვალიოვი იყო იმ პირთა შორის, რომლის მხრებზე გადაირა ძველი საბერძნეთის და რომის ისტორიის საბჭოთა სკოლის შექმნა. მისი წვლილი დიდია სსრკ მასშტაბით ძველი მსოფლიოს ისტორიის სასკოლო და საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოების შექმნის და რომის პოპულარიზაციის საქმეში.

კოვალიოვის ადრეული შემოქმედება მოდერნისტული კონცეფციის გავლენის ქვეშ იყო. მისთვის ძველი რომის ის-

ტორიის პირველი ეტაპი ხასიათდებოდა როგორც ფეოდალური, ისე კაპიტალისტური. არსებითად, ძველ ისტორიას იგი ხსნიდა სოციალურ-ეკონომიკური კუთხიდან, ისე, რომ მხედველობაში არ მოჰქონდა ანტიკური ეკონომიკის სპეციფიკა.

20-იან წლებში კოვალიოვმა გადალახა მოდერნისტული შეხედულებები და იგი უკვე გვევლინება მარქსისტულ პოზიციაზე მომუშავე მკვლევარი. ძველი სამყაროს შესახებ მარქსისტულ სწავლებას მან მიუძღვნა ნაშრომი – „მარქსი და ენგელსი ანტიკურობის შესახებ“ (1932 წ.).

კოვალიოვის სამეცნიერო კვლევის არეალში იყო სოციალური რევოლუციის საკითხი, მონათა აჯანყებების თემა, რომაული სამოქალაქო თემი, ქრისტიანობის და დას. რომის იმპერიის დაცემის საკითხები.

ძვ.წ. II-I ს-ბში მიმდინარე სამოქალაქო ომებს, კოვალიოვი, არ მიიჩნევდა სოციალურ რევოლუციად. მისი აზრით, მონათა აჯანყებები, ღარიბობის ბრძოლა მიწისთვის, იტალიკთა ბრძოლა მოქალაქეობისთვის და ა.შ., იყო ხანგრძლივი რევოლუციური მოძრაობა, რომელიც რევოლუციაში ვერ გადაიზარდა. ისტორიკოსის მტკიცებით, ნამდვილი სოციალური რევოლუცია მოხდა ანტიკური სამყაროს დასასრულს, ახ.წ. III-V ს-ბში.

პატრიციუსების და პლებეების წარმოშობის საკითხთან საისტორიო ტრადიციასთან დაკავშირებით, კოვალიოვმა, წამოაყენა, როგორ თვითონ უწოდებდა „კომპლექსური თეორია“. მისი აზრით, პატრიციუსები თავდაპირველად იყვნენ რომის უბრალო მოსახლეობა, რომელიც შემდეგ გახდა რომის დიდებულები. რაც შეეხება პლებეების ფენას, კოვალიოვი მის შექმნას ვარაუდობდა ძალადობრივი ან ნებაყოფლობით გადასახლებულებით, ანდა უცხოტომელი

ეტრუსკების გადმოსახლებით, ანდა რომის ძირეული მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური დეგრადაციის გზით.

ქრისტიანობის საკითხებზე მსჯელობისას, კოვალიოვი, გამოდის დას. ისტორიოგრაფიის მკვეთრი კრიტიკით, მაგრამ თვითონ გადადის მეორე უკიდურესობაში. ასე მაგ., მეცნიერი მხარს უჭერდა ქრისტიანობასთან დაკავშირებით ინტერპოლაციის თეორიას. იგი უარყოფდა ტაციტუსი და სვეტონიუსის ცნობებს ნერონის დროს ქრისტიანების დიდი დევნის შესახებ. ტრადიციის საპირისპიროდ, ქრისტიანული ტემების აღმოცენების ადგილად მიიჩნევდა მცირე აზიას და ა.შ.

რომაულ თემატიკაზე დაწერილი კოვალიოვის სხვა ნაშრომებია: „ანტიკური საზოგადოების ისტორია“ (ნ. 1-2, საბერძნეთი, ელინიზმი და რომი, 1936 წ.), თანაავტორობით – „ძვ.წ. II-I ს-ის მონათა დიდი აჯანყებები“ (1934 წ.), „ანტიკური საზოგადოებაში სოციალური რევოლუციის პრობლემა“ (1934 წ.), „რომის ისტორიის პერიოდიზაციის გამოცდილება“ (1955 წ.), „ქრისტიანობის წარმოშობა“ (1948 წ.), „მითი ქრისტეს შესახებ“ (1954 წ.), „ქრისტიანობის წარმოშობის ძირითადი საკითხები“ (1964 წ.) და ა.შ.

და მაინც, კოვალიოვის ყველაზე პოპულარული ნაშრომი იყო „რომის ისტორია“. წიგნი გამოირჩევა მასალის თევადობით. იგი ორი ნაწილისგან (რესპუბლიკა და იმპერია) შესდგება და მასში რომის სისტემური ისტორია გადმოცემული იყო რომამდელი იტალიით დაწყებული და დას. რომის იმპერიის დაცემით დამთავრებილი. წიგნი გამოირჩეოდა გამართული მეთოდოლოგიით და წერის კარგი სტილით. მასში შეჯამებული იყო რომის ისტორიის კვლევის საქმეში საბჭოთა მეცნიერების მიღწევები. ყოველივეს გამო, წიგნი,

თბილად მიიღო საზოგადოებამ.

1934-1941 წლებში, მოსკოვის უნივერსიტეტის ძველი მსოფლიო ისტორიის კათედრის გამგე, პროფ. ***ვლადიმერ სერგეევი*** (რუს. Владимир Сергеев, 1883-1941 წწ.) ერთ-ერთი პირველი მკვლევარი იყო, რომელმაც საბჭოთა განათლების სისტემაში შექმნა უმაღლესი სასწავლებლებისთვის განკუთვნილი განმაზოგადებელი სახელმძღვანელოები საბერძნეთ-რომის ისტორიაში. მაგ., მისი მონოგრაფია „ძველი რომის ისტორიის ნარკვევები“ (ტ. 1-2, 1938 წ.) უმალ ითარგმნა სხვადასხვა ენებზე. ეს იყო ლაკონური ენით დაწერილი ნაშრომი, რომლის პირველი ტომი დაეთმო მეფეთა ხანას და რესპუბლიკის პერიოდს, ხოლო მეორე ტომი იმპერიის მონაკვეთს და დას. რომის იმპერიის დაცემის საკითხებს.

ამის გარდა, რომაულ თემატიკაზე ვ.სერგეევს ჰქონდა სხვა ნაშრომებიც: „ძველი რომის ისტორია“ (1922 წ.), „ფეოდალიზმი და სავაჭრო კაპიტალიზმი ანტიკურ სამყაროში“ (1926 წ.), ასევე პუბლიკაციები - „ძველი რომის დიპლომატია“ (1941 წ.). „ტიბერიუსის პრინციპატი“ (1940 წ.) და ა.შ.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში მომზენისეულ და მაიერისეულ ტრადიციებს ერთგვარი შეჯამება გაუკეთა ***ნიკოლოზ მაშკინმა*** (რუს. Николай Машкин, 1900-1950). მართალია მისი მონოგრაფია – „ავგუსტუსის პრინციპატი“ (1949 წ.), მიძღვნილი იყო ოქტავიანეს მმართველობაზე, მაგრამ ნაშრომის შესავალში და წიგნის პირველ ნაწილში საუბარი იწყება ძვ.წ. 62 წლის მოვლენებით. ამასთან, მოვლენების აღწერისას ავტორი ფართოდ იყენებს ციცერონის, სალუსტიუსის და სხვა წყაროებს. განსაკუთრებით შთამბეჭდავად არის მასთან გადმოცემული კეისრის სიკვდილის შემდგომი პერიოდის რომის შოდაპოლიტიკური ბრძოლის სურათები. ნ.მაშკინის წიგნი არის შესანიშნავი გამოკვლევა რომელსაც ვერ

ამცირებს თუნდაც ცალკეულ საკითხებზე დღევანდელი ახლებული ხედვა.

საერთოდ, მაშკინის კვლევის სფერო იყო რესპუბლიკიდან იმპერიისკენ გადასვლის პრობლება. იგი ასევე იკვლევდა რომის და პროვინციებს შორის ურთიერთობებს, კულტურის, რომაული აფრიკის საკითხებს და ა.შ. აღნიშნულ თემატიკას მიეძღვნა მისი ნაშრომები: „აგნოსტიკები და ცირკუმელიონები თეოდოსის კოდექსში“ (1938 წ.), „ძვ.წ. II-I ს-ბის რომის პოლიტიკური პარტიები“ (1946 წ.), „ძველი რომის ისტორია“ (1947 წ.), „რომის იმპერიის ისტორია“ (1949 წ.) და ა.შ.

საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში რომის ისტორიის აგრარულ და ყოფით საკითხებზე მუშაობდა მარია სერგეენკო (რუს. Мария Сергеенко, 1891-1987 წწ.). იგი იყო ფილოლოგი და ძველი ისტორიის მკვლევარი.

ძველ რომაელი აგრონომების – ვარონის, კატონის და კოლუმელას შრომებზე დაყრდნობით, სერგეენკომ აჩვენარომაულ ეკონომიკაში მემინდვრეობიდან გადასვლა მევენახეობა-მებაღეობაზე. აღნიშნულ საკითხებს მეცნიერმა მიუძღვნა: „ნარკვევები ძველი იტალიის სოფლის მეურნეობიდან“ (1958 წ.). რომის ყოფითი საკითხები აისახა ნაშრომებში: „ძველი რომის ხელოსნები“ (1968 წ.), „ძველი იტალიის უბრალო ხალხი“ (1964 წ.), „ძველი რომის ცხოვრება“ (1964 წ.) და ა.შ.

სერგეენკოს მთარგმნელობითი საქმიანობიდან აღსანიშნავია ნეტარე ავგუსტინეს „აღსარების“ (1975 წ.), ტერტულიანეს „მონანიების შესახებ“, პლინიუს უმცროსის „წერილების“ (1984 წ.), ტიტუს ლივიუსის ფრანგმენტის და სხვა წყაროების თარგმნა.

საბჭოთა (რუსულ) ისტორიოგრაფიაში რომის ისტორი-

ის კვლევის სფეროში გამორჩეული ადგილი ეკავა ***სერგეი უტჩენკოს*** (რუს. Сергей Утченко, 1908-1976 წწ.). იგი იყო მსოფლიო დონის მეცნიერი, ლენინგრადის და მოსკოვის უნივერსიტეტების პროფესორი, ჟურნალ ВДИ-ის და „მსოფლიო ისტორიის“ მეორე ტომის (1956 წ.) მთავარი რედაქტორი და ა.შ.

უტჩენკოს სამეცნიერო კვლევის სფეროში იყო რესპუბლიკის დაცემის ეპოქის პოლიტიკური იდეები, თეორიები და პოლიტიკოსთა ცხოვრებები. მას აღიარება მოუტანა მონოგრაფიამ - „იდეურ-პოლიტიკური ბრძოლა რომში რესპუბლიკის დაცემის წინ]“ (1952 წ.). აღნიშნული საკითხით მეცნიერის დაინტერესება არ იყო შემთხვევითი. საქმე იმაშია, რომ რესპუბლიკის დაცემა გამოიწვია სამხედრო დიქტატურამ, რომელიც არსებითად დამყარდა სოციალურ წინააღმდეგობათა გამწვავებისა და კლასობრივი ბრძოლის გაღრმავების პირობებში. ცხადია, რომ ამ წინააღმდეგობებმა და ბრძოლამ შესაბამისი ასახვა ჰპოვეს აღნიშნული პერიოდის იდეოლოგიურ ცხოვრებაში.

სერგეი უტჩენკო

ნაშრომში სპეციალურად შესწავლილი იყო პრინციპატის იდეოლოგიურ მომზადებაში ციცერონის როლი. მკვლევარი უარყოფდა ისტორიოგრაფიაში (ვიპერი...) გავრცელებულ შეხედულებებს ციცერონზე, როგორც მონარქიის შეგნებულ აპოლოგეტზე და მისი ტრაქტატის De re publica-ს საფუძველზე ადგენდა, დიდი რომაელის ტრადიციულ არისტოკრატიულ რესპუბლიკურ პოზიციას.

XX ს-ის 60-70-იანი წლები უაღრესად ნაყოფიერი იყო ს.უტჩენკოსთვის. სულ რაღაც თორმეტი წლის მანძილზე მან

გამოქვეყნა ხუთი წიგნი: „ისტორიკოსის თვალით“ (1966 წ.), „ძველი რომი. მოვლენები. ხალხი. იდეები“ (1969 წ.), „ციცერონი და მისი დრო“ (1972 წ.), „იულიუს კეისარი“ (1976 წ.) და „ძველი რომის პოლიტიკური სწავლებები“ (1977 წ.). მათში უტჩენკომ მაქსიმალურად წარმოაჩინა ძვ.წ. I ს-ის პოლიტიკურ მოღვაწეთა მთელ გალერეა: ციცერონი, კეისარი, კატილინა, კრასუსი, პომპეუსი... და სხვა, თუნდაც ნაკლებად ცნობილ პოლიტიკოსებზე, თითოეულ მათგანზე, ავტორს მოძიებული ჰქონდა დეტალური მასალა და ამით შექმნილი იყო ობიექტური და ნათელი პორტრეტები.

ნიშანდობლივია, რომ გრაკხუსებიდან დაწყებული ოქტავიანეთი დამთავრებული პერიოდი ს.უტჩენკოს განსაზღვრული ჰქონდა, როგორც სოციალური რევოლუციის ეპოქა, რაც მკვლევარის აზრით გამოიხატა პოლიტიკური და საკუთრების ფორმების შეცვლით. ამასთან, ს.უტჩენკომ მასში დაინახა რევოლუციური მოძრაობის ორი ხაზი: გლეხურ-აგრარული და მონური. მის კულმინაციად იგი თვლიდა მოკავშირეთა ომს და იტალიელი გლეხობის მასობრივ აჯანყებებს, რომელთა შედეგად რომმა დაკარგა პოლისის სტატუსი. შემდგომში, უტჩენკომ დააზუსტა, რომ სამოქალაქო ომი ეს იყო ბრძოლა მმართველი კლასის ორ სხვადასხვა ფრაქციას შორის რომელიც ცდილობდა მის სასარგებლოდ გამოეყენებინა სოციალური რევოლუციის შედეგები.

ძველი რომის ისტორიის სოციალურ-ეკონომიკური საკითხების აღიარებული მკვლევარი იყო ***ელენა შტაერმანი*** (რუს. Елена Штаерман, 1914-1991 წწ.). მისი ძირითადი ნაშრომები იყო: „მონათმფლობელური წყობის კრიზისი რომის იმპერიის დასავლეთ პროვინციებში“ (1957 წ.), „რომის იმპერიის ჩაგრულ კლასთა მორალი და რელიგია“ (1961 წ.), „მონათმფლობელური ურთიერთობების გაფურჩქვნა რომის

რესპუბლიკაში“ (1964 წ.), „მონათმფლობელური ურთიერთობები ადრეულ რომის იმპერიაში“ (1971 წ.), „ანტიკური კულტურის კრიზისი“ (1974 წ.), „ძველი რომი. ეკონომიკური განვითარების პრობლემები“ (1978 წ.) და „ძველი რომის რელიგიის სოციალური საფუძველი“ (1987 წ.).

ამის გარდა, შტაერმანი მონაწილეობდა „მსოფლიო ისტორიის“ (ტ. 2, 1956 წ.), „ძველი რომის კულტურის“ (ტ. 1, 1985 წ.) და „ევროპის ისტორიის“ (1988 წ.) კაპიტალური შრომების შექმნაში. მასვე ეკუთვნოდა ლათინური წყაროების თარგმნა და სხვა მრავალი სტატია.

* * *

ქართული ისტორიოგრაფია

რომის ისტორიის შესახებ მიძღვნილ ზღვა ლიტერატურაში მოკრძალებული ადგილი უკავია ქართული ისტორიოგრაფიასაც. იგი შედარებით მწირია. მართალია, რომაული სამყარო უცხო არ იყო ქართული აზროვნებისთვის, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზების (პოლიტიკური...) გამო არ ხერხდებოდა მკითხველისათვის ფუნდამენტური და ნათარგმნი წიგნების მიწოდება.

ფეოდალურ საქართველოში რომის ისტორიის შესახებ წარმოდგენა ჰქონდათ ***„ქართლის ცხოვრების“*** მეშვეობით. იგი ძველი ქართული საისტორიო თხზულებათა კრებულია, რომელშიც გადმოცემულია ქართველი ერის ისტორიის გაბმული თხრობა უძველესი დროიდან. კრებულში შესულია სხვადასხვა ავტორების მიერ შესრულებული თხზულებები (ლეონტი მროველის - ცხოვრება ქართველთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა; ჯუანშერიანის - ცხოვრება და მოქალაქეობა ვახტანგ გორგასლისა და ა.შ).

არსებითად, „ქართლის ცხოვრება“ იყო სამაგიდო წიგნი და მის შემშვეობით ხდებოდა საქართველოს ისტორიის და გარე სამყაროს გაცნობა. კრებულში საყურადღებო ცნობები მოიპოვება სომხეთის, ბიზანტიის და სხვა ქვეყნების თუ ხალხთა შესახებ.

უნდა შევნიშნოთ, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ რომის ისტორიის შესახებ ცნობები მწირია და იგი არ იძლევა ქვეყნის ისტორიაზე სისტემური სურათის შექმნის შესაძლებლობას. ისინი ნახსენებია მეფესთან შედარების მომენტში ან რაიმე ფაქტთან დაკავშირებით. კრებულში ნახსენები არის კარქედონი (კართაგენი – კ.ს.), პიროსი, იოსიპოს ებრაელსა (იოსებ ფლავიუსი – კ.ს.), პლუტარხოსი (პლუტარქე –კ,ს,), ავლიუსტიანე (ავგუსტუსი კ.ს.), უესპასიანე (ვესპასიანე კ.ს.), ტიტუსი და ა.შ. მაგ., საეკლესიო რეფორმის თაობაზე საუბრისას, დავით აღმაშენებელი შედარებულია კონსტანტინე დიდთან: „და ესეცა მიმსგავსებულად დიდისა კონსტანტინესა აღასრულა მეფემან დავით“. ანდა „მიიღო მადლი მოციქულობისა, ვითარცა პავლე და ვითარცა დიდმან კონსტანტინე“ (ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი).

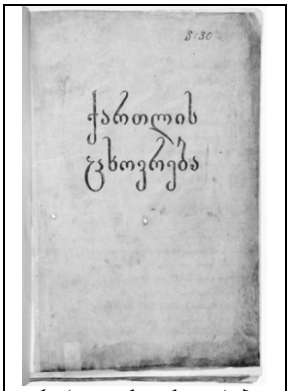

ქართლის ცხოვრება

ჯალალ ედ-დინის მიერ 1226 წელს თბილისის აოხრება შედარებულია ვესპანსიანეს და ტიტუსის მიერ ახ.წ. 70 წელს იურუსალიმის აღების ფაქტთან: „რომელნი თანააშესწორებიან ქრისტეს ჯუარისა მცემელთა იუდიანთა ზედა ქმნულთა მიერ იერუსალიმისა სრულიადსა მოსპოლვასა ტიტუს უესპასიანეს მიერ“ (ჟამთააღმწერელი).

„ისტორიანი და აზმანის შარავანდედთანი“-ის ისტორი-

კოსისთვის გიორგი III მეორე კონსტანტინე დიდია. თამარ მეფის გარდაცვალების ფაქტზე საუბრისას იგივე მემატიანე ახსენებს კონსტანტინე დიდის ძმისშვილს ივბიმიანოსს (იობიანოსი – კ.ს.). იგი რომის იმპერატორი იყო ა.ხ. 363-364 წლებში. მის შესახებ ცნობები, სავარაუდოდ, მემატიანეს უნდა ამოეღო „ივლიანეს რომანიდან“, რომელიც ეხებოდა იობიანოსის და იულიანე განდგომილის ცხოვრებას.

ბასილი ეზოსმოძღვარი (XIII ს.) თამარის შესახებ ამბობს: „სჯულთათჳს სულითთა მეორე კონსტანტინე იქმნებოდა“ (ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი, II, 117).

სულ ეს არის „ქართლის ცხოვრებაში“ ძველ რომტან დაკავშირებით დაცული ცნობები. მკითხველი შენიშნავს, რომ ისინი მწირია და რომის ისტორიის ცოდნის თვალსაზრისით იძლეოდა მხოლოდ ზოგად წარმოდგენას.

ქართულ ისტორიოგრაფიაში რომის ისტორიის მეცნიერული შესწავლა სათავეს იღებს XIX ს-ის I ნახევრიდან, როდესაც პეტერბურგში მოღვაწე ***იოანე ბატონიშვილმა*** (1711-1832 წწ.) „კალმასობა“-ში ძალიან მოკლედ, ზოგად ჩარჩოში, გადმოსცა რომის ისტორია.

იოანე ბატონიშვილი

იოანე ბატონიშვილი გამორჩეული ფიგურა გახლავთ XVIII-XIX ს-ბის მიჯნაზე ქართულ აზროვნებაში. იგი იყო ენციკლოპედიური ტიპის მოაზროვნე. მის მრავალრიცხოვან შემოქმედებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია „კალმასობას“. მართალია, იგი კომპილაციაა, მაგრამ ამ თხზულებით ნათლად ჩანს არა მარტო იოანე ბატონიშვილის განსწავლულობა, არამედ, საერთოდ, XVIII-XIX ს-ის ქართული მეცნიერების დონე.

„კალმასობა“ შერქმეული სახელია და ნიშნავს მონასტრისთვის სარჩოს მოპოვებას. თხზულებას ავტორმა „ხუმარსწავლაც“ უწოდა. მისი მიზანდასახულობა ნათელია – ხუმრობის მოშველიებით, დიალოგის ფონზე, მკითხველი აზიაროს მეცნიერულ ცოდნა-სწავლას. „კალმასობაში“ გადმოცემულია საქართველოს და მსოფლიო ისტორიის საკითხები. ავტორი საუბრობს: „ისტორია პორტუღალიისა“, „ისტორია ანტილიისა“, „ისტორია კიტაისათვის“ და ა.შ. ჩამოთვლილია მსოფლიოს სხვადასხვა სახელმწიფოებების ისტორია. მათ შორის ავტორი ჩერდება რომზეც. საერთოდ, ი.ბატონიშვილისთვის დამახასიათებელი იყო საბერძნეთისგან განსხვავებით რომის ისტორიის წინა პლანზე წამოწევა.

რომის ისტორიაც დიალოგის ფონზე არის გადმოცემული. დღეს, ი.ბატონიშვილისეული თხრობა ღიმილის მომგვრელია, მაგრამ იგი პირველი შემთხვევა იყო ქართულ ისტორიოგრაფიაში, როდესაც მკითხველს ძველ რომზე მიეწოდა ზოგადი ისტორია.

რომის ისტორიიდან ი.ბატონიშვილი გამოჰყოფს სამ პერიოდს. მეფეთა, რესპუბლიკის, რომელსაც იგი უწოდებს „კონსულთათვის“და „კეისართაგან“, იგივე იმპერიის ხანას. ავტორმა იცის შვიდივე მეფის არსებობა. მართალია მათი სახელები დამახინჯებული ფორმით (მაგ., ტულიღოსტილმანი, ანკამარკინა, თარაკიან პრისკი...) არის გადმოცემული, მაგრამ ამის მიუხედავად, შემჭიდროებული ფორმით, მოთხრობილია მათი მმართველობა. რესპუბლიკის ისტორიიდან ნახსენები არის მხოლოდ ბრუტუსი და ციცერონი, დიქტატორებიდან მარიუსი, ცინა და სულა. რაც შეეხება კეისართათვის ანუ იმპერიის ხანას, ავტორი ასახელებს I-III ს-ბის ყველა მთავარ იმპერატორს (მაგ., იულიოს კეისარი, ოკტავ ავგუსტი, ტიბერიი კლავდი, გაი კალიღულა...). თხრობა მთავრდება

კონსტანტინეს რელიგიური საქმიანობის მიმოხილვით.

დღეს ძნელია დადგენა რა სახელმძღვანელოთ სარგებლობდა ი.ბატონიშვილი. ფაქტია, რომ იგი რუსული წიგნი უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ნახსენებ სახელებს აშკარად რუსული ჟღერადობა დაჰკრავთ, მაგრამ კონკრეტული წიგნის დასახელება ჭირს. არსებითად, იოანე ბატონიშვილით იწყება საქართველოში მკითხველისათვის რომის ისტორიის შესახებ ერთიანი, ზოგადი ცნობების მიწოდება. სამწუხაროდ, იოანე ბატონიშვილის წამოწყებას გაგრძელება არარ მოყოლია. მთელი საუკუნის მანძილზე ქართულ ენაზე არ დაწერილა რომის ისტორიის ზოგადი კურსი.

პარალელურად, იწყება რომის ისტორისს ამსახველი სხვადასხვა წყაროების თარგმნა-გამოცემა. ამ საქმეში აქტიურობდნენ XIX ს-ში პეტერბურგში მოღვაწე ქართველები. მთარგმნელობით საქმიანობაში ყველაზე პროდუქტიული იყო რუსეთის აკადემიის საპატიო წევრი თეიმურაზ ბაგრატიონი (1782-1846 წწ.), იოანე ბაზლიძე და სხვ.

თეიმურაზ ბაგრატიონი

ქართულ საისტორიო აზროვნებაში განსაკუთრებული ფიგურაა ***თეიმურაზ ბაგრატიონი***. უნდა ითქვას, რომ ვახუშტი ბატონიშვილის შემდეგ ძველმა საქართველომ არ იცის თეიმურაზ ბაგრატიონზე უფრო დიდი მეცნიერის სახელი. იგი გახლდათ ენციკლოპედიური ტიპის მოაზროვნე. უცხოური ენების ბრწყინვალე ცოდნა მას შესაძლებლობას აძლევდა ეწარმოებინა ფართო მთარგმნელობითი საქმიანობა. ევროპული და აღმოსავლური მწერლობიდან მან თარგმნა საერო სასულიერო ფილოსოფიური თუ საისტორიო ჟანრის არაერთი ნაშრომი. ჩვენ შორს წაგვიყვანს

თეიმურაზ ბაგრატიონის შემოქმედების შესახებ საუბარი აღვნიშნავთ, რომ მას უთარგმნია ციცერონის „ბუნებისათვის ღმერთთა“. თარგმანის სრული სათაური ყოფილა: „წიგნი ბუნებისათვის ღვთისა, ციცერონისა, თარგმნილი რუსულით სრულიად საქართველოჲს მეფის გიორგი XIII-ს ძის თეიმურაზის მიერ“.

სამწუხაროდ, თ.ბაგრატიონის აღნიშნული თარგმანი დაკარგულია, რომ გამოც ჩვენ მოკლებული ვართ საშუალებას შევისწავლოთ იგი და კიდევ ერთი შტრიხი შევმატოთ მეცნიერი ბატონიშვილის მთარგმნელობითი მოღვაწეობის საინტერესო სურათს.

თ.ბაგრატიონს მიეწერება ანინიმური თხზულების „დოღმატიკა ღმრთისმეტყუჴლების“ თარგმნა. ნაშრომში ღმერთის საკითხებზე მსჯელობისას გამოყენებული ყოფილა ციცერონის „ბუნებისათვის ღმერთთა“ (წ. II, თ. XXXIV) და „ტუსკულანური საუბრები“-ს (წ. I, თ. XXVIII) რამდენიმე ფრაგმენტი.

ციცერონის გარდა, თ.ბატონიშვილს უთარგმნია კორნელიუს ტაციტუსის „ანალების“ (წ. IV, თ. 5; წ. VI, თ. 31; წ. XI, თ. 8; წ. XII, თ. 44-46) სულ 4 ფრაგმენტი. „ანალების“ თარგმნა ავტორს სჭირდებოდა ახ.წ. I ს-ის იბერია-სომხეთის ურთიერთობის საკითხების გაშუქებისთვის. „ანალები“ ბატონიშვილმა თარგმნა XIX ს-ის 10-იან წლებში ფ.პოსპელოვის რუსული თარგმანიდან (СПб., т. I-III, 1805-06).

თეიმურაზ ბატონიშვილის თანამედროვეა პეტერბურგში მოღვაწე მწერალი და მთარგმნელი ***იოანე ბაზლიძე*** (1777-1888 წწ.). მას ნათარგმნი ჰქონდა ციცერონის „ლელი ანუ მეგობრობისათვის“. აღნიშნული ნაშრომის თარგმნისას ი.ბაზლიძეს უსარგებლია ციცერონის 1781 წლის რუსული გამოცემიდან.

ცარიზმის მიერ საქართველოში გატარებული რუსიფიკატორული პოლიტიკა ხელს უშლიდა ქართულ ენაზე წიგნების არსებობას. მას შემდეგ რაც ასპარეზზე გამოვიდნენ თერგდალეულები და მათმა მომდევნო თაობამ, ევროპაში დაიწყეს განათლების მიღება, თანდათან გაჩნდა მსოფლიო ისტორიის თემატიკის ამსახველი წიგნების თარგმნა-გამოცემის აუცილებლობა. ამ საქმეში აქტიურობდნენ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება და ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ შექმნილი საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება. ასე მაგ., ფრანგულიდან ***ვ.ლორთქიფანიძემ*** თარგმნა ***პოლ გიროს*** „რომაელების ძველი ისტორია“ (1906, 408 გვ.), ხოლო ***ნიკოლოზ გვანცალაძემ*** რუსულიდან თარგმნა-გამოსცა „კაი გრაკხი და მისი ძმა ტიბერი“ (1906, 31 გვ.) და ა.შ.

რაც არ უნდა ვისაუბროთ მთარგმნელობით საქმიანობაზე, ერთი უდაოდ ცხადია, რომ ქართულ ენაზე რომის ისტორიის შესახებ პირველი ფუნდამენტური ნაშრომი ეკუთვნის დიმიტრი უზნაძეს.

დიმიტრი უზნაძე

დიმიტრი უზნაძე (1886-1950 წწ.) გამორჩეული ფიგურა გახლდათ ქართულ მეცნიერებაში. იგი შედიოდა იმათ რიცხვში ვინც მიიღო მონაწილეობა თბილისის უნივერსიტეტის დაარსებაში. სპეციალობით დ.უზნაძე გახლდათ ფსიქოლოგი და მსოფლიო სახელი მას მოუპოვა მისმა განწყობის თეორიამ. და ასეთ ფონზე, რაოდენ უცნაურიც არ იყო მკითხველისათვის, დ.უზნაძის ჰობი გახლდათ რომის ისტორიის შესწავლა. რომის ისტორიის კურსის შესწავლა მან ბერლინის უნივერსიტეტში გაიარა თ.მომზენის ზედამხედველობის ქვეშ. ამიტომაც გასაკვირიც არც

უნდა ყოფილიყო, როდესაც დ.უზნაძე თავის მეორე პროფესიად სწორედ, რომ რომის ისტორიას მიიჩნევდა.

ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მხარდაჭერით, 1918-1919 წლებში, ქუთაისში სამ ნაწილად გამოიცა დ.უზნაძის „მსოფლიო ისტორია“. შესაბამისად, თითო ნაკვეთი დაეთმო ძველი აღმოსავლეთის, ელადის და რომის ისტორიებს. ჩვენ შორს წაგვიყვანდა რომთან (ნ. 3, 1919, 115 გვ.) მიმართებაში უზნაძისეული ნაშრომის საფუძვლიანი მიმოხილვა, დავსძენთ მხოლოდ, რომ სახელების მხრივ მცირეოდენი უზუსტობის და ისტორიის შემჭიდროებული ფორმით თხრობის მიუხედავად, მთლიანობაში, რომთან მიმართებაში ეპოქის შესაბამისად იგი მკითხველს საკმარის ცოდნას აძლევდა.

შემდგომ იყო ე.წ. საბჭოთა პერიოდი, რომლის დროსაც პროვინციებში ოფიციალურად იკრძალებოდა ზოგადი ხასიათის განმაზოგადებელი ნაშრომების წერა და ისინი მხოლოდ მოსკოველი მეცნიერების პრეროგატივა იყო. შესაბამისად, ისტორიოგრაფიაში ყოველგვარი არსებული ხარვეზის შევსება ხდებოდა ნათარგმნი წიგნებით. ამიტომაც იყო, რომ ქართულ ენაზე ითარგმნა და გამოიცა ***ვ.სერგეევის*** „ძველი რომის ისტორიის ნარკვევები“ (ტ. I-II, 1940-1941 წწ.). ეპოქის შესაბამისად იგი კარგი ნაშრომი იყო, რომელში ნაჩვენები იყო მეფეთა ხანის, რესპუბლიკის და იმპერიის პერიოდის საკვანძო საკითხები.

ვ.სერგეევის წიგნს მოჰყვა ცნობილი რუსი მეცნიერის ***ნ.მაშკინის*** „რომის ისტორიის“ (თბ., 1951) თარგმნა-გამოცემა. იგი გახლდათ მცირე ზომის მეთოდოლოგიური ტიპის სახელმძღვანელო, რომელიც განკუთვნილი იყო დაუსწრებელი სწავლების სტუდენტებისთვის. 1947 წელს ითარგმნა იურიდიული ინსტიტუტებისთვის ***ი.პეტერსკის*** სახელმწიფოს და

სამართლის ზოგადი ისტორია. აღნიშნული სახელმძღვანელოს (ნაწ. 1, ნაკვ. 2, ძველი რომი, 288 გვ.) მეორე ნაკვეთი დაეთმო რომაულ პერიოდს.

ასეთ ფონზე, საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში, ნათელი ფიგურა გახლდათ ***ალექსანდრე წერეთელი*** (1889-1967 წწ.). იგი იყო ძველი მსოფლიო ისტორიის ქართული სამეცნიერო სკოლის ერთ-ერთ ფუძემდებელი. მას ეკუთვნის „მსოფლიო ისტორიის“ დაწყებითი კურსის შექმნა, რომლის პირველი ნაწილი - „ძველ საუკუნეთა ისტორია“ (ტფ., 1919, 144 გვ.) მოიცავდა უძველესი ცივილიზაციებს. ალ.წერეთელს ეკუთვნის რიგი ფუნდამენტური ნაშრომები ძველი საბერძნეთის და რომის ისტორიაში.

ალექსანდრე წერეთელმა რთული ცხოვრების გზა გაიარა. საისტორიო მეცნიერებას იგი დაეუფლა ხარკოვის უნივერსიტეტში მსოფლიო სახელის მქონე მეცნიერის ვ.ბუზესკულის (1853-1931 წწ.) ხელმძღვანელობით. შემდეგ იწყება საქართველოში მისი პოლიტიკური და სამეცნიერო მოღვაწეობა. იყო ეროვნული საბჭოს წევრი და იმათ შორის ვინაც ხელი მოაწერა 1918 წლის 26 მაისის დამოუკიდებლობის აქტს. 20-იან წლებში ალ.წერეთელი სხვადასხვა თანამდებობაზეა. ასრულებდა ცენტრალური არქივის დირექტორის მოვალეობას, განათლების სახალხო კომისრის კოლეგიის წევრობას, ხოლო 1927-1935 წლებში გახლდათ თსუ-ს ძველი მსოფლიო ისტორიის კათედრის გამგე. მონოგრაფიისთვის „ლუკიანე სამოსატელი“, 1927 წელს, მას მიენიჭა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი.

1935-1955 წლები ალ.წერეთელის ცხოვრებაში არის გადასახლების, რეაბილიტაციის და კვლავ მეცნიერებაში ჩაბმის პერიოდი. 1962 წელს გამოვიდა ამადგარი მეცნიერის „რომის ისტორია“ (ნ. 1-2, 1957-1961, წწ.). ეს იყო რეპრესიე-

ბის შემდგომ სამშობლოში დაბრუნებული ქართველი მეცნიერის ისტორიოგრაფიაში თამამი განაცხადი. წიგნი მაშინ დადებითად მიიღო ქართველმა საზოგადოებამ.

რომის ისტორიის თემატიკას მიეძღვნა ალ.წერეთელის ბიოგრაფიული ხასიათის ნაშრომი მარკუს ციცერონი (1959 წ., 195გვ.). მასში რომის რესპუბლიკის საშინაო და საგარეო მდგომარეობის ფონზე ნაჩვენები იყო დიდ ორატორის ცხოვრება და მისი პოლიტიკური საქმიანობის კარდინალური საკითხები.

იმპერიის პერიოდის რომის ისტორია აისახა ***ლევან სანიკიძის*** (1925-2001 წწ.) დამხმარე სახელმძღვანელოში (ნ. 1-2, 1969-1972 წწ.). დღეს მკითხველს შეიძლება გაუკვირდეს, მაგრამ ე.წ. კომუნისტურ ეპოქაში ეს იყო ქართველი ავტორობით მკითხველთან სახელმძღვანელოს ტიპის ნაშრომის მიწოდების პირველი ცდა, რაც თბილად მიიღო საზოგადოებამ. მოგვიანებით, ავტორმა ისინი გაერთიანა და ამ სახით მიაწოდა მკითხველს (1982 წ.).

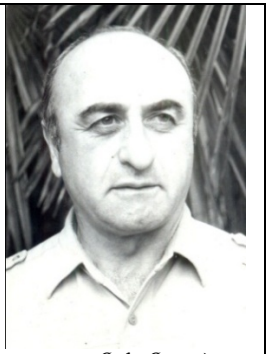
ლევან სანიკიძე

საერთოდ, ლ.სანიკიძე ძველი მსოფლიოს და საქართველოს ისტორიის უაღრესად პროდუქტული მკვლევარი იყო. 1975-2001 წლებში იგი გახლდათ თსუ-ში ძველი მსოფლიო ისტორიის კათედრის გამგე. რომის ისტორიის სხვადასხვა მონაკვეთის გაშუქებას მან არაერთი ნაშრომი მიუძღვნა. მას ეკუთვნის ნაშრომი: „პონტოს სამეფო“ (1956 წ.), „ანტიკური ქვეყნების ისტორია. პუნიკური ომები“ (1963 წ.), „რომის აღმოსავლური პოლიტიკა“ (1970 წ.). წიგნები გამოჩენილ რომაელებზე - „მარიუსი და სულა“ (1970 წ.), „კეისარიადა“ (1989 წ.) და სხვ. ასევე ლ.სანიკიძეს ეკუთვნოდა

რომაულ თემატიკაზე პიესები: „გაიუს გრაკხუსი“ (1957 წ.), „სპარტაკი“ და ა.შ., რომლებიც წარმატებით იდგმებოდა თეატრის სცენებზე.

რომის ისტორიის ცალკეული საკითხების გაშუქებაში თავისი წვლილი შეიტანა პროფ. ***გრანი ქავთარიამ*** (დ. 1936 წ.). 2001-2004 წლებში იგი იყო თბილისის უნივერსიტეტში ძველი მსოფლიოს ისტორიის კათედრის გამგე და მიჰყავდა აღნიშნული სასწავლო კურსის სწავლება. მას ეკუთვნის წონიანი გამოკვლევები: „ჰანიბალი“ (1979 წ.), „ძმები გრაკხუსები“ (1990 წ.), „სერტორიუსი“ (2003 წ.), „ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები“ (1998 წ.) და ა.შ.

გრანი ქავთარია

მკითხველს მოეხსენება, რომ იდეოლოგიიდან გამომდინარე ქართულ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში წინა პლანზე იყო წამოწეული მონობის საკითხზე მიძღვნილი თემები. ამ პრობლემებს განმაზოგადებელი ნაშრომები მიუძღვნეს ***რუსუდან გოგოლაშვილმა*** (1981 წ.) და ***მათე ალექსიშვილმა*** (1971; 1974 წწ.). აქვე დავსძენთ, რომ აღნიშნული ნაშრომები ერთ-ერთი საუკეთესო იყო ყოფილ საბჭოური პერიოდის ანტიკურ ისტორიოგრაფიაში. მ.ალექსიშვილს ეკუთვნოდა მონოგრაფია ცეზარის შესახებ (1961 წ.).

ცხადია, ჩვენის მხიდან რომის ისტორიის შესახებ დაწერილ ყველა ნაშრომს ვერ მიმოვიხილავთ, უბრალოდ მკითხველის ყურადღებას გავამახვილებთ შემდეგ თემებზე: ეტრუსკოლოგიის საკითხები იყო თსუ პროფესორების ***ეკა ავალიანის*** (2005 წ.) და ***რისმაგ გორდეზიანის*** (1980 წ.) კვლევის არეალში. ახ.წ. I-III ს-ბის რომი და აღმოსავლური

რელიგიების ურთიერთდამოკიდებულება განიხილა ***მარიკა მშვილდაძემ*** (2005 წ.).

ციცერონის ცხოვრების და შემოქმედების საკითხებს მიეძღვნა ***აკაკი ურუშაძის*** (1962 წ.) გამოკვლევაც. 1975 წელს მკითხველს მიეწოდა პლუტარქეს ციცერონის ა.ურუშაძისეული თარგმანი. მანვე გამოსცა ორატორის რამოდენიმე წერილიც.

საქართველო-რომის ურთიერთობების საკითხის კვლევა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ყოველთვის აქტუალური იყო. მათგან უნდა გამოიყოს ***ნოდარ ლომოურის*** (დ. 1926 წ.) ფუნდამენტალური ნაშრომი საქართველო-რომის ურთიერთობები (ნაწ. I, 1982 წ.). წიგნში დეტალურად არის გაშუქებული ძვ.წ I ს-ის შუა წლების და ახ.წ. IV ს-ბის საქართველო-რომის ურთიერთობების ყველა სპექტრი.

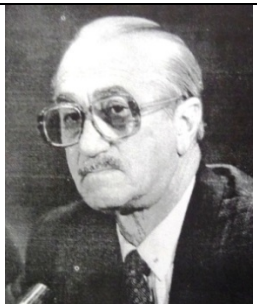
ნოდარ ლომოური

საერთოდ, ნ.ლომოური თანაბრად უხამებს ერთმანეთს სამეცნიერო და პედაგოგიუს საქმიანობას. 1969-1971 წლებში იგი თსუ-ში იყო ძველი მსოფლიო ისტორიის კათედრის გამგე. მისი საკანდიდატო ნაშრომი გახლდათ „პტოლემაიოსის ცნობები საქართველოს შესახებ“ (1952 წ.). ასვე მას ეკუთვნის დიონ კასიუსის და სხვა ანტიკურ ავტორთა ცნობების თარგმანი, წიგნი სპარტაკის აჯანყების შესახებ (1963 წ.), სამეცნიერო-პოპულარული ნარკვევი ფარსმან ქველის რომში ვოიაჟის შესახებ (2001 წ.) და ა.შ.

საქართველო-რომის ურთიერთობების სამხედრო-პოლიტიკური თუ იურიდიული ცალკეული მხარეების შესახებ საინტერესო პუბლიკაციები მიუძღვნეს: ***ლევან ალექსიძემ***

(1957 წ., გვ. 161-179); ***მერი ინაძემ*** (1955 წ.); ***გელა გამყრელიძემ*** (2006 წ., 191 გვ.); ***კახაბერ ფიფიამ*** (2006 წ., 96 გვ.) და სხვ. არქეოლოგიური კუთხით ამ საკითხებს სწავლობს ***ემზარ კახიძე***.

სალუსტიუსის და მარცელინუსის ცხოვრება-მოღვაწეობის შესწავლას მიეძღვნა ***გივი გამრეკელის*** პუბლიკაციები - სალუსტიუსი ისტორიოგრაფიაში (1968 წ.) და ამიანე მარცელინუსი ისტორიკოსი (1999 წ.). ***ალექსანდრე გამყრელიძეს*** ეკუთვნის - ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ (1973 წ.).

ძვ.წ I ს-ის რომის ისტორიის კარდინალურ საკითხებს რამოდენიმე მცირე ფორმატის ნაშრომები მიუძღვნა ***გუბაზ სანიკიძემ***. ესენია: ტრიუმვირატი (1998), „მოკავშირეთა ომი“ და მისი შედეგები (1997), კრიზისი და დაცემა კომიციისა (1998), რომი „კატილინარული კონიურაციოს“ შემდეგ (1998), პოლის-ცივიტას-რესპუბლიკა (1997), მარიუსელები და სულანელები (1997), კლოდიუსის ტრიბუნატი (1998) და ა.შ.

SOURCE STUDIES AND HISTORIOGRAPHY OF ANCIENT ROME

Summary

„Source Studies and Historiography of Ancient Rome“ is anthology type work. Despite the fact, that Ancient Rome history study has more than two centuries tradition we should note that sources studies and historiography issues had no united descriptive work. Only translation of several Latin historians' texts, historiographical accent was put on translation and publication of Roman-Georgian interrelations describing sources.

Research issues of sources studies and historiography of Ancient Rome history has more than fifteen centuries history. Its essential study begins in the Vth century from the period of the coming after the Western Rome overturn. History of Europe in the V-XII centuries is a period when the interes towards the Ancient Rome history was decreased and it was discussed in only Biblical-Christian context. Scientific interest towards the Ancient Rome history begins from the XIII-XIV centrueis. The humanists take solid positions in this period and on the background of the Pope doctrine argue created a basis for researches of the sources studies and historiography.

The presented book is an attempt to fill in the gap in Georgian historiagraphy. It consists of two parts. The first one deals with sources studies and the second one with historiographical issues. The reader will note that dealing with sources studies, the author draws attention on biographical notes and than on the historicians' creative works. Data on antique historicians is structured in accordance with lifetime chronological principle. Partially the same principle is used to describe historiographical issues. Additional information is drawn to different schools (Italian...) and directions.

The author considers the whole avaliable literature on the Ancient Rome. Georgian school is also naxsenebia. We consider that despite modest share, the reader is obliged to know share of Georgian scientists in Ancient Rome history research.

ლიტერატურა

თავი I. ძველი რომის ისტორიის წყაროთმცოდნეობა[1]

1. ანტიკური ლიტერატურის ანთოლოგია (რომაული ლიტერატურა), შეადგინა, წინათქმა და საკუთარ სახელთა განმარტებები დაურთო ე.კობახიძემ. წ. III, 2009;
2. ავგუსტუსთა ისტორიის მწერლები = Scriptores Historiae Augustae. Властелины Рима: Биографии римских императоров от Адриана до Диоклетиана, Пер. С. Кондратьева, под ред. А. И. Доватура, М., 1992;
3. ამპელიუსი = Луций Ампелий, Памятная книжница, Пер. и комм. А. Немировского, СПб., 2002;
4. აპიანე = მითრიდატეს ომების ისტორია, ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა, შესავალი და საძიებელი დაურთო თ.ყაუხჩიშვილმა, თბ., 1959;
5. აპიანე = Аппиан Александрийский, Римская история, пер. с греч. под ред. С. Жебелева, О. Крюгера, Е. Голубцова, Л. Кофанова, М., 2002;
6. აპიანე = Севастьянова О., Аппиан и его «Римская история», М/Л., ВДИ, 1950, №2, с. 254-291;
7. აპიანე = Заборовский Я., Аппиан и римская civitas в последнии век существования республики, ВДИ, 1981, №4, с. 138-144;
8. აპიანე = Шелов Д., Аппиан-историк митридатовых войн, с.

[1] წყაროები და სამეცნიერო ნაშრომები მითითებულია ანბანის მიხედვით.

113-117, Проблемы античной культуры, М., 1986;
9. გ.გოზალიშვილი, ძველი მსოფლიოს ისტორიის ქრესთომატია, ტ. II, თბ., 1953;
10. დიოდორე სიცილიელი = Диодор Сицилийский, Историческая библиотека, XXXIV-XXXV. 2, 1-23; 33-38; 43; 48. Пер. С. Кондратьева, Хрестоматия по истории древнего мира (Эллинизм. Рим), М., 1998;
11. დიოდორე სიცილიელი = Строгецкий В., Введение к исторической библиотеке Диодора Сицилииского и его историко-философское содержание, ВДИ, 1986, № 2, с. 65-82;
12. ევსევი კესარიელი = Кривушин И., Рождение церковной историографии: Евсевий Кесарийский: Учеб. пособие, Иваново, 1995;
13. ვარონი = Варрон, Сельское хозяйство, Пер. М. Сергеенко, М.-Л., 1963;
14. ვარონი = Сидорович О., Марк Теренций Варрон и антикварная традиция, с. 165-273, Анналисты и антиквары: римская историография конца III-I в. до н. э., М., 2005;
15. იუსტინი = Юстин., Эпитома сочинения Помпея Трога «Historia philippicae», пер. А.Деконского и М.Рижского, под ред. М.Грабарь-Пассек, ВДИ, 1955, №1, с. 199-243;
16. კასიოსი = დიონ კასიოსის ცნობები საქართველოს შესახებ, ტექსტი ქართული თაგმანითურთ გამოსცა, შესავალი და კომენტარები დაურთო ნ.ლომოურმა, თბ., 1966;
17. კატონი = Фрагменты речей Марка Порция Катона, пер.

Н.Трухиной, Политика и политики „Золотого века“ Римской республики, М., 1986, с. 172-182;
18. კატონი = Марк Порции Катон, Земледелие, Пер. и комм. М. Сергеенко при участии С. Протасовой, Отв. ред. И. Толстой, М.-Л., 1950;
19. კატონი = Майоров Г., Образ Катона старшего в диалогах Цицерона, Сб. Античная культура и современная наука, М., 1985, с.
20. კატონი = Astim A., Cato the Censor, Oxford, 1978;
21. კეისარი = Цезарь, Записки Юлия Цезаря, Переводы, статии и комментарии В.Горенштейна и М.Покровского, М., 1999, с.1-445;
22. კ.კერამი, ღმერთები მეცნიერები და აკლდამები, თბ., 1972;
23. ლაკტანციუსი = Лактанции, О смертях преследователей (De mortibus persecutorum), Пер. с латинского языка, вступительная статья, комментарии, указатель и библиографический список В. М. Тюленева, С-Пб., 1998;
24. ლაკტანციუსი = Creed J., Lactantius de mortibus persecutorum, Oxf., 1984;
25. ლამპრიდიუსი = Властелины Рима, пер. С. Кондратьева, под редакцией А. Доватура, М., 1992;
26. ლივიუსი = Тит Ливий, История Рима от основания Города (http://ancientrome.ru);
27. ლივიუსი = Кузнецова Т., Миллер Т., Античная эпическая историография: Геродот. Тит Ливий, М., 1984;
28. ლივიუსი = Кнабе Г., Рим Тита Ливия - образ, миф и история, с. 647-708, Тит Ливий. История Рима от

основания Города. т. 3, М., 2002;
29. ლუკანუსი = Лукан Марк Анней, Фарсалие или поэма о гражданской войне, Пер. Л.Остроумова, Редакция, статья и комментарии Ф.Петровского, М/Л., 1957;
30. ნეპოტი = Корнелий Непот, О знаменитых иноземных полководцах, Из книги о римских историках, Пер. с лат. и коммент. Н. Трухиной, МГУ., 1992, 208 с.;
31. პატერკულუსი = Немировский А., Дашкова М., «Римская история» Веллея Патеркула. Воронеж, 1985;
32. პლინიუსი = Плиний, Письма Плиния Младшего, Изд. подготовили М. Сергеенко и А. Доватур, М., 1984;
33. პლუტარქე = პლუტარქე, რჩეული ბიოგრაფიები, ძველბერძნულიდან თარგმნა, შესავალი წერილი და განმარტებები დაურთო ა.ურუშაძემ, თბ., ტ. 1-2, 1975-1987;
34. პლუტარქე = Соболевский С., Плутарх. В кн. Плутарх, Сравнительные жизнеописания, т. I, М., 1961;
35. პლუტარქე = Аверинцев С., Плутарх и античная биография: К вопросу о месте классика жанра в истории жанра, М., 1973;
36. პლუტარქე = Плутарх, Сравнительные жизнеописания, т. I, Изд. подг. С.Маркиш и С.Соболевский, М., 1961; т. II. Изд. подг. М.Грабарь-Пассек и С.Маркиш, М., 1963; т. III. Изд. подг. С.Маркиш, М., 1964;
37. პოსიდონიოსი = Kidd I., Edelstein L., Posidonius, Cambridge Univ. Press, v. I, 1972; v. II, 1988; v. III, 1999;
38. პოსიდონიოსი = Лосев А., История античной эстетики, т. 5: Ранний эллинизм, М., 2000, с. 805-859;
39. პოსიდონიოსი = Тевзадзе Г., Универсальный синтез По-

сидония, Труды ТГУ, №292, 1989, с. 172-175;
40. რუფინუსი = Тюленев В., Рождение латинской христианской историографии. С приложением перевода «Церковной истории» Руфина Аквилейского, СПб., 2005, с. 230-284;
41. სალუსტიუსი = გ.გამრეკელი, სალუსტიუსი ისტორიოგრაფიაში, თსუ შრომები, ტ. №127, 1968, გვ. 337-368;
42. სალუსტიუსი = Гурвич П., Sallustii в письмах Цицерона, ВДИ, М., 1947, №2, с. 217-228;
43. სალუსტიუსი = Саллюстии Гай Крисп, Сочинения, Переводы, статья и комментарии В.Горенштейна и М.Покровского, М., 1999, с. 445-637;
44. სალუსტიუსი = Саллюстии, Письма к Цезарю-старцу о государственных делах. Перевод и комментарии С.Утченко, ВДИ., М/Л., 1950, №1, с. 255-270;
45. სენეკა უფროსი = Кузнецова Т., Практическое красноречие и парадное красноречие. Сенека Старший (гл. 4, с. 136-173), Кузнецова Т., Стрельникова И., Ораторское искусство в древнем Риме, М., 1976;
46. სვეტონიუსი = სვეტონიუსი გაიუს ტრანკვილუსი, თორმეტი კეისრის ცხოვრება, თარგმნა მ.გელაშვილმა, ტ. I, თბ., 1994;
47. სტრაბონი = Страбон, География в 17 книгах, Пер. Г.Стратановского, Л., 1964;
48. სულპიციუსი = Сульпиций Север, Сочинения, Пер. А. Донченко, М., 1999;
49. ტაციტუსი = ა.გამყრელიძე, ტაციტუსის ცნობები საქართველოს შესახებ, ლათინური ტექსტი ქართული

თარგმანით, შესავალი ნარკვევითა და კომენტარებით, თბ., 1973;
50. ტაციტუსი = Корнелий Тацит, Сочинение, т. 1-2, изд. подготовили Г. Кнабе, М. Грабарь-Пассек, И. Тронский, А. Бобрович, М., 1969;
51. ტაციტუსი = Кнабе Г., Корнелий Тацит, М.,1981;
52. ულპიანუსი = Домиций Ульпиан, Об обязанностях проконсула, пер. с лат., вступительная статья и примечания А.Смышляева, ВДИ, 1985, №4, с. 221-233, 1986, №1, с. 194-216;
53. ფლორუსი = Эпитомы римской истории обо всех войнах за семьсот лет, Луций Анней Флор - историк древнего Рима, Немировский А., Дашкова М., Воронеж, 1977;
54. პ.ქავთარაძე, თარგმანები, თბ., 1962;
55. გ.ქავთარია, ძველი ბერძენი და რომაელი ისტორიკოსები, თბ., 1998;
56. ციცერონი = ა.ურუშაძე, ციცერონის ცხოვრება და შემოქმედება, თსუ შრომები, ტ. 114, 1962;
57. ციცერონი = სიტყვები კატილინას წინააღმდეგ, ლათინურიდან თარგმნა, შესავალი წერილი, შენიშვნები და სარჩევი დაურთო ი.გაგუამ, თსუ., 1987;
58.ციცერონი = კ.სურგულაძე, ციცერონი და რომი, თბ., 2009;
59. ციცერონი = Цицерон, Речи в двух томах, изд. подг. В.Горенштейн и М.Грабарь-Пассек, М., т. 1, М., 1962; т. II, М., 1962;
60. ციცერონი = Цицерон, О государстве, с. 7-88, Диалоги, изд. подготовили И.Веселовский, В.Горенштейн и С.Утченко, М., 1966;

61. ციცერონი = Цицерон, Письма Марка Туллия Цицерона к Аттуку, близким, брату Квинту. М. Бруту. Перевод и комментарии В. Горенштейна, т. 1 (годы 68-51), М/Л., 1949; т. 2 (годы 51-46), М/Л., 1950; т. 3 (годы 46-43), М/Л., 1951;
62. ა.წერეთელი, ძველი საბერძნეთის ისტორიის წყარო-თმცოდნეობა, თბ., 1963;
63. Альбрехт М., История римской литературы, пер. с немецкого А.Любжина, М., т. 1-3, 2003; т. 2, 2004; т. 3, 2005;
64. Античные писатели, Словарь, СПб., 1999;
65. Бокщанин А., Источниковедение Древнего Рима, МГУ, 1981;
66. Дуров В., Художественная историография Древнего Рима, СПб., 1993;
67. История римской литературы, т. 1, Под ред. С. Соболевского, М. Грабарь-Пассек, Ф. Петровского, М., 1959;
68. Низе Б., Очерк римской истории и источниковедения, СПб., 1908;
69. Римские историки IV века, Под ред. М.Тимофеева, М., 1997;
70. Федорова Е., Введение в латинскую эпиграфику, М., 1982;
71. Сидорович О., Римская анналистика: становление жанра, История и память. Историческая культура Европы до начала Нового времени, под ред. Л. Репиной, М., 2006, с. 87-137;
72. Сидорович О., Анналисты и антиквары: римская историография конца III – I в. до н.э, М., 2005;
73. Хрестоматия по истории древнего Рима, под ред. С. Утченко, М., 1962;

74. Хрестоматия по истории древнего Рима, под ред. В. Кузищина, М., 1987;
75. Честякова Н., Вулих Н., История Античной литературы, ЛГУ., 1963;
76. Фролов Э., Факел Прометея. Очерки античной общественной мысли, Л.,1991;

თავი II. ძველი რომის ისტორიის ისტორიოგრაფია

1. თეიმურაზ ბატონიშვილის წიგნთსაცავის კატალოგი, დაამზადა გამოსაცემად, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ს. იორდანიშვილმა, თბ., 1948;
2. ი.ბატონიშვილი, ხუმარსწავლა (კალმასობა), ტ. 2, თბ., 1991;
3. გ.კუტალია, მარტინ ლუთერის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური შეხედულებები,, თსუ., 1993;
4. ნ.მაშკინი, რომის იმპერიის ისტორია (მეთოდური სახელმძღვანელო), თბ., 1951;
5. ტ.რუხაძე, ქართულ-რუსული ლიტერატურული ურთიერთობების ისტორიიდან (XVI-XVIII სს.), თსუ., 1960;
6. თ.ყაუხჩიშვილი, ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ისტორიოგრაფიაში (თამარის ისტორიკოსები), მაცნე, 1974, 3, გვ. 102-113;
7. გ.ყორანაშვილი, პროფესია ისტორიკოსი, თბ., 1982;
8. გ.შარაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, ტ. 2, თბ., 1974;
9. უ.შექსპირი, იულის კეისარი, თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად, ტ. 3, თბ., 1987, გვ. 169-216;

10. ჰეგელი, ლექციები ისტორიის ფილოსოფიაზე, თბ., 2001;
11. Аверинцев С., Античный риторический идеал и культура Возрождения, Сб. Античное наследие в культуре Возрождения, М., 1984, с. 142-153;
12. Альбрехт М., Путешествие моей жизни, М., 2010;
13. Алипов П., М.И. Ростовцев: исследования по истории древнего Рима (до эмигрантский период), http://rodnaya-istoriya.ru;
14. Афанасьев Ю., Историзм против эклектики. Французская историческая школа «Анналов» в современной буржуазной историографии, М.,1980;
15. Гуревич А., Исторический синтез и Школа «Анналов», М., 1993, 328 с.;
16. Историография античной истории, под ред. В. Кузищина, М., 1981;
17. Историография всеобщей истории (античность и средние века), Авторы-составители: А. Колобов и А. Заморяхин, Пермь, 2007;
18. Казаров С., Теодор Моммзен: Учены, политик, педагог. История Рима, т. 1, Ростов-на/Дону, 1997, с.;
19. Ким С., T.Mommsen, Römische Geschichte, t. 4, Zürich, 1954, s. 43, ВДИ, 1955, № 2, с. 140-142;
20. Киссель М., Джамбаттиста Вико, М., 1980, с. 197;
21. Кроче Б., Теория и история историографии, М., 1998;
22. Лазурский В., Альд и Альдины, М., 1977;
23. Летяев В., Восприятие Римского наследия Российской наукой XIX – начала XX вв., Волгоград, 2002;
24. Лифшиц М., Иоганн Иоахим Винкельман и три эпохи буржуазного мировоззрения, Собрание сочинений в трех томах, т. II, М., 1986, с. 57-113;

25. Лисовый И., Ревяко К., Античный мир в терминах, именах и названиях: Словарь-справочник по истории и культуре Древней Греции и Рима, ред. А.И. Немировский, Мн., 2001;
26. Макиавели Н., Рассуждения о первой декаде Тита Ливия, с. 145-527. Избранные произведения, Ростов-на/Дону, 1998;
27. Машкин Н., Ronald Syme. Roman Revolution, Oxford, 1939. pXII+563, ВДИ, 1947, № 1, с. 116-124;
28. Маяк И., Памяти Н. А. Машкина (1900-1950), ВДИ, 1976, № 1, с. 210-214;
29. Мишулин А., Анри Валлон в историографии по античности, с. 3-14, Валлон А., История рабства в Античном мире, М., 1941;
30. Моммзен Т., История Рима, Ростов-на/Дону, т. 1-3, 1997;
31. Монтескье Ш., Избранные произведения, М., 1955;
32. Немировский А., У истоков исторической мысли, Воронеж, 1979;
33. Павловская А., Сергей Львович Утченко, Новая и новейшая история, М.,1995, №6, с. 169-180;
34. Петрарка Ф., Сочинения философские и полемические, М., 1998;
35. Петрарка Ф., Слово, читанное в Риме на Капитолии, Франческо Петрарка, Эстетические фрагменти, М., 1982;
36. Ревякина Н., Итальянское Возрождение. Гуманизм второй половины XIV-первой половины XV века, Новосибирск, 1975;
37. Семёнов Ю., Эдуард Мейер и его труды по методологии и теории истории, с. 3-22 (http://scepsis.ne/tibrary);
38. Сергеенко М., Помпеи, М/Л., 1949;

39. Словарь античности, М., 1989;
40. Тахо-Годи А., А. Лосев, М., 1997, 460 с.;
41. Тюленев В., Возникновение и развитие латинской христианской историографии в IV – начала V века (Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук), С-Пб., 2004;
42. Франческо Петрарка и европейская культура, Сб. статей, отв. ред. Л. Брагина, 2007, 273 с.;
43. Фролов Э., С.И. Ковалев и его „История Рима“, с. 3-18, С. Ковалев, История Рима, ЛГУ, 1986;
44. Фролов Э., Исповедь великого ученого: к публикации латинской автобиографии Ульриха фон Виламовиц-Меллендорфа, ВДИ, 2002, №3, с. 191-199;
45. Фролов Э., Итальянский историк-парадоксалист Гульельмо Ферреро, Парадоксы истории-парадоксы античности, СПб., 2004, с. 367-376;
46. Фролов Э., Римская история в трудах французского классика Гастона Буассье, Парадоксы истории - парадоксы античности, СПб., 2004, с. 343-366;
47. Фролов Э., Русская наука об античности (историографические очерки), СПб., 1999;
48. Хоментовская А., Лоренцо Валла - великий итальянский гуманист, М/Л., 1964;
49. Шепунова Т., The Cambridge Ancient Histori, t. XII, ВДИ, 1940, №1, с.131-135;
50. Штаерман Е., Пикус Н., Памяти проф. В.С. Сергеева, ВДИ, 1951, №2, с.166-179;
51. Яснитский Н., Проблема падения Римской империи. Эдуард Гиббон (Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук), М., 2002;

52. Bowersock, G., Gibbon's Historical Imagination, Stanford, 1988;
53. Jordan D., Gibbon and his Roman Empire, Illinoiss, 1971;
54. Davies M., Aldus Manutius, Printer and Publisher of Renaissance Venice, Toronto, 1995;
55. Kneppe A., Wiesehöfer J., Friedrich Münzer. Ein Althistoriker zwischen Kaiserreich und Nationalsozialismus, Bonn, 1983;

სარჩევი

რედაქტორისაგან 5
შესავალი 7
თავი I. ძველი რომის ისტორიის წყაროთმცოდნეობა.....14
რომაული არქეოლოგია.....14
რომაული ნუმიზმატიკა.....23
რომაული ეპიგრაფიკა.....26
რომაული საისტორიო მწერლობა.....27
თავი II. ძველი რომის ისტორიის ისტორიოგრაფია 90
იტალიური ისტორიოგრაფია.....91
ფრანგული ისტორიოგრაფია 115
გერმანული ისტორიოგრაფია 147
ინგლისური ისტორიოგრაფია 179
რუსული ისტორიოგრაფია 198
ქართული ისტორიოგრაფია 215
რეზიუმე 228
ლიტერატურა 230

შენიშვნები

გამომცემლობა **„უნივერსალი"**

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 1, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge